

Prof. Dr. Fadıl HOCA
Mr. Elif H. KORBAYRAM

Türk Dili ve Edebiyatı

LİSE 1

Arbëria
Design

Kalkandelen, 2026

Prof. Dr. Fadıl HOCA
Mr. Elif H. KORBAYRAM

Türk Dili ve Edebiyatı

LİSE 1

Arbëria
Design

Kalkandelen, 2026

Yayınevi:

ArbëriaDesign – Kalkandelen

Sorumlu Editör:

Dashmir Ademi

Yazarlar:

Prof. Dr. Fadil HOCA
Mr. Elif H. KORBAYRAM

Hakemler:

Prof. Dr. Seyhan MÜRTEZAN
Doç. Dr. Cüneyt NUR
Prof. Yıldız ŞARE

Dil Redaksiyonu (Lektörlük):

Mr. Sena Arif

Teknik Hazırlık, Tasarım ve İllüstrasyonlar:

Valbona Halili
ArbëriaDesign

Baskı:

ArbëriaDesign – Kalkandelen

Tiraj:

150 adet

Со одлука на Националната комисија за учебници за основно и средно образование при Министерството за образование и наука на Република Северна Македонија, бр. 26-41/1 од 21.01.2026 година, се одобрува употребата на овој учебник.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı bünyesindeki İlköğretim ve Ortaöğretim Ders Kitapları Ulusal Komisyonunun 21.01.2026 tarih ve 26-41/1 sayılı kararıyla, bu ders kitabının kullanımına onay verilmiştir.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје
[811.512.161+82](075.3)

HOCA, Fadil

Türk dili ve edebiyatı : li se 1 / Fadil Hoca, Elif H. Korbayram ;
[illüstrasyonlar Valbona Halili]. - Tetovë : Arbëria Design, 2026. - 355
стр. : илустр. ; 30 см

Библиографија: стр. 348-350. - Sözlük: стр. 351-355

ISBN 978-608-236-434-6

1. Korbayram, Elif H. [автор]

COBISS.MK-ID 69141253

Önsöz

Türk dili, milletimizin kültürünü, tarihini ve düşünce dünyasını yansıtan en güçlü miraslarımızdan biridir. Edebiyat ise bu mirası taşıyan, zenginleştiren ve nesilden nesile aktaran bir köprüdür. Bizler de bu bilinçle, öğrencilerimizin Türkçeyi doğru, bilinçli ve estetik bir şekilde kullanmalarını sağlamak; aynı zamanda onları edebiyatın düşünsel ve sanatsal iklimiyle buluşturmak amacıyla bu kitabı hazırladık.

Kitabımız, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı lise 1. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders müfredatı esas alınarak; öğrencilerin seviyelerine uygun, kolay anlaşılır ama aynı zamanda nitelikli bir içerikle yapılandırılmıştır. Dilbilgisi, metin türleri, edebî dönemler ve sanatçılar gibi temel konular, çağdaş eğitim anlayışına uygun olarak örneklerle desteklenmiş; öğrencilerin düşünme, yorumlama ve üretme becerilerini geliştirmeye yönelik zenginleştirilmiştir.

Hazırladığımız bu eserin, siz gençlerimizin dil ve edebiyat sevgisini pekiştirmesi; kendini ifade etme, anlama ve yorumlama yetkinliklerini artırması en büyük temennimizdir.

Türkçemizi doğru kullanarak onu gelecek kuşaklara en güzel haliyle aktarmanız dileğiyle...

Yazarlar

İçindekiler

I. ÜNİTE: DİL VE İLETİŞİM.....	9
• Türk Dilinin Gelişimi.....	10
o Dil Bilimi	11
▪ Dil, İşaretler Sistemi ve İletişim Aracı	12
o Dil Aileleri	19
o Türk Dilinin Tarihi Gelişimi.....	23
▪ Ana Altay Dil Birliği Dönemi.....	23
▪ Ön Türkçe Dönemi (İ.Ö. 3200'den Önce)	24
▪ İlk Türkçe Dönemi (İ.Ö. 3200 – İ.S. VI. YY.)	26
▪ Eski Türkçe Dönemi (VI – XII. YY).....	27
▪ Orta Türkçe Dönemi (XIII - XVI. YY.)	32
▪ Yeni Türkçe Dönemi (XVI – XX. YY.)	38
▪ Çağdaş Türkçe Dönemi (XX. Yüzyıldan Bugüne).....	40
o Türkçenin Yazı Dili Olarak Gelişimi.....	42
▪ Orhun ve Yenisey Yazıtları / Abideleri	43
▪ Oğuzlar ve Eski Anadolu Türkçesi	45
▪ Divânü Lugati't-Türk.....	46
▪ Kutadgu Bilig.....	47
▪ Dânişmendnâme.....	49
▪ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi.....	49
o Bölüm Sonu Değerlendirme Soruları.....	50
• Dil Bilgisi.....	51
o Ses Bilgisi	53
▪ Ses ve Harf Kavramları.....	54
▪ Hece Bilgisi.....	55
▪ Kelime.....	57

o	Türkçenin Ses Özellikleri	60
▪	Türkçede Ses Olayları.....	61
▪	Ünlü Düşmesi.....	62
▪	Ünlü Türemesi	63
▪	Ünlü Daralması	63
▪	Ünsüz Düşmesi	64
▪	Ünsüz Türemesi	64
▪	Ünsüz Değişmesi (Yumuşaması)	65
▪	Kaynaştırma Harfleri	68
o	Ünlü ve Ünsüz Harfler	69
▪	Ünlü Harfleri Yazmak.....	69
▪	Ünsüz Harfleri Yazmak.....	70
▪	“Â” ve “Ğ” Harflerini Doğru Yazmak.....	71
o	Ses Uyumu	74
▪	Büyük Ünlü Uyumu.....	74
▪	Küçük Ünlü Uyumu.....	77
▪	Ünsüz Uyumu	78
▪	Ses, Yazı ve Telaffuz	80
o	Büyük Harf Kullanımı	83
o	Vurgu Çeşitleri.....	87
▪	Doğal Vurgu:Türkçede Hecelerin ve Eklerin Yere Göre Vurgulanışı.....	87
▪	Cümle Vurgusu: Anlamı Belirleyen Sözcüğe Yapılan Vurgu	88
▪	Grup Vurgusu: Sözcük Gruplarında Vurgunun Dağılımı	90
▪	Pekiştirme Vurgusu: Duygusal ve Anlam Güçlendirmesi.	91
▪	Ahenk Vurgusu: Anlam Yönlendirmesi İçin Bilinçli Vurgu	92
▪	Yapay Vurgu: Anlam Yönlendirmesi İçin Bilinçli Vurgu.....	93
▪	Kelime Vurgusu	94
o	İmlâ (Yazım) Kuralları	96
▪	İmlâ ve Telaffuz: Tanım, Fark ve Önemi	97
▪	Bitişik ve Ayrı Yazılan Kelimeler	98
▪	Tireli Yazım (-).....	101

o	Noktalama İşaretleri.....	103
▪	Nokta (.).....	105
▪	Virgül (,).....	107
▪	İki Nokta (:).	110
▪	Noktalı Virgül (;).....	111
▪	Üç Nokta (...).....	113
▪	Ünlem İşareti (!), Soru İşareti (?).....	115
▪	Tırnak İşareti (“ ”), Kesme İşareti (').....	117
▪	Parantez (), Köşeli Parantez [].....	120
▪	Eğik Çizgi (/).....	122
▪	Yıldız İşareti (*).....	122
▪	Boşluk ().....	123
o	Kısaltmalar ve Kelimelerin Kısaltılması.....	125
o	Bölüm Sonu Değerlendirme Soruları.....	128
•	Dinleme, Konuşma ve Yazı Yazma	130
o	Dinleme ve Konuşma.....	132
o	Anlayarak Dinleme	133
o	Okuduğunu Anlama	135
o	Bölüm Sonu Değerlendirme Soruları.....	139

II. ÜNİTE: EDEBİYAT, İFADE VE ÜRETKENLİK / YARATICILIK..... 140

•	Edebiyat Teorisi	141
o	Edebî Türler	142
▪	Nazım Biçimleri.....	142
▪	Nesir Türleri.....	158
▪	Dram Türleri	171
o	Lirizm.....	179
▪	Şiir Dilinin Öğeleri	180
▪	Vezin (Ölçü)	183
▪	Şiirde Ses Uyumunun Temelleri.....	186

o Edebî Sanatlar	190
▪ Söze Dayalı Sanatlar	190
▪ Anlama Dayalı Sanatlar	200
▪ Vurgulama ve Ses Oyunları	207
o Epik Tür	213
▪ Nazım/Şiirde Epik Türler.....	215
▪ Nesirde Epik Türler.....	216
o Dram	224
▪ Dram Türü ve Temel Kavramlar.....	225
▪ Tiyatro Türleri.....	226
▪ Dram ve Tiyatronun Tarihi	230
o Yazılı Anlatım Türleri (Edebî-Bilimsel Türler).....	237
▪ Bilimsel Makale	237
▪ Tarama ve Değerlendirme Makalesi.....	240
▪ Konferans Raporu ve Toplantı Özeti	241
▪ Biyografi	242
▪ Otobiyografi / Öz Yaşam Öyküsü.....	243
▪ Günlük / Günce	245
▪ Anı (Hatıra)	246
▪ Deneme	247
▪ Gezi Yazısı (Seyahatnâme)	250
o Bölüm Sonu Değerlendirme Soruları	252
• Edebiyat Tarihi	253
o Dünya Edebiyatı Dönemleri	254
o Eski Çağ Edebiyatı.....	259
▪ Mezopotamya Edebiyatı – Gilgamiş Destanı	259
▪ Antik Yunan Edebiyatı	261
▪ Eski Mısır ve Hint Edebiyatı – Bilgelik ve Kutsallık	263
▪ Dinî Metinler ve Edebî Üslup.....	265

o Türk Edebiyatının Dönemleri	266
▪ İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı (... – 11. yüzyıl).....	266
▪ İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Türk Edebiyatı.....	271
▪ Türk Divan Edebiyatı.....	278
▪ Türk Halk Edebiyatı.....	290
▪ Yeni Türk Edebiyatı.....	302
▪ Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı	304
o Hümanizm ve Rönesans.....	316
▪ Hümanizm.....	316
▪ Rönesans	317
o Bölüm Sonu Değerlendirme Soruları.....	325
o İfade ve Üretkenlik/Yaratıcılık.....	326
o Sözlü Sunum / Konuşma.....	326
o Makale ve Deneme	328
o Yaratıcı Yazı	329
o Bölüm Sonu Değerlendirme Soruları.....	330

III. ÜNİTE: MEDYA OKURYAZARLIĞI..... 331

• Gerçekler ve Görüşler	332
• Bilgi Kaynakları.....	335
• Gerçeklerin Doğrulanması.....	340
• Ön Yargı ve Manipülasyon/Yönlendirme.....	342
• Dezenformasyon (Yanlış Bilgilendirme) ve Sahte Haberler	346
• Görüntü ve Video Manipülasyonu	349
• Çevrim İçi Tartışmalar ve Nefret Söylemi	350
o Ünite Sonu Değerlendirme Soruları.....	352

BAŞLICA KAYNAKLAR..... 353

SÖZLÜK 356

I. ÜNİTE

DİL VE İLETİŞİM

- Türk Dilinin Gelişimi
- Dilbilgisi
- Dinleme, Konuşma ve Yazı Yazma

Hazırlık Çalışması

- Kullandığınız dilin tarihsel geçmişi ve geçirdiği değişimler hakkında bilgileriniz neler?
- Yazılı ve sözlü kültür ürünleri (destanlar, masallar, hikâyeler, türküler) sizce bir dilin gelişiminde nasıl rol oynar?

TÜRK DİLİNİN GELİŞİMİ

Dil, insanlığın ortak belleğini taşıyan ve kültürlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan temel bir araçtır. Türk dili, tarih boyunca Eski Türkçe, Orta Türkçe, Yeni Türkçe ve Türkiye Türkçesi gibi dönemsel sınıflarla gelişmiş; bu süreçte ses, yapı, kelime hazinesi ve yazı sistemlerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır.

Orhun Yazıtları, Uygur metinleri, Karahanlı eserleri ve Divânü Lügati't-Türk, Türkçenin tarihi ve kültürel zenginliğini ortaya koyan örneklerdir.

Orta Türkçe döneminden itibaren lehçelere ayrılan Türkçe, Osmanlı döneminde Arapça ve Farsçayla etkileşmiş, Cumhuriyet'le birlikte sadeleşme ve millileşme yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Bugün Türk dili, geniş bir coğrafyada çok sayıda lehçe ve ağızla varlığını sürdürmekte hem kültürel aktarımda hem de sanatsal ve bilimsel üretimde etkin bir rol üstlenmektedir.

Türkçenin gelişim süreci, yalnızca dilsel değil, tarihî ve kimliksel bir önem de taşımaktadır.

Hazırlık Çalışması

- Dilin bilimsel olarak incelenmesi neden önemlidir?
- Bir kelimenin anlamı, sesli kullanımda ve yazılı kullanımda neden ve nasıl farklılık gösterebilir? Örnekle açıkla.

DİL BİLİMİ

Dil bilimi ya da diğer adıyla linguistik, insan dillerini sistemli, bilimsel ve tarafsız bir biçimde inceleyen bilim dalıdır. Bu bilim, yalnızca bir dilin sözcüklerini ya da kurallarını değil, dilin yapısını, işleyişini, toplumdaki yerini, öğrenilme süreçlerini ve değişimini inceler. Bu yönüyle dil bilimi, insan iletişimini anlamamanın temel anahtarlarından biridir.

İnsanlar tarih boyunca dillerini kullanarak kültürlerini oluşturmuş, bilgilerini aktarmış ve toplumlarını inşa etmişlerdir. Dilin bu kadar temel bir işlevi olması, onun sadece bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda insan zihninin bir yansıması olduğunu gösterir. İşte dil bilimi, dili bu yönüyle bilimsel olarak çözümler.

Dil bilimi, dili yalnızca seslerden ve sözcüklerden ibaret görmez. Aynı zamanda anlam, bağlam, toplumsal işlev ve düşünsel yapı gibi çok katmanlı boyutlarıyla da ele alır. Bu nedenle dil bilimi, pek çok alt bilim dalına ayrılmıştır. Örneğin seslerin yapısını inceleyen fonetik, anlamı ele alan semantik, dilin toplum içindeki kullanımını inceleyen sosyolinguistik, çocukların dili öğrenme sürecini inceleyen edinimsel dil bilimi gibi pek çok uzmanlık alanı vardır. Dil bilimi, yalnızca bir dili konuşanlar için değil, diller arası ilişkileri anlamak açısından da büyük önem taşır. Farklı dillerin benzer ya da farklı yönlerini karşılaştıran karşılaştırmalı dil bilimi, dil ailelerini sınıflandırmada ve dil tarihini ortaya koymada kullanılır. Bu bağlamda, Türkçenin Altay dilleriyle olan bağı, Ural-Altay teorisi gibi tarihî dil sınıflandırmaları da bu bilimsel çabanın ürünüdür.

DİL, İŞARETLER SİSTEMİ VE İLETİŞİM ARACI

Dil, insanlar arasında anlamlı bir iletişim kurmayı sağlayan en gelişmiş ve en kapsamlı sistemdir. İnsan, çevresini tanımak, düşündüklerini ifade etmek, bilgileri paylaşmak ve kültürel değerleri kuşaktan kuşağa aktarmak için dile ihtiyaç duyar. Ancak dil yalnızca bir konuşma aracı değil, aynı zamanda anlamlı işaretlerden oluşan doğal bir sistemdir.

Bu sistemdeki her birim—sesler, sözcükler, cümleler—belirli bir anlam taşır. Bu anlam, gönderici ve alıcı tarafından ortak olarak paylaşıldığında iletişim gerçekleşir. Dilin bu işaretler sistemine dayanması, onu trafik işaretleri, beden dili ya da matematik sembolleri gibi diğer işaret sistemleriyle benzer bir yapıya yerleştirir; fakat dil, insan zihniyle bağlantılı en zengin ve en esnek işaret sistemidir.

Örnekler:

- “Kalp” şekli → Sevgi, aşk (simgesel işaret)
- “Kırmızı ışık” → Dur (sinyal)
- “Baş sallama” → Onay (sözsüz iletişim)

Konuşma ve İletişim: Gönderen – Mesaj – Alıcı

İletişim süreci üç temel ögeye dayanır:

- **Gönderen:** Düşünceyi ileten kişi.
- **Mesaj:** İletilmek istenen düşünce, duygu veya bilgidir.
- **Alıcı:** Mesajı alan ve anlamaya çalışan kişidir.

İletişimin başarılı olabilmesi için gönderilen mesajın açık, doğru ve anlamlı olması gerekir. Ayrıca gönderenle alıcının aynı kod sistemine (örneğin aynı dile) sahip olması şarttır. Bu sistem olmadan anlam üretimi mümkün olmaz.

Gönderen → Mesaj → Kanal → Alıcı → Geribildirim

Örnek: Bir öğrenci arkadaşına “Bugün sınav varmış.” dediğinde, bu cümle mesajdır; öğrenci gönderen, arkadaş ise alıcıdır. Eğer alıcı mesajı anlar ve “Gerçekten mi?” diye karşılık verirse iletişim tamamlanmış olur.

İletişim Türleri: Tek Yönlü – Karşılıklı

İletişim süreci mesajın yönüne göre sınıflandırılır:

- Tek yönlü iletişim: Yalnızca gönderen konuşur, alıcı pasiftir. Örnek: Radyo yayını, televizyon haberi.
- Karşılıklı (çift yönlü) iletişim: Alıcı mesajı algılayarak tepki verir; iletişim çift taraflıdır. Örnek: Günlük sohbet, öğretmen-öğrenci etkileşimi.

Geribildirim, yalnızca karşılıklı iletişimde bulunur. Bu durum mesajın doğruluğunu ve etkisini artırır.

Sözlü ve Sözsüz İletişim

İnsanlar yalnızca sözlü ifadelerle değil, çeşitli sözsüz araçlarla da iletişim kurarlar.

Bu da iletişimin çok boyutlu bir yapı olduğunu gösterir.

- **Sözlü iletişim:** Konuşma, okuma, yazma gibi dilin sesli ve yazılı kullanımlarını kapsar. Örnek: “Nasılsın?” demek.
- **Sözsüz iletişim:** Jestler, mimikler, beden dili, duruş, ses tonu, bakış gibi dil dışı öğeleri içerir. Örnek: Kaş çatmak → olumsuz duygu.

Not: Sözsüz iletişim, sözlü mesajları güçlendirebilir veya bazen mesajın tam tersini iletebilir.

İşaret, Simgesel İşaret ve Sinyal

İletişim sürecinde kullanılan göstergeler, insanların birbirini anlamasını sağlar. Bu göstergelerden biri işarettir. İşaret, herhangi bir nesneyi, durumu veya kavramı temsil eden görsel, işitsel ya da yazılı öğedir. **Örneğin** bir ok işareti yön gösterir; bir kırmızı nokta, durmayı ifade edebilir. İşaretler, bireyler arasında doğrudan veya dolaylı bağ kurar.

Simgesel işaret, doğrudan bir nesneyle ilişkisi olmayan, toplum içinde kültürel uzlaşmayla anlam kazanmış göstergelerdir. **Örneğin** kalp şekli → sevgiyi, terazi → adaleti, beyaz güvercin → barışı temsil eder. Bu işaretlerin anlamı zamanla değişebilir ve kültürden kültüre farklılık gösterebilir.

Sinyal ise genellikle doğada ya da yaşamda otomatik bir tepki oluşturan göstergedir. Sinyallerin anlamı doğrudan anlaşılır ve yoruma kapalıdır. **Örneğin** duman → yangın, siren → tehlike uyarısıdır. Sinyaller, genellikle refleksif tepkilere neden olur ve daha çok uyarıcı işlev taşır.

Açıklama tablosu:

Kavram	Tanım	Örnek
İşaret	Herhangi bir anlam taşıyan görsel ya da işitsel gösterge.	Trafik levhası
Simgesel işaret	Toplumsal uzlaşma ile anlam kazanmış soyut işaret.	Kalp → sevgi
Sinyal	Doğrudan anlam taşıyan, refleks uyandıran göstergeler.	Duman → yangın, siren sesi

Lehçe

Lehçe, bir dilin tarihsel süreç içinde oluşmuş ve diğer kollardan önemli ölçüde ayrılmış alt kollarıdır. Lehçeler arasında ses, yapı ve kelime farkları olabilir. Türkçede lehçeler coğrafi ve tarihsel farklılıklarla ortaya çıkmıştır.

Örnekler:

- Türkiye Türkçesi (Anadolu)
- Azerbaycan Türkçesi
- Özbek Türkçesi
- Kırgız Türkçesi
- Kazak Türkçesi

Not: Lehçeler genellikle farklı devlet sınırları içinde konuşulan ve zamanla yazı dili hâline gelen büyük dil kollarıdır.

Programlama Dili (Meta-Dil)

Meta-dil, dili açıklayan üst dildir. Örneğin, “fiil, özne, yüklem” gibi terimlerle dili açıklamak bir meta-dil kullanımıdır.

Programlama dili ise makinelerin anlayacağı şekilde geliştirilmiş yapay dildir. Python, C++, HTML gibi diller bu gruba girer. Bu diller, belirli bir mantık çerçevesinde, açık ve yoruma kapalı ifadeler içerir.

Farklar:

Özellik	Doğal Dil (Türkçe)	Programlama Dili (Python vb.)
Esneklik	Vardır (deyim, kinaye vs.)	Yoktur
Yorumlama	Çok yönlü	Tek yönlü
Kullanım alanı	İnsanlar arası iletişim	Bilgisayarlar ile iletişim

Dilin İşlevleri

Dil, yalnızca insanların birbiriyle haberleşmesini sağlayan bir araç değildir. Aynı zamanda insanın duygu ve düşüncelerini, bilgi ve birikimlerini ifade etmesine, anlam üretmesine ve kültürünü aktarmasına hizmet eder. Dilin bu çok yönlü yapısı, farklı bağlamlarda farklı işlevler üstlenmesini sağlar. Bu işlevler, dilin kullanıldığı amaca ve iletişim ortamına göre değişir.

- Göndergesel (Bilgilendirme) İşlev

Dil, en yaygın olarak bilgi verme, nesnel durumları aktarma amacıyla kullanılır. Bu işlevde duygular geri plandadır; esas olan mesajın doğru ve açık olmasıdır. Bilimsel metinler, haber yazıları, ders kitapları bu işlevin örnekleridir.

Örnek:

- “Türkiye yedi coğrafi bölgeye ayrılmıştır.”
- “Su 100 derecede kaynar.”

- Heyecana Bağlı (Duygu Bildirme) İşlevi

Dil bazen duyguları, heyecanları ve içsel tepkileri ifade etmek için kullanılır. Bu tür ifadelerde sözcüklerin anlamından çok, söyleniş biçimi ve duygusal tonlama ön plandadır. Ünlemler ve kısa cümleler bu işlevin en yaygın araçlarıdır.

Örnek: “Ne kadar da güzelsin!”, “İnanamıyorum!”, “Off, yine mi yağmur yağıyor!”

- **Alıcıyı Harekete Geçirme (Emir, Rica, Yönlendirme) İşlevi**

Bu işlevde amaç, alıcının bir davranışta bulunmasını sağlamaktır. Bu tür ifadeler genellikle emir, öneri, uyarı veya rica biçimindedir. Reklam sloganları, siyasi konuşmalar ve günlük direktifler bu işleve örnektir.

Örnek: “Kapıyı kapatır mısın?”, “Lütfen sessiz olunuz.”

- **Kanalı Kontrol (Bağ Kurma) İşlevi**

İletişim kurarken tarafların birbirine ulaşp ulaşmadığını, iletişimin sürüp sürmediğini kontrol etmek gerekir. Bu işlev daha çok iletişimin başladığını veya sürdüğünü bildirmek için kullanılır. Telefonda “Alo?” demek buna güzel bir örnektir.

Örnek: “Beni duyuyor musun?”, “Anlatabiliyor muyum?”, “Hattasın değil mi?”

- **Şiirsel (Sanatsal) İşlev**

Bu işlevde dil, estetik ve biçimsel özellikleriyle ön plana çıkar. Sözcük seçimleri, ahenk, benzetmeler, mecazlar gibi sanatsal anlatım yolları sıkça kullanılır. Şiir ve edebi metinler yanı sıra, söz sanatları içeren tüm yazılar bu işlevdedir.

Örnek: “Gece bir başka güzel, yıldızlar göz kırıyor.”, “Kalbim kırık dökük bir şehir gibi.”

- **Dil Ötesi (Metadilsel) İşlev**

Dil bazen kendisini açıklamak için de kullanılır. Bu işlevde konuşmacı ya da yazar, bir sözcüğün anlamını, dilbilgisel özelliğini ya da kullanımını açıklar. Özellikle dilbilgisi açıklamaları ve sözlük tanımları bu kapsamdadır.

Örnek: “‘Gülmek’ bir fiildir.”, “‘Ve’ bağlacı eş görevli sözcükleri birbirine bağlar.”

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. KAVRAM VE BİLGİYİ YOKLAYAN SORULAR

1. Aşağıdakilerden hangisi dilin göndergesel işlevine örnek olabilir?

- A) “Bu tabloyu çok beğendim.”
- B) “Verdiğim ödevleri yaptınız mı?”
- C) “Güzel günler göreceğiz.”
- D) “Türkiye’nin başkenti Ankara’dır.”
- E) “Kapıyı kapatır mısın?”

2. “Kalp sembolü, sevgi ve aşk anlamında kullanılır.” cümlesinde geçen işaret türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sinyal
- B) Doğal işaret
- C) Simge (Simgesel işaret)
- D) Programlama dili
- E) Dil ötesi işlev

3. Aşağıdakilerden hangisi sözsüz iletişime örnektir?

- A) Bir arkadaşına mektup yazmak
- B) Bir dilbilgisi konusu anlatmak
- C) Kaş çatarak tepki göstermek
- D) Kitap okurken not almak
- E) Telefonla konuşmak

4. Aşağıdaki açıklamalardan hangisi metadilsel işleve örnektir?

- A) “Kırmızı ışıktaki geçmeyin.”
- B) “‘Gülmek’ kelimesi bir fiildir.”
- C) “Güneş bir başka parlıyor bugün.”
- D) “Ne kadar tatlı bir çocuk!”
- E) “Bu yazıyı okur musun?”

B. EŞLEŞTİRME – UYGULAMA

1. Aşağıdaki dil işlevlerini, karşlarındaki örnek cümlelerle eşleştiriniz. Sol tarafta bulunan (...) kısma sağdaki cümlelerin simgesi olan harfi yazınız:

İşlev	Cümle
(...) 1. Göndergesel	A. “Yavaş yavaş öne dorğu ilerleyin!”
(...) 2. Heyecana bağlı	B. “Yarın hava sıcak olacak.”
(...) 3. Alıcıyı harekete geçirme	C. “Ah, ne güzel günlerdi!”
(...) 4. Kanalı kontrol	D. “Beni anladınız değil mi?”
(...) 5. Dil ötesi	E. “‘Ve’ bir bağlaçtır.”

C. AÇIK UÇLU – YORUMLAMA SORULARI

1. Aşağıdaki kelimeleri işaret türlerine göre sınıflandırınız:

Kalp, duman, kırmızı ışık, bayrak, terazi, siren sesi

(Cevabınızı: simgesel işaret / sinyal / işaret olarak gruplandırınız.)

2. Aşağıdaki cümleyi analiz ediniz:

“Yeni kitabımı okumaya başladım.”

- Cümlenin göndereni ve alıcısı kim olabilir?
- Bu cümlede dilin hangi işlevi kullanılmıştır? Neden?

3. “Lehçe” ve “programlama dili” kavramlarını tanımlayarak farklarını açıklayınız. En az birer örnek vererek cevaplayınız.

D. DOĞRU – YANLIŞ SORULARI

Aşağıda verilen cümlelerin başında bulunan (...) kısma, doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.

- (...) Doğal diller insanlar tarafından planlı olarak oluşturulmuştur.
- (...) Simge, toplumun ortak uzlaşısıyla anlam kazanır.
- (...) Duman, sinyal örneği sayılabilir.
- (...) “Hemen gel buraya!” cümlesinde şiirsel işlev kullanılmıştır.
- (...) “‘Güzel’ sıfatı varlıkların niteliğini bildirir.” cümlesi dil ötesi işlev örneğidir.

Hazırlık Çalışması

- Dünyada kaç tane dil olduğunu tahmin ediyorsunuz?
- Dil aileleri sizce neye göre oluşturulmuştur?
- Farklı dillerdeki ortak sözcüklerin bulunması dillerde akrabalık belirtisi midir?

DİL AİLELERİ

Diller, tarihî gelişimlerine, köken yapılarına, ses ve anlam benzerliklerine göre sınıflandırılarak dil aileleri hâlinde incelenir. Aynı dil ailesinden gelen diller arasında kök sözcükler, cümle yapıları, zaman kipleri, ses uyumları gibi çeşitli yapısal benzerlikler görülür. Dil aileleri, dillerin sadece sözcüklerini değil; aynı zamanda kültürleri, göç yollarını, inanç sistemlerini ve tarihî bağlarını da anlamamıza yardımcı olur. Bu sınıflandırmalar, dil bilimi araştırmalarının temelini oluşturur ve bir dilin başka dillerle olan akrabalık derecesini bilimsel olarak ortaya koyar. Yeryüzünde tarih boyunca konuşulmuş olan diller, belli başlı birkaç dil ailesi içinde toplanabilir.

1. Hint-Avrupa Dilleri:

Bu aile, dünya üzerinde en geniş coğrafyaya yayılmış ve en fazla konuşulan dil grubudur. Avrupa'dan Güney Asya'ya kadar uzanan bölgede konuşulur. Bu ailenin en eski belgelenmiş dili Sanskritçedir. Sanskritçe, Hinduizm'in kutsal metinlerinin yazıldığı dildir ve Hintçe gibi modern dillerin atası sayılır.

Yapısal Özellikleri:

- Çekimli diller grubundadır.
- Kelimelerde kök değişebilir, son eklerle anlam farklılaşır.
- Fiil çekimleri karmaşıktır.

Örnek Diller:

- Batı kolu: İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Yunanca.
- Doğu kolu: Farsça (İran), Hintçe, Urduca, Bengalce.

Not: Türkçeye bu gruptan birçok kelime geçmiştir ("fener", "demokrasi", "Peygamber").

2. Hami-Sami Dilleri:

Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da konuşulan bu dil ailesi, özellikle semavi dinlerin metnlerinin yazıldığı dillerle tanınır. Eski Mezopotamya’da kullanılan Akkadca, çivi yazısıyla yazılan ilk dillerden biridir. Sami dilleri özellikle kutsal metinlerin (Tevrat, İncil, Kur’an) yazıldığı dilleri içerir.

Yapısal Özellikleri:

- Kök-şablon yapısı vardır. (örn. k-t-l kökü → katil, katl, maktul)
- Ünsüz kökler üzerine sesli ekler yerleştirilerek yeni kelimeler üretilir.
- Fiiller zamana ve özneye göre değişir.

Örnek Diller:

- Arapça (Kuran dili), İbranice (Tevrat dili), Berberice (Kuzey Afrika’da yerli diller)

3. Çin-Tibet (Sino-Tibet) Dilleri:

Bu grup, özellikle Doğu ve Güneydoğu Asya’da yaygındır. Tonlama, yani bir kelimenin farklı tonlarla söylenmesiyle anlam değişmesi, bu dillerin en belirgin özelliğidir.

Yapısal Özellikleri:

- Tonlu dillerdir (bir kelime farklı tonlarla farklı anlamlara gelir).
- Genellikle tek heceli sözcükler yaygındır.
- Kelime sırası dilbilgisinde önemli rol oynar.

Örnek Diller:

- Çince (Mandarin, Kantonca), Tibetçe, Burmaca (Myanmar)

4. Bantu Dilleri (Afrika Dilleri):

Orta ve Güney Afrika’da yaşayan yerli topluluklar tarafından konuşulan içerisinde çok sayıda yerel dili bulunduran büyük bir gruptur. Bu dillerin çoğu sözlü kültürde yaşamaktadır. “Bantu” terimi ise bu dil ailesine mensup halkları tanımlamak için kullanılır.

Yapısal Özellikleri:

- Eklemeli yapı görülür.
- Sözcük başındaki heceler, sözcüğe anlam katar.
- Sözlü gelenek çok güçlüdür; yazılı belgeler sınırlıdır.

Örnek Diller:

- Svahili (Doğu Afrika’da ortak dil olarak kullanılır), Zulu (Güney Afrika)

5. Amerind Dilleri:

Amerika kıtasının yerli halkları tarafından konuşulan dillerin oluşturduğu geniş ama günümüzde çoğu yok olmuş ya da yok olma tehlikesi altında olan bağımsız dillerdir. Bu diller, Avrupa sömürgeciliği sonrası büyük ölçüde yok olmuş ya da etkisini yitirmiştir.

Yapısal Özellikleri:

- Her biri birbirinden bağımsız ve farklı yapılarıdır.
- Fiil kökleri üzerine karmaşık ekler gelir.
- Söz dizimi esnektir.

Örnek Diller:

- Maya dili (Orta Amerika), Quechua (İnka İmparatorluğu'nun resmî dili), Guarani (Paraguay'da hâlâ resmî dildir)

6. Ural-Altay Dilleri:

Bazı dilbilimcilere göre bu iki dil ailesi birbirine akraba olarak kabul edilir ve birlikte değerlendirilir. Ancak bazı araştırmacılar Ural ve Altay dillerinin ayrı kökenlerden geldiğini savunmaktadır. Bazı ortak yapı özellikleri taşıyan diller bu grup altında değerlendirilir. Bu dillerde genellikle eklemeli bir yapı vardır ve sözcük kökleri değişmeden kalır.

a) Altay Dilleri

- Eklemeli yapı görülür; sözcük kökü değişmez, anlam eklerle sağlanır.
- Ünlü uyumu ve ses uyumu yaygındır.

Bu grupta yer alan diller:

- Türkçe (Oğuz, Kıpçak, Karluk lehçeleri), Moğolca, Korece, Japonca

b) Ural Dilleri

- Eklemeli yapı görülür; kelime yapısı Türkçeye benzerdir.
- Avrupa'da konuşulmasına rağmen Hint-Avrupa kökenli değildir.

Bu grupta yer alan diller:

- Macarca (Macaristan), Fince (Finlandiya), Estonca (Estonya)

Soru – Cevap

1. Dilin en önemli özelliklerinden üç tanesini söyleyiniz.
2. Dilin düşünme üzerindeki etkisi nedir?
3. Farklı dil ailelerine mensup diller arasında yapı ve köken bakımından ne gibi farklar olabilir? Açıklayınız.

Hazırlık Çalışması

- Türk dilinin tarih boyunca farklı coğrafyalarda konuşulmasının sebepleri neler olabilir?
- Sizce bir dilin “toplumun hafızası” olarak tanımlanması ne anlama gelir?
- Türk dilinin gelişiminde tarih, coğrafya ve kültürün etkisi sizce nasıl olmuştur?

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Türk dili, dünya üzerinde binlerce yıl boyunca farklı coğrafyalarda konuşulmuş, zengin tarihî ve kültürel birikim taşıyan köklü bir dildir. Dört kıtaya yayılmış geniş bir milletin ortak kimliğini taşıyan bu dil; zaman içinde siyasi, coğrafi, sosyal ve kültürel gelişmelerin etkisiyle çeşitli dönemler geçirmiş, farklı kollar ve yazı dilleri ortaya çıkarmıştır.

Dil, toplumların hafızasıdır. Türk dili de, Orta Asya bozkırlarından başlayıp Anadolu'ya, Avrupa'ya, Orta Doğu'ya ve Balkanlara kadar uzanan tarihî yolculuğu boyunca değişmiş, gelişmiş ve zenginleşmiştir. Bu gelişme yalnızca kelime hazinesinin artması değil; ses yapısı, gramer kuralları, söz varlığı ve yazı dili alanlarında da önemli dönüşümleri kapsamaktadır.

Dil bilimi ve tarih araştırmaları doğrultusunda, Türk dilinin tarihî gelişimi sekiz ana dönem altında incelenmektedir. Bu dönemler, dilin yazılı ve sözlü belgelerine, kullanılan alfabelere ve dilin yaygınlaştığı coğrafyalara göre adlandırılmıştır. Her dönem, bir önceki dönemin devamı olmakla birlikte, dilin kimliğinde belirgin farklılaşmalara da işaret eder.

Bu dönemlerin bilinmesi, yalnızca Türkçenin tarihî serüvenini öğrenmek açısından değil; bugünkü Türkçenin hangi köklerden beslendiğini, hangi değişimlerden geçtiğini ve bugünkü yazı dilimizin nasıl şekillendiğini kavramak açısından da büyük önem taşır.

ANA ALTAY DİL BİRLİĞİ DÖNEMİ

Türk dilinin tarihsel yolculuğu, yazılı belgelerin bulunmadığı oldukça eski bir evre olan Ana Altay Dil Birliği Dönemi ile başlar. Bu dönem, yalnızca Türkçenin değil; Altay dilleri olarak sınıflandırılan Moğolca, Tunguzca, Korece ve Japonca gibi dillerin de aynı dil ailesinden geldiği varsayımına dayanır. Ancak bu dönemle ilgili bilgiler karşılaştırmalı dilbilim yoluyla varsayıma ve dil bilimsel çıkarımlara dayalıdır; çünkü döneme ait herhangi bir yazılı metin veya doğrudan kanıt şimdiye kadar bulunamamıştır.

Ana Altayca, bir anlamda “rekonstrüktif (yeniden yapılandırılmış)” bir dildir. Bu model, elimizde yazılı bir belge olmasa da bugünkü Altay dilleri arasında yapılan karşılaştırmalarla geriye dönük olarak oluşturulmuş bir modeldir. Bu yöntemle **karşılaştırmalı tarihî dil bilimi** denir. Bu yöntemde, dil aileleri içerisindeki ses değişimleri, ortak sözcük kökleri, dilbilgisel yapı benzerlikleri dikkate alınır. Türkçede, Moğolcada ve Tunguzcada görülen ortak yapı ve ses özellikleri, bu dillerin bir zamanlar aynı kökten geldikleri tezini güçlendirmiştir.

Bu Dönemin Özellikleri:

Ana Altay Dönemi’nin en temel özelliği, dilin hâlen sözlü kültür ortamında kullanılıyor olmasıdır. Yazının henüz icat edilmediği bu çağda iletişim yalnızca konuşma yoluyla sağlanmıştır. Bu nedenle dil, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü gelenek ile yaşamış, zamanla farklı boylara, kavimlere ve coğrafyalara göre evrilmiştir. Bu dönemde kullanıldığı varsayılan dilin yapısı da bugünkü Türkçeye birçok yönden benzemektedir.

Örneğin:

- Eklemeli (bitişken) yapı: Anlam, köklerin sonuna getirilen eklerle oluşturulurdu.
- Söz dizimi: Cümlelerde özne–nesne–yüklem sıralaması hâkimdi.
- Kök hâkimiyeti: Kelimelerin temel anlamı, kök yapısı korunarak ifade edilirdi.
- Ünlü uyumu ve ses benzeşmesi gibi kuralların da temellerinin bu dönemde atıldığı varsayılır.

Ana Altayca’dan zamanla ayrıldığı düşünülen dil kolları, coğrafi, siyasal ve kültürel gelişmelere bağlı olarak kendi içlerinde farklılaştı. Bugün Türkçe, bu ortak dilden gelen ancak zaman içinde kendi kurallarını ve söz varlığını geliştirmiş bağımsız bir dildir. Benzer şekilde Moğolca, Korece ve Japonca da kendine özgü özellikler kazanarak gelişmiştir.

ÖN TÜRKÇE DÖNEMİ (İ.Ö. 3200'DEN ÖNCE)

Ön Türkçe Dönemi, Türk dilinin tek bir ana dil halinde yaşağıdı dönemdir. Bu dönemde konuşulmuş dil, Türk dilleri ailesinin ata dili olarak kabul edilir. Yani bugünkü Türk dilleri kolları olan Ana Batı (Lir/Ogur) ve Ana Doğı (Şaz) gruplarına ayrılmadan önceki tek bir dilin konuşulduğu dönemdir. Bu nedenle Ön Türkçe, dilbilimcilerin rekonstrüksiyon (yeniden kurma) yöntemiyle varlığını ve özelliklerini ortaya koymaya çalıştıkları bir dil aşamasıdır.

Tarihî olarak kesin sınırlar vermek zor olsa da, birçok araştırmacı Türkçenin bu ilk evresinin milattan önce birkaç binyıl öncesine uzandığını belirtir. Örneğin, bazı kaynaklar Türk dilinin bağımsız bir dil olarak MÖ 3500'lerden itibaren şekillenmeye başladığını ve bu en eski Türkçe devrinin miladi ilk yüzyıllara dek sürdüğünü öne sürer. Bu hesaplara Ön Türkçe Dönemi'nin yüzlerce yıl (hatta binlerce yıl) devam eden bir süreç olduğu anlaşılır. Başka bir ifadeyle, Türk dilinin bu ilk ata hali muhtemelen MÖ 3. binyıl civarında ortaya çıkmış ve İslamiyet'ten önceki ilk yüzyıllara kadar konuşulmaya devam etmiştir. Coğrafi açıdan bakıldığında, dilbilimsel ve tarihî veriler Ön Türkçe'nin Doğı Asya bozkırlarında (günümüzdeki Güney Sibiryası civarı) konuşulmuş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim bazı uzmanlar, erken Türk topluluklarının anayurdunu Altay-Sayan dağları çevresi veya Orta Asya iç bölgeleri olarak konumlandırırlar. Bu dönemin konuşurlarına bazen "Ön Türkler" denir; ancak bu terim, yazılı tarih öncesi Türk topluluklarını genel olarak ifade eden bir kavramdır.

Ön Türkçe Dönemi'nden günümüze doğrudan bir metin bulunamadığı için bu dönem, dil tarihi açısından karanlık dönem olarak da anılabilir. Bu dönem, Türkçenin tarih sahnesine yazı ile çıkışından önceki hazırlık safhası olarak değerlendirilebilir.

- Dilsel Özellikleri

Ön Türkçe'nin dilsel yapısı hakkında bilgiler, modern Türk dilleri ve eski metinler arasındaki karşılaştırmalardan elde edilir. Dilbilimciler, yaşayan Türk lehçelerini (Türkiye Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Çuvaşça vb.) ve eski yazılı Türkçe metinlerini inceleyerek bu ata dilin fonolojik ve gramer özelliklerini oluşturmaya çalışırlar. Elde edilen bulgular, Ön Türkçe'nin genel hatlarıyla bugünkü Türkçe ve akraba lehçelerle tutarlı bir yapıda olduğunu gösterir:

• **Eklemeli Dil Yapısı:** Ön Türkçe, tıpkı modern Türk lehçeleri gibi sondan eklemeli bir dile benziyordu. Kelime köklerine çeşitli ekler getirilerek yeni anlamlar ve gramer işlevleri oluşturuluyordu. Örneğin bugünkü Türkçede “ev” (isim) köküne “-ler” çoğul eki gelince “evler” olur; benzer şekilde bu eklemeli yapı ata dilde de mevcuttu. Eklemeli yapının, Ön Türkçe’den miras kaldığı kabul edilir.

• **Ünlü Uyumu:** Türk dillerinin karakteristik özelliği olan ünlü uyumu, Ön Türkçe’de tam olarak gelişmiş durumdaydı. Dilin ses yapısı, kelime içerisindeki ünlülerin uyumlu (hepsi kalın veya hepsi ince, düz/yuvarlak uyumu vb.) olmasını gerektiriyordu. Nitekim çağdaş Türk lehçelerindeki ünlü uyumu kuralı, Ön Türkçeye kadar izlenebilmekte ve bu ata dilde de iki boyutlu bir ünlü uyumu sisteminin bulunduğu kabul edilmektedir.

• **Sesletim ve Ses Değişimleri:** Yapılan karşılaştırmalı dil çalışmaları, Ön Türkçe’nin kendine özgü bazı sesleri olduğunu ve bunların farklı Türk lehçelerinde değişimlere uğradığını ortaya koymaktadır. En çok bilinen örnek, Ön Türkçedeki *f ve *l seslerinin akıbetidir. Ön Türkçe döneminde var olduğu varsayılan bu iki ses, dilin daha sonraki evrelerinde iki ayrı yöne gelişmiştir: Bir kolda *f > r ve *l > l korunurken, diğer kolda aynı sesler *f > z ve *l > ş biçiminde değişmiştir. Bu durum, Türk dillerinin Lir/Ogur (Çuvaşça gibi r’li/l’li diller) ve Şaz (Türkçe, Kazakça gibi z’li/ş’li diller) olarak ayrılmasının dilsel temelini oluşturur. Örneğin “Oğuz” adının eski bir varyantı “Oğur” şeklinde de karşımıza çıkar; gerçekte her iki sözcük de Ön Türkçe *ogur biçimindeki bir atadan türemiştir. Bir lehçede *f sesi “r” olarak kalmış (Oğur), diğerinde “z”ye dönüşerek Oğuz sözcüğünü vermiştir.

• **Sözdizimi ve Dilbilgisi:** Ön Türkçe’nin cümle yapısı, bugünkü Türkçeye benzer biçimde özne-nesne-yüklem sıralamasını izliyordu. Cümlelerde fiil sonda, özne ise çoğu zaman açıkça ifade edilmese bile başta düşünülüyordu. Bu dönemde de fiiller çekimlenerek kişi ve zamanı ifade ediyor, ayrıca bir özne zamiri belirtilmesine gerek kalmıyordu (Türkçede “(Ben) gidiyorum” derken “ben” öznesinin kullanılmaması gibi). İsimler, günümüzdeki gibi ekler alarak hâl bildiriyordu; ör: yönelme anlamı vermek için kullanılan -A/-E eki veya tamlayan bildiren -ın/-in eki gibi yapılar, kökenini bu eski dönemden almış olmalıdır. Ayrıca Ön Türkçe’de gramatikal cinsiyet yoktu, yani sözcükler dişi-eril gibi kategorilere ayrılmıyordu (bu özellik Türkçede tarih boyunca hiç bulunmamıştır).

- Altay Dilleriyle İlişkisi

Ön Türkçe Dönemi'ni anlamak için sıkça tartışılan bir konu, Türkçenin diğer bazı dil aileleriyle uzak akrabalığı meselesidir. Altay dilleri teorisi, Türkçe ile Moğol, Tunguz (Mançu-Tunguz) ve muhtemelen Kore ve Japon dillerinin çok eski bir çağda ortak bir atadan türediğini öne sürer. Bu teoriye göre, Türkçe'nin tarihi gelişiminde Ön Türkçe'den de önce Ana Altayca denilen bir birlik dönemi vardır. Yani binlerce yıl önce Orta Asya'da bu diller henüz ayrıışmamış bir bütün oluştuyordu ve ancak zamanla birbirinden koparak ayrı dil ailelerine dönüştüler.

İLK TÜRKÇE DÖNEMİ (İ.Ö. 3200 – İ.S. VI. YY.)

Türk dilinin bilinen en eski evresi İlk Türkçe Dönemi'dir. Bu dönem, Türkçenin henüz yazıya geçirilmediği, ancak dilin temel yapısal özelliklerinin oluştuğu evredir.

Bu dönemde Türkçe, tüm Türk dillerinin ortak atası durumundadır. Dilbilimsel olarak, bu evre bazen Ön Türkçe (Pre-Turkic) veya Erken Türkçe olarak da adlandırılır. Altay dil birliği görüşünü benimseyen araştırmacılara göre Türk dili bu süreçte Ana Altaycadan ayrılarak bağımsız bir gelişim göstermeye başlamıştır.

İlk Türkçe Dönemi'nin en önemli özelliği, Türk dilinin ilk büyük ses ayrışmasının yaşanmasıdır. Bu dönemde henüz açık biçimde ayrıışmamış olan iki bulanık ses, yani */t/ ve */l/ fonemleri zamanla farklı yönlerde gelişmiştir:

*/t/ sesi bazı lehçelerde r, bazılarında z olmuştur.

*/l/ sesi ise bazı lehçelerde l, bazılarında ş sesine dönüşmüştür.

Bu ses değişimi sonucunda Türk dili iki ana kola ayrılmıştır:

- LİR (Ogur / Batı Türkçesi) Kolu: r ve l seslerini koruyan diller (örneğin, Bulgarca ve bugünkü Çuvaşça).
- ŞAZ (Oğuz / Doğu Türkçesi) Kolu: z ve ş seslerini kullanan diller (örneğin, Göktürkçe, Uygurca, Oğuzca).

Bu farklılaşmayı göstermek için kullanılan klasik örnek şöyledir:

oguX → ogur (r'li) / oguz (z'li)

Böylece "oguX" biçiminde konuşan ilk topluluklar zamanla iki ayrı lehçe grubuna ayrılmıştır.

Döneme ait doğrudan Türkçe belgeler bulunmamakla birlikte, Sümer tabletleri, Çin ve Bizans kronikleri ve Bulgar listeleri gibi dolaylı kaynaklar Türklerin dil ve kültürüne dair bilgiler vermektedir. Ayrıca Hun, Avar, Bulgar ve Peçenek gibi Türk boylarıyla ilgili kayıtlar bu dönemin varlığını destekler. Osman Nedim Tuna'nın Sümer tabletlerinde tespit ettiği bazı Türkçe kökenli kelimelerin, hem LİR hem de ŞAZ özellikleri göstermesi, bu dönemin başlangıcını İ.Ö. 3200'lere kadar götürmektedir.

İlk Türkçe Dönemi, Köktürk Yazıtları ve Yenisey Yazıtları gibi ilk yazılı belgelerin ortaya çıktığı Eski Türkçe Dönemi'ne geçişle sona ermiştir.

ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ (VI – XII. YY.)

Türk dilinin Eski Türkçe dönemine geçişinde Ön Türkçe Dönemi, kritik bir rol oynamıştır. Bu dönemde şekillenen dilsel özellikler ve meydana gelen alt ayrışmalar, daha sonra ortaya çıkan yazılı Türkçe diline zemin hazırlamıştır. Yaklaşık olarak miladi ilk yüzyıllara gelindiğinde, Ön Türkçe konuşurları arasında ilk büyük lehçe ayrımı belirginleşmeye başlamıştır: Bir grup Türk boyu dili *r ve *l'li biçimde korurken (bunlardan ileride Bulgarca/Çuvaşça gibi Lir grubu diller doğacaktır), diğer grup dili *z ve *ş'li biçimde konuşmaya başlamıştır (bu kol da Göktürkçe, Uygurca, Oğuzca gibi Şaz grubu dillere temel olacaktır).

Ön Türkçe Dönemi'nin sona erdiğini ve Eski Türkçe Dönemi'nin başladığı en önemli eşik, ilk yazılı metinlerin ortaya çıkışıdır. Türk dilinin şimdiye kadar bilinen ilk yazılı belgeleri Göktürk (Orhun) Yazıtlarıdır. Bu taş kitabeler 8. yüzyılın ilk yarısında (yaklaşık 732-735 yıllarında) dikilmiştir. Bundan biraz daha eski bir bulgu olarak 687 civarında yazıldığı tahmin edilen Çoyr taş yazıtı keşfedilmiş olsa da, metnin kısalığı ve tahrip olmuş oluşu nedeniyle asıl kapsamlı kaynak olarak Orhun Yazıtları kabul edilir.

Bu dönemin en belirgin özelliği, Türkçenin farklı coğrafyalarda ve farklı alfabelerle yazıya geçirilmesi, farklı inanç ve kültür çevrelerinde gelişme göstermesidir. Türkler bu süreçte Göktürk alfabesi, Uygur alfabesi, Arap harfleri ve Kiril harfleri gibi çeşitli yazı sistemleri kullanarak dilsel zenginliklerini kayda geçirmiştir. Bu dönem tarihsel süreç olarak 4 döneme ayrılmaktadır: Köktürkçe dönemi, Eski Uygurca dönemi, Tuna Bulgarcası ve Karahanlıca dönemi.

Göktürkçe/Köktürkçe (VII-VIII. yy.)

Köktürkçe, Türk dilinin bilinen en eski yazılı dönemidir. Bu dil, 7. ve 8. yüzyıllarda Orta Asya’da hüküm süren Göktürk Kağanlığı döneminde kullanılmıştır. Göktürkler, 552 yılında kurdukları ilk Türk devletinin resmî dili olarak Köktürkçeyi kullanmış, bu dili hem konuşma hem de yazı dili haline getirmişlerdir. Bu döneme ait en önemli yazılı belgeler, Orhun Yazıtları adıyla bilinen anıtsal taş yazıtlarıdır. Bu yazıtlar sayesinde Türklerin erken dönem tarihine, devlet anlayışına, toplum yapısına ve dili kullanım biçimlerine dair bilgiler edinilmiştir.

Göktürkler, kendi dillerini yazmak için özgün bir alfabe geliştirmişlerdir. Bu yazı sistemi, bilim dünyasında Göktürk alfabesi ya da Orhun alfabesi olarak adlandırılır.

- Alfabe, 38 harften oluşur: 4’ü ünlü (sesli), 34’ü ünsüz (sessiz) harflerdir.
- Sağdan sola yazılır.
- Harflerin büyük/küçük ayrımı yoktur.
- Harfler sözcük içinde ayrı yazılır, bitleştirme kullanılmaz.

Bu alfabe, Türkçenin ses yapısına oldukça uygundur. Ünsüzlerin kalın ve ince okunuşları için farklı harfler kullanılmıştır. Ünlüler genellikle bağlamdan anlaşılır; bu durum, Türkçenin ünlü uyumu kurallarının ne kadar güçlü olduğunu gösterir.

Köktürkçe ile yazılmış en önemli belgeler Orhun Yazıtlarıdır. Bu yazıtlar 8. yüzyılda, Göktürk Kağanlığı’nın ileri gelenleri adına dikilmiştir:

- **Kül Tigin Yazıtı (732)**
- **Bilge Kağan Yazıtı (735)**
- **Tonyukuk Yazıtı (720’ler)**

Bu yazıtlar, taşlara kazınmış uzun metinlerden oluşur. Hem siyasal tarih, hem de millet-yönetici ilişkileri, ahlaki öğütler ve devlet ideolojisi bakımından çok değerlidir.

Kül Tigin yazıtından bir bölüm:

“Üze kök tengri basmasar, asra yağız yir telinmeser, Türk budun, iling kimin togun elin?”

Günümüz Türkçesiyle:

“Üstte gök çökmedikçe, altta yer delinmedikçe, Türk milleti, ilini töresini kim bozabilir?”

Eski Uyğurca (VIII-XII. yy.)

Göktürk Kağanlığı'nın yıkılmasının ardından Orta Asya'da siyasi ve kültürel anlamda önemli bir güç hâline gelen Uyğurlar, 8. yüzyılın ortalarından itibaren kendi devletlerini kurarak Türk dilinin tarihsel sürecinde yeni bir dönem başlatmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan ve yazılı Türk dilinin evriminde önemli bir aşama oluşturan Eski Uyğur Türkçesi, dil yapısı ve işlevsel kullanımı bakımından Göktürkçeden ayrılır.

Uyğurların Maniheizm ve daha sonra Budizm'i kabul etmeleri, dilin işlevini yalnızca yönetim ve siyasetle sınırlı olmaktan çıkarıp kültürel ve dinî alana taşıdı. Bu süreçte Türkçeyle yazılan metinlerin konuları çeşitlendi; dinî öğretici metinler, dua kitapları, ahlaki öğütler ve çeviri eserler yazıldı. Eski Uyğur Türkçesi, bu yönüyle Türkçenin ilk dinî ve kültürel yazı dili olma özelliğini taşır.

Uyğurlar yazı dili oluştururken farklı alfabelerden yararlandılar. En yaygın biçimde kullandıkları Uyğur alfabesi, Soğd kökenlidir ve soldan sağa doğru yazılır. Bunun dışında, özellikle Budist içerikli metinlerde Brahmi ve Tibet alfabelerine de başvurulmuştur. Bu durum, Uyğurların dinî metinleri kendi dillerine aktarmada gösterdikleri çeviri becerisini ve kültürel etkileşimlerini ortaya koyar.

Eski Uyğur Türkçesiyle kaleme alınan metinler, hem içerik hem de dil yapısı bakımından dikkat çekicidir. “**Altun Yaruk**”, “**Sekiz Yükmek**” ve “**İrk Bitig**” gibi eserler, dönemin dinî ve ahlaki bakış açısını yansıttığı gibi, Türkçenin anlatım gücünü ve sözdizimsel olgunluğunu da gösterir. Ayrıca astronomi, tıp, hukuk ve falcılık gibi alanlarda da eserler verilmiş olması, Uyğurların yalnızca dinî değil, aynı zamanda bilimsel ve entelektüel faaliyetlerde de yazı dilini etkin biçimde kullandıklarını gösterir.

Eski Uyğur Türkçesi, eklemeli yapısını koruyarak kök + ek düzeniyle kelime türetmiştir. Cümle yapıları belirgin, fiil çekimleri düzenli ve söz dizimi sadedir. Uyğurca, Göktürkçeye kıyasla daha yumuşak ve ritmik bir yapıya sahiptir. Uyğur yazı dilinde, özellikle Budist metinlerin etkisiyle, Sanskritçe, Soğdca ve Çince gibi dillerden alınan kelimeler de görülür. Bu ödünç kelimeler, dilin hem gelişimine hem de kavram zenginliğine katkıda bulunmuştur.

Tuna Bulgarcası (IX-XI. yy.)

Tuna Bulgarcası, 9. ve 11. yüzyıllarda Doğu Avrupa’da, özellikle bugünkü Bulgaristan topraklarında yaşayan Türk kökenli Bulgarların kullandığı yazılı Türk dilidir. Göktürklerin batıya göç eden boylarından biri olan Bulgar Türkleri, Tuna Nehri civarına yerleşerek burada Tuna Bulgar Devleti’ni kurmuşlardır. Bu coğrafyada Slav halklarıyla uzun süre temas hâlinde bulunan Bulgarlar, zamanla hem etnik hem de dilsel olarak büyük bir dönüşüm geçirmişlerdir. Ancak bu dönüşüm tamamlanmadan önceki süreçte, Türkçenin yazı dili olarak kullanıldığı kısa fakat önemli bir dönem yaşanmıştır.

Tuna Bulgarları, İslamiyet’i değil, Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bu nedenle onların yazı diliyle oluşturdukları metinler, Arap harfli Türk yazı dillerinden farklı bir çizgi izlemiştir. Tuna Bulgarlarının dilinde, hem Orta Türkçenin izleri hem de çevre halklardan, özellikle Slavlardan gelen etkiler görülür. Bu etkiler, kelime hazinesi kadar telaffuzda ve yazı sisteminde de kendini gösterir. Döneme ait yazılı belgeler oldukça sınırlı sayıdadır ve günümüze ulaşan metinler parçalı ve dolaylı kaynaklar üzerinden bilinmektedir.

Tuna Bulgar Türkçesi ile yazılmış en önemli metinler arasında, taşlar üzerine işlenmiş mezar kitabeleri, kısa dua ve ifade kalıpları yer alır. Bu kitabelerde kullanılan dil, henüz tam anlamıyla tamamen Slavcaya dönüşmemiş bir Türkçe niteliği taşır. Bazı sözcükler günümüz Türkçesinde karşılığı bulunan biçimleriyle yer alırken, yapılar daha çok Göktürk ve Uygur Türkçesiyle benzerlik gösterir. Bu yönüyle Tuna Bulgarcası, Türkçenin batıya taşınmış ilk biçimlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Zamanla Slav halklarıyla kaynaşan ve karışan Tuna Bulgarları tarafından, Hristiyanlığın resmî din hâline gelmesi ve Bulgar Krallığı’nın kurulmasıyla birlikte Slav diline geçiş yapmışlardır. Bu geçişin ardından Türkçe yerini Eski Bulgarcaya bırakmış ve Tuna Bulgar Türkçesi tarihte bir geçiş dili olarak kalmıştır. Bugünkü Bulgar halkının etnik yapısında Türk soylu Bulgarların izleri bulunsa da, onların dili tarih içinde Slavca tarafından genel anlamıyla kuşatılmış ve yaşamını yitirmiştir.

Tuna Bulgarcası, yazı dili olarak çok uzun süre varlığını sürdürememiş olsa da, Türkçenin coğrafi yayılımını göstermesi bakımından önemlidir. Bugün Tuna Bulgar Türkçesine dair bilgiler, tarihî belgeler, yabancı kaynaklardaki atıflar ve dil bilimi araştırmaları aracılığıyla sınırlı ölçüde de olsa aydınlatılabilmektedir.

Karahanlıca (XI-XII. yy.)

Türk dilinin yazı dili olarak gelişiminde önemli bir aşama olan Karahanlı Türkçesi, İslâmiyet'in kabulüyle birlikte ortaya çıkan ilk yazılı Türk edebî dili kabul edilir. Bu dönem, 11. ve 12. yüzyılları kapsar ve Karahanlılar Devleti'nin hüküm sürdüğü Orta Asya coğrafyasında şekillenmiştir. Göktürkçe ve Uygurca gibi öncül yazı dillerinden sonra, Arap alfabesinin kullanıldığı ilk Türkçe metinler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Böylece hem alfabe değişmiş hem de Türkçenin içerik ve anlam dünyası büyük ölçüde dönüşmüştür.

İslâmiyet'in Türkler arasında yayılması, dilin işlevlerini yalnızca dünyevî yaşamla sınırlı kalmayacak şekilde genişletmiştir. Artık dil, dinî değerlerin aktarılmasında ve İslâmî dünya görüşünün şekillenmesinde önemli bir araç hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, aynı zamanda yazı dilinde yeni kavramların ve ifade biçimlerinin yerleşmesini sağlamış; Arapça ve Farsça kökenli sözcükler Türkçeye girmeye başlamıştır.

Bu dönemde yazılmış eserler, hem biçim hem de içerik bakımından büyük bir kültürel dönüşümün izlerini taşır. Bu dönemde verilen eserlerin en önemlilerinden biri **Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig** adlı yapıtıdır. Bu eser, hem ahlaki ve siyasal öğütler içeren bir siyasetname, hem de Arap harfleriyle yazılmış ilk Türkçe metin olma özelliğini taşır. Aynı şekilde, **Kaşgarlı Mahmud'un** hazırladığı **Divanü Lûgat-it-Türk**, yalnızca tarihte yazılan ilk sözlük değil, aynı zamanda dönemin dil, kültür ve sosyal yapısını belgeleyen eşsiz bir kaynaktır. **Edip Ahmet Yüekneki** tarafından yazılan **Atabetü'l-Hakayık** ise didaktik özellikleriyle dikkat çeker.

Karahanlı Türkçesi, yazı dili olarak belirgin özellikler göstermektedir. Eklemeli dil yapısını koruyan Türkçede, Arapça kökenli bazı gramer yapıları henüz dilin temel yapısını bozmamış; fakat yeni kavramların aktarımı için önemli bir araç olmuştur. Bu dönemdeki eserler, halkın anlayabileceği bir Türkçeye yazılmış; bu yönüyle dil halkla bağıni koparmamıştır.

Soru – Cevap

1. Köktürk alfabesinin özelliklerini açıklayınız. Bu alfabe hangi belgelerde kullanılmıştır?
2. Uygur Türkçesi ile yazılmış başlıca eserleri belirtiniz.
3. Karahanlı Türkçesi ile yazılmış başlıca eserler hangileridir ve kimler tarafından yazılmıştır?

ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ (XIII – XVI. YY.)

Orta Türkçe Dönemi, Türk dilinin tarihsel gelişimi içinde 13. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar süren ve Türkçenin yazı dili olarak farklı coğrafyalarda ayrı yönlerde geliştiği çok merkezli bir dönemdir. Bu dönem, hem siyasi dağılımların hem de kültürel temasların yoğunlaştığı bir zaman dilimi olduğu için, Türkçenin yazı dili olarak birden fazla kolda şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Türkler bu yüzyıllar boyunca Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya, Anadolu'dan Mısır'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yer almış ve farklı bölgelerde kendilerine özgü yazı dillerini oluşturmuşlardır.

Orta Türkçe Dönemi'nde yazı dili artık tek merkezli olmaktan çıkmıştır. Bu süreçte Harezmi Türkçesi, Karahanlı Türkçesinden doğarak özellikle Orta Asya'da gelişmiştir. Kıpçak Türkçesi ise, Kuzey Türklerinin dilidir ve özellikle Mısır'daki Memlükler döneminde Arapça ve Farsça ile yoğun etkileşim hâlinde kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz Türklerinin dili olarak Anadolu'da ortaya çıkmış ve Osmanlı Türkçesinin temelini oluşturmuştur. Volga Bulgarcası, İdil-Ural bölgesindeki Türk topluluklarının yazı dili olarak kısıtlı da olsa tarihî belgelerde iz bırakmıştır. Bu yazı dillerinin en sistemli ve uzun ömürlü olanı ise Çağatay Türkçesidir. Bu dil, 15. yüzyıldan itibaren özellikle Türkistan coğrafyasında zengin ve yüksek edebî ürünlerin dili hâline gelmiştir.

Bu dönemin en belirgin özelliği, Türkçenin çeşitlenerek gelişmiş olmasıdır. Her yazı dili, içinde geliştiği toplumun dinî tercihlerini, kültürel yapısını, alfabe kullanımını ve dil anlayışını yansıtır. Alfabe çeşitliliği de bu dönemin belirgin bir özelliğidir: Arap harfleri en yaygın kullanıma sahip olmakla birlikte, bazı bölgelerde Grek, Ermeni ve hatta Latin alfabesiyle yazılmış Türkçe metinler de mevcuttur.

Orta Türkçe Dönemi'nde dil yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda yönetim, eğitim, din ve edebiyat alanlarında işlevsel bir kimlik kazanmıştır. Bu dönemde kaleme alınan eserler, sadece yazı dili örnekleri değil, aynı zamanda dönemin düşünce yapısını, inançlarını, toplumsal değerlerini ve sanatsal eğilimlerini de yansıtır. Bu bakımdan Orta Türkçe, Türkçenin yalnızca bir yazı dili olarak evrilmesini değil, aynı zamanda farklı coğrafyalarda ve kültürel ortamlarda zenginleşerek kökleşmesini temsil eden bir dönemi ifade eder. Bu yazı dili çeşitliliği, sonraki dönemlerin dil yapılarını da belirlemiş ve çağdaş Türk lehçelerine giden yolu hazırlamıştır.

Harezmi Türkçesi (XIV. yy.)

Harezmi Türkçesi, Türkçenin yazı dili olarak gelişiminde Karahanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında bir köprü işlevi gören, 13. ve 14. yüzyıllarda Orta Asya’da özellikle Harezmi ve çevresinde kullanılmış yazılı dil formudur. Bu dönemde Türk boyları, büyük ölçüde Müslüman olmuş ve İslam kültürüyle bütünleşmiştir. Bu kültürel dönüşüm, yazı dilinin hem içeriğini hem de biçimsel yapısını etkilemiştir. Arap harfleri bu dönemde yazı dili için temel alfabe olarak kullanılmış, dinî, ahlaki ve öğretici metinlerin üretimi artmıştır.

Harezmi Türkçesi, Karahanlı Türkçesinden gelen söz varlığını büyük ölçüde korumakla birlikte, Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler bu dönemde belirgin biçimde artmıştır. Dönemin metinlerinde, özellikle dinî konuların ağır basması nedeniyle, Arapça kökenli terimlerin sıklıkla kullanıldığı görülür. Ancak bu etkilenmeye rağmen, Türkçenin temel dil yapısı korunmuş; eklemeli dil özelliği, ses uyumu ve söz dizimi büyük ölçüde varlığını sürdürmüştür.

Bu dönemin yazılı ürünleri arasında özellikle Kur’an tercümelemleri, fıkıh kitapları ve ahlaki öğütler öne çıkar. Dönemin en bilinen eserlerinden biri, Kuran-ı Kerim’in Türkçeye çevrilmiş şekli olan ve Arapça ile Türkçeyi paralel satırlarda veren tefsirli meal metinleridir. Bu çeviriler, hem halkın dinî bilgileri kendi dilinde öğrenmesine olanak tanımış hem de Türkçenin dinî kavramları ifade edebilecek esnekliğe ulaştığını göstermiştir.

Dilbilgisel olarak bakıldığında, Harezmi Türkçesi’nde fiil çekimleri ve isim tamlamaları Karahanlı Türkçesine benzer özellikler taşımakla birlikte, bazı yeni eklerin ve kalıpların ortaya çıktığı da görülür. Arapça izafet yapılarının Türkçeye uyarlanması, bu dönemde sıkça rastlanan bir durumdur. Ayrıca bazı kelimelerde ses değişimleri ve yeni sözcük türetme yolları gözlemlenir.

Harezmi Türkçesi döneminin bir diğer önemli özelliği, yazı dili ile halk dili arasındaki bağın henüz tam olarak kopmamış olmasıdır. Metinlerde zaman zaman halk deyimlerine, konuşma diline yakın ifadelere de yer verilir. Bu durum, yazı dilinin yalnızca seçkin bir zümrenin değil, aynı zamanda geniş halk kesimlerinin de anlayabileceği bir araç hâline geldiğini göstermektedir.

Kıpçak Türkçesi (XIII-XVI. yy.)

Kıpçak Türkçesi, özellikle Altın Orda Devleti ve Memlûkler gibi güçlü Türk-İslam devletlerinin hâkim olduğu bölgelerde kullanılmış olan önemli bir yazı dili koludur. Bu dil, Karadeniz'in kuzeyinden Mısır'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada, hem diplomatik hem de kültürel iletişimin aracı olmuştur. Kıpçak Türkleri, askeri ve siyasal başarılarının yanı sıra, dillerini Arapça ve Farsça ile temas sokarak yazı dili düzeyine taşımışlardır.

Kıpçak Türkçesi, özellikle Memlûkler döneminde Mısır'da büyük önem kazanmıştır. Bu dönemde Türk kökenli askerî sınıf olan Memlûkler, yönetim kademelerinde yer alırken kendi dillerini Arapça yazılı kaynaklarla karşılaştırmalı biçimde öğrenmek istemişlerdir. Bu ihtiyacın sonucunda çok sayıda sözlük, dilbilgisi kitabı ve çeviri eseri ortaya çıkmıştır. **Codex Cumanicus**, **Kitabu'l-İdrak**, **El-Kavaninü'l-Küllîyye** gibi eserler, bu dönemde Kıpçak Türkçesinin sistemli biçimde kullanıldığını gösteren başlıca kaynaklardır.

Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınan eserler sadece sözlük ve çeviri metinleriyle sınırlı değildir. Bazı hukuk metinleri, askerî belgeler ve dinî içerikli yazılar da Kıpçak Türkçesinde üretilmiştir. Bu metinlerin bir kısmı Arap harfleriyle, bazıları ise Grek, Ermeni ve hatta Latin harfleriyle yazılmıştır. Bu çeşitlilik, Kıpçak Türkçesinin farklı dil ve alfabe sistemleriyle temas hâlinde olduğunu, çok kültürlü bir ortamda işlev gördüğünü göstermektedir.

Bu dönemde Kıpçak Türkçesi, özellikle Arapça öğrenmek isteyen Türkler ve Türkçe öğrenmek isteyen Araplar için bir köprü işlevi de görmüştür. İki dil arasında hazırlanan karşılıklı sözlükler, yalnızca dil öğretimini değil, aynı zamanda kültürel aktarımı da kolaylaştırmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Kıpçak Türkçesi hem iletişim hem de öğretim dili olarak tarihî bir değer taşır.

Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesi (XIII-XV. yy.'ın ikinci yarısı)

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz Türklerinin Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra 13. yüzyıldan itibaren gelişen ve yazı dili niteliği kazanan ilk Batı Türkçesidir. Bu yazı dili, Türkçenin Anadolu coğrafyasındaki ilk yazılı ürünlerini ortaya koyduğu dönem olması bakımından oldukça önemlidir. Büyük Selçukluların ardından Anadolu Selçuklu Devleti, beylikler ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin oluşum süreciyle birlikte bu yazı dili gelişmiş ve Osmanlı Türkçesinin temellerini atmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi, özellikle halkın konuşma diliyle büyük ölçüde örtüşen, sade ve anlaşılır bir Türkçeyle yazılmıştır. Bu yönüyle hem halk edebiyatı hem de dinî-tasavvufî edebiyat alanında büyük bir canlılık kazanmıştır. Yunus Emre'nin lirik ve içten şiirleri, Mevlânâ'nın halkı kucaklayan anlatımı, **Hacı Bektaş-ı Veli** ve **Ahi Evran** gibi isimlerin eserleri bu dönemin yazı diliyle yazılmıştır. Bu metinler, sadece edebî değil; aynı zamanda sosyal, dinî ve ahlaki mesajlar taşıyan eserlerdir.

Alfabe olarak Arap harflerinin kullanıldığı bu dönemde, Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler yavaş yavaş yazı diline yerleşmeye başlamış, ancak bu etki henüz sınırlı düzeydedir. Dönemin metinlerinde Türkçenin doğallığı ve anlatım gücü açıkça görülür. Özellikle dinî içerikli eserlerde halkın anlayabileceği bir Türkçe tercih edilmiş, böylece yazı dili halkla bağını güçlü tutmuştur.

Dilbilgisel olarak Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz lehçesinin özelliklerini taşır. Şimdiki zaman çekimi, isim tamlamaları, fiil yapıları ve ek kullanımları bakımından hem Doğu hem de Batı Türkçesi arasında bir denge kurulmuştur. Bu dönem metinlerinde ses uyumu kurallarının büyük oranda korunduğu, ancak bazı bölgelerdeki ağız farklılıklarının yazı diline de yansıdığı görülmektedir. Bu yazı dili, sadece bireysel ya da dinî metinlerle değil, aynı zamanda beylikler döneminde yazılmış destanlar, ahlaki öğütler, nasihatnameler ve tıp kitapları gibi çeşitli alanlarda da kullanılmıştır. Bu yönüyle Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu'da gelişen Türk kültürünün dilsel taşıyıcısı olmuş; sanat, ahlak, din ve yaşam tarzı bu dil aracılığıyla yazıya geçirilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi, daha sonra gelişecek olan Osmanlı Türkçesinin hem söz varlığını hem de yapı özelliklerini doğrudan etkileyen bir dönemdir. Bu dönemde yazılan eserler, sade dili ve halkla iç içe oluşu sayesinde sadece klasik edebiyatın değil, aynı zamanda halk edebiyatının da köklerini oluşturmuştur.

Volga Bulgarcası (XI-XII. yy.)

Volga Bulgarcası, Orta İdil boyunda yaşayan Bulgar Türkleri tarafından kullanılmış, sınırlı örneklerle günümüze ulaşmış bir yazı dili koludur. Bu dil, coğrafi olarak İslamiyet'i erken benimseyen Türk topluluklarından biri olan Bulgarların yaşadığı bugünkü Tataristan, Başkurtistan ve çevresinde varlık göstermiştir. Volga Bulgarları, 10. yüzyılda resmî olarak İslam dinini kabul eden ilk Türk topluluklarından biri olmuş, bu kabulün ardından Arap harfleriyle yazılı metinler üretmeye başlamışlardır.

Volga Bulgarcası, diğer Orta Türkçe yazı dillerine göre daha az sayıda belgeyle temsil edilmesine rağmen, Türkçenin kuzey kolunun tarihsel sürekliliği açısından önemlidir. Bu dil, zamanla Altın Orda Türkçesiyle temas kurmuş ve Kıpçak öğeleriyle yakınlaşmıştır. Dil yapısı bakımından eklemeli Türkçeyi koruyan Volga Bulgarcası, Arapça kelimeleri sınırlı ölçüde almış; halk dili ile yazı dili arasında doğrudan bir ilişki sürdürülmüştür.

Günümüze ulaşan Volga Bulgar metinlerinin bir kısmı daha sonra Kazan Tatarcasının gelişiminde etkili olmuştur. Bu durum, Volga Bulgarcasının sadece tarihî bir yazı dili değil, aynı zamanda çağdaş Türk lehçelerinin şekillenmesinde rol oynayan bir temel olduğunu göstermektedir. Bugünkü Tatar Türkçesinin tarihî kökeni araştırılırken Volga Bulgarcası vazgeçilmez bir kaynaktır. Her ne kadar bu yazı dili, edebî ürün çeşitliliği bakımından diğer Orta Türkçe kolları kadar zengin olmasa da, coğrafi konumu ve erken dönem İslamî etkileri bakımından Türk dili tarihinin önemli bir basamağını temsil eder. Volga Bulgarları, yazı dili sayesinde hem inançlarını hem de toplumsal düzenlerini kalıcılaştırmış ve bu yolla Türk kültürünün kuzeydeki halkalarına katkıda bulunmuşlardır.

Çağatay Türkçesi (XV-XVII. yy.)

Çağatay Türkçesi, 15. yüzyıldan itibaren Orta Asya’da özellikle Maverâünnehir ve Harezm bölgelerinde gelişmiş ve 20. yüzyıl başlarına kadar yazı dili olarak kullanılmış olan Türk dilinin önemli bir koludur. Adını Çağatay Hanlığı’ndan alan bu yazı dili, klasik edebiyat diline dönüşerek uzun bir süre boyunca Orta Asya Türk topluluklarının ortak kültürel ifade aracı olmuştur. Bu yönüyle Çağatay Türkçesi, sadece bir yazı dili değil; aynı zamanda bir edebiyat ve bilim dilidir.

Çağatay Türkçesi, Karahanlı Türkçesi ve Harezm Türkçesinin dil yapısını devralmış; ancak zamanla bu temelin üzerine zengin bir edebî gelenek inşa etmiştir. Arapça ve Farsçanın etkisi bu dönemde oldukça artmış; özellikle söz varlığı ve anlatım biçimlerinde İran edebiyatının etkisi belirginleşmiştir. Bununla birlikte, Türkçenin özgün dil yapısı korunmuş, eklemeli yapı ve söz dizimi sistemli şekilde kullanılmıştır. Bu yazı dili, ilk olarak Timur Devleti zamanında şekillenmiş; esas parlak dönemini ise Türk edebiyatının büyük ustalarından biri olan **Ali Şîr Nevaî** ile yaşamıştır. Nevaî, Türkçeyi edebiyat dili olarak Arapça ve Farsçayla yarışabilecek bir seviyeye taşıyarak yüzlerce şiir, mesnevi ve bilimsel eser üretmiştir. Onun kaleme aldığı “Muhakemetü’l-Lügateyn” adlı eserde, Türkçenin ifade gücünün Farsçadan üstün olduğu savunulmuştur.

Çağatay Türkçesi ile yazılmış eserler sadece şiirle sınırlı kalmamış, tarih, ahlak, din, tıp, biyografi gibi alanlarda da önemli metinler üretilmiştir. Bu durum, dilin yalnızca estetik değil, aynı zamanda bilimsel ve toplumsal işlev taşıyan bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserler, Orta Asya’daki Türk halklarının ortak belleğinde derin bir yer edinmiş ve çağdaş Özbek Türkçesi başta olmak üzere bazı lehçelerin temelini oluşturmuştur. Bu yazı dilinde kullanılan alfabe, Arap harfleridir. Dönemin saray çevrelerinde kullanılan dil ağır, süslü ve sanatlı; halk edebiyatında ise daha sade ve anlaşılır bir anlatım tercih edilmiştir.

Soru – Cevap

1. Orta Türkçe Dönemi’nin yazı dili bakımından en belirgin özelliği nedir?
2. Harezm Türkçesi hangi dönemler arasında bir köprü işlevi görür?
3. Kıpçak Türkçesi ile yazılmış en önemli eserleri belirtiniz.
4. Eski Anadolu Türkçesinin Osmanlı Türkçesi ile ilişkisini açıklayınız.

YENİ TÜRKÇE DÖNEMİ (XVI – XX. YY.)

Yeni Türkçe Dönemi (16. yüzyıl – 20. yüzyıl başı), Türk dilinin klasikleştiği, kurumsallaştığı ve farklı toplumsal katmanlarda farklı işlevler üstlendiği bir dil dönemidir. Bu dönem, yazı dili olarak Osmanlı Türkçesinin geliştiği ve çok geniş bir coğrafyada ortak dil haline geldiği süreci kapsar. Osmanlı Türkçesi; Arapça, Farsça ve Türkçenin birleşiminden oluşan, zamanla klasik edebiyat ve yönetim dili olarak yüksek bir estetik yapıya kavuşmuş yazı dilidir.

16. yüzyıl, Osmanlı Türkçesinin zirveye ulaştığı çağdır. Bu yüzyılda **Fuzûlî, Bâkî, Zâtî, Nev'î** gibi şairler, divan edebiyatının dilini olgunlaştırmış; ağır, sanatlı ve söz sanatlarıyla bezenmiş metinlerle klasik şiiri temsil etmişlerdir. Ancak bu yazı dili, saray çevresine hitap eden yüksek zümre dili hâline gelmiş; halkın konuştuğu sade Türkçeyle büyük bir ayrışma göstermeye başlamıştır. Arapça ve Farsça tamlamalar, kelimeler ve deyimler yazı dilinde yoğun biçimde kullanılmıştır.

Bu ayrışmaya rağmen halk dili de canlılığını korumuştur. Halk edebiyatı geleneği, başta âşıklar olmak üzere halk şairleri tarafından yaşatılmış; bu edebiyat türü, halkın anlayabileceği yalın bir Türkçeyi kullanmıştır. **Karacaoğlu, Kayıkçı Kul Mustafa, Gevherî** gibi şairler, hem şiirlerinde halkın gündelik yaşamını hem de millî duygularını işleyerek dilin halk tabanında gelişmesini sürdürmüşlerdir. Bu çift kanallı gelişim (yüksek zümre dili – halk dili) Yeni Türkçe Dönemi'nin karakteristik özelliğidir.

17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Türkçesi daha da ağırlaşmış, bürokrasi ve eğitim dili olarak tam anlamıyla Arapça ve Farsçayla iç içe geçmiş bir görünüm kazanmıştır. Medrese eğitimi Arapça ağırlıklı olduğu için aydınlar üç dili birlikte öğrenmek zorunda kalmışlardır. Aynı dönemde, halk diliyle yazılan dinî-tasavvufî metinler, menkıbeler, halk hikâyeleri ve mevlit gibi türler halk edebiyatının da yazıya geçirildiğini gösterir.

18. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ilişkilerinin yoğunlaşmasıyla birlikte, yazı dilinde de değişim kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bu yüzyılda başlayan Tanzimat hareketleri, sadece siyasi reformlarla değil, dil ve kültürde de sadeleşme isteğiyle öne çıkar. Şinasi, halkın anlayabileceği bir Türkçeyle gazete çıkarmış; Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi yazarlar da fikirlerini sade Türkçeyle anlatmayı amaçlamıştır. Bu

dönemde gazetecilik, makale, roman ve tiyatro gibi türlerin gelişmesi, Türkçeye yeni anlatım biçimleri ve sözcük dağarcığı kazandırmıştır.

Bu gelişmeler Servet-i Fünun ve Meşrutiyet dönemlerinde de devam etmiştir. Her ne kadar Servet-i Fünun edebiyatı zaman zaman ağır ve Batı etkili bir anlatımı benimsese de, edebiyat dili halk edebiyatı ve gündelik dil ile temas kurmaya başlamıştır. Halit Ziya, Tevfik Fikret, Mehmet Rauf, Ahmet Rasim gibi yazarlar, dönemin hem sosyal yapısını hem de bireysel duygularını yansıtan metinlerle Türkçenin anlatım zenginliğini genişletmişlerdir.

Yeni Türkçe Dönemi'nin sonu, 20. yüzyılın başında, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, harf inkılabı ve dilde sadeleşme çalışmaları ile son bulmuştur. Ancak bu dönemde Türkçe, hem devlet ve yönetim dili, hem de edebiyat ve bilim dili olarak köklü bir birikim oluşturmuş; Çağdaş Türkçenin temelleri bu dönemde atılmıştır.

Soru – Cevap

1. Yeni Türkçe Dönemi hangi tarih aralığını kapsar ve bu dönemin yazı dili olarak öne çıkan temel özelliği nedir?
2. Osmanlı Türkçesinin çok katmanlı bir yapıya sahip olmasının nedenlerini açıklayınız. Bu yapının yazı dili üzerindeki etkileri nelerdir?

Doğru – Yanlış

Aşağıdaki ifadelerin doğru (D) ya da yanlış (Y) olduğunu belirtiniz:

1. (...) Yeni Türkçe Dönemi'nde yazı dili ile konuşma dili birbirine yakındır.
2. (...) Divan edebiyatı, halkın konuştuğu sade Türkçeyi temel almıştır.
3. (...) Şinasi, halkın anlayabileceği Türkçeyle yazı yazmayı savunmuştur.
4. (...) Servet-i Fünun edebiyatı tamamen sade Türkçeyle yazılmıştır.
5. (...) Yeni Türkçe Dönemi'nde Arap harfli Türkçe kullanılmıştır.

ÇAĞDAŞ TÜRKÇE DÖNEMİ (XX. Yüzyıldan Bugüne)

Çağdaş Türkçe Dönemi, Türkçenin hem yapısal hem işlevsel açıdan büyük dönüşümler geçirdiği, 20. yüzyılın başından günümüze kadar uzanan zaman dilimini kapsar. Bu dönem, yalnızca bir yazı dili evrimi değil; aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle dilin sürekli yeniden şekillendiği bir süreçtir. Türkçenin çağdaşlaşma süreci, dilin halkla buluştuğu, millî kimliğin inşasında temel rol üstlendiği ve modern bilim, sanat ve eğitim dili haline geldiği bir dönemi temsil eder.

Çağdaş Türkçenin ilk önemli kırılma noktası, Türkiye Cumhuriyeti’nde 1928 Harf İnkılabı ile Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesidir. Bu devrim, yalnızca bir yazı sisteminin değişimi değil, aynı zamanda eğitimde, iletişimde ve kültürel üretimde büyük bir kolaylık ve hız kazandırmıştır. Yeni alfabe sayesinde halkın okuryazarlık oranı artmış, yazı dili geniş kitlelerle buluşmuştur. Bu dönemde bir diğer önemli gelişme, Türk Dil Kurumu’nun 1932 yılında kurulmasıdır. Kurumun öncülüğünde başlayan “dilde sadeleşme” ve “özleşme” hareketi, özellikle Tanzimat’la başlayan sade Türkçeye yönelme eğilimini kurumsallaştırmış, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerine Türkçe karşılıklar üretmeye çalışmıştır.

Çağdaş Türkçe Dönemi boyunca, iletişim araçlarındaki gelişmeler de Türkçenin yapısını ve kullanımını derinden etkilemiştir. Radyo, televizyon, internet ve dijital medya gibi araçlar sayesinde Türkçenin yeni biçimleri ortaya çıkmıştır. Resmî dilin yanı sıra günlük dil, medya dili, akademik dil ve sosyal medya dili gibi farklı düzlemlerde Türkçenin kullanım alanları genişlemiştir.

Eğitimde Türkçenin konumu da bu dönemde yeniden tanımlanmıştır. İlk ve ortaöğretimde Türkçe, hem ana dil hem de öğretim dili olarak güçlendirilmiş; üniversite düzeyinde bilimsel metinlerin ve akademik yayınların Türkçeleştirilmesi konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle 1940’lardan itibaren edebiyat, basın ve yayın alanında sade, etkili ve anlaşılır bir Türkçenin yaygınlaşması dilin demokratikleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Türk dilinin dönemleri hangi ölçütlere göre sınıflandırılmıştır? Açıklayınız.

2. Aşağıda verilen dönem adlarını kronolojik sıraya koyunuz:

Orta Türkçe – Eski Türkçe – Yeni Türkçe – Çağdaş Türkçe – Ön Türkçe

3. Aşağıdaki boşlukları doldurunuz:

a) Köktürk alfabesiyle yazılmış en eski yazılı belgeler _____ dönemine aittir.

b) Osmanlı Türkçesi en yoğun biçimde _____ döneminde kullanılmıştır.

c) Harf İnkılabı _____ yılında gerçekleştirilmiştir.

4. “Dil, tarihî bir süreçtir.” ifadesi bağlamında Türkçenin tarihî dönemlerindeki en önemli değişim alanlarını yazınız.

5. Aşağıdaki cümlelerde geçen eserleri yazıldığı dönemle eşleştiriniz:

a) “Kutadgu Bilig Türk-İslam kültürünü yansıtan ilk eserdir.”

b) “Orhun Kitabeleri bir milletin kendi diliyle yazdığı ilk anıt metinlerdendir.”

c) “Divanü Lûgat-it-Türk, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır.”

d) “Şikâyetnâme, divan edebiyatının sanatlı dilini yansıtan önemli bir örnektir.”

6. Aşağıdaki maddeleri inceleyerek doğru olanların yanına (D), yanlış olanların yanına (Y) yazınız:

() Uygur Türkçesi, Budist ve Maniheizm metinlerin yazıldığı bir dönemdir.

() Orta Türkçe döneminde Latin alfabesi kullanılmaya başlanmıştır.

() Yeni Türkçe döneminde sadeleşme eğilimleri Tanzimat ile başlamıştır.

() Çağdaş Türkçe döneminde Türkçe sadece Anadolu’da kullanılmıştır.

7. “Osmanlı Türkçesi ile halk dili arasında farklar vardı.” ifadesinden ne anlıyorsunuz? Kısaca yorumlayınız.

11. Dönemler içinde yazı dili ile konuşma dili arasındaki ilişkinin nasıl değiştiğini örneklerle açıklayınız.

Hazırlık Çalışması

- Yazı dili ile konuşma dili arasında ne gibi farklar olabilir? Açıklayınız.
- Bir dilin yazıya geçirilmesi neden önemlidir?
- Kuzey Makedonya’da yaşayan Türk topluluğunun konuştukları Türkçenin, Türkiye Türkçesinden ses, kelime ve yapı bakımından ne gibi farkları vardır? Örneklerle açıklayınız.

TÜRKÇENİN YAZI DİLİ OLARAK GELİŞİMİ

Türk dili, tarih boyunca farklı dönemlerde ve coğrafyalarda çeşitli topluluklar tarafından konuşulmuş, ancak her dönemde aynı oranda yazıya geçirilmemiştir. Bir dilin yazı dili hâline gelmesi, yalnızca alfabenin kullanılmasıyla değil, o dilin bilgi, inanç, yönetim ve sanat gibi alanlarda ifade aracı hâline gelmesiyle mümkündür. Türkçenin yazı dili olarak gelişimi, işte bu bilinçli tercihlerin ve kültürel birikimin sonucudur.

Yazı dili, bir milletin belleğidir. Konuşma dili uçup giderken, yazı dili kalıcıdır; kuşaklar arasında bağ kurar. Türkçenin bu işlevi kazanması, yüzyıllar süren bir süreçtir. Bu süreçte önce anıtlarda, sonra sözlük ve öğüt kitaplarında, nihayet dinî, edebî ve ilmi metinlerde Türkçe yazılı biçimiyle yer almıştır.

Bu bölümde Türkçenin yazı dili olarak geçirdiği başlıca aşamalar, bu aşamalarda rol oynayan toplumlar ve eserler işlenecektir. Oğuzların yazı dili üzerindeki etkisi, Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşu, Orhun ve Yenisey yazıtları, Kutadgu Bilig, Divanü Lûgati’t-Türk, Dânişmendnâme ve Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi gibi temel metinlerin rolü bu bağlamda değerlendirilecektir.

Araştırılmalı

Makedonya Türkçesinde kullanılan ve Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmayan (veya farklı olan) bazı deyim, kelime ya da kalıp ifadeleri derleyiniz. Anlamalarını açıklayınız.

ORHUN VE YENİSEY YAZITLARI (ABİDELERİ)

Orhun ve Yenisey Yazıtları, Türk dilinin bilinen ilk yazılı örneklerini oluşturur. Bu yazıtlar, yalnızca tarihsel belge olmaktan öte, Türkçenin yazı dili olarak kullanıldığı ilk sistemli metinlerdir. Yazıların dili “Göktürk Türkçesi” ya da daha geniş adlandırmayla Eski Türkçe olarak tanımlanır.

Orhun ve Yenisey Yazıtları, Göktürk (Orhun) alfabesi ile yazılmıştır. Alfabe, ses temelli bir yazı sistemidir. Bu yönüyle, sözlü dili oldukça iyi temsil eder.

Orhun Yazıtları genellikle dikili taş formunda olup, dört yüzüne de yazılmıştır. Her yüz, yukarıdan aşağıya ve sağdan sola sıralanır. Yüzeyler arasında kronolojik ve tematik bağlantı vardır.

Yazım tekniği açısından yazıtlar:

- Mezar anıtı ve siyasi bildirge özellikleri taşır.
- Yazı yüzeyleri oldukça düzenlidir; satırlar arası hizalanmıştır.
- Cümleler noktalama işareti olmaksızın, bağlaç ve sözdizimsel yapılarla ayrılır.

Dilbilgisel Özellikler:

- Eklemeli dil yapısı net biçimde görülür. Fiil çekimleri, iyelik ekleri, yönelme ve belirtme hâl ekleri gibi çok sayıda yapım ve çekim eki kullanılmıştır.
- Ünlü uyumu kurallarına büyük oranda uyulmuştur.

OĞUZLAR VE ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

Eski Anadolu Türkçesi, Türkçenin Batı kolunu oluşturan Oğuz Türklerinin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte ortaya çıkan ve yazı dili hüviyeti kazanan ilk Türk lehçesidir. Bu dönem, 13. yüzyıldan itibaren başlamış ve yaklaşık üç yüz yıl boyunca Anadolu sahasında kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesinin de doğrudan atasıdır.

Oğuz Türkçesi esasen konuşma dili olarak yaşamaktayken, Anadolu'ya yerleşme sürecinde yazı dili hâline gelmiş ve bu yazı dili ilk kez hem halkın anlayabileceği sadelikte hem de resmî yazışmalarda kullanılabilecek esneklikte şekillenmiştir. Bu yönüyle Eski Anadolu Türkçesi, hem edebî hem halkî bir yazı dilidir.

Dil yapısı bakımından Eski Anadolu Türkçesi, basit, anlaşılır ve halk Türkçesine yakın bir dil kullanımı benimsemiştir. Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler sınırlı olup, daha çok dinî ve ilmî metinlerde yer bulur. Ancak metinlerin genelinde öz Türkçe kelime hazinesi korunmuş, ek ve yapı bakımından ses uyumlarına büyük ölçüde sadık kalınmıştır. Bu dönemdeki yazı dili, hem dinî-tasavvufî hem de ahlakî ve didaktik metinlerle yaygınlaşmıştır. Yunus Emre'nin sade dili, Hacı Bektaş Veli'nin halkı doğrudan hedef alan üslubu, bu dönemin yazı dilinin karakteristik özelliklerini yansıtır. Aynı zamanda resmî belgelerde ve fermanlarda da bu dil kullanılmış, böylece dil hem yukarıda hem aşağıda tutunmayı başarmıştır.

DÎVÂNÜ LUGATİ'T-TÜRK

“Türk Dili İçin Yazılmış İlk Sözlük ve Dilbilgisi Kitabı”

Türkçenin yazı dili olarak gelişiminde önemli kilometre taşlarından biri, 11. yüzyılda **Kaşgarlı Mahmud** tarafından Arapça konuşanlara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılan Divanü Lûgati't-Türk adlı eserdir. Bu eser yalnızca bir sözlük değil; aynı zamanda dönemin Türk lehçelerini, kültürünü, atasözlerini ve deyimlerini sistematik biçimde toplayan bir dil ve kültür hazinesidir.

Eser, 1072–1074 yılları arasında Bağdat'ta yazılmış ve Abbasi halifesine sunulmuştur. Kaşgarlı Mahmud'un temel amacı, Araplara Türkçeyi öğretmekle kalmayıp, Türk dilinin zenginliğini ve ifade gücünü ispat etmektir. Bu yönüyle eser, Türkçenin yalnızca konuşulan bir dil değil; aynı zamanda kültür taşıyıcısı bir yazı dili olduğunu ortaya koyan ilk bilimsel çalışmalardan biridir.

Divanü Lûgati't-Türk'te 7500'ü aşkın kelime yer almaktadır. Bu kelimeler Arapça karşılıklarıyla birlikte verilmiş, örnek cümlelerle desteklenmiş ve kökenleri belirtilmiştir. Kaşgarlı Mahmud, yalnızca sözlük maddelerini sıralamakla kalmaz; aynı zamanda atasözleri, şiir parçaları ve deyimlerle Türkçenin anlatım gücünü gösterir. Böylece eser, hem yazı dilinin hem de sözlü edebiyatın kaynağını oluşturur.

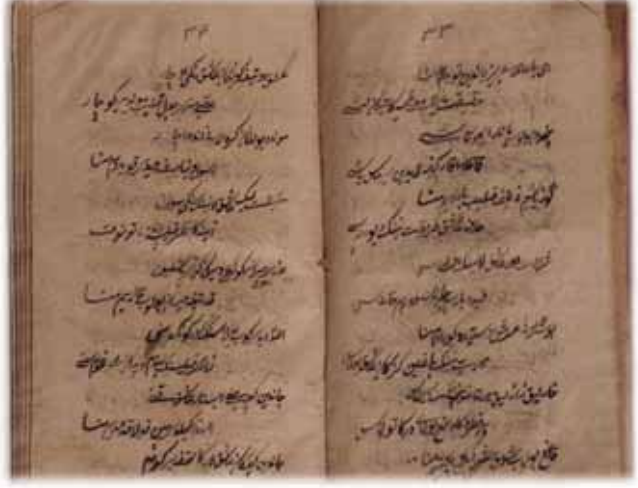
Dilsel açıdan bakıldığında, eserde yer alan kelimeler ağırlıklı olarak Karahanlı Türkçesi temelinde sunulmuştur. Ancak Kaşgarlı Mahmud, Oğuz, Kıpçak, Karluk ve Çiğil gibi farklı Türk boylarının lehçelerine de yer vermiştir. Bu durum, eserin çok lehçeli bir yapı taşıdığını ve Türk dil birliği açısından değerli bir kaynak olduğunu gösterir. Eserde kullanılan yazı dili Arap alfabesiyle yazılmıştır. Kaşgarlı Mahmud, Türkçenin ses yapısını bu alfabeye karşılamaya çalışmış, özellikle ünlü uyumuna dikkat etmiş ve kelimelerin doğru telaffuzunu gösterecek biçimde transkripsiyonlar kullanmıştır. Bu yönüyle eser, ses bilgisi ve yapı bilgisi açısından ilk kapsamlı yazılı dil çözümlemelerinden biri sayılır.

KUTADGU BİLİĞ

11. yüzyıl Türk yazı dilinin en önemli ürünlerinden biri olan Kutadgu Bilig, **Yusuf Has Hacib** tarafından 1069-1070 yıllarında yazılmıştır. Eser, Karahanlılar döneminde yazılmış olup, hem Türk edebiyatının ilk mesnevîsi hem de Türkçenin devlet dili olarak kullanılabileceğini gösteren ilk büyük siyasal ve didaktik eseridir. “Mutluluk Veren Bilgi” anlamına gelen bu eser, yazı dilinin düşünce ve öğüt aktarma amacıyla nasıl kullanıldığını açıkça gösterir.

Kutadgu Bilig, Hakaniye (Karahanlı) Türkçesiyle yazılmıştır. Bu yazı dili, Doğu Türkçesinin bir koludur ve Türkçenin tarihsel gelişiminde Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçişin önemli

halkalarından birini oluşturur. Eserde kullanılan dil; hem söz dizimi hem ek yapısı hem de kelime seçimi açısından oldukça gelişmiş, sistemli ve estetik bir yapıya sahiptir. Metin, beyitler hâlinde mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Yaklaşık 6645 beyitten oluşan bu eser, aruz vezniyle yazılmış ilk Türkçe metinlerden biridir. Yusuf Has Hacib, Arap ve Fars edebî geleneklerinden haberdar olmakla birlikte, Türkçe'nin doğasına uygun bir anlatım benimsemiştir. Bu yönüyle eser, Türk yazı dilinin şiirsel biçimlerle ifade yeteneğini de ortaya koyar.

Yazı dili açısından Kutadgu Bilig; deyimler, atasözleri, kelime türetmeleri ve bağlaç kullanımıyla oldukça zengindir. Eserdeki kelimelerin büyük çoğunluğu Türkçe kökenlidir. Ancak bilim, siyaset ve ahlak gibi alanlarda kullanılan bazı terimlerin Arapça ve Farsçadan alındığı görülür. Bu alıntı kelimeler, Türkçenin kendi ses ve yapı sistemine uydurularak yazıya geçirilmiştir. Bu yönüyle eser, Türkçenin yabancı etkilerle karşılaştığı ilk büyük yazı deneyimlerinden biridir. Kutadgu Bilig'in yazı dilinde dikkat çeken bir diğer unsur da anlatımın alegorik yapısıdır. Metindeki başlıca dört karakter —Kün Toğdı (adalet), Ay Toldı (mutluluk), Ögdülmiş (akıl) ve Odgurmuş (akıbet)— aracılığıyla soyut kavramlar somutlaştırılmış, böylece dilde simgesel anlatım kullanılmıştır.

DÂNIŞMENDNÂME

Dânişmendnâme, 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu’da yazıya geçirilen anonim bir destan-menasibnâmedir. Danişmend Gazi ve onun neslinden gelen kahramanların Bizans’a karşı yürüttüğü fetihleri ve mucizeleri anlatır. Eser, yazı dili bakımından Eski Anadolu Türkçesinin halk diliyle olan yakın ilişkisini, dinî-epik anlatım biçimiyle birleştirerek sergiler.

Yazı dili açısından Dânişmendnâme, halk arasında anlatılan sözlü hikâyelerin yazıya geçirilmiş biçimidir. Bu yönüyle metin, halk Türkçesinin özelliklerini, deyimlerini ve söz dizimini yazılı hâlde belgeleyen nadir örneklerdendir. Eserde Türkçe kelimeler ağırlıklı olmakla birlikte, Arapça ve Farsça kelimelere yer verilmiştir. Metnin büyük kısmı yalın, anlaşılır ve yer yer canlı diyaloglarla örülüdür. Metnin önemli bir özelliği, Türk dilinin kahramanlık, dinî duyarlılık ve toplumsal değerler gibi temaları aktarabilme kapasitesini yazılı biçimde ortaya koymasındır.

Metinde, olay anlatımı ön plandadır. Anlatım çoğunlukla üçüncü şahısla yapılır. Fiillerin kip ve zaman kullanımı bugünkü halk anlatılarıyla benzerlik taşır. Cümle yapısı genellikle kısa ve doğrudandır. Yer yer dualar, ayetler ve dinî tabirler içeren cümlelerle epik-didaktik anlatım dengelenir. Bu eser, Anadolu’da halk arasında yaygın olan sözlü kültür ürünlerinin yazıya geçirilmesinde kullanılan yazı dilinin; nasıl dinamik, akıcı ve halkın anlayabileceği bir yapı taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Yazı dili ile sözlü anlatım arasında köprü kuran Dânişmendnâme, aynı zamanda Türkçenin kahramanlık anlatılarını taşıma gücünü de ortaya koymuştur.

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme adlı eseri, 17. yüzyıl Osmanlı coğrafyasının kültürel, dilsel, mimari ve toplumsal dokusunu aktaran çok yönlü bir yazı dil ürünüdür. On ciltten oluşan bu devasa gezi kitabı, yalnızca Evliya'nın gezip gördüğü şehirleri değil; o şehirlerde yaşayan insanları, dinî gelenekleri, dilleri, yemekleri, halk inançlarını, meslek gruplarını ve gündelik yaşamın detaylarını da gözlemci bir üslupla sunar. Eser, Osmanlı yazı dili tarihinin en kapsamlı anlatılarından biri olarak kabul edilir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, klasik Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Bu dönemde yazı dili; Arapça, Farsça ve Türkçenin unsurlarını bir arada barındıran üç dilli (trilingual) bir yapı kazanmıştır. Evliya, bu çok katmanlı dil yapısını ustalıkla kullanırken, halk deyimlerine, yerel sözcüklere, esprili anlatımlara da metinlerinde sıkça yer verir.

Metnin en dikkat çekici özelliklerinden biri cümle kuruluşlarıdır. Evliya Çelebi, uzun, bağlı, sıralı cümleleri tercih eder. Noktalama işaretlerinin henüz sistematikleşmediği bu dönemde virgül, nokta yerine çoğunlukla bağlaçlar ve anlatım akışı kullanılır. Bu yapısı metni hem özgün hem de yer yer karmaşık hâle getirir.

Evliya Çelebi'nin kelime hazinesi olağanüstü geniştir. Arapça ve Farsça sözcüklerin yanında, Türkçenin çeşitli ağızlarında kullanılan sözcüklere, deyimlere ve yerel tabirlere de eserinde yer verir. Bu yönüyle Seyahatnâme, yalnızca bir edebî metin değil, aynı zamanda sözlü kültürün ve ağız zenginliğinin yazıya geçirilmiş halidir. Özellikle Anadolu'nun, Rumeli'nin, Kafkasya'nın ve Arap Yarımadası'nın farklı bölgelerinde konuşulan Türkçe ağızlarına ilişkin verdiği kelime örnekleri, dil tarihi araştırmaları açısından çok kıymetlidir.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Oğuz Türklerinin Anadolu'ya yerleşmesiyle yazı dili nasıl şekillenmiştir? Eski Anadolu Türkçesi'nin yazı diline kattığı başlıca özellikleri açıklayınız.
2. Orhun Yazıtları'nın yazı dili özelliklerini inceleyiniz. Bu yazıtların içerik yapısı ve söz dizimi bakımından bugünkü Türkçeye etkisini değerlendiriniz.
3. Yenisey Yazıtları ile Orhun Yazıtları arasındaki biçim, içerik ve işlev farklarını örneklerle karşılaştırınız.
4. Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgati't-Türk adlı eserinin, Türk dilinin yazı dili hâline gelmesinde oynadığı rolü açıklayınız. Bu eserin çok lehçeli yapısını değerlendiriniz.
5. Kutadgu Bilig hangi yazı dili ile yazılmıştır? Eserin dil ve üslup özelliklerini, söz varlığı ve anlatım biçimi üzerinden inceleyiniz.
6. Türkçenin ilk yazılı belgelerinde görülen anlatım biçimlerinin (epik, didaktik, ahlaki vb.) yazı dili üzerindeki etkilerini tartışınız.
7. Orhun Yazıtları'ndan günümüze yazı dili bakımından korunmuş olan yapısal özelliklerden en az üç tanesini örneklerle belirtiniz.
8. Eski Anadolu Türkçesi döneminde halkın anlayabileceği düzeyde bir yazı dili oluşturulmasının, edebî eserlerin diline ne tür katkılar sunduğunu açıklayınız.
9. Divanü Lûgati't-Türk ve Kutadgu Bilig'in yazım amacı, dil anlayışı ve yazı dili işlevi açısından benzerlik ve farklılıklarını değerlendiriniz.
10. Türk yazı dilinin ilk dönem ürünlerinin, yalnızca dil açısından değil; tarih, toplum ve kültür araştırmaları açısından da neden önemli olduğunu açıklayınız.

Hazırlık Çalışması

- Dilbilgisi nedir ve neden önemlidir?
- Dilbilgisi sadece yazılı anlatımda mı kullanılır?
- Dilin kurallarına uymamak ne gibi sorunlara yol açabilir?

DİL BİLGİSİ

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan, düşünceleri, duyguları, olayları ve gözlemleri aktaran en gelişmiş araç olan dilin etkin biçimde kullanılabilmesi, onun kurallarının bilinmesine bağlıdır. İşte bu kurallar bütünü, dil bilgisi olarak adlandırılır. Dil bilgisi, bir dilin ses, yapı ve cümle düzenini inceleyen ve bu düzeni açıklayan bilim dalıdır.

Dil bilgisi, sadece sınavlarda test edilen bir bilgi alanı değil; aynı zamanda düşünme biçimimizi şekillendiren, doğru ve etkili iletişimi mümkün kılan temel bir araçtır. Bir bireyin kelimeleri yerli yerinde kullanabilmesi, anlam kargaşası yaratmadan kendini ifade edebilmesi, dilbilgisi kurallarını bilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu yönüyle dilbilgisi, sadece dilin değil; aynı zamanda mantıklı ve tutarlı düşünmenin de temelidir.

Bir dilin yapısını kavramak, o dili yalnızca konuşmak ya da yazmakla sınırlı kalmamak, onu bir sistem olarak anlayabilmektir. Bu sistemin parçalarını inceleyen dil bilgisi, çoğunlukla dört ana başlıkta ele alınır: Ses bilgisi (fonetik), yapı bilgisi (morfoloji), söz dizimi (sentaks) ve anlam bilgisi (semantik). Her biri dilin bir yönünü aydınlatır ve öğrencilerin dilsel farkındalıklarını artırır.

Ses bilgisi, Türkçedeki seslerin nasıl oluştuğunu, bu seslerin birbirleriyle etkileşimlerini ve ses olaylarını inceler. Yapı bilgisi, kelimelerin köklerini, gövdelerini, ek yapılarını ve çekim kurallarını ortaya koyar. Söz dizimi ise cümlelerin kuruluşunu, öğelerin sıralanışını ve cümle türlerini açıklar. Anlam bilgisi ise kelimelerin ve cümlelerin taşıdığı anlamları, anlam değişmelerini ve ilişkilerini ele alır.

Dil Bilgisinin Bölümleri

Dil bilgisi, dili oluşturan birimleri ve bu birimlerin anlamlı yapı ve kurallar çerçevesinde birleşimini inceleyen beş temel alt başlıktan oluşur:

1. Ses Bilgisi (Fonetik): Ses bilgisi, dilin en küçük birimi olan sesleri ve bu seslerin kullanımıyla ilgili kuralları inceler. Türkçedeki ünlü ve ünsüz harflerin özellikleri, seslerin çıkışı, birbirleriyle etkileşimleri ve ses olayları bu bölümün konusudur. Ünlü uyumları, ünsüz benzeşmesi, türemesi, düşmesi gibi ses olayları da bu kapsamda değerlendirilir.

Örnek: gel-di (ünsüz yumuşaması yok); kitap-çı (ünsüz benzeşmesi)

2. Yapı Bilgisi (Morfoloji): Yapı bilgisi, kelimelerin kökleri, gövdeleri ve aldıkları eklerle birlikte nasıl biçimlendiğini inceler. Türkçede kelimeler, anlamlı köklerden türeyerek yapım ve çekim ekleriyle yeni görevler üstlenebilir. Bu bölümde isim ve fiil çekimleri, eklerin görevleri ve kelime yapısı ele alınır.

Örnek: yaz (kök) → yazı, yazmak, yazıcı, yazılmış

3. Söz Dizimi (Sentaks): Söz dizimi, kelimelerin cümle içindeki dizilişini ve cümle yapılarını inceler. Bir cümlede özne, yüklem, nesne gibi ögelerin görevleri ve yerleri bu bölümde ele alınır. Cümle türleri, cümlede anlam ilişkileri ve anlatım bozuklukları da söz diziminin konusudur.

Örnek: Ali kitabı okudu. → Özne: Ali, Nesne: kitabı, Yüklem: okudu

4. Kök Bilgisi (Etimoloji): Kök bilgisi, kelimelerin kökenini, tarihî gelişimini ve başka dillerden geçmiş olup zamanla Türkçeye nasıl uyum sağladığını araştırır. Hem yerli hem yabancı kökenli kelimelerin anlam ve biçim değişiklikleri bu bölümde incelenir.

Örnek: mektep (Arapça kökenli) → okul (Türkçe kökenli)

5. Anlam Bilgisi (Semantik): Anlam bilgisi, kelimelerin taşıdığı anlamları, bu anlamların zaman içinde geçirdiği değişimleri ve kelimeler arası anlam ilişkilerini inceler. Eş anlamlılık, zıt anlamlılık, mecaz anlam, deyim ve atasözlerinde anlam gibi konular bu alana girer.

Hazırlık Çalışması

- Ses bilgisi öğrenilmeden yazım kuralları doğru biçimde öğrenilebilir mi?
- Sedanın sese dönüşme olayı hakkında araştırma yapınız

SES BİLGİSİ

Dilin yapı taşlarını oluşturan en küçük birim sestir. İnsanların konuşurken çıkardığı bu anlamlı ya da anlamsız sesler, bir araya gelerek kelimeleri oluşturur. Bu yönüyle ses bilgisi, dilin temelini oluşturan ilk bilimsel inceleme alanıdır. Ses bilgisi (fonetik), dildeki sesleri ve bu seslerin birbirleriyle olan ilişkilerini sistemli olarak inceler.

Dil ile yazı arasında önemli bir fark vardır: Dilin gerçek temeli sestir; yazı ise bu seslerin görsel temsidir. Konuşma dili, yazıdan önce gelir. Yazı, seslerin belli işaretlerle ifade edilmesinden oluşur. Bu nedenle ses bilgisi çalışmaları, dili doğru telaffuz etmek, yazım kurallarını kavramak ve dili bilinçli kullanmak açısından büyük önem taşır.

Türkçede sesler, ünlüler (sesli harfler) ve ünsüzler (sessiz harfler) olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Ünlüler, boğumlanma sırasında hava akışının herhangi bir engelle uğramadığı seslerdir. Ünsüzler ise, ses oluşurken ağızda bir engelle karşılaşan seslerdir. Bu ayırım, kelimelerin hem yazımında hem de söylenişinde belirleyici rol oynar.

Türkçenin ses yapısında önemli bir yere sahip olan kurallardan biri ünlü uyumudur. Büyük ünlü uyumu ve küçük ünlü uyumu, kelime içindeki ünlülerin birbirine ses bakımından uyumlu olması ilkesine dayanır. Bu uyum, Türkçenin doğal ahengini sağlar, söyleyiş kolaylığı kazandırır ve eklerin kelimeye uygun biçimde getirilmesine imkân tanır.

Türkçede kelimelerin yazımı ve söylenişinde bazı ses olayları meydana gelir. Bu olaylar, dilin gelişen ve canlı yapısıyla ilgilidir. Ünlü düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz benzeşmesi ve ünlü daralması gibi kurallar, hem ses akışını kolaylaştırır hem de dilin mantıksal yapısını korur.

Hazırlık Çalışması

- Harf ve ses arasındaki fark nedir?
- Türkçenin ses yapısı diğer dillere göre nasıl bir kolaylık veya zorluk sunar?

SES VE HARF KAVRAMLARI

İnsan iletişiminin en temel aracı olan konuşma dili, sesler aracılığıyla gerçekleşir. Ses, dilin en küçük birimi olarak tanımlanır ve ağız yoluyla çıkan işitsel bir oluşumdur. İnsanlar, duygu ve düşüncelerini ifade ederken çeşitli sesleri bir araya getirerek kelimeleri oluşturur. Konuştuğumuz her kelime aslında bir ses dizisidir.

Harf, bu seslerin yazıdaki karşılığıdır. Yani harf, bir sesi temsil eden görsel bir işarettir. Ses, duyulan; harf, görülen bir ögedir. **Örneğin**, “a” harfi bir sesi temsil eder, fakat bu sesi sadece konuşma yoluyla duyabiliriz. Bu nedenle, konuşma dili önce gelir; yazı dili onun kayıt altına alınmış biçimidir.

Türk alfabesinde 29 harf bulunur ancak, konuşurken bu harflerin temsil ettiği seslerden daha fazlasını duyabiliriz. Çünkü bazı harfler tek başına birden fazla sesi karşılayabilir, bazı sesler ise yazımda harfle gösterilmeden çıkarılabilir. **Örneğin** “ğ” harfi her zaman belirgin bir ses çıkarmaz ama sözcükteki ünlüyü uzatma veya yumuşatma görevi üstlenir.

a b c ç d e f g ğ h ı j k l m n o ö p r s ş t u ü v y z

Harf sayısı ile ses sayısı her zaman örtüşmeyebilir. Bazı kelimeler yazılışına göre daha az ya da daha çok ses içerir. **Örneğin**, saat kelimesinde dört harf vardır ama ses olarak üç ünlü duyulur; çünkü “aa” ikilisi uzatılarak tek ses gibi söylenir.

Sesler, konuşma organlarımızın (akciğer, gırtlak, ses telleri, dil, dişler, damak ve dudaklar) birlikte çalışmasıyla çıkarılır. Bu organların farklı kullanımlarıyla ünlüler ve ünsüzler oluşur. Yazıda kullandığımız harfler ise bu seslerin yazılı biçimlerini temsil eder. Seslerin ve harflerin işlevini anladıktan sonra, bu seslerin hangi parçalardan oluştuğunu ve nasıl gruplandığını görmek için hece bilgisine geçelim.

Hazırlık Çalışması

- Bir kelimenin kaç heceden oluştuğunu nasıl anlayabiliriz?
- Kelimeler yanlış hecelenirse, bu durum okuma sırasında nasıl bir anlam karmaşasına yol açabilir? Örnek vererek açıklayınız.

HECE BİLGİSİ

Konuşma sırasında, ağzın bir hareketiyle çıkan ses veya ses topluluğuna hece adı verilir. Hece, dilde kelimeleri oluşturan en temel ses birimlerinden biridir. Hece, hem yazıda doğru bölünme hem de doğru telaffuz açısından büyük önem taşır. Bu yüzden hece yapısını doğru anlamak, dilin doğal akışını korumak için gereklidir.

Örneğin:

- at kelimesi, ağzın tek hareketiyle söylenir → tek hecedir.
- küçük kelimesi, iki ağız hareketiyle söylenir → iki hecedir (kü-çük).
- kaplumbağa kelimesi ise dört hareket gerektirir → dört hecedir (kap-lum-ba-ğa).

Bir kelimenin kaç heceli olduğunu belirlemek için, onu söylerken ağzın kaç defa açılıp kapandığına bakılır.

- Heceyi Oluşturan Temel Unsur: Ünlü

Türkçede her hece mutlaka bir ünlü içerir. Çünkü ünlüler, ses akışının kesintisiz sürmesini sağlar ve hecenin temelini oluşturur.

Bir hecede birden fazla ünlü bulunmaz. Yani bir hecenin içinde yalnızca bir tane ana ses (ünlü) vardır.

Örnek:

- a (tek başına bir hece)
- ar (ünlü + ünsüz)

- Açık ve Kapalı Heceler

Hece, sonunda yer alan sesin türüne göre ikiye ayrılır:

- Açık Hece: Ünlü ile biten hece.
→ ba-na, de-mi-yor
- Kapalı Hece: Ünsüz ile biten hece.
→ kitap, gözlük, kurt

- Türkçede Hece Biçimleri

Türkçede her hece mutlaka bir ünlü içerir. Çünkü ünlüler, ses akışının kesintisiz sürmesini sağlar.

Hece Yapısı	Örnekler	Açıklama
Ünlü	i, o, a, u	Sadece ünlüden oluşur.
Ünsüz + Ünlü	de, mi, bu, ki	Başta ünsüz, sonra ünlü gelir.
Ünlü + Ünsüz	ay, ev, il	Ünlüden sonra ünsüz gelir.
Ünsüz + Ünlü + Ünsüz	bal, can, kel, gün	Ünsüz, ünlü, ünsüz sırasıyla gelir.
Ünlü + Ünsüz + Ünsüz	art, erk, alt	Ünlüyle başlar, iki ünsüzle biter.
Ünsüz + Ünlü + Ünsüz + Ünsüz	Türk, park, denk	Karmaşık yapıli hecelerdir.

Not: Kapalı bir hecenin sonundaki ünsüz, ek alırken ekin başındaki ünlü ile birleşir.

Bu yüzden hece bölünürken doğru ayırmak gerekir.

Örnekler:

kalem + i → ka-le-mi çocuk + a → ço-cu-ğa şehir + e → şeh-re

Yanlış hece bölmek, hem okuma akışını bozar hem de yazım hatasına yol açar.

Yanlış Hecelenmiş Örnekler:

- kit-ap, ay-ak, hay-at, lüt-uf

- **Dikkat:** Türkçede hiçbir kelime iki ünsüzle başlamaz. Bu yüzden “istasyon, spor, tren” gibi yabancı kökenli kelimelerde halk ağzında “ıstasyon, sıpor, tiren” gibi söylenişler görülür.

Hazırlık Çalışması

- Bir kelimenin “anlam” taşıması ne demektir? Bir kelime anlamını hangi unsurlar aracılığıyla kazanır?
- Türkçede kelimeler yapılarına göre nasıl sınıflandırılır?

KELİME

Türkçede kelimeler, yalnızca anlamlarıyla değil, yapı özellikleriyle de incelenir. Dilbilgisi bakımından kelimelerin yapısını belirlemek, onların kök, gövde, ek gibi bölümlerini anlamakla mümkündür. Bir kelimenin yapısı, onun başka kelimelere dönüşmesini, yeni anlamlar kazanmasını ve dilin zenginliğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Türkçede kelimeler yapılarına göre üç ana grupta incelenir:

1. Basit Kelimeler
2. Türemiş Kelimeler
3. Birleşik Kelimeler

Basit Kelimeler

Yapım eki almamış, yalnızca kökten oluşan kelimelere basit kelimeler denir. Basit kelimeler, yalnızca kök hâlinde bulunabilir ya da köklerine yalnızca çekim eki almış olabilir. Bu tür kelimeler yeni bir anlam kazanmaz, ancak cümlede farklı görevlerde kullanılabilir.

Örnekler:

- kitap, masa, çocuk, göl, deniz, kuş
- evler (çekim eki: -ler), kalemim (çekim eki: -im), yoldayız (çekim ekleri: -da, -yız)

Cümle içinde:

- Çocuklar parkta oynuyor.

(“Çocuklar” kelimesi kök hâlinde “çocuk”tur. Aldığı “-lar” eki bir çekim ekidir. Yapım eki almadığı için bu bir basit kelimedir.)

Türemiş Kelimeler

Bir kelime köküne yapım eki getirilerek oluşturulan yeni kelimelere türemiş kelime denir. Türemiş kelimelerde, en az bir yapım eki bulunur ve kelime yeni bir anlam kazanır. Türemiş kelimeler hem isim hem fiil köklerinden türetilebilir.

Yapısı:

Türemiş kelime = Kök + Yapım eki (+ Çekim eki)

Örnekler:

- kitap + lık → kitaplık
- gül + mek → gülmek
- göz + lük → gözlük
- yaş + lı → yaşlı

Gövdeden türeme:

- göz → gözlük → gözlükçü

(göz: kök, gözlük: türemiş kelime, gözlükçü: türemiş gövdeye eklenen yapım ekiyle oluşan ikinci türemiş kelime)

Birleşik Kelimeler

İki ya da daha fazla kelimenin anlam ve/veya biçim bakımından kaynaşarak oluşturduğu yeni kelimelere birleşik kelimeler denir. Bu kelimeler, zamanla kalıplaşarak tek bir kelime gibi kullanılmaya başlanmıştır. Birleşik kelimeler bitişik veya ayrı yazılabilir. Anlam kayması görülebilir. Birleşik kelimeler üç grupta incelenir: Birleşik isimler, birleşik sıfatlar, birleşik fiiller.

a) Birleşik İsimler

İki ismin kaynaşmasıyla oluşur. Çoğu zaman anlamca kayma olur.

Örnekler:

- ayakkabı, kuşburnu, hanımeli, aslanağzı, başkent, şimendifer

b) Birleşik Sıfatlar

İki kelimenin sıfat görevinde bir anlam taşımasıyla oluşur.

Örnekler:

- açık sözlü, tatlı dilli, birkaç, simsiyah, masmavi

c) Birleşik Fiiller

Fiil ile isim, fiil ile fiil veya kalıplaşmış biçimde birden çok kelimenin birleşmesiyle oluşan fiillerdir. Oluşumlarına göre üç grupta toplanır: Yardımcı fiille kurulanlar, kurallı birleşik fiiler, anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş fiiler).

1. Yardımcı Fiille Kurulanlar

İsim soylu bir kelimeye yardımcı fiil (etmek, olmak, eylemek, kılmak) eklenir.

Örnekler:

- yardım etmek, kabul etmek, mutlu olmak, affeylemek, namaz kılmak

2. Kurallı Birleşik Fiiller

İki fiilin belli kurallar çerçevesinde birleşmesiyle oluşur. Anlamca kaynaşma olur.

Alt türleri:

- Yeterlilik: oku + yabilmek
- Tezlik: uç + uvermek
- Sürerlilik: uyu + ya kalmak
- Yaklaşma: düşe + yazmak

Örnekler:

- Yazıyı okuyabildim.
- Kapıyı çalıverdi.

3. Anlamca Kaynaşmış (Deyimleşmiş) Fiiller

Anlamı, kelimelerinin anlamından tamamen ayrılan kalıplaşmış fiillerdir.

Örnekler:

- akıl vermek, kulak asmak, can sıkmak, gönül almak, yüz vermek

Soru – Cevap

1. Türemiş kelime nedir? Örnek veriniz.
2. Gözlükçü kelimesi hangi yollarla türetilmiştir?
3. Birleşik fiiller kaçaya ayrılır? Sayınız.
4. Basit kelime nedir? Örnekleyiniz.

Hazırlık Çalışması

- Harf ve ses arasındaki fark nedir?
- Türkçenin ses yapısı diğer dillere göre nasıl bir kolaylık veya zorluk sunar?

TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİ

Türkçede her kelimenin anlamını oluşturan en temel birim sestir. Seslerin yapısı, kullanımı ve dizilişi, dilbilgisinin temel alanlarından biri olarak ele alınır. Türkçede ses özelliklerini incelemek, dilin fonetik (ses bilgisi) yapısını anlamamanın ilk adımıdır.

Türkçede sesler, çıkış yerlerine, söyleniş biçimlerine ve görevlerine göre sınıflandırılır. Bu sesler; ünlü (sesli) ve ünsüz (sessiz) olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Her bir sesin dildeki işlevi farklıdır. Ünlüler hecelerin temelini oluştururken, ünsüzler kelimenin iskeletini belirler. Bu ayrım, Türkçedeki sözcük yapısını ve ses uyumlarını anlamamızda önemli bir yere sahiptir.

Türkçede seslerin ahenkli bir bütün oluşturacak şekilde kullanılması, dilin doğallığını ve akıcılığını sağlar. Bu ahenk, çoğunlukla ünlü uyumu, ünsüz benzeşmesi, yumuşama, sertleşme, düşme, türeme gibi ses olaylarıyla sağlanır. Seslerin bu tür değişimlere uğraması, dilin zamanla geçirdiği evrimsel gelişimin ve günlük kullanımda ortaya çıkan pratikleşmenin bir sonucudur.

Dilimiz, eklemeli diller grubuna ait olduğu için eklerin kökle birleşimi sırasında bazı ses olayları meydana gelir. Bu durum, hem sözcüğün doğru yazımı hem de doğru telaffuzu açısından büyük önem taşır. Örneğin, “kitap” kelimesine “-ı” hâl eki getirildiğinde ortaya “kitapı” değil, “kitabı” şekli çıkar. Bu değişim bir ünsüz yumuşaması örneğidir.

TÜRKÇEDE SES OLAYLARI

Dil, sabit ve değişmez bir yapı değil; tarihsel, toplumsal ve bireysel faktörlerden etkilenen, dinamik ve canlı bir sistemdir. Bu nedenle zamanla kelimelerin ses yapılarında değişiklikler meydana gelir. Türkçede bu tür değişimler özellikle kelimelerin söylenişi ve yazılışı sırasında ortaya çıkar ve ses olayları olarak adlandırılır.

Ses olayları, hem konuşma dilinde akıcılığı sağlamak hem de yazı dilinde estetik, uyum ve kolaylık oluşturmak amacıyla ortaya çıkar. Bu olaylar, kelimenin kökünde veya ek almış biçiminde; hatta bazen birleşik yapılarda görülür. Ses olaylarının temelinde, dil ekonomisi (az çabayla çok anlam iletme), kolay telaffuz, ses uyumu ve ahenk ilkeleri yer alır. Bu olaylar sayesinde dil hem doğallığını korur hem de değişen koşullara uyum sağlar.

Ses olayları, sadece telaffuzu kolaylaştırmakla kalmaz; aynı zamanda yazım kurallarını, hece yapılarını, ek kullanım biçimlerini ve kelime türetme yöntemlerini de doğrudan etkiler. Bu nedenle ses olaylarını bilmek, dilin yapısını anlamak ve dili doğru biçimde kullanmak için büyük önem taşır. Özellikle yazılı anlatımda doğru biçim, sözlü anlatımda ise akıcı ve anlaşılır söyleyiş, ses olaylarına dair bilgi birikimiyle sağlanabilir.

Türkçede ses olayları genellikle şu durumlarda ortaya çıkar:

- Kelimenin sonundaki ya da ortasındaki bir sesin düşmesi ya da türemesi
- Kelimeye ek geldiğinde sesin yumuşaması veya sertleşmesi
- Seslerin birbirine benzemesi ya da dönüşmesi
- Ünlülerin daralması veya yuvarlaklaşması
- İki ünlü arasında kaynaştırma harfi kullanılması
- Birleşik kelimelerde yeni bir sesin oluşması

Bu tür değişimlerin oluşmasında fonetik yapı, eklemeli dil özelliği, dil tarihi ve ağız özellikleri gibi birçok faktör etkili olur. Örneğin, “küçük” kelimesi küçültme eki aldığı anda “küçücük” olurken kökte bir ünlü türemesi gerçekleşir; ya da “ağız” kelimesi “ağzı” biçimini aldığı anda bir ünlü düşmesi görülür.

ÜNLÜ DÜŞMESİ

İki heceli bazı kelimelere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde, kelimenin ikinci hecesindeki dar ünlü (ı, i, u, ü) düşer.

Bu olay kelimenin telaffuzunu kolaylaştırarak söylenişini hızlandırır. Ayrıca, hece yapısını sadeleştirerek ve daha doğal bir ritim sağlar.

Hece Düşmesinin Görüldüğü Durumlar:

- **Vücut organı adlarında:**
alın → alnı; ağız → ağzı; burun → burnu
- **Bazı özel isimlerde:**
oğul → oğlu; kayın → kaynım
- **Birleşik kelimelerde:**
kahve + altı → kahvaltı
ne + ise → neyse
ne + için → niçin
- **Edilgen fiil çatısında:**
ayır- → ayrıl; çağır- → çağrıl
- **Fiilden türeyen kelimelerde:**
koku → koklamak; yumurta → yumurtlamak
- **Zarflarda:**
içeride → içerde; dışarıda → dışarda; burada → burda

Önemli Not:

Ünlü düşmesi genellikle dar ünlü taşıyan ikinci hecede ve iki heceli kelimelerde görülür. Daha uzun kelimelerde ünlü düşmesi çok nadirdir.

Yabancı kökenli kelimelerde genellikle ünlü düşmesi yaşanmaz.

ÜNLÜ TÜREMESİ

Türkçe kelimelerde genellikle ünsüz (sessiz) yığılmasından kaçınılarak kolay ve akıcı söyleniş tercih edilir. Ünlü türemesi, Türkçede bir kelimeye ek getirildiğinde veya yeni bir kelime türetildiğinde, iki ünsüz yan yana geldiğinde bu seslerin arasına bir ünlü sesi girerek kelimenin daha kolay söylenmesini sağladığı ses olayıdır. Bu, hem ses akışını kolaylaştırır hem de Türkçenin ahenkli yapısını korur. Türeyen ünlü, kelimenin kökünde veya gövdesinde bulunmaz; sonradan ortaya çıkar.

Özellikleri :

- Türeyen ünlü çoğunlukla **i, ı, ü** gibi dar ünlülerdir.
- Bu olay yapım eki ya da çekim eki geldiğinde ortaya çıkabilir.
- Türeyen ünlü her zaman yazıya da yansır.
- Kelimenin yapısı değişir; yeni bir sözcük biçimi oluşur.

Asıl Hâli	Ek veya Yapı	Türeyen Biçim	Açıklama
az + ıcık	küçültme eki	azıcık	/z/ ve /c/ ünsüzleri arasına ı girerek söyleniş kolaylaşır.
dar + ılmak	fiil yapım eki	darılmak	/r/ ve /l/ arasında ı sesi türemiştir.
iç + irmek	fiil yapım eki	içirmek	/ç/ ve /r/ arasında i türemiştir.
gül + ümsü	yapım eki	gülümsü	/l/ ve /m/ arasında ü ünlüsü eklenmiştir.

ÜNLÜ DARALMASI

Türkçede geniş ünlülerle (a, e) biten bazı fiil köklerine “-yor” şimdiki zaman eki getirildiğinde, son hecedeki geniş ünlü daralarak ı, i, u, ü ünlülerinden birine dönüşür.

Özellikleri:

- Sadece -yor eki geldiğinde meydana gelir.
- Geniş ünlüler dar ünlülere dönüşür.
- Daralmanda kökün yapısı korunur, sadece ünlünün şekli değişir.

Örnekler: başla + yor → başlıyor (a → ı) bekle + yor → bekliyor (e → i)

- ağla + yor → ağlıyor söyle + yor → söylüyor

Dikkat Edilecek Noktalar:

- “-r” gibi geniş zaman ekleri geldiğinde daralma yaşanmaz: bekler, başlar gibi. Bu daralma sadece şimdiki zaman ekiyle gerçekleşir.

ÜNSÜZ DÜŞMESİ

Kelimenin yapısındaki bir ünsüz, ek alırken düşebilir. Türkçede bazı kelimeler, özellikle “k” harfiyle biten isimler, küçültme anlamı taşıyan “-cık, -cik, -cuk, -cük, -cak, -cek” eklerini aldıklarında, kelimenin sonundaki “k” sesi düşer. Bu olay ünsüz düşmesi olarak adlandırılır. Bu ses düşmesinin temel amacı, kelimenin yeni ekle birlikte kolay ve ahenkli şekilde söylenmesini sağlamaktır. Yani ses yapısı sadeleşir, telaffuz rahatlar.

Özellikleri:

- Ünsüz genellikle k veya g sesleridir.
- Hecelerde sadeleşme sağlar.

Örnekler:

- küçük + cük → küçücük (k düşer); büyük + cek → büyücek; ufak → ufacık

Dikkat Edilecek Noktalar:

- Ünsüz düşmesi söylenişi kolaylaştırır.
- Anlamda değişiklik yaratmaz, sadece ses yapısında hafiflik sağlar.

ÜNSÜZ TÜREMESİ

Ünsüz türemesi, bir kelimeye ek getirildiğinde ya da iki kelimenin birleşmesi sırasında, kelimenin yapısında daha önce bulunmayan bir ünsüzün araya girmesiyle ortaya çıkan ses olayıdır. Bu ünsüz, kelimenin kökeninde yoktur; sonradan türemiştir. Türetilen ünsüz genellikle söyleyişi kolaylaştırmak, ses akışını yumuşatmak ya da Türkçenin ses yapısına uyum sağlamak amacıyla ortaya çıkar. Az sayıda örnekleri bulunmaktadır.

Ünsüz türemesi en çok:

- Yapım ekleriyle yeni kelimeler türetilirken,
- İki ünlü yan yana gelmek üzereyken (ünsüz yığılması önlenmek istenir),
- Bazı fiil kökleri ya da sıfatlarla çekim ve yapım ekleri birleştiğinde görülür.

Özellikleri:

- Türeyen ünsüz genellikle: y, ş, s, t, n gibi geçiş sesleridir.
- Yazı diline yerleşmiştir; yani resmî yazımda da yer alır.
- Kelimenin anlamını değiştirmez, sadece ses yapısını etkiler.

Örnekler:

Temel Kelime	Ekli Hâli	Türeyen Ünsüz	Açıklama
sıra	sırayı	y	Ünlüyle biten “sıra” kelimesine ünlüyle başlayan “-ı” eki gelince araya /y/ kaynaştırma ünsüzü girmiştir.
baba	babası	s	“baba” sözcüğüne iyelik eki gelince araya /s/ kaynaştırma ünsüzü girmiştir.
su	suyu	y	“su” sözcüğüne belirtme hâl eki “-u” gelince araya /y/ girmiştir

Aşağıdaki örnekler bazen “ünsüz ikizleşmesi” olarak açıklansa da, **literatürde bu hadise genellikle “ünsüz türemesi”** olarak adlandırılır. Bu olay, bir kelimenin sonunda bulunan ünsüzün, kendisiyle başlayan bir ek veya kelimeyle birleşmesi sırasında aynı ünsüzün iki kez söylenmesi biçiminde ortaya çıkar. Dilimizde nadir görülen bu olay özellikle Arapça ve Farsçadan dilimize geçmiş kelimelerde karşımıza çıkar. Bu tür yapılarda yeni bir ünsüz türetilmez; var olan ünsüzün yinelenmesi söz konusudur.

Örnek	Gerçek Ses Olayı	Açıklama
affetmek	ünsüz ikizleşmesi	/f/ iki kez söylenir, yeni bir ses türemez.
hissetmek	ünsüz ikizleşmesi	/s/ tekrarlanır.
reddetmek	ünsüz ikizleşmesi	/d/ tekrarlanır.

ÜNSÜZ DEĞİŞMESİ (YUMUŞAMASI)

Türkçede bazı kelimelerde, sözcüğün yapısal özelliklerine ya da ek almasına bağlı olarak, bir ünsüz harf, başka bir ünsüze dönüşebilir. Bu tür ses değişimlerine ünsüz değişimi adı verilir. Ünsüz değişimi, dilin tarihsel gelişimi, söyleyiş kolaylığı ve ses uyumu gibi nedenlerle ortaya çıkar. Genellikle kelimenin sonunda veya ek getirildiğinde görülür.

Türkçede Ünsüz Değişiminin Başlıca Türleri:

- Yabancı Kökenli Kelimelerin Sonundaki Ünsüzlerin Türkçeleşmesi

Türkçede kelime sonlarında genellikle /b/, /c/, /d/, /g/ gibi yumuşak ünsüzler bulunmaz. Bu yüzden Arapça veya Farsça kökenli bazı kelimeler Türkçeye geçerken bu harfler sertleşerek Türkçeleştirilmiştir.

Örnekler:

Yabancı Kökenli	Türkçeleşmiş Hâli	Açıklama
kitab	kitap	/b/ ünsüzü /p/'ye dönüşmüştür.
cevab	cevap	/b/ → /p/
ihtiyac	ihtiyaç	/c/ → /ç/
derd	dert	/d/ → /t/
edeb	edep	/b/ → /p/

Bu örneklerde, kelime sonunda bulunması doğal olmayan yumuşak ünsüzler, Türkçedeki ses yapısına uydurularak sertleşmiştir.

Dikkat Edilecek Noktalar:

- Bu kurala her yabancı kelime uymaz. Örneğin: diyalog, sosyolog, brifing gibi kelimelerin sonundaki /g/ sesi olduğu gibi korunur.

- Kelime Sonundaki Sert Ünsüzlerin Ek Alınca Yumuşaması

Türkçede kelime sonlarında yer alan sert ünsüzler (/p/, /ç/, /t/, /k/), ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında yumuşayarak sırasıyla /b/, /c/, /d/, /ğ/ seslerine dönüşür. Bu değişimler, kelimenin ünlülerle çevrili hâle gelmesiyle gerçekleşir. Bu yumuşama, çekim eklerinde olur, yapım eklerinde genellikle görülmez.

Örnekler:

Temel Kelime	Ekli Hâli	Açıklama
yaprak	yaprağı	/k/ → /ğ/
dolap	dolabı	/p/ → /b/
ağaç	ağacı	/ç/ → /c/
kanat	kanadı	/t/ → /d/
çocuk	çocuğu	/k/ → /ğ/

Dikkat Edilecek Noktalar:

- Bazı kısa veya iki heceli kelimelerde bu değişim olmaz. Örneğin: et → eti, çöp → çöpü, kök → kökü, süt → sütü gibi.
- Yine bazı yabancı kelimelerde de sertlik korunur: adalet → adaleti, kuvvet → kuvveti, edebiyat → edebiyatı, kamp → kampı, halk → halkı

- “-nç” ile Biten Kelimelerde /ç/ → /c/

Kelime sonunda /nç/ biçiminde biten sözcüklere ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde, /ç/ sesi yumuşayarak /c/’ye dönüşür.

Örnekler:

Temel Kelime	Ekli Biçimi	Açıklama
genç	genci	/ç/ → /c/
turunç	turuncu	/ç/ → /c/
bilinç	bilinci	/ç/ → /c/
utanç	utancı	/ç/ → /c/
basınç	basıncı	/ç/ → /c/

Buradaki değişim, iki ünsüz arasına ünlü geldiğinde ses uyumunu korumak için yapılır.

“-nk” ile Biten Kelimelerde /k/ → /g/

Sonu /nk/ ile biten kelimelere ünlüyle başlayan ek geldiğinde, /k/ sesi yumuşayarak /g/’ye dönüşür.

Örnekler:

Temel Kelime	Ekli Biçimi	Açıklama
renk	rengi	/k/ → /g/
cenk	cege	/k/ → /g/
denk	dengi	/k/ → /g/
yankı	yankıya → yangıya	/k/ → /g/ olur, ama ses korunabilir
ahenk	ahengi	/k/ → /g/

Bu değişim de sözcüğün ses yapısını yumuşatır ve akıcılığı artırır.

KAYNAŞTIRMA HARFLERİ

Türkçede, ünlü ile biten bir kelimeye yine ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde, bu iki ünlünün yan yana gelmesini önlemek ve söyleyişi kolaylaştırmak amacıyla bir yardımcı ünsüz araya girer. Bu harflere kaynaştırma harfleri ya da yardımcı ünsüzler denir.

Türkçede Kullanılan Kaynaştırma Harfleri:

Harf	Adı	Kullanıldığı Yer
y	asıl kaynaştırma harfi	en yaygın kullanılan harftir
ş	tarihî kökenli bağlayıcı harf	zamir + iyelik eki (ben-im-şi) gibi
s	iyelik kaynaştırması	3. tekil iyelik eklerinde
n	ekler arası bağlayıcı	özellikle iyelik ve yönelme eki arasında

Örnekler:

- “y” Harfi (En yaygın kaynaştırma harfi)

Sözcük + Ek	Kaynaşmış Hâli	Açıklama
su + u	suyu	iki ünlü arasına “y” gelir
ev + i	evi	ünsüzle bittiği için “y” gerekmez
arı + ı	arıyı	“y” kaynaştırma harfidir

- “n” Harfi (ekler arasında bağlayıcı harf)

Sözcük + iyelik eki + hâl eki	Kaynaşmış Hâli	Açıklama
el + i + e	eline	“n” harfi, ekler arasında görev yapar
kapı + ısı + a	kapısına	“n” kaynaştırma harfidir

- “s” Harfi (3. kişi iyelik eki)

Sözcük + iyelik eki	Kaynaşmış Hâli	Açıklama
kelime + i	kelimesi	“s” kaynaştırma harfi görevi yapar
araba + ı	arabası	“s” kaynaştırma harfi görevi yapar

- “ş” Harfi (tarihî kalıntı, zamir eklerinde görülür)

Sayı	Ek	Türeyen Biçim
altı	-er	altışar
yedi	-er	yedişer

-ş kaynaştırma harfi, bazen kelimenin sonundaki -ş ile karıştırılır. Buna dikkat etmek gerekir. Örneğin: Altı-ş-ar, yedi-ş-er (Kaynaşma var). Beş-er (Kaynaşma yok).

Hazırlık Çalışması

- Türkçede kaç ünlü vardır?
- Ünlü harfler hangi ses özelliklerine göre sınıflandırılır?
- Ünsüzler kaç gruba ayrılır?

ÜNLÜ VE ÜNSÜZ HARFLER

Dil, hem konuşma hem de yazma yoluyla iletişim kurmamızı sağlayan bir araçtır. Yazılı anlatımda, kelimelerin doğru yazılması yalnızca anlamı açık kılmakla kalmaz, aynı zamanda dilin estetik yapısını da korur. Türkçede seslerin yazıya yansması iki ana gruba dayanır: Ünlü harfler (sesliler) ve ünsüz harfler (sessizler). Bu harflerin doğru ve kurallı yazılması, anlatımda hem anlam hem de biçim açısından bütünlük sağlar.

ÜNLÜ HARFLERİ YAZMAK

Ünlülerin Temel Özelliği: Hece Oluşturma

Türk alfabesinde 8 ünlü harf vardır: a, e, ı, i, o, ö, u, ü

Ünlüler, her hecenin temelidir. Yani bir kelimenin hece sayısı, içindeki ünlü sayısıyla belirlenir.

Yaygın Yazım Hataları:

- **Uzun Ünlülerde Çift Harf Kullanımı:**

- o Yanlış: maahir, naazik Doğru: mahir, nazik

- **Ünlü Düşmesine Rağmen Ünlünün Korunması:**

- o Yanlış: burunu Doğru: burnu, karanfil

- **Alıntı Kelimelerde Ünlülerin Bozulması:**

- o Yanlış: televizunu Doğru: televizyonu

Doğru Yazımı Etkileyen Etmenler:

- Söylenişin değil, doğru yazım kuralının dikkate alınması gerekir.
- o Söyleniş: bi şey, Yazım: bir şey Söyleniş: napıyo, Yazım: ne yapıyor

ÜNSÜZ HARFLERİ YAZMAK

Ünsüzlerin Görevi: Heceyi Şekillendirme ve Anlam Belirleme

Türkçede 21 ünsüz harf vardır:

b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z

Ünsüzler, kelimenin anlam taşıyan kökünü belirgin hâle getirir. Yazımda yapılan ünsüz hataları, bazen anlamın tamamen değişmesine neden olabilir.

Yaygın Yazım Hataları:

- **Sert–Yumuşak Ünsüz Karışıklığı:**
 - o Yanlış: çarpdı, giddi Doğru: çarptı, gitti
- **İkiz Ünsüzlerin Eksik Yazılması:**
 - o Yanlış: hisetmek, afetmek Doğru: hissetmek, affetmek

Söylenişe Göre Yazım Hataları:

Konuşma dilinde bazı kelimeler kısaltılarak veya ses düşmelerine uğrayarak söylenebilir. Ancak **yazı dili**, konuşmadaki bu kısaltmaları kabul etmez. Yazarken kelimeler, **TDK Yazım Kılavuzu’nda belirtilen** doğru biçimleriyle yazılmalıdır. Aşağıda, konuşma dilindeki yanlış söylenişlerin yazıya yanlış yansıtılmasına dair örnekler verilmiştir:

Yanlış Söyleniş	Doğru Yazım	Açıklama
gidicem	gideceğim	Konuşma dilinde kısaltılmıştır; doğru biçim “gideceğim”dir.
geliyo	geliyor	“geliyor” sözcüğünde “-yor” eki tam olarak yazılmalıdır.
yapcam	yapacağım	“-acağım” eki konuşmada kısaltılır, ancak yazıda eksiltilmez.
napiyo	ne yapıyor	İki kelime birleşmiş biçimde söylenir, ancak yazıda ayrı yazılmalıdır.

Ünlü ve Ünsüz Uyumu Yazı Dilini Etkiler mi?

Evet. Eklerin yazımında kelimenin son ünlüsüne ve ünsüzüne göre biçimlendirme yapılır.

- ev + i → evi
- kitap + ı → kitabı (ünsüz yumuşaması)
- çocuk + u → çocuğu
- renk + i → rengi (ünsüz değişimi)

Bu değişimlerin doğru yazılması, hem kelimeyi doğru göstermek hem de dilbilgisel yapıya uygunluk açısından zorunludur.

Hece Yapısıyla Harf Yazımı İlişkisi

Kelimenin doğru hecelenmesi, ünlü ve ünsüzlerin doğru yazılmasını sağlar.

- ağaç → a-ğaç
- şehir → şe-hir
- çocuklar → ço-cuk-lar
- kitaplar → ki-tap-lar

Yanlış hece bölme, kelimenin ses yapısını bozar ve yazım hatasına yol açar:

Yanlış: kit-ap-lar

Alıntı (Yabancı) Kelimelerde Yazım Özelliği

Yabancı dillerden Türkçeye geçen kelimelerde, Türkçeye özgü ses özelliklerine uyum sağlanmaya çalışılır, ancak yazım çoğunlukla orijinal biçim korunarak yapılır.

Alıntı Kelime

- televizyon
- radyo

Yazım Özelliği

büyük ünlü uyumuna uymaz
ses uyumuna uymaz

“Â” VE “Ğ” HARFLERİNİ DOĞRU YAZMAK

Dilimizdeki bazı harflerin doğru yazımı, yalnızca yazım kurallarına uygunluğu sağlamakla kalmaz; aynı zamanda sözcüklerin anlamını korur ve doğru telaffuza zemin hazırlar. Bu bakımdan, â (şapkalı a) ve ğ (yumuşak ge) harfleri Türkçede özel bir öneme sahiptir.

Â Harfinin (Şapkalı A) Kullanımı

Türk alfabesinde yer alan â harfî, üzerine düzeltme işareti konulan “a” harfidir. Bu işaret, bir kelimedede iki temel işlev görür:

1. Sesin uzun okunacağını belirtmek,
2. Anlam karışıklığını önlemek.

Düzeltilme işareti genellikle “a”, “u” ve “i” harflerinde kullanılır. Ancak en çok karşılaşılan örnekler “â” üzerindedir.

Â Harfinin Kullanıldığı Durumlar

a. Uzun Ünlü Gösteren Yazımlar

Bazı kelimelerde “â” harfî, o sesin uzun okunması gerektiğini gösterir.

- âmâ → (görme engelli kişi)
- sâkin → (sessiz, huzurlu)
- câmi → (ibadet yeri)
- kâğıt → (yazı yazılan nesne)

b. Anlam Ayrımı Yapmak

Bazı kelimeler hem “a” hem de “â” ile yazıldığında farklı anlamlar taşır. Bu nedenle, düzeltme işareti anlam karışıklığını önler.

Doğru Yazım	Anlamı
hala	Babanın ya da annenin kız kardeşi
hâlâ	Hâlen, henüz
kar	Yağış türü
kâr	Kazanç

- **UYARI:** Yazımda düzeltme işareti çoğu zaman ihmal edilse de, yazılı anlatımda doğru anlamın korunması için kullanılması önerilir.

Ğ Harfinin (Yumuşak Ge) Kullanımı

Türk alfabesinin özgün harflerinden biri olan ğ, “yumuşak ge” olarak bilinir. Sert bir ses karşılığı olmayan bu harf, kelimenin içindeki ses akışını yumuşatarak telaffuzu kolaylaştırır.

- Ğ Harfi Hakkında Bilinmesi Gerekenler

a. Nerelerde Kullanılır? Kelime başında kullanılmaz. Yalnızca kelime ortasında ya da sonunda bulunur.

b. Fonksiyonu Nedir? İki ünlü arasında yumuşak geçiş sağlar.

Örneğin:

- o dağ → “daa” şeklinde uzatılarak okunur.
- o yağmur → “yaamur” gibi duyulur.
- Ünlüyü uzatır veya kaynaştırır, yeni bir ses üretmez.
- o düğün → (dü-yün gibi)
- o çağ → (çaa gibi)

Ses, Anlam ve Yazım Açısından Önemi

Â ve ğ harfleri, hem doğru sesletim (telafuz) hem de anlam bakımından Türkçede hassas noktalardır. Bu harflerin yanlış yazılması ya da hiç yazılmaması, kimi zaman anlam kaymalarına, kimi zaman da yazım ve konuşma bozukluklarına yol açabilir.

Örneğin:

- “kâr etmek” ile “kar etmek” farklı anlamlara gelir.
- “dağ” kelimesi “dag” gibi okunursa ses estetiği bozulur.

Soru – Cevap

1. “Â” harfi nerede kullanılır? Açıklayınız ve üç örnek veriniz.
2. “Ğ” harfinin telafuzu nasıldır?
3. Türkçede “ğ” harfi neden kelime başında yer almaz. Ses yapısıyla açıklayınız

Hazırlık Çalışması

- Kullanmakta olduğunuz kelimelerin Türkçe kökenli olmayanları nasıl ayırt ediyorsunuz?
- Doğadaki her şeyde bir uyum olduğuna göre, sesler arasında da bir uyum olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayınız.

SES UYUMU

Ses uyumu, Türkçede kelime içindeki seslerin birbirine uyumlu biçimde dizilmesiyle oluşan doğal ahenk kuralıdır. Türkçenin bu fonetik özelliği, eklerin köke kolayca eklenmesini sağlar, konuşmayı akıcı ve kulağa hoş gelir hâle getirir.

Ünlülerin Sınıflandırılması

Açıklık–Kapalılık	Dudak Uyumu	Ünlüler
Düz–Geniş	Düz	a, e
Düz–Dar	Düz	ı, i
Yuvarlak–Geniş	Yuvarlak	o, ö
Yuvarlak–Dar	Yuvarlak	u, ü

BÜYÜK ÜNLÜ UYUMU

Türkçede ünlülerin bir kelime içindeki sıralanışı, belirli bir ahenk ve düzene dayanır. Bu kurala büyük ünlü uyumu adı verilir. Büyük ünlü uyumu, Türkçeye özgü ve ayırt edici ses özelliklerinden biridir. Kural olarak bir kelimenin ilk hecesindeki ünlü kalın (a, ı, o, u) ise, onu izleyen hecelerde de kalın ünlüler bulunur. İlk hecedeki ünlü ince (e, i, ö, ü) ise, diğer hecelerde de ince ünlüler yer alır.

Kalın ünlüler: a, ı, o, u

İnce ünlüler: e, i, ö, ü

Örnekler:

Kalın Ünlülerle Kurulu Kelimeler	İnce Ünlülerle Kurulu Kelimeler
araba, çocuk, toprak, kumral	bilgi, zehir, kemik, öğrenci
balıkçı, uyumlu, çorbacı	elbise, sevgi, gönüllü

Bu örneklerde kelimenin tüm hecelerinde ya sadece kalın ya da sadece ince ünlüler bulunduğu görülür. Bu durum, büyük ünlü uyumunun sağlandığını gösterir.

- Büyük Ünlü Uyumuna Uymayan Türkçe Kökenli Kelimeler

Her ne kadar Türkçenin genel kuralı olsa da bazı Türkçe kökenli kelimeler, çeşitli nedenlerle bu kurala uymaz. Bunlar zamanla ses değişimlerine uğramış ya da kalıplaşmış biçimde kullanılmaktadır.

Örnekler:

- elma, şişman, inanmak, dahi, kardeş, hani, hangi, anne

Bu kelimeler Türkçe kökenlidir ama büyük ünlü uyumuna uymaz.

- Yabancı (Alıntı) Kökenli Kelimeler ve Uyum:

Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce vb. dillerden alınmış kelimelerde büyük ünlü uyumu aranmaz. Çünkü bu kelimeler, Türkçenin ses yapısına göre değil, geldikleri dilin yapısına göre oluşturulmuştur.

Örnekler:

- gazete, radyo, televizyon, model, ziyaret, ahenk, petrol, portakal, ofis

Bu kelimelerde ünlü uyumsuzluğu doğaldır ve kural dışı sayılmaz.

- Birleşik Kelimelerde Büyük Ünlü Uyumunu Aranmaz

İki kelimenin birleşmesiyle oluşan bazı kelimelerde her parça kendi ses kuralına göre yazıldığından büyük ünlü uyumu aranmaz.

Örnekler:

- açıkhava, bilgisayar, başöğretmen, yeryüzü, hanımeli

- Büyük Ünlü Uyumuna Uymayan Ekler:

Bazı ekler, yapıları gereği büyük ünlü uyumuna uymaz. Bu ekler bulundukları kelimenin ses yapısından bağımsız olarak kullanılır.

Örnekler:

Ek	Kullanıldığı Kelime	Açıklama
-gil	babagil, halagil	topluluk bildirir, uyuma uymaz
-ken	çalışırken, yürürken	zaman zarfı eki
-leyin	sabahleyin, akşamleyin	zaman belirtir
-mtrak	mavimtrak, kırmızımtrak	renk benzetmesi
-yor	geliyor, koşuyor	şimdiki zaman eki

Büyük Ünlü Uyumu ve Ek Uyumu

Bir kelime büyük ünlü uyumuna uymuyorsa bile, ona gelen ekler son hecenin ünlüsüne göre şekillenir. Yani ek, kelimenin son ünlüsüne kalınlık-incelik bakımından uyum sağlar.

Örnekler:

- kardeş + lik → kardeşlik
- anne + si → annesi
- adalet + li → adaletli
- tiyatro + da → tiyatroda

Doğru – Yanlış

Aşağıdaki ifadelerin doğru (D) ya da yanlış (Y) olduğunu belirtiniz:

1. (...) “Model” kelimesinde büyük ünlü uyumu aranmaz çünkü alıntı kelimedir.
2. (...) “Kumral” ve “toprak” kelimeleri büyük ünlü uyumuna uyar ama “elma” kelimesi uymaz.

KÜÇÜK ÜNLÜ UYUMU

Türkçede seslerin birbiriyle olan uyumu yalnızca kalınlık–incelik (büyük ünlü uyumu) yönünden değil, aynı zamanda dudak uyumu ve açıklık–kapalılık ilişkisiyle de belirlenir. İşte bu ikinci düzeydeki ses uyumu, **küçük ünlü uyumu** ya da diğer adıyla **ikinci dereceden ünlü uyumu** olarak adlandırılır.

Küçük ünlü uyumu; bir kelimede **ilk hecedeki ünlünün** özelliklerine bağlı olarak **sonraki hecelerde** yer alabilecek ünlüleri belirleyen bir kuraldır. Bu kuralla, kelime içinde dudak ve açıklık bakımından bir ses uyumu sağlanır.

Kural:

1. **Düz ünlüler** (a, e, ı, i) → ardından yalnızca düz ünlüler (a, e, ı, i) gelebilir.
2. **Yuvarlak ünlülerden geniş olanlar** (o, ö) → ardından yalnızca **düz geniş** (a, e) veya **dar** (ı, i, u, ü) ünlüler gelebilir.
3. **Yuvarlak ünlülerden geniş olanlar** (o, ö) → ardından yalnızca **düz geniş** (a, e) veya **dar** (ı, i, u, ü) ünlüler gelebilir.

Örneklerle İnceleyelim:

İlk Hecedeki Ünlü	Takip Eden Ünlüler	Örnek Kelimeler	Uyum Durumu
a, e, ı, i	a, e, ı, i	kapı, sevgi	Uygun
o, ö	yalnızca ı, i	kolcu, gölcük, topçu	Uygun
u, ü	u, ü, ı, i	burun → burnu, yüz → yüzüm	Uygun
o → a (kural dışı)	-	koli	Uygun değil

Uyuma Uymayan Kelimeler

1. **Yabancı kökenli kelimeler:** gazete, televizyon, radyo, makine
2. **Bileşik kelimeler:** bilgisayar, başkent, gözaltı
3. **Bazı yapım eki almış kelimeler:** kitapçı, oyuncakçı
4. **Dilbilgisel esneklik içeren örnekler:** koli, motorlu, dolu gibi kelimelerde kural bozulabilir.

- **Dikkat:**

Küçük ünlü uyumu, büyük ünlü uyumuna göre daha esnek bir kuralları bütünüdür. Bu yüzden bazı Türkçe kelimeler bu kurala tam olarak uymasa da genel ses yapısında ahenk bozulmaz. Eklerin getirilmesinde ise bu kurala mümkün olduğunca dikkat edilir.

ÜNSÜZ UYUMU

Türkçede kelime içinde veya kelime ile ek arasında geçen seslerin akıcı, doğal ve kolay söylenebilir olması dilin temel özelliklerinden biridir. Bu akıcılığı sağlamak amacıyla, ünsüzler de kendi aralarında sertlik ve yumuşaklık bakımından bir uyum gösterirler. İşte bu ses uyumuna ünsüz uyumu ya da sertlik-yumuşaklık uyumu denir.

Bu uyum, özellikle yapım ekleri ve birleşik kelimeler yoluyla türetilen kelimelerde görülür. Amaç, kelimelerin daha kolay söylenmesini ve ses akışının daha doğal olmasını sağlamaktır.

Sert (ötümsüz) ünsüzler:
p, ç, t, k, f, h, s, ş

Yumuşak (ötümlü) ünsüzler:
b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z

Ünsüz Uyumu Nerede Görülür?

1. Yapım Ekleriyle Kelime Türetirken

Türkçe kelimelerde, kökün sonundaki ünsüz ile ekin başındaki ünsüz ötümlülük bakımından birbirine uyar. Kök sert ünsüzle bitiyorsa, ekin başındaki ünsüz de sertleşir; kök yumuşak ünsüzle bitiyorsa, ekin başındaki ünsüz ötümlü olur.

Örnekler:

kitap + cı → kitapçı (c → ç)

ağaç + cık → ağaççık (c → ç)

sanat + kar → sanatkâr (yumuşak “kâr” sert “t”ye uyum sağlar)

Bu tür değişikliklere ünsüz sertleşmesi (benzeşmesi) de denir ve aslında ünsüz uyumunun alt başlığı olarak görülebilir.

Ünsüz Uyumu Her Zaman Geçerli midir?

Hayır. Türkçede her kelimede bu uyum aranmaz. Özellikle:

- Yabancı kökenli kelimelerde
 - Alışılmış bazı birleşik yapılarda
 - Bazı özel adlarda
- ünsüz uyumu gözlenmeyebilir.

Örnek:

doktor + luk → doktorluk (kural dışı ama yerleşik)

sabır + cı → sabırcı (yumuşak kalır)

Sert Ünsüz Benzeşmesi ile Farkı

Sert ünsüz benzeşmesi (ünsüz sertleşmesi), ünsüz uyumunun bir sonucu gibi düşünülebilir. Ancak teknik olarak:

- Sert ünsüz benzeşmesinde, ekin başındaki yumuşak ünsüz sertleşir (cı → çı gibi).
- Ünsüz uyumu, daha genel bir kavramdır; hem kök hem ek uyumunu kapsar ve birleşik yapılarla da ilgilidir.

Soru – Cevap

1. Büyük ünlü uyumu nedir?
2. Küçük ünlü uyumu neyi ifade eder?
3. “Topçu” kelimesi küçük ünlü uyumuna uygun mudur? Neden?
4. Ünsüz uyumu nedir? Örnek vererek açıklayınız.

Doğru – Yanlış

Aşağıdaki ifadelerin doğru (D) ya da yanlış (Y) olduğunu belirtiniz:

1. (...) “Kardeş” kelimesi büyük ünlü uyumuna uyar.
2. (...) “Kolu” kelimesi küçük ünlü uyumu kuralına uygundur.
3. (...) Ünsüz uyumu sadece fiil köklerinde görülür.
4. (... Küçük ünlü uyumu yalnızca ek getirildiğinde dikkate alınır.
5. (...) “Topçuk” kelimesi hem büyük hem de küçük ünlü uyumuna uyar.

SES, YAZI VE TELAFFUZ

Dil, bir iletişim aracı olarak önce seslerle başlamış, zamanla bu seslerin kalıcı hâle getirilmesi için yazıya aktarılmıştır. Bu süreçte, ses, yazı ve telaffuz arasında doğal bir ilişki kurulmuştur. Türkçede bu ilişki oldukça düzenli bir yapı gösterir; ancak bazı durumlarda yazılışla söyleniş arasında farklılıklar ortaya çıkabilir. Bu farklar hem dilin tarihî gelişiminden hem de seslerin konuşma dilindeki pratikleşmesinden kaynaklanır.

- Ses (Fonem): Dilin En Küçük Anlam Ayırıcı Birimi

Ses, dilin işitilebilir temel unsurudur. Her harf bir sesi temsil etse de, özellikle Türkçede bir sesin birden fazla harfle ya da bir harfin birden fazla sesle temsil edildiği durumlar azdır. Bu durum, Türkçenin yazı diliyle ses arasında büyük ölçüde örtüşen bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

- Yazı: Seslerin Görsel Temsili

Yazı, seslerin somutlaştırıldığı bir sistemdir. Türk alfabesi, yazı dili, dilin kalıcılığını sağlar; ancak yazıya dökülen kelimeler her zaman bire bir konuşmadaki hâliyle okunmayabilir.

- Telaffuz (Söyleyiş): Konuşma Anındaki Sesleniş

Telaffuz, kelimelerin ağızdan çıkış biçimidir ve söylenişte doğru seslendirme, dilin estetiği açısından önemlidir. En geniş anlamıyla konuşmayı sağlayan hareketlerin tümüne söyleyiş (telaffuz) denir. Konuşmada ses tonu ve söyleyişin (telaffuzun) önemi büyüktür.

Örneğin:

- “n’oldu” → “ne oldu” ifadesinin konuşma dilinde kısaltmış şeklidir.

Ayrıca, telaffuz, kelimelerin doğru seslerle ve doğru vurgularla söylenmesidir. Ses terbiyesi ise bu telaffuzu, yani konuşma biçimini eğitmek, düzgünleştirmek anlamına gelir. Doğru telaffuz için:

- Sesleri yerinde ve doğru çıkarabilmek gerekir.
- Heceleme kurallarına uymak gerekir.
- Vurgu ve tonlama gibi unsurların da bilinmesi gerekir.

Ses–Yazı–Telaffuz İlişkisine Dair Bazı Özel Durumlar

a) Yazıldığı gibi okunmayan kelimeler:

- “bu gün” → yazımı “bugün”
- “her halde” → yazımı “herhalde”

b) Uzun ünlülerin yazıda gösterilmemesi:

- “âlem” kelimesinde “â” harfi aslında uzun bir sestir, ancak çoğu zaman yazıda bu fark belirtilmez.
- “mâna” kelimesi [maa-na] şeklinde telaffuz edilir.

- Yazı Dili ve Konuşma Dili Arasındaki Farklar

Yazı dili, kurallarla belirlenmiş, standart bir yapıya sahiptir. Konuşma dili ise kişiden kişiye, bölgeden bölgeye değişebilir.

Yazı Dili	Konuşma Dili
Kurallıdır, standarttır	Serbesttir, ağız özellikleri taşır
Cümleler tam ve düzgündür	Cümleler eksik, kısa veya devrik olabilir
Kelimeler doğru yazılır	Bazı heceler yutulur ya da yuvarlanır
Noktalama işaretlerine dikkat edilir	Tonlama ve vurgu ön plandadır

Dikkat:

- Türkçede kelimeler genellikle yazıldığı gibi okunur; bu nedenle Türk alfabesi “fonetik” özellik taşır. Ancak bazı istisnalar, konuşma dilinde fark edilir.
- Yazı dili, resmiyet ve standart kurallar içerir; bu nedenle yazım kuralları telaffuzdan farklılık gösterebilir.
- Uzun ünlüler Türkçede genellikle işaretlenmez ama telaffuzda fark edilir:
- âşık” ([aaşık]) → aşk şairi anlamında; “aşık” ([aşık]) → diz kapağı kemiği

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Türkçede bir kelimenin yapısı hangi üç ana başlık altında incelenir? Açıklayınız.
1. Türemiş kelime ile birleşik kelime arasındaki fark nedir? Örnek veriniz.
2. Heceyi oluşturan temel ses birimi nedir? Açıklayınız.
3. Açık ve kapalı hece kavramlarını örneklerle karşılaştırınız.
4. Türkçede kullanılan hece biçimlerinden üçünü yazınız ve örnekler veriniz.
5. Ünlü uyumu nedir? Büyük ünlü uyumu ve küçük ünlü uyumu arasında ne fark vardır?
6. Küçük ünlü uyumunun geçerli olduğu durumlara örnek veriniz.
7. “Kitapçı” kelimesinde hangi ses olayı gerçekleşmiştir? Açıklayınız.
8. Kaynaştırma harfleri nelerdir? Ne zaman ve neden kullanılırlar?
9. Aşağıdaki kelimelerde hangi ses olayının meydana geldiğini belirtiniz:
 - a. Gözlükçü
 - b. Azıcık
 - c. Gitti
 - d. Evine

Doğru–Yanlış Soruları (Paranteze “D” ya da “Y” yazınız.)

11. () Türemiş kelimeler en az iki çekim eki almış kelimelerdir.
12. () Her hecede birden fazla ünlü olabilir.
13. () “Topçu” kelimesi küçük ünlü uyumuna uyar.
14. () “Sütçü” kelimesinde ünsüz sertleşmesi vardır.
15. () Türkçede bir kelime iki ünsüzle başlayabilir.
16. () “Çocuk” kelimesi büyük ünlü uyumuna uygundur.
17. () Kaynaştırma harflerinden biri olan “ş”, yalnızca eski metinlerde kullanılır.
18. () “Kardeşiyle” kelimesinde hem kaynaştırma hem ünlü uyumu vardır.
19. () “Zannetmek” kelimesinde ünlü düşmesi olmuştur.
20. () “Elma” kelimesi hem basit hem de türemiş kelimedir.

Hazırlık Çalışması

- Yazı dilinde büyük harf kullanımı, dilbilgisi açısından hangi işlevleri yerine getirir?
- Büyük harf kullanımı ile yazılı anlatımda vurgu, hiyerarşi ve önem sıralaması nasıl sağlanır? Örneklerle Açıklayınız.

BÜYÜK HARF KULLANIMI

Yazılı anlatımda harflerin doğru biçimde kullanılması, iletişimin açık ve etkili olmasını sağlar. Büyük harfler, anlamı belirginleştirmek, özel durumları ve kişi ya da kurum adlarını vurgulamak için kullanılır. Türkçede büyük harf kullanımı belli kurallara bağlanmıştır. Bu kurallar, yalnızca yazım estetiğini değil, aynı zamanda saygı ve resmiyet gibi kültürel değerleri de yansıtır. Türkçede büyük harflerin nerelerde ve nasıl kullanılacağını daha iyi anlamak için bu kuralları başlıklar halinde inceleyelim.

1. Cümle Başlarında Büyük Harf Kullanılır

Her cümle büyük harfle başlar. Bu, yazının en temel kurallarındandır.

Örneğin:

- Bugün hava çok güzel.
- Kalemimi masada unuttum.

Dikkat edelim: Soru cümleleri, ünlem cümleleri ve alıntı cümleleri de büyük harfle başlar.

2. Özel İsimler Büyük Harfle Yazılır

Kişi, yer, millet, devlet, kurum, kuruluş, dernek, vakıf, kurum adı gibi özel isimler büyük harfle başlar.

Örneğin:

- Ahmet, Meryem, Atatürk
- İstanbul, Makedonya, Trakya
- Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul Üniversitesi

3. Millet, Soy, Akrabalık ve Din Adları

Millet, soy, boy adları, din ve mezhep adları büyük harfle yazılır.

Örneğin:

- Türk, Arap, Oğuz, Kıpçak
- İslamliyet, Hristiyanlık, Alevilik, Musevilik

Dikkat edelim: Aile bireylerine veya büyüklere saygı bildiren kelimeler, özel isim yerine kullanılmasa bile **büyük harfle başlar. Anne, Baba, Teyze, Dayı, Hala, Dede, Nine** gibi kelimeler, doğrudan hitap ya da saygı bildirme amacıyla kullanıldığında büyük harfle yazılır.

Örneğin:

- Bugün Teyze bize gelecek. (Burada ‘Teyze’ özel isim yerine geçmiştir.)
- Fatma teyzeye uğrayacağım. (Burada ‘teyze’ büyük harfle başlamaz.)

4. Kurum, Kuruluş, Kurul ve Dernek Adlarında

Bu tür adlar her kelimesi büyük harfle başlayacak şekilde yazılır.

Örneğin:

- Türkiye Büyük Millet Meclisi
- Birleşmiş Milletler
- Türk Dil Kurumu

5. Resmî Belge ve Ünvanlarda

Ünvanlar özel ismin önünde gelirse büyük harfle yazılır.

Örneğin:

- Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk
- Prof. Dr. Ayşe Yıldız
- Sayın Müdür, Değerli Hocam

Dikkat edelim: Ünvanlar özel isimden sonra gelirse küçük harfle başlar: **Örneğin:**

Ali bey, Ayşe hanım

6. Din ve Mitoloji ile İlgili Özel Adlar

Dini kitap adları, peygamber adları, mitolojik varlıklar büyük harfle başlar.

Örneğin:

- Kur'an-ı Kerim, Tevrat, Zeus, Tanrı

7. Tarihî Olay, Çağ, Dönem ve Bayram Adları

Örneğin: Kurtuluş Savaşı, İlk Çağ, Orta Çağ, Cumhuriyet Bayramı, Ramazan Bayramı

8. Kitap, Film, Dergi, Gazete ve Sanat Eseri Adlarında

Her kelimenin ilk harfi büyük yazılır (veya belirli sözcüklerde yayınevi tercihine bağlı olarak küçük harf kullanılabilir).

Örneğin: Nutuk, Küçük Prens, Suç ve Ceza, Yedi Güzel Adam

9. Yer Adlarında: İl, İlçe, Köy, Cadde, Sokak, Mahalle vb.

Örneğin: Karşıyaka Mahallesi, Atatürk Caddesi, İstanbul Boğazı, Fırat Nehri

10. Saygı ve Hitap Sözcüklerinde

Örneğin: Sevgili Öğrenciler, Değerli Katılımcılar, Sayın Bakan

11. Tablolarda ve Metin Başlıklarında

Başlıklar genellikle ilk kelimesi büyük olacak şekilde yazılır. Ancak tüm sözcükleri büyük yazmak da tercih edilebilir.

Örneğin: Büyük Harflerin Kullanımı, TÜRKÇENİN YAZIM KURALLARI

12. Ay, Gün ve Bayram Adlarında

Tarih belirtildiğinde gün, ay, yıl adları büyük harfle yazılır.

Örneğin: 29 Ekim 1923, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı

Kullanım Şekli	Cümle Örneği	Doğru Yazım	Açıklama
Tarih belirtmeyen kullanım	Bugün pazartesi.	küçük harf → pazartesi	Gün adı tarih anlamı taşıyor.
Tarih belirten kullanım	Toplantı 10 Nisan Pazartesi günü yapılacak.	büyük harf → Pazartesi	Gün adı tarih ifadesiyle birlikte kullanılmış.
Ay adı tarih belirtmeden	Sınav mart ayında yapılacak.	küçük harf → mart	Ay adı tarih anlamı taşıyor.
Ay adı tarih bildirerek	15 Mart 2025 tarihinde yapılacak.	büyük harf → Mart	Ay adı tarih ifadesiyle kullanılmış.

13. Yön Adları

Yön adları özel isimden önce gelirse büyük harfle, yalnız kullanılırsa küçük harfle yazılır.

Örneğin: Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin batısında yağmur bekleniyor.

Büyük Harflerin Kullanımı - Etkinlik

Aşağıdaki metin, büyük ve küçük harf kullanımının pekiştirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Metinde çeşitli yazım kuralları özellikle ihlal edilmiştir. Metni dikkatlice okuyarak, aşağıda verilen talimatlara uygun açıklamalar ve cevaplar veriniz.

geçtiğimiz yaz, lise öğrencileriyle birlikte düzenlenen uluslararası eğitim kampı Sırbistan'dan başladı. ilk olarak Yeni Pazar üniversitesi'nde gerçekleştirilen seminerlerde, iklim değişikliği, kültürel miras ve sosyal medya konuları işlendi. Sırbistan cumhuriyet halk meclisi'nde gençlerle buluşan çevre ve şehircilik Bakanı, öğrencilere “geleceğin sizlerin ellerinde olduğunu unutmayın.” dedi.

sonraki durak, italya oldu. roma'da, colosseum ve vaticAn müzesi ziyaret edildi. burada öğrenciler, rönesans sanatı ve avrupa tarihi hakkında bilgi aldı. rehber profesör luca verdi, leonardo da vinci'nin eserlerini anlatırken öğrenciler not aldı.

grup, daha sonra afrika Kıtası'na geçerek kenya'nın Başkenti nairobi'ye gitti. burada yapılan saha çalışmasında, masai kabilesi'nin yaşam tarzı incelendi. ayrıca unİcef ofisini ziyaret eden grup, çocuk hakları konusunda yapılan çalışmaları dinledi. sayın mehmet Bey, öğrencilere “farklı kültürleri tanımak, insan olmanın özüdür.” şeklinde seslendi.

seyahatin son bölümü japonya'ya yapıldı. tokyo metrosunda yolculuk yaparken öğrenciler, japon disiplinine hayran kaldılar. fuji dağı'nın eteklerinde geleneksel bir çay törenine katıldılar. buradaki japon öğrencilerle iletişim kurmak için google translate kullandılar.

24 temmuz 2025 perşembe günü sırbistan'a dönen öğrenciler, izlenimlerini bir günlük hâline getirdi. Katarina öğretmen şu cümleyle defterini kapattı: “bugün, öğrencilerimin kültürle, bilgiyle ve insanlıkla tanıştığı gündü.”

Talimatlar:

1. Metindeki büyük harf kullanımıyla ilgili yazım yanlışlarını bulunuz ve düzeltiniz.
2. Özel isimlerin (kişi, yer, kurum vb.) altını çiziniz.
4. Metindeki büyük harfle başlayan kelimeleri gruplandırınız (Kişi adı, yer adı, yapı adı, eser adı, tarih vb.).
5. Metindeki yazım yanlışlarına dayalı olarak hangi yazım kuralları ihlal edilmiştir? Açıklayınız.

Hazırlık Çalışması

- Vurgu sizce yalnızca **konuşma diliyle** mi ilgilidir, yoksa **yazı dilinde** de bir etkisi var mıdır? Açıklayınız.
- Dinlediğiniz şiirlerde, sunumlarda veya haberlerde vurgu hangi amaçlarla kullanılır? Açıklayınız.

VURGU ÇEŞİTLERİ

Konuşma dili, yalnızca sözcüklerin doğru seçilmesinden ibaret değildir. Anlamanın eksiksiz aktarılabilmesi için ses tonunun, sözcükler üzerinde yapılacak vurguların da doğru ayarlanması gerekir. Vurgu, bir kelime ya da hecenin diğerlerinden daha baskın söylenmesidir. Konuşurken duygu, düşünce ve mesajın etkili biçimde aktarılmasını sağlayan bu özellik, aynı zamanda dinleyenin anlamı doğru yorumlamasına da yardım eder. Türkçede vurgunun çeşitli türleri bulunur ve her biri farklı bağlamlarda farklı işlevler üstlenir.

DOĞAL VURGU: Türkçede Hecelerin ve Eklerin Yere Göre Vurgulanışı

Doğal vurgu, bir dilde kelimelerin telaffuz edilirken kendiliğinden, yani dilin yapısından ve ses düzeninden kaynaklanarak kazandığı vurgudur. Bu vurgu, konuşmacının özel bir vurgu ya da anlam yüklemesi yapmasına gerek kalmadan, kelime ya da cümle içinde otomatik olarak oluşur. Türkçede doğal vurgu genellikle kelimenin son hecesinde yer alır.

Özellikleri:

- Konuşmacının duygusuna, isteğine veya vurgulama niyetine bağlı değildir.
- Dilin yapısıyla birlikte gelir; her dilin doğal vurgusu farklı kurallara dayanabilir.
- Türkçede bu vurgu kuralı tek başına söylenen kelimelerde ve cümle içinde görülür.
- Kelimenin kök veya gövdesi üzerine değil, çekim ekiyle birlikte oluşan son heceye kayar.

Türkçedeki Doğal Vurgu Kuralları:

1. Kelimenin son hecesine vurgu yapılır:

- o kitap → kitap
- o masa → masa
- o okula → okula

2. Bazı özel durumlarda vurgu yeri değişebilir (istisnalar):

- o Özel isimlerde: Vurgu genellikle ilk heceye kayar.
 - Ankara → Ankara
 - Meryem → Meryem
- o Bazı birleşik kelimelerde: Vurgu ilk hecede kalabilir.
 - başkent → başkent
- o Bazı eklerde (şimdiki zaman eki -yor, gelecek zaman eki -ecek, soru eki -mi): Vurgu bazen eklere ya da bu ekten önceki heceye kayar.

Örneklerle Açıklama:

- Kalem → kalem → Vurgu son hecede
- İstanbul'a gidiyorum. → İstanbul (özel isim, vurgu ilk hecede), gidiyorum (doğal vurgu son hecede)

Not: Doğal vurgu, doğru telaffuz için son derece önemlidir. Yanlış vurgular, hem anlam kaymasına yol açabilir hem de kulağa yabancı ya da yanlış gelebilir. Bu nedenle, özellikle yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireyler için bu vurgu kurallarını öğrenmek ve uygulamak temel bir kazanımdır.

CÜMLE VURGUSU: Anlamı Belirleyen Sözcüğe Yapılan Vurgu

Cümle vurgusu, bir cümlede iletilmek istenen temel düşüncenin hangi sözcük ya da söz öbeği üzerinde yoğunlaştığını gösteren vurgudur. Türkçede kelime sırası genellikle özne + tümleç + yüklem şeklindedir ve vurgu çoğunlukla yüklemden hemen önceki öge üzerinde olur. Bu, Türkçenin sondan eklemeli yapısının bir sonucudur.

Cümle Vurgusunun Özellikleri:

- Anlam bakımından en çok önem verilen öge, genellikle yüklemden hemen önce yer alır ve vurgulanır.
- Cümle vurgusu, iletişimde niyetin, duygunun ya da bilginin hangi ögeye odaklandığını gösterir.
- Sözlü anlatımda, ses tonunun yükseltilmesiyle; yazılı anlatımda ise anlamdan yola çıkılarak belirlenebilir.

Cümle Vurgusu Örnekleriyle Açıklama:

1. Ali kitabı **sınıfta** okudu. → Burada “sınıfta” vurgulanmıştır. Yani kitabın nerede okunduğu önemlidir.
2. Ali sınıfta **kitabı** okudu. → Bu defa “kitabı” vurgulanır. Yani hangi nesnenin okunduğu önem kazanır.
3. Sınıfta kitabı **Ali** okudu. → “Ali” öne çıkar; kitabı kimin okuduğu vurgulanmıştır.
4. Ali kitabı sınıfta **okudu**. → Vurgu fiildeyse, eylemin gerçekleşmesi önemlidir. (Okumak eylemi vurgulanmış.)

Cümle Vurgusu ile Anlam Kayması:

Aynı cümle, yalnızca vurgunun yerinin değişmesiyle farklı anlamlar kazanabilir:
Örnek cümle: Bu kitabı Ahmet dün bana verdi.

- Bu kitabı dün bana **Ahmet** verdi. → Ahmet vurgulanırsa → Onu değil, başka birini kastetmiyorum.
- Bu kitabı Ahmet bana **dün** verdi. → Dün vurgulanırsa → Bugün değil, dündü.
- Bu kitabı dün Ahmet **bana** verdi. → Bana vurgulanırsa → Başkasına değil, bana verdi.
- Bu kitabı Ahmet dün bana **verdi**. → Verdi vurgulanırsa → Verdi, ama örneğin okumadı.

Cümle Vurgusu ile İfade Gücünün Artışı:

- Hitabet, edebiyat ve şiirde cümle vurgusu doğru kullanıldığında anlamın etkisi artar.
- Özellikle duygu aktarımı yapılırken, konuşmacının vurgu noktaları dinleyiciye yön gösterir.

Cümle Vurgusu ile Karıştırılmaması Gerekenler:

- Kelime vurgusu, bir sözcüğün hecesi üzerine yapılır.
- Cümle vurgusu, anlam açısından tüm cümlede öne çıkarılan ögeyle ilgilidir.
- Vurgu, bazen anlamı tamamen değiştirecek kadar önemlidir. Bu nedenle özellikle sözlü sunumlarda dikkat edilmesi gerekir.

GRUP VURGUSU: Sözcük Gruplarında Vurgunun Dağılımı

Grup vurgusu, bir cümledeki sözcüklerin bir anlam birliği içinde gruplandığı ve bu gruplar içinde hangi kelimenin daha baskın söylendiğini gösteren vurgudur. Cümle içinde kelimeler yalnızca tek tek değil, anlam birliği oluşturan küçük kümeler hâlinde kullanılır. Bu kümelere anlam grubu veya söz öbeği denir. Grup vurgusu, bu söz öbeklerinde belirli bir kelimenin diğerlerinden daha kuvvetli söylenmesiyle ortaya çıkar.

Grup Vurgusunun Özellikleri:

- Grup vurgusu, kelimeler arası anlam ilişkisini kurar.
- Konuşma dilinde duraklar, tonlama ve ses yüksekliğiyle anlaşılır.
- Vurgu grubu, bir sözcüğün daha yüksek ya da uzun söylenmesiyle belirir.
- Anlamı vurgulamak ya da farklı yorumlar ortaya koymak için vurgu değiştirilebilir.

Örnek:

- Dün gece / babam geldi.

Bu cümledeki “babam” kelimesi grup içinde vurgulanıyorsa, babanın gelmesi beklenmedik bir durumdur.

- Dün gece babam / geldi.

Bu durumda vurgu “geldi” fiiline kayar ve fiil anlamı öne çıkar; belki de gelmesini anlatmak esastır.

Grup Vurgusu ile Anlam Değişimi:

1. O sabah / öğretmen geldi. → Kim geldiği vurgulanır.
2. O sabah öğretmen / geldi. → Geliş zamanı vurgulanır.
3. O sabah öğretmen geldi. → Düz anlatım, vurgusuz ifade.

Grup Vurgusunun Kullanıldığı Durumlar:

- Özellikle şiir, hitabet ve tiyatro gibi alanlarda, anlamı yoğunlaştırmak için grup vurgusu sıkça kullanılır.
- Sözlü anlatım derslerinde ya da etkili konuşma eğitimlerinde, grup vurgusunu doğru yapmak ifadenin gücünü artırır.

Grup Vurgusu ile Kelime Vurgusunun Farkı:

- Kelime vurgusu, tek bir kelimenin içinde hangi hecenin baskın olduğunu gösterir.
- Grup vurgusu, kelime grubu içinde hangi sözcüğün baskın söylendiğini ifade eder.

PEKİŞTİRME VURGUSU: Duygusal ve Anlamsal Güçlendirme

Pekiştirme vurgusu, bir kelime ya da ifadenin anlamını daha güçlü, daha belirgin ve daha etkileyici kılmak için yapılan vurgudur. Anlamın yoğunlaştırılması, konuşanın duygusal durumunun yansıtılması ya da karşıdaki kişinin dikkatinin çekilmesi amacıyla kullanılır. Bu vurgu türü, çoğunlukla sesin yükseltilmesi, uzatılması, tekrarlanması veya belli bir kelimenin tonlama ile öne çıkarılması yoluyla gerçekleştirilir. Pekiştirme vurgusu, özellikle duygu bildirimi (sevinç, kızgınlık, şaşkınlık, hayranlık, üzüntü gibi) ya da kararlılık, kesinlik bildiren anlatımlarda sıkça görülür.

Örneklerle Açıklama:

1. “Çok çok güzel olmuş!”
 - o “Çok” sözcüğünün tekrarı ve vurgusu → Etkiyi artırır, beğeniyi pekiştirir.
2. “Bunu mutlaka sen yapmalısın!”
 - o “Mutlaka” kelimesi vurgulu söylenerek zorunluluk duygusu pekiştirilir.
3. “Asla kabul etmiyorum!”
 - o “Asla” sözcüğü hem ses tonuyla hem anlamca kesinlik bildiren pekiştirici bir vurgu alır.
4. “Harika bir iş çıkarmışsın!”
 - o “Harika” kelimesi ses yükseltilerek vurgulandığında etki güçlenir.

Pekiştirme Vurgusu Hangi Amaçlarla Kullanılır?

- **Duygu Yoğunluğu:** Sevinç, öfke, şaşkınlık, korku gibi duyguların anlatımında
- **Öznel Değerlendirme:** Bir fikri, durumu ya da kişiyi olumlu ya da olumsuz biçimde yüceltmede
- **Kararlılık Bildirme:** Bir önerme ya da emirde kesinliği ve ağırlığı artırmak için
- **İnandırıcılık Sağlama:** Dinleyiciyi ikna etmek ve dikkatini odaklamak için

Not: Pekiştirme vurgusu hem sözcük düzeyinde hem de cümle düzeyinde gerçekleşebilir. Sıklıkla “çok, en, gerçekten, kesinlikle, asla, mutlaka” gibi vurgulu sözcüklerle birlikte kullanılır. Bu tür sözcüklerin söyleniş biçimi de vurguya etki eder.

AHENK VURGUSU: Anlam Yönlendirmesi İçin Bilinçli Vurgu

Ahenk vurgusu, konuşmanın ya da yazılı bir ifadenin ses uyumu, ritim ve melodik bütünlük içinde gerçekleşmesini sağlayan vurgu türüdür. Bu vurgu, cümle ya da söz gruplarının kulağa hoş gelecek biçimde söylenmesini ya da yazılmasını hedefler. Özellikle şiirsel anlatımlarda, hitabetlerde ve edebî metinlerde anlamdan çok estetik değer ön plandadır. Ahenk vurgusu, seslerin yükselip alçalmasıyla sağlanan ritmik yapıya dayanır.

Özellikleri:

- Sözlü iletişimde tonlama, duraklama ve sesin dalgalanmasıyla sağlanır.
- Yazılı metinlerde ise sözcük seçimi, tekrarlar ve ölçü/uyak gibi biçimsel araçlarla elde edilir.
- Anlamın değil, sesin güzelliği ve kulağa hoş gelişi ön plandadır.
- Cümle içinde tek bir kelimedenden çok, bir kelime grubu ya da cümle bütünü ahenkli bir tonla vurgulanabilir.

Örneklerle Açıklama:

1. “Bir varmış, bir yokmuş; evvel zaman içinde...”
 - o Bu anlatım biçiminde ahenk, hem tekrarlarla hem de ritmik yapı ile sağlanır.
2. “Gökyüzü masmavi, deniz ise uçsuz bucaksızdı.”
 - o Cümledeki kelimelerin uyumu, seslerin sıralanışı ve betimlemenin yumuşaklığı ahenk vurgusunu oluşturur.
3. “Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden...” (Ahmet Haşim)
 - o Şiirdeki ritim, tonlama ve ses uyumu ile duygu estetiği yakalanır.

Ahenk Vurgusu Nerelerde Kullanılır?

- **Şiirlerde ve edebî metinlerde:** Anlamı destekleyen bir ses estetiği oluşturmak için
- **Konuşmalarda:** Dinleyiciyi duygusal olarak etkilemek, konuşmaya melodik bir nitelik katmak için
- **Sunum ve hitabetlerde:** Mesajı daha etkili iletmek ve dikkat çekmek için
- **Deyim ve atasözlerinde:** Kalıplaşmış sözlerin kulağa hoş gelmesini sağlamak için

YAPAY VURGU: Anlam Yönlendirmesi İçin Bilinçli Vurgu

Yapay vurgu, dilin doğal yapısından değil, konuşmacının anlamı değiştirme, duyguyu artırma, dikkat çekme veya anlamı yönlendirme amacıyla bilinçli olarak oluşturduğu vurgudur. Bu tür vurgu, aynı cümlede farklı sözcüklere yapılabilir ve bu da cümlelerin anlamını önemli ölçüde değiştirebilir. Konuşma dilinde sıkça rastlanır ve bağlama göre farklı anlamlara hizmet eder.

Yapay vurgu, özellikle cümle içindeki odak noktası değiştirildiğinde ya da vurguya bağlı anlam kaymaları oluşturulmak istendiğinde devreye girer. Bu vurgu biçimi, genellikle tonlama, sesin şiddeti, hız ve duraklamalar gibi konuşma öğeleriyle ortaya çıkar.

Örneklerle Açıklama:

1. “Ali bugün okula gitti.”
 - o Yapay vurgu “Ali” üzerinde olursa: “Ali bugün okula gitti.” (Diğerleri değil, sadece Ali gitti.)
 - o Yapay vurgu “bugün” üzerinde olursa: “Ali bugün okula gitti.” (Daha önce değil, bugün gitti.)
 - o Yapay vurgu “okula” üzerinde olursa: “Ali bugün okula gitti.” (Başka bir yere değil, okula gitti.)
 - o Yapay vurgu “gitti” fiili üzerinde olursa: “Ali bugün okula gitti.” (Gitmedi demiyoruz, gitti.)

Görüldüğü gibi, sözcüklerin vurgulanışına göre anlam yönü değişmektedir. Bu, yapay vurgunun ne kadar işlevsel olduğunu gösterir.

Yapay Vurgu Nereelerde Kullanılır?

- Sözlü anlatımlarda vurgu yoluyla karşıdakine mesajı etkili biçimde iletmek için
- Tiyatro, sinema, edebî okuma gibi performansa dayalı alanlarda anlamı vurgulamak için
- Günlük konuşmada karşılaştırma, eleştiri, uyarı veya ironi amacıyla

Not: Yapay vurgu, yazı dilinde noktalama işaretleriyle ya da italik–kalın yazım gibi görsel tekniklerle ifade edilebilir. Ancak etkisi en çok sözlü anlatımda belirgindir.

KELİME VURGUSU

Kelime vurgusu, bir kelime içinde diğer hecelere göre daha baskın, daha belirgin biçimde söylenen heceye yapılan sestir. Bu vurgu, ses yüksekliği, süre ya da ton farkıyla gerçekleşir ve kelimenin doğru anlaşılması için önemlidir. Türkçede kelime vurgusu çoğunlukla son hecededir, fakat bazı istisnai durumlarda vurgunun yeri değişebilir.

- Temel Kurala Göre Kelime Vurgusu:

Türkçede sade bir kelimedeki vurgu genellikle son hecededir.

Örnekler: masa, kitap, kalemlik

- Çekim Ekleri Vurguyu Değiştirir:

Çekim ekleri eklendiğinde, vurgu genellikle en son ekin olduğu heceye kayar.

Örnekler:

- kitap + lar → kitaplar
- masa + larda → masalarda
- gözlük + lü + lerde → gözlüklülerde

- Zamir ve Özel İsimlerde Vurgu Yeri:

Zamirler ve özel adlar genellikle ilk hecede vurgu alır.

Örnekler: ben, sen, o, biz, siz, Meryem, Ankara

- Yardımcı Fiillerle Oluşan Birleşik Fiillerde Vurgu:

İsim + yardımcı fiil (etmek, olmak vb.) birleşik fiillerde vurgu isimde kalır.

Örnekler: dikkat etmek, mutlu olmak, şikâyet etmek

- Bazı Ekler Vurguyu Sabitler veya Önceki Heceye Çeker:

Özellikle şimdiki zaman eki “-yor”, geniş zaman eki “-ar/-er”, ya da soru eki “-mi” gibi bazı ekler vurgunun son hecede olmasını engeller.

Örnekler:

- geliyor → geliy**or** (normalde son hece)
- çalışıyor mu? → çalış**ıyor** mu? (soru eki daha hafif söylenir, vurgu “-yor”da)

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Doğru/Yanlış Soruları: Cümlelerin başına (D) doğru, (Y) yanlış yazınız.

1. () Kelime vurgusu, bir cümlede öne çıkarılan anlamlı ögedir.
2. () Pekiştirme vurgusu, bir sözcüğün anlamını zayıflatmak için yapılır.
3. () Cümlede vurgu, her zaman yüklem üzerinde olur.
4. () Ahenk vurgusu, şiir ve hitabet dilinde ses uyumlarını güçlendirmek için kullanılır.
5. () Yardımcı fiillerle oluşturulan birleşik fiillerde vurgu, yardımcı fiilde olur.

B. Çoktan Seçmeli Sorular: Doğru seçeneği işaretleyiniz.

6. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde grup vurgusu örneği görülmektedir?
A) Gençler sabah erkenden yola çıktılar.
B) Bugün okula gidecek çocuk hasta olmuş.
C) Kitabın kapağı çok ilginçmiş.
D) Düşüncelerini açıkça ifade etti.
7. Aşağıdakilerden hangisi doğal vurguya örnek olabilir?
A) Dışarıya çıkma!
B) Gidiyorum...
C) Seni çok ama çok seviyorum!
D) Ayakkabısını giydi.

C. Açık Uçlu Sorular

9. Ahenk vurgusu ile pekiştirme vurgusunu örneklerle karşılaştırınız.
10. Aşağıdaki cümlede hangi öge vurgulanmıştır? Gerekçesiyle yazınız.
“Ali kitabı bana dün getirdi.”
11. “Ben de onu tanımıyorum.” cümlesinin vurgusu hangi anlam ayırımına yol açabilir? Açıklayınız.

Hazırlık Çalışması

- Günlük konuşmada sıkça “geliyom, gidicem, napiyo” gibi ifadeler kullanılır. Sizce bu kelimeler yazıya nasıl aktarılmalıdır? Yazı dili ile konuşma dili arasında ne farklar vardır?
- Türkçede birleşik kelimelerin bir kısmı bitişik, bir kısmı ayrı yazılır. Örneğin, “birkaç” bitişik, “bir şey” ayrı yazılır. Sizce bu fark neye göre belirleniyor olabilir?

İMLÂ (YAZIM) KURALLARI

İmlâ, bir dilin seslerini ve anlamlarını doğru bir biçimde yazıya aktarma biçimidir. Türkçede imlâ, hem sesin hem de biçimin yazı diline yansıma biçimini düzenleyen kurallar bütünüdür. Yazı dili, konuşma dilinin yazılı yansıması olmakla birlikte, konuşmanın doğrudan aynası değildir; kurallı, standart ve denetimli bir biçimdir. Bu yüzden Türkçede imlâ kuralları, yalnızca doğru yazımı değil, aynı zamanda anlamın açık ve eksiksiz aktarımını da hedefler.

Standart yazım, ortak dil bilincinin oluşmasında, toplumun eğitimsel bütünlüğünde ve yazılı kültürün korunmasında temel bir rol oynar. İmlâ kuralları sayesinde, bireyler arasında yazılı iletişimde birlik sağlanır.

İmlâ ve Telaffuz

İmlâ (yazım) ve telaffuz (söyleyiş), dilin doğru kullanımı açısından birbirini tamamlayan iki ayrı kavramdır. İmlâ, kelimelerin yazı dilinde doğru ve kurallara uygun biçimde yazılmasını; telaffuz ise, kelimelerin dilin ses özelliklerine ve standart söyleyiş kurallarına uygun olarak söylenmesini ifade eder. Türkçede yazım, Türk Dil Kurumu’nun belirlediği imlâ kurallarına dayanır. Telaffuz ise bu yazılı biçimlerin doğru seslerle ve vurguyla söylenmesi anlamına gelir. Her iki kavram, standart Türkçenin temelini oluşturur. Örneğin, “geliyorum” kelimesi yazıda bu biçimiyle yer alır ve standart Türkçede

(geliyorum) şeklinde telaffuz edilir. Günlük konuşma dilinde bazı bölgelerde bu kelime (geliyom) biçiminde söylenebilir; ancak bu, konuşma dili farklılığıdır, telaffuz hatası değildir. Standart Türkçede doğru biçim hem yazıda hem söyleyişte “geliyorum”dur.

Yazım Sistemleri

Dillerin yazımı farklı sistemler üzerine kurulabilir. Türkçede bu sistemler üç temel yaklaşımla açıklanır:

1. **Fonolojik (Fonetik) Yazım:** Kelimelerin söylendiği gibi yazılmasıdır. Türkçede genel olarak fonetik yazım benimsenmiştir. Örneğin, “kitap” kelimesi hem yazıldığı hem söylendiği gibidir.
2. **Morfolojik Yazım:** Kelimenin köküne ve ek yapısına göre yazılması esas alınır. Bazı eklerin yazımı ses değişmesine rağmen biçim korunarak yapılır: gidecek (git-kökü korunur).
3. **Etimolojik Yazım:** Kelimenin tarihsel kökenine sadık kalarak yazılmasıdır. Arapça ve Farsçadan gelen bazı kelimelerde bu yaklaşım görülür: hukuk, tecelli.

Türkçede imlâ kurallarının başlıca amacı, yazılı anlatımda anlam karışıklıklarını önlemek, okunabilirliği kolaylaştırmak ve birlik sağlamaktır. Yazım kuralları, sadece kelimelerin değil, aynı zamanda cümlelerin başındaki büyük harflerin, noktalama işaretlerinin ve birleşik kelimelerin de doğru kullanılmasını kapsar. Bu nedenle yazım kuralları hem dilbilgisel bir konu hem de kültürel, toplumsal ve iletişimsel bir gerekliliktir.

İmlâ ve Telaffuz: Tanım, Fark ve Önemi

Dil; seslerle ortaya çıkan, yazı ile kalıcı hâle gelen bir iletişim aracıdır. Konuşurken kullandığımız seslerin yazıda belirli kurallara göre ifadesi, dili hem anlaşılır hem de ortak bir norm hâline getirir. İşte bu noktada iki temel kavram öne çıkar: imlâ (yazım) ve telaffuz (söyleyiş).

İmlâ Nedir?

İmlâ, bir dilin sözcüklerinin doğru biçimde yazılması için gerekli olan kurallar bütünüdür. Türkçede imlâ kuralları, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından belirlenir ve bu kurallar yazılı dilde birliği sağlamak amacı taşır. Aynı dili konuşan bireylerin aynı kelimeyi aynı şekilde yazması, iletişimin açık ve standart olmasını sağlar.

Örnek:

- Doğru: aile, öğretmen, Türkiye Yanlış: ayle, öretmen, turkiye

Harflerin yanlış kullanımı anlamın kaybolmasına ya da yazımın karmaşıklaşmasına neden olabilir. Bu yüzden imlâ kuralları, yazılı iletişimin temel taşıdır.

Telaffuz Nedir?

Telaffuz, kelimelerin dilin ses özelliklerine, tonlamasına ve vurgulama kurallarına uygun biçimde söylenmesidir. Her dilin kendine özgü bir ses sistemi (fonetik yapı) ve buna bağlı telaffuz kuralları bulunur. Doğru telaffuz, yalnızca dilbilgisel kurallara değil, aynı zamanda seslerin doğru çıkarılmasına ve vurgunun yerinde kullanılmasına da bağlıdır.

İmlâ ve Telaffuz Arasındaki Fark

Özellik	İmlâ (Yazım)	Telaffuz (Söyleyiş)
Tanım	Kelimelerin yazıya geçirilme kurallarıdır.	Kelimelerin doğru seslendirilme biçimidir.
Kullanım	Yazılı iletişimde kullanılır.	Hem yazılı metinlerin okunmasında hem de sözlü iletişimde kullanılır.
Değişkenlik	Sabit kurallara dayanır.	Konuşma biçimine göre değişebilir.

Bitişik ve Ayrı Yazılan Kelimeler

Türkçede kelimelerin nasıl yazılacağı konusu yalnızca doğru harflerin seçilmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda kelimelerin bitişik mi yoksa ayrı mı yazılacağı da yazım kurallarının önemli bir parçasıdır. Bu konu hem günlük yazışmalarda hem de akademik metinlerde sıklıkla karşılaşılan bir hata alanıdır. Dolayısıyla bu kuralları doğru öğrenmek, yazılı anlatımda doğru ve etkili bir dil kullanımı için vazgeçilmezdir.

Bitişik Yazılan Kelimeler

Bazı kelimeler yapı, anlam veya kullanım özelliklerine göre bitişik yazılır. Bu yazım türü, genellikle birleşik kelimelerde ve bazı özel kalıplarda görülür.

A. Birleşik Kelimeler:

İki ya da daha fazla kelimenin anlam kaybına uğrayarak yeni bir kavram oluşturmaları hâlinde bitişik yazılır.

Örnekler:

- kahvaltı (kahve + altı → artık kahveyle ilgisi yoktur)
- hanımeli (bitki adı)

B. Yardımcı Eylemle Yapılan Birleşik Fiiller:

Bazı isimler “etmek, olmak, kılmak, eylemek” gibi yardımcı fiillerle kalıplaşarak birleşik fiil oluşturur. Bunlar bitişik yazılır.

Örnekler:

- affetmek, kaybolmak, zannetmek, reddetmek, emretmek

Not: Bu fiillerde genellikle ses olayları da (ünsüz türemesi, ünlü daralması vb.) görülür.

C. Sayı Adları:

Sayı adlarının yazımı, hem anlam hem de kullanım alanına göre farklılık gösterebilir. Türk Dil Kurumu’nun yazım kurallarına göre, sayıların ayrı ya da bitişik yazılması, kelimenin türüne, görevine ve kullanım yerine bağlıdır.

Örnekler:

- Parayla ilgili işlemler, senet-çek vb. ticari belgelerde sayıların yazıyla karşılığı bitişik yazılır: 650,35 → altıyüzelliTL, otuzbeşkr.
- Adları sayılardan oluşan iskambil oyunları bitişik yazılır: altmışaltı, ellibir vb.

Dikkat! Normal kullanımda birden fazla kelimedenden oluşan sayılar ayrı yazılır: yirmi beş, otuz altı, iki yüz elli bir... (Bitişik yazılmaz.)

D. Kuruluş Adları (Bazıları):

Kanunda bitişik geçen veya bitişik olarak tescil ettirilmiş olan kuruluş adları bitişik yazılır.

Örnekler:

- İçişleri, Dışişleri, Genelkurmay, Yükseköğretim Kurulu, Açıköğretim Fakültesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi vb.

Ayrı Yazılan Kelimeler

Anlam ve yapı bakımından bağımsız olan ama birlikte kullanılan kelimeler ayrı yazılır. Bu durum özellikle bağlaçlar, edatlar ve bazı birleşik yapılar için geçerlidir.

A. Bağlaç ve Edatlarla Oluşanlar:

Örnekler:

- için, ile, gibi, kadar, diye, üzere ile kurulan ifadeler ayrı yazılır:
 - o anne gibi, çocuk ile, sınav için

B. Kurallı Sıfat Tamlamaları:

Örnekler:

- kara kedi, uzun adam, kırmızı elbise

C. Belirli Zarf Öbekleri:

Örnekler:

- az sonra, çok uzak, hemen şimdi

D. Bazı Kalıplaşmış Deyim ve Adlar:

Eğer deyim hâlini almış ama anlam kaybı olmamışsa ayrı yazılır.

Örnekler:

- gözü açık, eli açık, sırtı pek

E. Yer, kişi, zaman ve yön bildiren adlarla kurulan birleşik yapılar genellikle ayrı yazılır.

Örnekler:

- Doğu Anadolu, Kuzey Kutbu, Fatih Sultan Mehmet

Karıştırılan Bazı Yazımlar:

Doğru Yazım	Yanlış Yazım	Açıklama
affetmek	af etmek	Kalıplaşmış birleşik fiil, bitişik yazılır.
her gün	hergün	Zaman zarfıdır, ayrı yazılır.
birkaç	bir kaç	Kalıplaşmış sayı sıfatıdır, bitişik yazılır.
hiç kimse	hiçkimse	Ayrı yazılır, çünkü anlam ayrılığı yoktur.

Tireli Yazım (-)

Türkçede bazı kelimeler veya tamlamalar, anlamın açık ve doğru biçimde iletilmesi amacıyla tire (-) ile birbirine bağlanarak yazılır. Bu tür yazımlarda kelimeler hem biçimsel bağımsızlıklarını korur hem de birlikte tek bir anlam alanı oluşturur. Tireli yazım, özellikle eş görevli sözcüklerin, ülke ya da millet adlarının, ikili yapıli kurumların ve bazı bilim dallarının adlarında görülür.

Tireli Yazım Kullanım Alanları

1. İki millet, ülke veya dil adı birlikte kullanıldığında:

Bu tür bileşikler kültürel, siyasi veya diplomatik ilişkileri tanımlar. Her iki öge de anlamını korur.

Örnekler:

- Türk-Alman ilişkileri, İngiliz-Fransız Savaşı, Türk-İslam sanatı

2. Eş görevli sıfat ya da tür adları birlikte kullanıldığında:

Birden fazla niteleme veya tür belirten sözcük, tire ile bağlanır.

Örnekler:

- sosyo-ekonomik yapı, tarih-coğrafya öğretmeni, fizik-kimya laboratuvarı

3. Birden fazla dile veya alana ait kavramlar birlikte kullanıldığında:

Bu kullanım, sözlük türü ya da disiplinler arası çalışmaların isimlendirilmesinde sıkça görülür.

Örnekler: Türkçe-İngilizce sözlük, biyoloji-fizik projesi, dil-edebiyat dersliğı

4. Konferans, antlaşma ya da belgelerde tarafları belirtmek için:

Bu durumda taraflar arasında eşitlik veya iş birliğı anlatılır.

Örnekler: Lozan-Paris görüşmeleri, NATO-Türkiye ilişkileri

Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar:

- Tire (-) ile yazılan bileşikler, genellikle her iki ögesi de anlamını koruyan tamlamalardır.
- Bu kelimeler arasında bitişik ya da ayrı yazım yapılmaz. Yalnızca tireyle bağlanır.
- Tire (-) ile kısa çizgi (–) karıştırılmamalıdır; yazımda tire birleştirme işareti, kısa çizgi ise satır sonu bölmelerde kullanılır.

Yazımı Doğru mu? İncele – Açıkla – Düzelt! Etkinlik

Aşağıda verilen metni dikkatlice okuyunuz. Daha sonra metnin altında verilen yönergelere uygun olarak talimatlara uyunuz.

geçen yıl temmuz ayında, izmir’in karşıyaka ilçesinde düzenlenen “genç bilim insanları kampı”na 7 ülke’den 120 öğrenci katıldı. türkiyenin farklı şehirlerinden gelen katılımcılar arasında ankara üniversitesi fizik bölümü öğrencisi ayşe yılmaz’da yer aldı.

kamp boyunca yapılan etkinlikler arasında; atölye çalışmaları, çevre gezileri ve kariyer sohbetleri vardı. prof. dr. selçuk çetin, açılış konuşmasında: “gençlerimizin bilimle olan bağını kuvvetlendirmek temel hedefimizdir.” dedi.

katılımcılar izmir büyükşehir belediyesi başkanı ahmet beyle tanışma fırsatı da buldu. belediye, kamp’a maddi destek sağlamıştı.

Ayşe yılmaz, “bu tür etkinlikler sadece bilgi değil, aynı zamanda öz güven kazandırıyor.” dedi ve konuşmasına şöyle devam etti: “gelecek yıl’da bu tür projelerde yer almayı planlıyorum.”

kamp sonunda tüm öğrencilere, bilim-katılım belgeleri verildi. belge’lerin üzerinde “türkiye cumhuriyeti bilim ve teknoloji bakanlığı” yazıyordu.

Yönergeler:

1. Tespit Edelim: Metindeki büyük harf kullanımı, ayrı/bitişik yazım, tireli sözcükler, kurum adları, tarih ve yer adları, ünvanlar ile ilgili yazım yanlışlarını bulunuz.

2. Düzeltelim: Altını çizdiğiniz yanlışları doğru biçimleriyle yeniden yazınız.

3. Gerekçelendirelim: Her yanlış için hangi yazım kuralının ihlal edildiğini açıklayınız. (Örneğin: “ülke’den” → Yanlış ayrıdır, “ülkeden” olmalı. Ek getirilirken kesme işareti kullanılmaz.)

4. Gruplayalım: Yanlışları aşağıdaki başlıklara göre gruplandırınız:

- Büyük harf hatası
- Bitişik-ayrı yazım hatası
- Kurum ve unvan yazımı
- Tarih ve yer adı yazımı
- Tireli birleşik sözcük hatası

Hazırlık Çalışması

- Bir kitapta ya da resmi bir yazıda noktalama işaretlerinin eksik ya da yanlış kullanıldığını fark ettiğinizde bu durum sizin için ne ifade eder? Okuma deneyiminizi nasıl etkiler?
- Konuşma sırasında aktarılan duygu, heyecan ya da şaşkınlık gibi ifadeler, yazı dilinde nasıl belirtilir?

NOKTALAMA İŞARETLERİ

Yazı dili, yalnızca kelimelerden oluşmaz; anlamın doğru aktarılabilmesi için bu kelimelerin nerede başlayıp nerede bittiğini, vurgunun nereye yapılacağını, hangi düşüncenin tamamlanıp hangisinin devam ettiğini gösteren işaretlere ihtiyaç duyar. Bu işaretlere noktalama işaretleri denir.

Konuşurken ses tonumuz, duraksamalarımız, mimiklerimiz karşımızdakine ne anlatmak istediğimizi açıkça gösterir. Ancak yazı dilinde bu tür yardımcı araçlar yoktur. İşte noktalama işaretleri, bu boşluğu doldurmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Noktalama işaretleri, yazının sesidir. Bu işaretler sayesinde yazı daha anlaşılır, düzenli ve akıcı hâle gelir.

Bir metinde noktalama işaretlerinin yanlış veya eksik kullanılması, anlam karışıklıklarına, yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Örneğin:

- Bugün ders yok, mutlu olduk.
- Bugün ders yok mu? Mutlu olduk!

Bu iki cümle aynı sözcüklerden oluşsa da farklı noktalama işaretleriyle bambaşka anlamlar kazanmıştır. Bu durum, noktalama işaretlerinin anlam üzerinde ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir.

Noktalama işaretlerinin başlıca işlevleri şunlardır:

- Cümleleri birbirinden ayırmak,
- Cümle içinde kullanılan öğeleri veya kelime gruplarını düzenlemek,
- Duygu ve düşünceyi vurgulamak,
- Alıntı, açıklama ve ara sözleri göstermek,
- Kısaltma ve sayıların yazımını netleştirmek.

Türkçede kullanılan temel noktalama işaretleri şunlardır:

- ⇒ **Nokta (.)**
- ⇒ **Virgül (,)**
- ⇒ **İki nokta (:)**
- ⇒ **Noktalı virgül (;)**
- ⇒ **Üç nokta (...)**
- ⇒ **Ünlem işareti (!), Soru işareti (?)**
- ⇒ **Tırnak işareti (“ ”), Kesme işareti (’)**
- ⇒ **Kısa çizgi (-), Uzun çizgi (—)**
- ⇒ **Parantez (), Köşeli parantez []**
- ⇒ **Eğik çizgi (/), Üç nokta (...),**
- ⇒ **Yıldız işareti (*),**
- ⇒ **Boşluk,**

Her bir işaretin kendine özgü kullanımı, anlamı ve yazım kuralları vardır. Bu nedenle yazılı anlatım becerilerinin gelişmesi için bu işaretlerin ne anlama geldiğini ve nasıl kullanıldığını öğrenmek büyük önem taşır.

NOKTA (.)

Nokta, yazıda düşüncenin tamamlandığını, yargının sona erdiğini bildiren temel noktalama işaretidir. Cümlelerin yapısını belirler, anlamın doğru iletilmesini sağlar ve metin içinde düzenleyici bir işlev görür. Noktanın doğru kullanılması, yazının anlamını doğrudan etkiler.

1. Tamamlanmış Cümlelerin Sonunda Kullanılır

Anlatımı sona ermiş ve yargısı tamamlanmış cümlelerin sonuna nokta konur. Bu, yazının en temel ve yaygın nokta kullanım biçimidir.

Örnekler:

- Okula gitmeden önce kahvaltı yaptım.
- Kitapçıdan yeni bir roman aldım.
- Üsküp, Kuzey Makedonya'nın en kalabalık şehridir.

Not: Ünlem veya soru bildiren cümlelerde nokta kullanılmaz. Bu cümleler kendi işaretleriyle biter (?!).

2. Sıra Sayılarından Sonra Kullanılır

Rakamla yazılan sıra sayılarından sonra nokta konur. Bu nokta, yazımda sıra sayılarını belirtir.

Örnekler:

- 1. öğrenciye ödül verildi.
- 15. yüzyılda Osmanlı klasik dönemi başladı.
- 5. maddeye dikkat ediniz.

Dikkat: Nokta, rakamdan hemen sonra bitişik yazılır; boşluk bırakılmaz.

3. Bazı Kısaltmaların Sonunda Yer Alır

Özellikle kişi unvanları ve bazı geleneksel kısaltmalarda nokta kullanılır.

Örnekler:

- Dr. Ahmet Yılmaz, konferansa katıldı.
- Sn. Vali, konuşmasını yaptı.
- vb. (ve benzeri), vs. (vesaire), hz. (hazret)

Not: Kurum ve kuruluş adlarının büyük harfli kısaltmalarında nokta kullanılmaz.

Örneğin: TDK, MEB

4. Tarih ve Saat Yazımında Kullanılır

Tarihlerde gün, ay ve yıl ayırımında nokta kullanılır. Saat ve dakikayı belirtirken de nokta kullanılabilir.

Tarih Örneği:

- 08.09.1991 Makedonya'nın Bağımsızlık ilan tarihidir.
- 10.11.1938 Atatürk'ün vefat ettiği tarihtir.

Saat Örneği:

- Tören saat 13.30'da başlayacak.
- Dersimiz 10.15'te başlıyor.

Uyarı: Bilimsel yazılarda saat gösterimi yerine iki nokta (:) da kullanılabilir. Ancak nokta kullanımı, yazım kuralları bakımından daha uygundur.

5. Maddeler ve Listelerde Kullanılır

Sıralanan bilgi maddelerinde veya listelemelerde, her madde numarasından sonra nokta kullanılır.

Örnek: Giriş, 2. Gelişme, 3. Sonuç

Not: Numaralandırılan liste cümle değilse büyük harfle başlamaz ve sonunda nokta kullanılmaz.

6. Bilimsel ve Bibliyografik Yazımda Kullanılır

Bilimsel kaynak gösterimlerinde yazar adı, yayın yılı ve eser bilgileri arasında nokta kullanılır.

Örnek: Aksan, D. (2003). Her Yönüyle Dil. Ankara: TDK Yay.

7. Kısaltmalı Eklerde Kullanımı

Nokta ile biten kısaltmalara ek getirileceği zaman kesme işareti kullanılmaz. Ek, doğrudan eklenir.

Örnek: Dr.a, vb.ye, Sn.ya (Dr.'a, vb.'ye şeklinde yazılmaz.)

8. Yazımda Anlam Karışıklığını Önler

Noktanın doğru kullanımı, bir metindeki düşüncenin bölünmesini ve anlamın netleşmesini sağlar. Noktasız ya da yanlış yerde noktalı cümleler anlam karmaşası yaratır.

Yanlış: Ali gitti Ayşe geldi. **Doğru:** Ali gitti. Ayşe geldi.

9. Dört ve Dörtten Çok Rakamlı Sayılarda Kullanılır

Dört ve dörtten çok rakamlı sayılar sondan sayılmak üzere üçlü gruplara ayrılarak yazılır ve araya nokta konur.

Örnek: 1.000, 326.197, 49.750.812

10. Genel Ağ (İnternet) Adreslerinde Kullanılır

Nokta, internet ve e-posta adreslerinde bölümleri ayırmak için kullanılır.

Örnek: <http://tdk.gov.tr>, contact@mon.gv.mk

11. Matematikte Çarpma İşareti Yerine Kullanılır

Matematiksel işlemlerde çarpma işareti yerine nokta kullanılabilir.

Örnek: 4.5 = 20, 12.6 = 72

VİRGÜL (,)

Virgül, yazı dilinde cümlelerin ya da sözcük gruplarının daha anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla kullanılan temel noktalama işaretlerinden biridir. Cümle içinde durak yapılması gereken yerlerde, eş görevli sözcükleri ya da sözcük gruplarını birbirinden ayırmak için kullanılır. Anlam karışıklığını önler, okuyucuya nefes alma noktası sunar ve cümlelerin yapısal akışını düzenler.

1. Eş görevli kelime ya da kelime gruplarını ayırmak için kullanılır.

Aynı türde ve görevde olan sözcükler art arda sıralandığında aralarına virgül konarak her bir öge ayrı birim olarak belirtilmiş olur. Bu, hem görsel olarak hem de anlam açısından düzen sağlar.

Örnekler:

- Kitap, kalem, silgi ve cetvel çantasındaydı.
- Yaz, sonbahar, kış ve ilkbahar mevsimleri döngüseldir.

Açıklama: Burada virgül; eş görevli sözcüklerin (isim, sıfat vb.) arasında kullanılarak öğeleri birbirinden ayırır.

2. Sıralı cümleleri ayırmak için kullanılır.

Birden fazla yüklemi ya da yargısı olan cümlelerde, bu yargılar birbirinden virgülle ayrılarak anlamın netleşmesi sağlanır.

Örnekler:

- Eve gitti, çantasını bıraktı, tekrar dışarı çıktı.
- Kitapları aldı, sınıfa geçti, ders başladı.

Açıklama: Bu örneklerde virgül, her bir eylemin (yüklemin) sınırını belirler. Böylece cümle içinde sıralı eylemler kolayca fark edilir.

3. Cümle içinde ara söz veya ara cümleleri ayırmak için kullanılır.

Ara sözler veya açıklayıcı kısa ifadeler, cümlede ek bilgi vermek amacıyla kullanılır ve iki virgül arasında gösterilir. Ara söz ya da cümle hem anlamı destekler hem de virgül ile ayrılarak ana cümleye karışması önlenir.

Örnekler:

- Bu kitap, doğrusu, beklediğimden daha güzel çıktı.
- Öğrenciler, çoğu istekli olanlar, projeye katıldı.

4. Anlam karışıklığını önlemek için kullanılır.

Bazı cümlelerde virgülün doğru ya da yanlış yere konması, anlamın tümüyle değişmesine yol açabilir. Virgülün kullanımıyla cümlenin anlam yönü değişebilir. Bu yüzden yerleştirme dikkatle yapılmalıdır.

Örnekler:

- Ahmet, Ece'yi seviyor. → Sevilen kişi Ece'dir.
- Ahmet Ece'yi, seviyor. → Belirsiz ama sevgi vurgusu farklıdır.

5. Hitap sözcüklerinden sonra kullanılır.

Bir kişiye ya da gruba doğrudan seslenildiğinde, seslenme sözcüğünden sonra virgül konur.

Örnekler:

- Sevgili öğrenciler, lütfen dikkatli olun.
- Anne, bugün erken gelebilecek misin?

Açıklama: Virgül burada seslenme unsurunu ayırarak kime hitap edildiğini gösterir.

6. Tırnak içinde olmayan alıntı cümlelerden sonra konur.

Örnekler:

- Üsküp’e yarın gideceğim, dedi.
- Aç karnına sigara içmekle hiç de iyi etmiyorsun, dedi. (Necati Cumalı)

Açıklama: Tırnak içine alınmamış doğrudan alıntı cümlelerden sonra, alıntıyı aktaran fiilden önce virgöl konur.

7. Adres yazımlarında kullanılır.

Yazışmalarda ya da formlarda şehir, ilçe, mahalle gibi yer adları arasında virgöl kullanılır.

Örnek:

- Mehmet Akif Mahallesi, Çınar Sokak, No: 23, Beykoz, İstanbul

Açıklama: Virgöl burada konum bilgilerinin birbirine karışmasını önler ve hiyerarşik sıralamayı gösterir.

8. Kendisinden sonraki cümleye bağlı olarak ret, kabul ve teşvik bil-diren hayır, yok, evet, peki, pekâlâ, tamam, olur, hayhay, başüstüne, öyle, haydi, elbette gibi kelimelerden sonra konur.

Örnekler:

- Peki, gideriz. Olur, ben de size katılırim. Hayhay, memnun oluruz. Haydi, geç kalıyoruz.
- Evet, kırk seneden beri Türkçe merhale merhale Türkleşiyor. (Yahya Kemal Beyatlı)

Açıklama: Ret, kabul, onay veya teşvik anlamı taşıyan “hayır, yok, evet, peki, pekâlâ, tamam, olur vb” gibi sözcüklerden sonra cümleye geçmeden önce kısa bir duraklama yapılır. Duraklamayı göstermek için virgöl kullanılır.

9. Cümlede vurgulanan öğeden sonra kullanılır.

Örnek: Kitabı, masanın üstüne koydu.

Açıklama: Burada “kitabı” sözcüğü vurgulanmakta ve cümlede farklı bir tonlama kazandırılmaktadır.

UYARI: Virgöl, yazının sesidir. Ancak her durakta virgöl konulmaz. Gereksiz virgöl kullanımı cümlenin anlamını bozar. Virgöl kullanırken sadece nefes alma yeri değil, anlam bütünlüğü ve sözcüklerin görevi dikkate alınmalıdır.

İKİ NOKTA (:)

İki nokta, bir açıklamayı, alıntıyı ya da örneklemeyi duyurmak için kullanılan bir noktalama işaretidir. Genellikle bir cümle tamamlandıktan sonra gelen açıklayıcı veya örnekleyici ifadeleri işaret eder. Yazımda dikkat çekmek, okuyucuyu sonraki kısma hazırlamak amacıyla kullanılır.

1. Açıklama yapılacak cümlelerin sonuna konur.

Bir cümle, ardından gelen açıklamaya giriş yapıyorsa, cümle sonuna iki nokta konur. Bu kullanım, açıklamanın mantıksal olarak önceki cümleye bağlı olduğunu gösterir.

Örnekler:

- Bu çalışmada üç konu ele alınacak: edebiyat, tarih ve sosyoloji.
- Aklımda tek bir düşünce vardı: Sınavı başarıyla geçmek.

2. Örnek verilecek cümlelerin sonuna konur.

Bir şeyin örnekleri sıralanacaksa, bu örnekleri haber veren cümle iki nokta ile sonlandırılır.

Örnekler:

- Sepete birçok meyve koymuş: elma, armut, portakal, muz.
- Öğretmen tahtaya dört sözcük yazdı: sevgi, bilgi, emek, umut.

3. Karşılıklı konuşmalarda, konuşan kişiden sonra kullanılır.

Tiyatro metinlerinde, diyalog yazımında ya da röportajlarda, konuşmacının adı yazılır ve ardından iki nokta getirilerek konuşma metni verilir.

Örnek:

- Öğretmen: Bu konuyu kim anlatmak ister?
- Öğrenci: Ben anlatabilirim, öğretmenim.

4. Alıntı yapılacak ifadelerin başına konur.

Doğrudan aktarılan bir cümle alıntı biçimindeyse ve öncesinde tanıtıcı bir ifade varsa, o ifadenin sonuna iki nokta konur.

Örnekler:

- Atatürk şöyle demiştir: “Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir.”
- Babamın hep söylediği bir söz vardır: “Erken kalkan yol alır.”

5. Matematiksel ifadelerde kullanılır.

İki nokta oran bildiren matematiksel ifadelerde yer alır.

Örnekler:

- Sınıftaki kızların erkeklere oranı 3:2'dir.
- Harita ölçeği 1:100.000'dir.

6. Saat gösteriminde kullanılır.

Zaman dilimlerini göstermek için saat ve dakika arasında kullanılır.

Örnekler:

- Toplantı saat 14:30'da başlayacak.
- Ders 09:15'te başladı.

UYARI:

• İki noktadan sonra tam cümle gelirse ilk harf büyük, yalnızca kelime ya da sözcük grubu gelirse küçük harfle başlanır.

Örnek:

- Şunu söyledi: "Bu işi başaracağım." → (Cümle)
- Bu kitaplar: roman, deneme, şiir. → (Kelime grubu)

NOKTALI VİRGÜL (;)

Noktalı virgöl, cümlede virgülden daha güçlü, nokta kadar kesin duraklatmayan bir noktalama işaretidir. Genellikle karmaşık yapıli cümlelerde, anlamın açık ve doğru iletilmesini sağlamak amacıyla kullanılır. Özellikle içinde virgöl bulunan sıralamalarda ya da birbirine bağlanan anlamca ilgili cümlelerde tercih edilir.

1. Virgülle ayrılmış tür veya görevce aynı sözcük gruplarını birbirinden ayırmak için kullanılır. Bir cümlede birden fazla gruptama yapılmışsa ve bu grupların kendi içinde virgöl içerdii durumlarda, gruplar arasında noktalı virgöl kullanılır. Böylece karışıklık önlenir ve yapı netleşir.

Örnekler:

- İstanbul, Türkiye; Paris, Fransa; Roma, İtalya; Berlin, Almanya'dadır.
- Müdür; öğretmenler, öğrenciler, velilerle görüşme yaptı.

Açıklama: Bu örneklerde her şehir ve ülke çifti kendi içinde virgöl ile ayrılmış, ama tüm bu çiftler birbirinden noktalı virgöl ile ayrılmıştır.

2. Virgülle ayrılmış cümlecikleri birbirinden ayırmak için kullanılır. Eğer sıralı cümleler arasında zaten virgöl varsa ve bu cümleler birbirine bağlanmışsa, bu durumda araya noktalı virgöl konur.

Örnekler:

- Sınavdan geçemedi, çok üzgündü; ama yılmadı, yeniden çalışmaya başladı.
- Yağmur başladı, yollar kaygandı; trafik durma noktasına geldi.

Açıklama: Virgül yeterli olmayacağı için, noktalı virgül cümleleri daha açık biçimde birbirinden ayırır.

3. Birbirine bağlı cümleleri, bağlaçla değil de anlam yoluyla ayırmak gerektiğinde kullanılır. Anlamca yakın ya da birbirini tamamlayan, fakat bağlaç kullanılmaksızın yazılan cümleler arasında noktalı virgül tercih edilebilir.

Örnekler:

- Bu yıl mezun olacak; iş başvuruları için hazırlanıyor.
- Tatil bitti; öğrenciler derslerine döndü.

Açıklama: Bu gibi durumlarda iki bağımsız ama ilgili cümle arasında bağlaç kullanılmasa da bir geçiş vardır. Noktalı virgül bu geçişi sağlamak için kullanılır.

4. Uzun ve karmaşık yapılara sahip cümlelerde anlamı netleştirmek için kullanılır. Özellikle resmi yazışmalarda, bildirilerde ya da akademik metinlerde, uzun cümlelerde yapıyı bölmek ve okuyucunun takibini kolaylaştırmak amacıyla noktalı virgül kullanılır.

Örnek:

- Bu çalışmada öncelikle halk hikâyelerinin yapısal özellikleri ele alınmış; ardından bu özelliklerin sözlü gelenekteki yeri tartışılmış; son olarak da çağdaş anlatı biçimleriyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

UYARI:

Noktalı virgül; “ve”, “ama”, “çünkü”, “fakat” gibi bağlaçlardan önce ya da sonra kullanılmaz. Eğer bu bağlaçlardan biri cümleleri bağlıyorsa, sadece virgül ya da nokta tercih edilir.

ÜÇ NOKTA (...)

Üç nokta, tamamlanmamış, yarıda bırakılmış ya da bilinçli olarak eksik bırakılmış ifadelerin sonunda kullanılır. Bu noktalama işareti, duygu, düşünce ve anlamlara farklı anlam katmanları ekleyerek yazıya anlatım gücü kazandırır.

1. Tamamlanmamış veya eksilteli cümlelerin sonunda kullanılır. Yazar, cümleyi tamamlamadan bıraktığında, düşüncenin okuyucu tarafından tamamlanmasını ister. Bu gibi kullanımda cümle tamamlanmamış olsa da bir duygu, bir sitem ya da gizem ima edilir.

Örnekler:

- Eğer o gün orada olsaydın...
- Beni bir de o hâlimle görseydin...

2. Alıntılarda, alınmayan kısımların yerine kullanılır. Bir metinden yapılan alıntıda, arada kalan ve alınmayan kısımlar yerine üç nokta konur.

Örnek:

- “Ne çare... İçimde bir ukde kaldı.” (Orijinal metindeki bir cümle atlanmıştır.)

3. Kaba sayıldığı için veya bir başka sebepten dolayı açık yazılmak istenmeyen kelime ve bölümlerin yerine konur.

Örnek:

- Kılavuzu karga olanın burnu b...tan çıkmaz.
- Arabacı B...’a yaklaştığını söylüyor, ikide bir fırsat bularak arabanın içine doğru başını çeviriyordu. (Ahmet Hamdi Tanpınar)

4. Alıntılarda başta, ortada ve sonda alınmayan kelime veya bölümlerin yerine konur.

Örnek:

- ... derken şehrin öte başından boğuk boğuk sesler gelmeye başladı... (Tarık Buğra)

5. Ünlem veya seslenmelerde duyguyu yoğunlaştırmak için kullanılır. Özellikle hayret, şaşkınlık, sitem ya da sevinç bildiren ifadelerin sonunda anlamı pekiştirmek için üç nokta kullanılabilir.

Örnekler:

- Eyvah... Her şey bitti!
- Ah çocukluğum... Ne güzeldin sen!

6. Sözü tamamlamayıp okuyucunun yorumuna bırakmak için kullanılır.

Yazar bazen, okuyucunun sezgisine güvenir ve sözü tamamlamaz.

Örnekler:

- O da herkes gibi düşündü ama ben...
- Bu dünyada bazı şeyler hiç değişmiyor...

7. Karşılıklı konuşmalarda, yeterli olmayan, eksik bırakılan cevaplarda kullanılır.

Örnek:

- Yabancı yok!
- Kimsin?
- Ali...
- Hangi Ali?
- ...
- Sen misin, Ali usta?
- Benim!..
- Ne arıyorsun bu vakit buralarda?
- Hiç...
- Nasıl hiç? Suya çekicini mi düşürdün yoksa!..
- !.. (Ömer Seyfettin)

UYARI: Üç nokta yerine iki veya daha çok nokta kullanılmaz.

7. Sıralanan örneklerin tamamı verilmediğinde kullanılır. Birden fazla benzer örnek sıralanıyor ama hepsi yazılmıyorsa, bu durum üç nokta ile ifade edilir.

Örnekler:

- Pazardan elma, armut, portakal... aldık.
- Çantasında her şey vardı: kalem, defter, silgi, kitap...

UYARI:

- Üç noktadan sonra cümle devam etmiyorsa ve yeni bir cümle başlıyorsa, büyük harf ile başlanır.
- Eğer üç noktadan sonra cümle devam ediyorsa, küçük harf ile yazmaya devam edilir.

Örnek: Ahmet'e çok söyledim... Dinlemedi.

ÜNLEM İŞARETİ (!), SORU İŞARETİ (?)

Ünlem İşareti (!)

Ünlem işareti, duygu ve heyecan bildiren ifadelerin sonunda kullanılır. Şaşma, sevinç, korku, öfke, acıma, uyarı gibi duyguların yazıya yansıtılmasını sağlar. Ayrıca seslenme, uyarı ve emir cümlelerinin sonunda da yer alır.

1. Duygusal ifadelerin sonunda kullanılır.

Korku, üzüntü, hayret, sevinç, öfke gibi duygularla söylenen cümlelerin sonuna ünlem işareti konur.

Örnekler:

- Ne korkunç bir manzara!
- Vah zavallı çocuk!
- Harika bir performanstı!

2. Seslenme ve hitaplardan sonra konur.

Seslenme, uyarı ya da çağrı bildiren ifadeler ünlem işaretiyle bitirilir.

Örnekler:

- Ey Türk gençliği!
- Hey, bana baksana!
- Dur, gitme!

3. Emir ve uyarı bildiriyorsa kullanılır.

Okul, yol, kamu alanlarındaki yazılarda uyarı niteliği taşıyan emir cümlelerinin sonuna ünlem konur.

Örnekler:

- Sigara içilmez!
- Kapıyı kapatın!
- Çıkış bu taraftan!

4. Alay, küçümseme veya kinaye amacı taşıyan ifadelere anlam kazandırmak için parantez içinde ünlem kullanılır.

Bazı durumlarda ünlem işareti parantez içinde yazılarak ifadenin alaycı ya da ironik olduğu gösterilir.

Örnekler:

- Ne kadar cömert (!) bir davranış sergiledin!
- Bütün yıl boyunca ders çalışmış (!) ama yine de sınıfta kalmış.
- Bu kadar anlayışlı (!) olduğunu bilmiyordum.

Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar:

- Ünlem işaretinden sonra yeni cümle büyük harfle başlar.
- Ünlem işaretinden sonra gelen alıntı veya tamamlayıcı söz varsa, yazım ve noktalama buna göre düzenlenmelidir.

Örnek: “Aman Tanrım!” diye bağırdı kadın.

Soru İşareti (?)

Soru işareti, cevabı merak edilen ya da bilgi isteyen cümlelerin sonunda kullanılır. Cümlede soru anlamı taşıyan yapılar, yalnızca soru kelimeleriyle değil, vurgu ya da yapı yoluyla da oluşabilir. Soru işareti, bu anlamı okuyucuya yansıtmak için önemli bir araçtır.

1. Soru yoluyla kurulan cümlelerin sonunda kullanılır.

Kim, ne, neden, nasıl, hangisi, ne zaman, nerede, kaç gibi soru sözcükleriyle kurulan cümlelerin sonunda yer alır.

Örnekler:

- Bu sabah seni kim aradı?
- Ne zaman yola çıkıyoruz?
- Bu konuyu nasıl çözeceğiz?

2. Yalnızca soru ekiyle kurulan cümlelerde de kullanılır.

Soru sözcüğü olmasa bile “mı, mi, mu, mü” ekleriyle yapılan soruların sonunda da soru işareti bulunur.

Örnekler:

- Bugün bizimle sinemaya geliyor musun?
- Kalemimi ödünç alabilir miyim?

3. Sözde soru cümlelerinde de yer alır. Sorudan çok, düşünmeye sevk eden veya dolaylı yoldan tepki içeren cümlelerde kullanılır.

Örnekler:

- Böyle bir insana güvenilir mi?
- Bu kadar iyiliğe karşılık bu yapılır mı?

4. Açıkça belirtilmeyen bilgiler için parantez içinde kullanılır.

Tarihler, sayılar, bilgiler kesin değilse ya da şüpheliyse soru işareti parantez içinde yazılır.

Örnekler:

- Yunus Emre (? – 1320)
- Bu yapı 15. yüzyılda mı (?), yoksa 16. yüzyılda mı inşa edildi?

5. Bir cümle içinde birden çok soru varsa, her sorudan sonra ayrı ayrı soru işareti konur.

Örnek: Ne yaptın? Nerele gittin? Kimlerle görüştün?

Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar:

- Soru işaretinden sonra gelen cümle büyük harfle başlar.
- Ünlem ya da nokta ile birlikte kullanılmaz; soru anlamı taşıyan cümlelerde tek başına yer alır.

TIRNAK İŞARETİ (“ ”), KESME İŞARETİ (')

Tırnak İşareti (“ ”)

Tırnak işareti, özellikle doğrudan aktarımlarda ve vurgularda kullanılan önemli bir noktalama işaretidir. Anlamı pekiştirmek, başkasına ait ifadeyi doğrudan göstermek ya da özel anlam kazandırmak amacıyla kullanılır.

1. Bir başkasına ait sözler, doğrudan alıntılar tırnak içine alınır. Bu kullanımda, alıntı yapılan ifade birebir aktarılır.

Örnek:

- Atatürk, “Yurtta sulh, cihanda sulh.” demiştir.
- Öğretmenimiz, “Yarın sınav olacak.” dedi.

2. Kitap, makale, şiir, tiyatro, film, tablo, resim ve müzik eserlerinin adları tırnak içinde yazılır. Bu özellikle kısa eser adlarında kullanılır. Uzun eserlerde (örneğin kitaplarda) eğik yazı (italik) tercih edilebilir.

Örnek:

- “Küçük Prens” adlı eseri okudun mu?
- En çok “Aç Kapıyı Bezirgân Baş” şarkısını seviyorum.

3. Vurgulanmak istenen ya da özel anlamda kullanılan sözcükler tırnak içine alınabilir. Bu kullanımda bir terim ya da ironik anlam vurgulanabilir.

Örnek:

- O, her zaman “efendi” gibi davranırdı ama gerçekte öyle değildi.
- “Sıfır atık” kavramı artık tüm belediyelerin gündeminde.

4. Bilimsel yazılarda tanımlar ve kavramlar verilirken kullanılır.

Örnek: “Erozyon”, toprağın su ve rüzgârla aşındırılmasıdır.

5. Tırnak içindeki cümle sonunda noktalama işareti tırnak içine alınır.

Eğer alıntı bir cümleyse ve cümle sonundaysa nokta, soru ya da ünlem işareti tırnak içinde kalır.

Örnek:

- “Bugün çok yorulduğum.” dedi.
- “Yarın bizimle geliyor musun?” diye sordu.

UYARI:

- Tırnak içine alınan cümle içinde tekrar tırnak işareti gerekiyorsa tek tırnak (‘ ’) kullanılır. **Örnek:** “Bana ‘Sabırlı ol.’ dediler.”

Kesme İşareti (')

Kesme işareti, özel adlara getirilen eklerin ayrılmasında ve kısaltmalarda kullanılır. Yazımda karışıklığı önler, kelimenin kökünü korur.

1. Özel isimlere getirilen ekleri ayırmak için kullanılır. Kişi, yer, kuruluş adları gibi özel isimler ek aldıklarında bu ek kesme işaretiyle ayrılır.

Örnek:

- Ahmet’in kalemi burada.
- Kuzey Makedonya’dan güzel haberler geldi.

2. Kısaltmalara ek getirilirken kullanılır.

Örnek:

- AB’nin kararı
- TDK’ye başvurduk.

3. Sayılara ve harflere gelen ekleri ayırmak için kullanılır.

Örnek:

- 2024'te sınav sisteminde değişiklik oldu.
- IV. Murad'ın hükümdarlığı sertti.

4. Tarih, saat ve para birimlerinde kesme işareti kullanılmaz.

Doğru Kullanım:

- 29 Ekim 1923 tarihinde
- 13.30'da buluşalım.

5. Ek almış şehir, ülke, kurum adlarında kesme işareti kullanılır.

Örnek:

- Ankara'nın sokakları
- İstanbul'a yağmur yağdı.
- Türk Dil Kurumu'na başvuruldu.

UYARI 1: Sonunda 3. teklik kişi iyelik eki olan özel ada, bu ek dışında başka bir iyelik eki getirildiğinde kesme işareti konmaz: *Boğaz Köprümüzün güzelliği, Amik Ovamızın bitki örtüsü, Kuşadamızdaki liman vb.*

UYARI 2: Kurum, kuruluş, kurul, birleşim, oturma ve iş yeri adlarına gelen ekler kesmeyle ayrılmaz: *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanlığının; Bakanlar Kurulunun, Danışma Kurulundan, Yürütme Kuruluna; Mavi Köşe Bakkaliyesinden vb.*

UYARI 3: *Başbakanlık, Rektörlük vb.* sözler ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde *Başbakanlığa, Rektörlüğe vb.* biçimlerde yazılır.

UYARI 4: Özel adlara getirilen yapım ekleri, çokluk eki ve bunlardan sonra gelen diğer ekler kesmeyle ayrılmaz: *Türklük, Türkleşmek, Türkçü, Türkçülük, Türkçe, Müslümanlık, Hristiyanlık, Avrupalı, Avrupalılaştırmak, Aydın, Bursalı, Ahmetler, Mehmetler, Türklüğün, Türkleşmekte, Müslümanlıkta, Hollandalıdan, Atatürkçülüğün vb.*

UYARI 5: Sonunda *p, ç, t, k* ünsüzlerinden biri bulunan *Ahmet, Çelik, Halit; Bosna-Hersek; Sinop* gibi özel adlara ünlüyle başlayan ek getirildiğinde kesme işareti rağmen *Ahmedi, Halidi; Bosna-Herseği; Sinobu* biçiminde son ses yumuşatılarak söylenir.

PARANTEZ (), KÖŞELİ PARANTEZ []

Parantez ()

Parantez, cümlede yer alan bir sözcük ya da ifadenin ek açıklama, kaynak gösterimi veya tamamlayıcı bilgi olarak verilmesini sağlamak amacıyla kullanılır. Yazıda parantez içindeki bilgiler esas cümle yapısından ayrı değerlendirilir.

1. Açıklayıcı bilgi vermek için kullanılır.

Parantez içindeki bilgi, cümlede geçen bir kavram ya da sözcüğü açıklar.

Örnek:

- Tanzimat Fermanı (1839), Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.
- Evliya Çelebi (17. yüzyıl), en tanınmış seyyahlardan biridir.

2. Kaynak, tarih veya yazar adı vermek için kullanılır.

Örnek:

- Bu ifade Divanü Lûgati't-Türk'te geçmektedir. (Kaşgarlı Mahmud)
- Türk dili üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. (TDK, 2021)

3. Alıntı yapılırken parantez içinde kaynak belirtmek için kullanılır.

Örnek: “İlim, Çin’de de olsa gidiniz.” (Hadis-i Şerif)

4. Numara ya da madde işareti olarak kullanılır.

Örnek: Aşağıdakilerden hangisi doğru yazılmıştır?

- (1) Gazi Mustafa Kemal atatürk
- (2) Gazi Mustafa Kemal Atatürk
- (3) Gazi mustafa kemal Atatürk

5. Tiyatro ve senaryo metinlerinde eylem, davranış ya da duygu belirten açıklamalarda kullanılır.

Örnek:

- (Kapıyı çalar.) Merhaba, içeri girebilir miyim?

Köşeli Parantez []

Köşeli parantez, genellikle parantez içinde bir başka açıklama yapıldığında ya da editöryal (düzenleme) müdahalelerde kullanılır. Özellikle bilimsel ve akademik metinlerde tercih edilir.

1. Parantez içinde yeni bir parantez gerektiğinde kullanılır.

Örnek: Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'i (Türk Dili Kurumu [TDK], 2022 baskısı) hâlâ okunmaktadır.

2. Alıntı yapılan metne açıklama eklemek için kullanılır.

Örnek:

- “O [Mustafa Kemal], milletine güven veren bir liderdi.”

Not: Buradaki köşeli parantez, yazarın metne sonradan eklediği açıklamayı gösterir.

3. Eksik ya da yanlış yazılmış yerleri düzeltmek veya belirtmek için kullanılır.

Örnek:

- “Türkçe [Türkçeyi] çok iyi konuşuyor.”
- “Kütüphane 192[3] yılında açıldı.”

4. Matematiksel ve teknik ifadelerde kullanılır.

Örnek:

- Fonksiyonun tanım kümesi [1, 10] aralığındadır.

Parantez () ile Köşeli Parantez [] Farkı

Özellik	Parantez ()	Köşeli Parantez []
Kullanım Amacı	Açıklama, kaynak, maddeleme	Ek açıklama, düzeltme, metin içi müdahale
Kullanım Alanı	Yaygın, günlük, edebî	Akademik, teknik, editöryal
İç İç Kullanım	İçte parantez () → dışta []	

EĞİK ÇİZGİ (/)

Eğik çizgi, birbirinden farklı anlam ve görevdeki ögeleri ayırmak veya kısa yazım kolaylığı sağlamak amacıyla kullanılan bir noktalama işaretidir. Yazımda ekonomi sağlar; ancak yerli yersiz kullanımı anlam karmaşasına neden olabilir.

Kullanım Alanları ve Örnekler:

- İki veya daha fazla alternatif anlamı olan sözcükleri ayırmak için:**
 - Öğrenciler Türkçe/İngilizce sözlük kullandı.
 - Yazar roman/hikâye türlerinde eserler verdi.
- Tarih yazımlarında gün, ay ve yılı birbirinden ayırmak için:**
 - 27/03/2020, Kuzey Makedonya'nın NATO'ya üye olduğu tarihtir.
 - Sınav tarihi 12/06/2025 olarak belirlendi.
- Adreslerde sokak, mahalle gibi bilgileri ayırmak için:**
 - Mahmutbey Mah./Çınar Sok./No:5/İstanbul
- Kısaltmalarda bölümleri veya oranları belirtmek için:**
 - km/s (kilometre/saat) fiyat/performans oranı
- Şiir mısralarını yan yana yazarken ayraç olarak:** “Bülbül bu feryâdı boşuna mı âh eder / Bir lâhza güldün, sonra devam etti keder.”

YILDIZ İŞARETİ (*)

Yıldız işareti, yazılı metinlerde çeşitli açıklamalara işaret etmek, düzeltme ya da vurgulama yapmak amacıyla kullanılır. Genellikle dipnot veya açıklama için tercih edilir.

Kullanım Alanları ve Örnekler:

- Dipnot belirtmek için:** Kitap, Tanzimat döneminde yazılmıştır.* (* Tanzimat Dönemi: 1839–1876 arası Osmanlı modernleşme sürecidir.)
- Anlamı açıklanacak sözcüklere dikkat çekmek için:** Eserde “tezkire*” kelimesi sıkça geçmektedir. (*Tezkire: Biyografik eser türü.)
- Yanlış kullanımları belirtmek amacıyla:** *Gidicem demen doğru değildir. → Gideceğim şeklinde yazılmalıdır.
- Matematik ve bilgisayar bilimlerinde çarpma işareti olarak:**
 - $5 * 4 = 20$ $A * B = A$ çarpı B

BOŞLUK ()

Boşluk, yazıdaki sözcükleri, cümle ögelerini ve noktalama işaretlerini birbirinden ayırmak için kullanılan, görünmeyen ama işlevi olan bir işarettir. Her ne kadar “işaret” gibi görünmese de noktalama sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır.

Kullanım Alanları:

- 1. Sözcükler arasında mutlaka bir boşluk bırakılır:**
 - o Doğru: Öğrenciler derse zamanında geldi.
 - o Yanlış: Öğrencilerderse zamanındageldi.
- 2. Noktalama işaretlerinden sonra bir boşluk bırakılır:**
 - o Kitabı okudum, beğendim.
 - o Bugün hava çok güzel! Yarın da böyle olacak mı?
- 3. Tarih ve saat yazımlarında sayı ile noktalama arasında boşluk bırakılmaz:**
 - o Doğru: 12.03.2024
 - o Doğru: 14:30
- 4. Kesme işaretinden önce boşluk bırakılmaz; sonra ise bırakılır:**
 - o Doğru: Ankara’ya geldim.

Soru – Cevap

1. Noktalama işaretleri niçin önemlidir?
2. “Ne, kim, niçin, nereye” soru kelimelerini kullanarak her biriyle en az iki soru cümlesi kurunuz.
3. “Ne mutlu Türküm diyene!”, “Neden Allah aşkına!”, ifadelerin sonuna neden ünlem işareti koymaktayız?
4. Bir virgülün ne kadar önemli olduğunu, bildiğiniz örneklerle açıklayınız.
5. Aşık ve âşık kelimeleri arasındaki farklılığı açıklayınız.

Eksik İşaretleri Bul – Düzelt!

Etkinlik

Aşağıda okuyacağınız alıntı metninde, parantez ile belirtilen yerlere gerekli noktalama işaretlerini koyarak, metni defterinize yazınız.

DÜŞÜN AKIMLARI

Osmanlı devletinin hızla çöküntüye yaklaştığı yıllarda devleti kurtarmak () devletin varlığını sürdürmek için düşün alanında bazı akımlar geliştirilmiş () bunlardan sonuç alınacağı sanılmıştır () Bu akımların başlıcaları () Osmancılık () İslamcılık () Türkçülük () ve () Batıcılık () akımlarıdır () Fakat bu akımlar çağdaş bir içeriğe () tutarlı bir matığa ve toplumsal gerçeğe uymadığı için etkili olamamış () İmparatorluğun sürdürülmesine olanak sağlayamamıştır () Tüm bu önlemler ve düşün akımları konulara ve sorunlara tek yanlı bakmaktan ileri gidememiştir () Gerek devleti yönetenlerin () gerek düşün akımlarını ortaya atanların sorunların çözümüne önlemler yüzeysel olmaktan kurtulamamıştır () Düşün akımları içinde tek tutarlı () ileriye dönük () çağdaş düşünce () Türkçülük () olmuştur () Fakat bu akım da () Turancılık ()a dönüştürülerek ana soycu (ırkçı) bir amaç gütmeye başlamıştır ()

Prof. Dr. Suna Kili, Türk Devrim Tarihi

Hazırlık Çalışması

- Kısaltmalara ek getirilirken nelere dikkat edilmesi gerekmektedir? Gözlemlediğiniz yazım hataları nelerdir?
- Kuzey Makedonya'daki devlet kurumlarına ait, bildiğiniz kısaltmaları belirtiniz.

KISALTMALAR VE KELİMELERİN KISALTILMASI

Günlük hayatta, yazılı ve sözlü anlatımda uzun kelimelerin veya kurum adlarının zaman kaybını önlemek, kolaylık sağlamak amacıyla kısaltmalar kullanılır. Kısaltma, bir kelimenin veya kelime grubunun belli kurallar çerçevesinde kısaltılarak yazılması ya da söylenmesidir.

Kısaltmalar, sadece yazıda yer tasarrufu sağlamakla kalmaz; aynı zamanda bilimsel yazılarda, resmi belgelerde, ders kitaplarında, gazete haberlerinde ve dijital metinlerde anlam yoğunluğu oluşturur. Bu nedenle doğru ve standart kısaltmaları bilmek önemlidir.

- Kısaltma Yolları ve Türleri

a. Büyük harflerle yapılan kısaltmalar (Akronim)

Bazı kurum ve kuruluş adları, her kelimenin baş harfi alınarak büyük harflerle kısaltılır.

Örnekler:

- BM → Birleşmiş Milletler
- AB → Avrupa Birliği
- UKIM → Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi
- TİKA → Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
- NATO → Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

Yazım kuralı:

Bu tür kısaltmalara ek getirilirken ses değil, harf esas alınır. Ekler kesme işaretiyle ayrılır. **Örnek:** UNESCO'ya, AB'nin

b. Küçük harflerle yapılan kısaltmalar (ölçü, zaman, para birimi vb.)

Ölçü ve zaman birimleri, para birimleri gibi sık kullanılan kavramlar harflerle kısaltılır.

Örnekler:

- cm → santimetre
- kg → kilogram
- m² → metrekare
- dk. → dakika
- den. → deniz
- denar → Kuzey Makedonya para birimi

Yazım kuralı:

Bu tür kısaltmaların sonuna gelen eklerde okunuşa göre değil, kısaltmanın yazılışına göre ek getirilir.

Örnek:

- 5 cm'lik cetvel
- 60 km'de mola verdik.

c. Sayılarla yapılan kısaltmalar

Tarihler, saatler veya sıra bildiren ifadeler genellikle sayılarla kısaltılır.

Örnekler:

- 10. sınıf
- 4. yy. (dördüncü yüzyıl)
- 08.30 → sekiz otuz

- Kısaltmaların Yazımıyla İlgili Önemli Kurallar

- Kısaltmalar bitişik yazılır, araya nokta konmaz: TDK, BM, AB
- Birden fazla kelimeden oluşan özel adlar sadece baş harfleriyle yazılır.

Örnek: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü → NATO

- Ek alırken, kısaltmanın sesine göre değil, harf esasına göre ek getirilir.

Örnek: KVK'ye değil, KVK'ya

- Bir kısaltma, bir metinde ilk geçtiği yerde açık biçimiyle yazılıp sonra parantez içinde kısaltması verilebilir.

Örnek: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

- Kurum, dergi, gazete ve kitap adları kısaltıldığında ilk harfleri büyük olur:

Örnek: TDK → Türk Dil Kurumu, TRT → Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

- Kısaltmalarla İlgili Sık Yapılan Hatalar

- **Kısaltmalara ses değil, harf esaslı ek getirilmeli. Kısaltmalara ek getirirken, kısaltmanın harflerinin okunuşu dikkate alınır; okunduğu şekliyle (ses esaslı) ek getirilmez.**

Yanlış: TBMM'e

Doğru: TBMM'de (T-B-M-M harflerinin okunuşu esas alınır.)

Ölçü birimleri ayrı yazılmalı.

Yanlış: 10km Doğru: 10 km

- **Kısaltmaların sonuna nokta konulmamalı, yalnızca saat veya sıra bildiren sayıdan sonra nokta gelir.**

Örnek: 12. sınıf (sıra bildirir, nokta var) – NATO (kurum adı, nokta yok)

- Yaygın Kısaltmalar Listesi

Kısaltma	Açılımı
UKIM	Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi
AB	Avrupa Birliği
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
MRT	Makedonya Radyo Televizyon Kurumu
MÖ - MS	Milattan Önce - Milattan Sonra
m ²	Metrekare
km	Kilometre
MKD	Denar / Kuzey Makedonya para birimi

BÖLÜM SONU

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Kısa Cevaplı Sorular

1. Türkçede kaç ünlü ve kaç ünsüz harf vardır? Bunları sınıflandırınız.
2. Bir hecenin temel unsuru nedir? Açık ve kapalı hece nedir, örneklerle açıklayınız.
3. Büyük ünlü uyumu nedir? Uyan ve uymayan üçer kelime yazınız.
4. Küçük ünlü uyumu hangi ses özelliklerine dayanır? Örnek veriniz.
5. Ünsüz yumuşaması nedir? İki örnek yazınız.
6. Ünsüz türemesi ile ünsüz benzeşmesi arasındaki farkı açıklayınız.
7. Kaynaştırma harfleri nelerdir? Hangi durumlarda kullanılırlar?
8. “Â” ve “ğ” harflerinin doğru yazımı niçin önemlidir?
9. Yapı bakımından kelimeler kaç’a ayrılır? Her birine örnek veriniz.
10. “Gözcük” kelimesinin yapısını çözümleyiniz.

B. Doğru – Yanlış Soruları

(Doğru olan cümlelerin sonuna “D”, yanlış olanların sonuna “Y” harfi yazınız.)

1. Türkçede her hecede en az bir ünsüz bulunur. (___)
2. “Koşuyor” kelimesinde ünlü daralması gerçekleşmiştir. (___)
3. Ünsüz türemesi kelimeye ek geldiğinde kökte olmayan bir ünsüzün ortaya çıkmasıdır. (___)
4. “Anne”, büyük ünlü uyumuna uyan bir kelimedir. (___)
5. “Beyin + i → beyini” şeklinde yazım doğrudur. (___)
6. Kaynaştırma harfi olan “ş” günümüzde yaygın olarak kullanılır. (___)
7. Türkçede birleşik kelimeler her zaman tire (-) ile yazılır. (___)
8. Türemiş kelimelerde mutlaka çekim eki bulunmalıdır. (___)
9. “Duygulanmak” kelimesi türemiş bir fiildir. (___)
10. “Kitapçı” kelimesinde sert ünsüz benzeşmesi vardır. (___)

C. Uygulama Soruları

1. Aşağıdaki cümlede yer alan ses olaylarını türlerine göre örneklendiriniz:
“Küçük kedicik bahçede oynuyor.”
2. Aşağıdaki cümlelerde yapı bakımından kelimeleri ayırınız (Basit – Türemiş – Birleşik):
 - a. Öğretmenimiz dersi dikkatle dinlememizi söyledi.
 - b. Şehirlerarası otobüs terminali çok kalabalıktı.
 - c. Tatilde kitap okuyarak dinlendim.
3. “Yaprağı”, “ağacı”, “dolabın” kelimelerinde hangi ses olayı vardır? Açıklayınız.
4. Aşağıdaki kelimeleri hecelerine ayırınız ve her hecenin açık mı kapalı mı olduğunu belirtiniz:
Yolculuk, öğretmen, kitaplık, yürüdüler

D. Çoktan Seçmeli Sorular

1. Aşağıdaki kelimelerden hangisinde ünsüz yumuşaması vardır?
 - A) yaprak
 - B) kitaplık
 - C) ağacı
 - D) gökyüzü
2. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde kaynaştırma harfi kullanılmıştır?
 - A) Çocuk hızlıca yürüdü.
 - B) Kalem masaya koydu.
 - C) Kitabı ona verdi.
 - D) Elini cebine attı.
3. Aşağıdaki kelimelerden hangisi türemiş bir kelimedir?
 - A) masa
 - B) kâğıt
 - C) yazıcı
 - D) ev

Hazırlık Çalışması

- Bir konuşmacının sahip olması gereken en önemli özellikler nelerdir?
- Bir iletişimin resmî olup olmadığını nasıl ayırt edersiniz? Açıklayınız ve örnekler veriniz.

DİNLEME, KONUŞMA VE YAZI YAZMA

Dil, insanın kendini ifade etme ve başkalarıyla iletişim kurma aracıdır. Bu iletişim süreci çoğunlukla dinleme ve konuşma yoluyla gerçekleşir. Etkili bir iletişim için yalnızca konuşmak yeterli değildir; aynı zamanda iyi bir dinleyici olmak da gerekir. Bu beceriler, bireyin hem toplumsal hem de akademik yaşamında başarılı olmasında temel rol oynar.

Dinleme Nedir?

Dinleme, yalnızca sesleri duymak değil, aynı zamanda duyulanları anlamaya çalışmak ve yorumlamaktır. Etkili dinleme, dikkat ve zihinsel çaba gerektirir. Dinleme süreci yalnızca kulakla değil, zihinle gerçekleşir. Dinlenen metni ya da konuşmayı anlamlandırmak, yorumlamak ve gerektiğinde yanıt vermek bu sürecin parçalarıdır.

1. **Amaca Yönelik Dinleme:** Belirli bir bilgiye ulaşmak amacıyla yapılan dinlemedir.

Örnek: Derste öğretmenin anlattıklarını not alarak dinlemek.

2. **Not Alarak Dinleme:** Dinlenenleri yazıya dökmek amacıyla yapılan dikkatli dinlemedir. **Örnek:** Konferans ya da panel dinlerken yapılan dinleme.

3. **Eleştirel Dinleme:** Dinlenen metin ya da konuşmadaki bilgileri sorgulayarak, doğruluğunu ve tutarlılığını değerlendirme amaçlı dinlemedir. **Örnek:** Bir haber metnini tarafsızlık açısından dinlemek.

4. **Empatik Dinleme:** Karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerine saygı duyarak, anlamaya çalışmak için yapılan dinlemedir. **Örnek:** Bir arkadaşımız derdini anlatırken dikkatle dinlemek.

Konuşma Nedir?

Konuşma, düşünce ve duyguların sözlü olarak ifade edilmesidir. Etkili bir konuşma, açık, anlaşılır ve amaca uygun biçimde yapılmalıdır. Konuşmada ses tonu, vurgu, mimik, beden dili ve jestler de anlamı destekleyici unsurlardır.

Konuşma türlerinden bazıları:

- **Hazırlıklı Konuşma:** Önceden hazırlık yapılarak yapılan konuşmadır.
Örnek: Bir sunum ya da konuşma metnine dayalı konuşmalar.
- **Hazırlıksız (Doğaçlama) Konuşma:** Ön hazırlık yapılmadan, anlık düşüncelerle yapılan konuşmadır.
Örnek: Sınıf içi bir tartışmada söz almak.
- **Resmî Konuşmalar:** Topluluk önünde, belli kurallara uygun olarak yapılan konuşmalardır.
Örnek: Törenlerde yapılan konuşmalar, konferans konuşmaları.
- **Günlük Konuşmalar:** Resmiyet içermeyen, gündelik hayatta yapılan doğal konuşmalardır.
Örnek: Arkadaş sohbetleri.

Etkili Dinleme ve Konuşmanın Özellikleri:

- Dikkatli ve ilgili olmak
- Göz teması kurmak
- Söz kesmeden dinlemek
- Ses tonunu, vurgu ve tonlamayı doğru kullanmak
- Yerinde örnek ve açıklamalarla konuşmayı desteklemek
- Dinlenilenin özetini çıkarabilmek
- Gerektiğinde sorular sorarak geri bildirim sağlamak

Hazırlık Çalışması

- Sizi etkileyen bir konuşma ya da konuşmacı hatırlıyor musunuz? Neden etkileyiciydi?
- Dinlerken göz teması kurmak, jest ve mimiklerle tepki vermek neden önemlidir? Açıklayınız.

DİNLEME VE KONUŞMA

Dinleme ve konuşma, dilin iletişim kurma işlevinin en doğal ve en çok kullanılan yönlerindendir. İnsanlar arasında anlam alışverişi, öncelikle dinleme ve konuşma yoluyla gerçekleşir. Etkili iletişim kurabilmenin temel şartı, doğru ve dikkatli bir dinleme süreci ile düşüncüyü açık, anlaşılır ve düzgün biçimde ifade etmektir.

Dinleme, sadece kulağa gelen sesleri duymak değildir; konuşmacının verdiği bilgileri, aktardığı duygu ve düşünceleri anlamak, yorumlamak ve gerektiğinde yeniden ifade edebilmektir. Bu nedenle “duyma” eyleminden farklı olarak, bilinçli, dikkatli ve yorumlayıcı bir süreçtir. Etkili bir dinleyici, sadece bilgi edinmekle kalmaz, duyduğu verileri zihinsel süzgeçten geçirerek farklı durumlara da aktarabilir.

Konuşma ise, dinleme sürecinde edinilen bilgilerin ve bireyin kendi düşüncelerinin uygun bir biçimde aktarılmasıdır. Konuşma esnasında ses tonu, vurgu, jest ve mimikler de anlamı etkiler. Başarılı bir konuşma, sadece sözcük seçimiyle değil; sözcüklerin nasıl söylendiğiyle de anlam kazanır.

Dinleme ve konuşma süreci, yalnızca kelimelere dayalı değildir. Grafikler, tablolar, istatistiksel veriler, haritalar ya da görsel materyallerle desteklenen sözlü anlatımlar da dikkatle dinlenmeli ve çözümlenmelidir. Ayrıca, konuşma türleri de bağlama ve duruma göre değişir. Resmî bir ortamda yapılan bir konuşma ile günlük sohbet dili arasında ciddi farklar bulunur. Resmî konuşmalar daha planlı, kurallı ve özenli bir dil gerektirirken; samimi ortamlarda yapılan konuşmalarda doğallık, içtenlik ve gündelik ifadeler daha ön plandadır.

Hazırlık Çalışması

- “Duymak” ile “dinlemek” arasındaki farkı açıklayınız.
- Anlayarak dinlemeyi engelleyen faktörler nelerdir? Neden engeller açıklayınız.

ANLAYARAK DİNLEME

Anlayarak dinleme, bir metni ya da konuşmayı yalnızca duymakla kalmayıp onun içerdiği mesajı, kavramları, duyguları ve fikirleri doğru bir şekilde kavrama sürecidir. Bu dinleme türü, bilgiyi edinmenin yanı sıra onu yorumlamayı, ana düşüncüyü belirlemeyi ve gerekli durumlarda yeniden ifade edebilmeyi içerir.

Bu beceri özellikle ders anlatımlarında, sunumlarda, konuşmalarda, haber bültenlerinde ya da tartışmalarda oldukça önemlidir. Dinleyici, konuşmanın temel amacını, verilmek istenen mesajı ve konuşmacının bakış açısını doğru biçimde belirlemeli ve metni yorumlayarak zihinsel olarak yeniden yapılandırabilmelidir.

Anlayarak Dinleme Becerileri:

- 1. Ana Düşüncüyü Belirleme:** Dinlenen metnin temel mesajının, ana fikrinin ne olduğu tespit edilir. **Örnek:** “Bu konuşmada doğa sevgisinin bireyin ruhsal gelişimine etkisi vurgulanmaktadır.”
- 2. Yardımcı Düşünceleri Saptama:** Ana düşüncüyü destekleyen ayrıntılar, örnekler ve açıklamalar ayırt edilir. **Örnek:** “Doğayla iç içe olmak bireyin stresini azaltır, zihinsel sağlığı destekler.”
- 3. Duygu ve Tutumu Yorumlama:** Konuşmacının hangi duygularla konuştuğu, olaylara nasıl yaklaştığı belirlenir. **Örnek:** “Konuşmacı üslubunda özlem ve umut duygusu dikkat çekmektedir.”

4. **Veri Yorumlama ve Çıkarımda Bulunma:** Sunulan tablo, grafik, istatistik veya görsel bilgilerden sonuç çıkarılır. **Örnek:** “%70 oranında geri dönüşümün doğayı olumlu etkilediğini gösteren grafik...”
5. **Yeni Bağlamlara Uygulama:** Dinlenen bilgi, farklı alanlarda ya da olaylarda kullanılabilecek şekilde uyarlanır. **Örnek:** “Doğada geçirilen zamanın dikkat süresini artırdığı bilgisi, eğitim planlamasında değerlendirilebilir.”
6. **Duyulanı Yeniden İfade Etme:** Bilgi bireyin kendi cümleleriyle yeniden anlatılır. Bu, öğrenmenin kalıcı olmasını sağlar. **Örnek:** “Konuşmacıya göre teknoloji, insanları doğadan uzaklaştırmakta, bu da psikolojik sorunlara yol açmaktadır.”

Anlayarak Dinlemenin Önemi:

Günlük yaşamdan akademik yaşama, medyadan bireysel gelişime kadar birçok alanda karşımıza çıkan sözlü iletişimlerde doğru dinleyebilmek, bireyin eleştirel düşünmesini, empati kurmasını ve doğru kararlar almasını kolaylaştırır. Özellikle bilgi çağında, bilgi kirliliği karşısında neyin önemli olduğunu ayırt etmek, anlayarak dinlemenin doğrudan katkısıdır.

Uygulama Örneği

Aşağıda verilen kısa metni sınıfta sesli bir şekilde okuyunuz. Daha sonra aşağıda verilen sorulara sözlü olarak cevap veriniz. Bu uygulama, dinleyicinin metni anlayarak takip edip etmediğini ölçer.

“Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, yalnızca coğrafi bir anlatı değil, aynı zamanda dönemin dili, insanı, mizahı ve kültürü hakkında çok yönlü bilgiler sunar. Onun üslubu, hem halk diline yakın hem de edebî bir yapıdadır. Bu eser, yalnızca gezip gördüklerini değil; duyup düşündüklerini de ayrıntılı biçimde yansıtır.”

Sorular:

- Bu metni dinledikten sonra Evliya Çelebi’nin eserinin hangi yönleri öne çıkıyor?
- Eserin dili hakkında ne söylenmiştir?
- Bu eser, bir gezi kitabı olmanın ötesinde ne tür bilgiler sunmaktadır?

Hazırlık Çalışması

- Bir hikâye metni ile haber metni arasındaki farklar nelerdir?
- Bir metni anlamada grafik, tablo, harita gibi görsel unsurlar nasıl yardımcı olur?

OKUDUĞUNU ANLAMA

Okumak, yalnızca yazılı sözcükleri tanımak değil, o sözcüklerin içinde saklı düşünceleri kavramak, duyguları sezmek ve mesajı bütün yönleriyle anlamlandırmaktır. Gerçek anlamda “okumak”, metnin biçimsel yapısını aşarak onun içeriğine ulaşmayı, yazarın düşünce evrenine dâhil olmayı gerektirir. Bu süreçte okuyucu, bilgiyi yalnızca almaz; aynı zamanda onu yeniden üretir, yeni durumlara uyarlar, eleştirir ve değerlendirir.

1. Ana Düşünceyi Bulmak ve Yorumlamak

Bir metinde verilmek istenen en temel yargıya ana düşünce denir. Yardımcı düşünceler ise bu ana fikri destekleyen, örneklerle açan bölümlerdir. Okuyucu, metnin konusunu belirledikten sonra, anlatılmak isteneni tüm yönleriyle değerlendirerek ana fikre ulaşmalıdır.

Örnek:

“Çocukların doğayla kurduğu ilişki, onların ruhsal gelişimi açısından vazgeçilmezdir.”

Bu cümle bir metnin ana fikrini yansıtabilir. Yardımcı düşünceler, çocukların doğada oynarken öğrendiği şeyler veya ekran karşısında geçirilen zamanla karşılaştırmalar olabilir.

2. Görselleri Okumak: Grafik, Harita, Tablo Yorumlama

Modern metinler yalnızca yazılı değil, görsel öğelerle de desteklenir. Öğrencilerin grafikleri, tabloları, haritaları ya da şemaları okuyabilme ve yorumlayabilme becerisi okuma-anlama sürecinin temel bileşenlerinden biridir.

Örnek:

Aşağıda yer alan harita, Kuzey Makedonya'nın başlıca şehirlerini, sınır komşularını ve bazı önemli doğal unsurlarını göstermektedir. Harita, yazılı bilgi kadar etkili bir anlatım aracıdır.

Harita İncelemesi ve Yorumlama:

1. Haritaya göre ülkenin kuzey komşusu hangi ülkedir?
2. Başkent Üsküp (Skopje) haritada nereye konumlanmıştır?
3. Vardar Nehri hangi şehirlerden geçmektedir?
4. Struga, Ohrid ve Manastır şehirleri ülkenin hangi bölgesinde yoğunlaşmıştır?
5. Coğrafi verilerin etkisiyle hangi bölgeler tarım, hangileri turizm açısından gelişmiş olabilir?

3. Kavramsal ve Eleştirel Yorum

Metinler yalnızca bilgi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda yorum gerektirir. Kavramların anlamını çözümleme, yazarın bakış açısını sorgulama ve metne eleştirel bir gözle yaklaşma, okuduğunu anlamının ileri düzey becerilerindendir.

Örnek Cümle: “İnsan, tükettiği kadar vardır.” Bu cümle yalnızca sözcük anlamıyla değil; tüketim kültürüne bir eleştiri açısından da değerlendirilmelidir.

4. Farklı Metin Türlerinde Anlama Yöntemleri

Okuma-anlama süreci metnin türüne göre farklılaşır.

- Öykü/roman gibi anlatmaya dayalı metinlerde: Olay örgüsü, karakter çözümlemesi, zaman ve mekân ilişkisi dikkate alınmalıdır.
- Makale/bilimsel yazılarda: Ana düşünce ve destekleyici veriler öne çıkar.
- Şiir gibi sanatsal metinlerde: Sözcüklerin mecaz anlamları ve imgeler ön plandadır.

Uygulama Örneği 1

Aşağıda verilen haber metnini okuyunuz. Daha sonra aşağıda verilen sorulara sözlü olarak cevap veriniz.

Haber Başlığı: Kuzey Makedonya’da Arkeolojik Keşif: Antik Lyncus Kenti Ortaya Çıkarıldı

Haber Metni: Kuzey Makedonya’nın Crnobuki köyü yakınlarındaki Gradishte arkeolojik alanında yapılan kazılarda, antik Lyncus kentinin kalıntılarına ulaşıldı. California State Polytechnic Üniversitesi Humboldt ve Bitola Müzesi’nden arkeologlar, LiDAR teknolojisi kullanarak kentin yapısını ortaya çıkardı.

Kazılarda, Makedonya Kralı II. Filip’in büyükannesi Eurydice I’in doğum yeri olduğu düşünülen Lyncus kentinin, M.Ö. 4. yüzyıla ait olduğu belirlendi. Buluntular arasında, Alexander dönemine ait bir sikke, tekstil atölyesi kalıntıları, seramik tiyatro bileti ve çeşitli günlük yaşam eşyaları yer alıyor. Bu keşif, antik Makedonya’nın kültürel ve tarihi yapısını anlamada önemli bir adım olarak değerlendiriliyor. Arkeologlar, kazıların Mayıs ve Haziran aylarında devam edeceğini belirtti.

Kaynak: Live Science

Sorular:

1. Metnin ana fikri nedir?
2. Arkeologlar, Lyncus kentinin kalıntılarını nasıl keşfetmiştir?
3. Buluntular arasında hangi önemli eşyalar yer almaktadır?
4. Bu keşif, tarihsel açıdan neden önemlidir?
5. Metindeki bilgileri kullanarak, antik Makedonya'nın kültürel yapısı hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

Uygulama Örneği 2

Aşağıda verilen mektup metninin sadeleştirilmiş halini okuyunuz. Daha sonra aşağıda verilen sorulara cevap veriniz.

Mektup: Namık Kemal'den Oğlu Ali Ekrem'e (1876) (Orijinal metin T. Karamustafa'nın "Namık Kemal'in Oğlu Ali Ekrem'e Mektubu" başlıklı çalışmasından sadeleştirilmiştir.)

Sevgili oğlum Ali Ekrem,

Senin eğitimini yalnızca okuldaki derslerle sınırlı tutma. Kitap okumaya alışmalı, düşünmeyi öğrenmelisin. Sana kitaplar gönderiyorum; onları dikkatle oku. Her zaman vatanı sevmeni, millete faydalı bir insan olmanı isterim.

Herhangi bir meslek sahibi olabilirsin ama önce iyi bir insan olman gerekir. Hayat, insanı bazen zorlar; ama ahlâk ve bilgiyle her zorluk aşılar.

Annenin kıymetini bil, ona saygılı ol. Aile, insanın ilk öğretmenidir.

Ben senden iyi bir Osmanlı genci olmanı bekliyorum.

Allah'a emanet ol,

**Baban, Namık Kemal
1876, Midilli**

Sorular:

1. Namık Kemal bu mektubu neden yazmıştır? Mektubun yazılış amacı nedir?
2. Yazarın oğluna verdiği öğütlerden sizce hangisi bugün hâlâ geçerlidir? Neden?
3. Bu metnin mektup türüne ait olduğunu hangi özelliklerinden anlıyoruz? En az üç özelliğini yazınız.
4. Namık Kemal'in dili sizce daha çok nasihat verici mi, duygusal mı, bilgilendirici mi? Görüşünüzü örnekle destekleyiniz.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Kısa Cevaplı Sorular

1. Etkili bir dinleyici olmak için nelere dikkat edilmelidir? Açıklayınız.
2. Konuşmalarda jest ve mimiklerin rolünü açıklayınız.
3. Bir arkadaşınızla karşılıklı konuşurken nelere dikkat edersiniz? Kendi deneyiminizden örnekle açıklayınız.

B. Çoktan Seçmeli Sorular

1. Aşağıdakilerden hangisi hazırlıklı konuşma örneğidir?
A) Sohbet
B) Konferans
C) Günlük konuşma
D) Röportaj
2. Dinlerken karşıdakinin sözünü kesmemek, aşağıdaki iletişim ilkelerinden hangisiyle ilgilidir?
A) Empati kurmak
B) Göz teması kurmak
C) Saygı göstermek
D) Konu dışına çıkmamak

II. ÜNİTE

EDEBİYAT, İFADE VE ÜRETKENLİK/YARATICILIK

- Edebiyat Teorisi
- Edebiyat Tarihi
- İfade ve Üretkenlik/Yaraticılık

Hazırlık Çalışması

- Edebiyat kelimesi size neyi çağrıştırmaktadır?
- “Yaratıcılık” sizce öğrenilebilen bir şey midir?
- Edebî bir metni diğer metinlerden ayıran temel özellikler nelerdir?

EDEBİYAT TEORİSİ

Edebiyat, insanın duygu, düşünce ve hayallerini estetik bir anlatımla ifade ettiği bir sanat dalıdır. Kelimelerle kurulan bu sanat, bireyin iç dünyasından toplumun ortak değerlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Edebiyat sadece bir anlatım biçimi değil; aynı zamanda bir anlam üretme, düşünme ve insanı anlama yoludur. Edebiyatı yalnızca metinler toplamı olarak görmek eksik olur. Edebiyatın bir de düşünsel, yani kuramsal yönü vardır. İşte bu yön, edebiyat teorisi olarak adlandırılır. Edebiyat teorisi; edebî metinleri anlamlandırmak, sınıflandırmak ve yorumlamak için geliştirilen kavramsal çerçeveyi ifade eder. Bu teori sayesinde bir metnin hangi türe ait olduğunu, nasıl bir yapıya sahip olduğunu, hangi sanat anlayışıyla üretildiğini ve okuyucuda nasıl bir etki oluşturmayı amaçladığını çözümleyebiliriz. Edebiyat teorisinin temeli, öncelikle edebiyatın bölümlerini tanımakla atılır. Edebiyat üç ana bölümde incelenir: Nazım (şiir), nesir (düz yazı) ve dram (tiyatro). Her bölüm, kendine özgü yapısal özellikler, anlatım teknikleri ve türler barındırır.

Edebiyatın temel yapı taşlarından biri de lirizmdir. Lirizm, bireyin iç dünyasını, duygularını, sezgilerini yoğun ve coşkulu bir biçimde yansıttığı anlatım biçimidir. Edebî anlatımı zenginleştiren unsurlardan bir diğeri de edebî sanatlardır. Benzetme, mecaz, kişileştirme, abartma gibi söz sanatları, anlatımı derinleştirir. Edebiyatın bir diğer kolu olan dram, hayatı sahneye taşır. Tiyatro metinlerinde çatışmalar, olaylar ve karakterler sahne üzerinden izleyiciye sunulur. Dram sanatı, Antik Yunan’dan günümüze kadar farklı biçimlerde gelişmiş ve trajedi, komedi, dram gibi türlerle şekillenmiştir. Son olarak, bilimsel düşüncenin, toplumsal gerçekliğin veya bireysel gözlemlerin edebî biçimde aktarıldığı edebî-bilimsel türler de vardır.

Hazırlık Çalışması

- Edebî bir metni okuduğunuzda onun şiir mi, hikâye mi yoksa tiyatro metni mi olduğunu nasıl anlarsınız?
- Bir tiyatro oyununu izlemek ile aynı metni kitapta okumak arasındaki ne gibi farklar oluşur?

EDEBÎ TÜRLER

Edebiyat; insanın duygu, düşünce, hayal ve gözlemlerini estetik bir anlatımla ifade etme sanatıdır. Bu anlatım kimi zaman dizeler hâlinde ahenkli bir şiirle, kimi zaman olaylara dayalı bir hikâyeye, kimi zaman da sahnede canlandırılan bir oyunla ortaya çıkar. İşte bu farklı anlatım biçimlerine “edebî türler” adı verilir.

Edebî türler, tarihsel gelişim içinde şekillenmiş; yazılı ve sözlü geleneklerle zenginleşmiştir. Bu türler anlatım biçimlerine göre üç ana başlıkta incelenir:

- Nazım (şiir) biçimleri
- Nesir (düz yazı) türleri
- Dram (tiyatro) türleri

NAZIM BİÇİMLERİ

Nazım biçimi, bir şiirin dış yapısını, yani mısra sayısı, ölçü, kafiye düzeni ve nazım birimi gibi teknik özelliklerine göre aldığı biçimi ifade eder. Şiirler, yazıldıkları dönemin geleneğine ve şairin anlatım tercihlerine göre farklı nazım biçimlerinde kaleme alınır. Türk edebiyatında hem halk şiiri hem de divan şiiri geleneğinde birçok nazım biçimi gelişmiştir.

Mısra

Mısra, şiirin en küçük yapısal birimidir. Tek bir satırlık şiir cümlesine mısra (dize) adı verilir. Bazen anlamca tek başına yeterli olabilirken, çoğu zaman ikinci bir mısrayla birleşerek beyit ya da dörtlük oluşturur.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Birim	1 satır
Ölçü	Hece, aruz ya da serbest olabilir
İşlev	Beyit, dördlük veya bent yapılarının temel taşı
Bağımsızlık	Genellikle başka mısralarla anlam kazanır; ancak bazıları tek başına da anlamlıdır

Edebiyatta Öne Çıkan Mısra Türleri:

- **Mısra-ı berceste:** Seçkin, anlam yönüyle güçlü, ezberlenmeye değer mısra.
- **Mısra-ı müfred:** Tek başına yazılan ve tam anlamlı olan bağımsız mısra.

Örnekler:

1. Mısra-ı Berceste – Fuzûlî

Söylesem tesiri yok, sussam gönül razı değil.

2. Mısra-ı Müfred – Necip Fazıl Kısakürek

Sakın kader deme, kaderin üstünde bir kader vardır.

Notlar:

Divan edebiyatında her beyit iki mısradan oluşur; bu nedenle mısra düzeni ve iç ritim çok önemlidir. Mısralar, ses ve anlam bakımından uyumlu olacak biçimde düzenlenir. Halk şiirinde dördlüklerin her bir satırı da bir mısradır.

Beyit

Beyit, iki mısradan oluşan nazım birimidir. Aralarında anlam, ölçü ve kafiye yönüyle bütünlük bulunan iki mısra, bir beyit oluşturur. Özellikle Divan edebiyatında şiir, beyitler hâlinde yazılır ve beyit bu edebî geleneğin en temel yapısal birimidir. Beyit, kendi içinde anlamlı olabileceği gibi, bazen bir şiirin genel temasına hizmet eden parça da olabilir. Bazı beyitler, halk arasında atasözü gibi kullanılmıştır ve yüksek anlam taşıyanlara beyt-i berceste denir.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Birim	2 mısra
Ölçü	Genellikle aruz vezni kullanılır
Kafiye düzeni	aa / ba / ca ... (her beyit kendi içinde kafiyelidir)
Kullanım alanı	Gazel, kaside, mesnevi, kıta, terkib-i bend, terci-i bend gibi nazım biçimleri

Örnek: Fuzûlî – Gazel’den Bir Beyit:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâçtan tabîb
Kılma derman kim helâkim zehri dermanındadır

Günümüz Türkçesiyle:

Aşkın derdiyle hoşnutum, tabip ilaçtan elini çek.
Çünkü benim helâkim, bana derman olan zehrin içinde saklıdır.

Notlar:

Beyitlerde birinci mısra genellikle düşüncenin girişini, ikinci mısra ise tamamlayıcısı veya sonucu olur. Bazı şiir türlerinde her beyitte farklı bir konu işlenebilir (örneğin gazel), bazılarında ise bütün beyitler aynı temaya hizmet eder (örneğin kaside).

Kıta

Kıta, divan edebiyatında kullanılan kısa ve özlü bir nazım biçimidir. Genellikle öğüt, düşünce, yergi ve kişisel gözlem gibi konular işlenir. Şairin adı çoğu zaman metnin sonunda yer almaz. Gazel gibi beyitlerle yazılır; ancak gazeldeki matla (ilk beyitte uyak) özelliği kıtada bulunmaz.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Beyit
Beyit sayısı	Genellikle 2–12 beyit
Ölçü	Aruz vezni
Kafiye düzeni	“x a / x a / x a / ...” şeklindedir (matla yoktur)
Konu	Ahlâkî öğütler, düşünce, eleştiri, felsefî yaklaşımlar

Örnek:

Gönül verdim bir yâre kim
Gamından oldum hezâr dert
Ne âlîdür ne nâzı var
Ne mihri var ne vefâsı

Günümüz Türkçesiyle:

Bir yâre gönül verdim ki
Gamından bin çeşit dert çektim
Ne bir yüceliği, ne nazı var
Ne sevgisi var, ne de vefası
(Şeyhi)

Notlar:

Kıta biçimi, gazel gibi beyitlerle yazılır ama ilk beyitte kafiyelenme zorunluluğu yoktur. Kıtalar, genellikle düşünce şiirleridir; hikmet, ahlâk ya da sosyal mesaj içerebilir. Kıta, bazen şairin kişisel hayal kırıklıklarını ya da gözlemlerini sade ve etkili bir üslupla aktarır.

Bent

Bent, üç ile on arasında değişen sayıda mısradan oluşan, kendi içinde anlam bütünlüğü taşıyan şiir parçasıdır. Özellikle terkeb-i bend, terci-i bend ve müstezat gibi nazım biçimlerinde kullanılır. Bent, tıpkı beyit ya da dörtlük gibi bir nazım birimidir; ancak daha uzun yapısıyla düşünce ya da temayı daha kapsamlı bir biçimde sunar.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Mısra (3–10 arası)
Bent sayısı	Şiire göre değişir; genellikle 5–10 bent içerir
Ölçü	Divan şiirinde aruz vezni, modern şiirde serbest olabilir
Kafiye düzeni	Biçime göre değişir; bent içinde ve vasıta beyitte farklılık gösterebilir

Bent Kullanan Başlıca Nazım Biçimleri:

1. **Terkib-i Bend:** Her bent sonunda farklı bir vasıta beyit yer alır.
2. **Terci-i Bend:** Her bent sonunda aynı vasıta beyit tekrar eder.
3. **Müstezat:** Her bentte uzun ve kısa mısralar (ziyade) dönüşümlü kullanılır.

Örnekler:

1. Terkid-i Bend – Ziya Paşa

Nush ile uslanmayı etmeli tekdir

Tekdir ile uslanmanın hakkı kötektir

Günümüz Türkçesiyle: Nasihatle uslanmayı azarlamak gerekir; azarlamayla da uslanmanın hakkı dayaktır.

2. Terci-i Bend – Bakî

Tâli' oldu neyyir-i ikbâl-i devlet subh-dem

Şu'le saldı âleme necm-i hidâyet subh-dem

Kâ'inâtı kıldı mir'ât-ı cemâl-i şâhdan

Gark-ı envâr-ı hidâyet Rabb-ı izzet subh-dem

Günümüz Türkçesiyle Anlamı:

Talih, devletin ikbal yıldızını sabah vaktinde doğurdu

Hidayet yıldızı, âleme ışık saçtı

Kâinatı, padişahın cemalinin aynası kıldı

Rabb'in hidayet nurlarıyla doldu sabah vakti

3. Müstezat – Nedim

Örnek:

Ey şûh-ı kerem-pîşe dil-i zâr senindir

Yok minnetin asla

Ey kân-ı güher anda ne kim var senindir

Pinhân u Hüveydâ

Sen kim gelesin meclise bir yer mi

bulunmaz

Baş üzre yerin var

*

Günümüz Türkçesiyle:

Ey cömert ve şuh sevgili, bu yaralı kalp senindir,

Senin iyiliğine minnet gerekmez.

Ey incilerle dolu hazine, sende olan her şey güzeldir,

Hem gizli hem açık olan seninle ilgilidir.

Eğer meclise gelmek istersen, yer mi yok sanırsın?

Senin yerin başımızın üstüdür.

Notlar:

Bentler, tek başına anlamlı kısa şiir bölümleri gibidir. Felsefî düşünceler, toplum eleştirileri, duygusal temalar uzun soluklu biçimde işlenebilir. Modern şiirde bent yapısı, paragraf benzeri işlev de görebilir.

Dörtlük

Dörtlük, dört mısradan oluşan nazım birimidir. Türk edebiyatında özellikle halk şiiri geleneğinde temel yapıyı oluşturur. Dörtlükler, anlam ve ses bakımından kendi içinde uyumlu, bütünlüklü parçalardır. Şairin duygu ve düşüncelerini sade, özlü ve ahenkli biçimde sunmasına olanak tanır. Dörtlük, tek başına da bir anlam bütünü oluşturabilir. Bazen çok dörtlükten oluşan uzun şiirlerin her bir parçası olarak görev yapar. Aşk, ayrılık, doğa, toplumsal eleştiri, kahramanlık, tasavvuf gibi çok çeşitli konular olabilir.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Birim	4 mısra
Ölçü	Genellikle hece ölçüsü (7'li, 8'li, 11'li)
Kafiye düzeni	abab / aaxa / aaaa / abba vb.
Kullanım alanı	Koşma, mani, semai, destan, türkü, rubai, tuyuğ, şarkı gibi biçimlerde

Örnek: Karacaoğlan – Koşma'dan Dörtlük:

İncecikten bir kar yağar
Tozar Elif Elif diye
Deli gönül abdal olmuş
Gezer Elif Elif diye

Notlar:

Dörtlük, özellikle sözlü edebiyat geleneğinde ezberlenmesi kolay yapısıyla öne çıkar. Rubai ve tuyuğ gibi Divan şiiri biçimlerinde de dörtlük yapısı vardır ancak bunlar aruzla yazılır. Şarkı ve murabba gibi nazım biçimleri de dörtlük temellidir, ancak eda ve içerik bakımından farklılaşır.

Gazel

Gazel, klasik Türk edebiyatının en yaygın ve en zarif nazım biçimlerinden biridir. Beyitlerle yazılır ve şiirsel ahenk, sanatlı dil ve derin duygularla öne çıkar. Konu ve üslup bakımından aşk (ilahi ya da beşerî), ayrılık, özlem, tasavvuf, hayat ve kader üzerine duygulu ifadeler içerir. Söz sanatlarına (teşbih, istiare, mecaz, hüsnütalil vb.) sıkça yer verilir. Gazelerde beyitler bazen anlam bakımından birbirinden bağımsız olabilir (yek-âhenk değildir). Ancak bazı gazeller bütünlük de gösterebilir (yek-âhenk, yek-avaz gazel).

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Beyit
Beyit sayısı	En az 5, en fazla 15'tir (çoğunlukla 7–9 beyit)
Ölçü	Aruz vezni (en çok kullanılan kalıp: mefûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün)
Kafiye düzeni	aa / ba / ca / da... (ilk beyitte mısralar birbiriyle kafiyeli)
İlk beyit	Matla (başlangıç); her iki mısra da kafiyelidir
Son beyit	Makta; şair genellikle adını (mahlas) burada söyler

Örnek: Nedîm – Gazel (Seçme Beyitler)

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsar-ı âl olmuş sana
Bûy-i gül taktîr olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana

Günümüz Türkçesiyle Açıklama:

- İlk beyit (matla):
Nezaket haddeden geçmiş, sana boybos olmuş;
şarap şişeden süzülmüş, sana al yanak olmuş.
- İkinci beyit:
Gülün kokusu taktir olunmuş, nazın ucu işlenmiş;
biri sana ter, birisi de mendil olmuş sana.

Notlar: Lirik türün en güzel örnekleri gazel biçimiyle verilmiştir. Gazellerin ilk beyitine “matla”, son beyitine “makta”, en güzel beyitine “beytü’l-gazel” adı verilir. Şairin adının geçtiği beyite “mahlas beyiti” denir ve genellikle maktada yer alır.

Kaside

Kaside, dinî, ahlâkî, sosyal ve siyasal konularda yazılan, övgü ve yergi içeren uzun soluklu bir nazım biçimidir. Genellikle bir devlet büyüğünü, din adamını veya önemli bir şahsiyeti övmek amacıyla yazılır. Divan edebiyatında özellikle padişah, sadrazam, şeyhülislam, din büyükleri ve mevsimler kasidenin başlıca konularını oluşturur.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Beyit
Beyit sayısı	En az 33, bazen 100'ü aşabilir
Ölçü	Aruz vezni (çoğunlukla “mefûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün”)
Kafiye düzeni	aa / ba / ca / da ... (gazelle aynıdır)

Kaside Bölümleri:

1. **Nesib (Teşbib):** Giriş; doğa, mevsim, aşk gibi konularla şiire girilir.
2. **Girizgâh:** Asıl övgüye geçiş beyiti.
3. **Medhiye:** Şiirin övgü bölümüdür; padişah, vezir veya din büyüğü yüceltilir.
4. **Matla:** Kaside ve gazelde ilk beyite verilen addır. Her iki mısra kafiyelidir.
4. **Tegazzül:** Şiir içinde kısa bir gazel bölümü olabilir.
5. **Fahriye:** Şairin kendini övdüğü bölümdür.
6. **Dua:** Övülen kişi için dua edilir; şiir iyi dileklerle biter.

Örnek: Nef'î – Kaside (Teşbib ve Girizgâh):

Gün doğmadan meşrik-ı âlemde olur peyda
Nûr-i cemâlinle cihan âfitâb eyler
Her kim ki o mihrap-yüzün gördü secdeyle
Secde kılar ol yüzü, yüz kible-tâb eyler

Günümüz Türkçesiyle:

Senin yüzünün nuru öyle parlaktır ki, daha güneş doğmadan dünyayı aydınlatır.
O yüzü gören secdeye kapanır, artık yüzünü kibleye değil, sana döner.

Notlar: Kaside, resmî ve ciddi bir dil taşır. Söz sanatları, ağır ve sanatlı söyleyişler çokça yer alır. Nef'î, Bâkî, Ahmed Paşa gibi şairler kaside türünün en güçlü isimleridir.

Mesnevi

Mesnevi, her beyti kendi içinde kafiyeli olan, uzun ve olay örgüsüne dayalı şiirlerin yazımında kullanılan bir nazım biçimidir. Özellikle aşk hikâyeleri, dinî ve tasavvufî öğretiler, didaktik (öğretici) konular ile tarihî destanlar bu biçimle yazılmıştır. Divan edebiyatında roman ve hikâye işlevi gören en kapsamlı şiir türüdür. En ünlü temsilcileri: Mevlânâ, Fuzûlî, Genceli Nizâmî, Şeyyad Hamza.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Beyit
Beyit sayısı	Sınırsız; binlerce beyitten oluşabilir
Ölçü	Aruz vezni (özellikle “mefâîlün / mefâîlün / feûlün”)
Kafiye düzeni	aa / bb / cc / dd ... (her beyit kendi içinde kafiyeli)
Kullanım alanı	Uzun hikâyeler, dini öğretiler, ahlaki öğütler, aşk maceraları

Özellikleri:

- Her beyit kendi içinde kafiyelidir, bu da şairin anlatımda özgürleşmesini sağlar.
- Uzun anlatılar, alegoriler, öğütler mesnevi ile ifade edilir.
- Genellikle bir mesnevi, bir konuyu baştan sona anlatır.
- Aruz ölçüsünün kısa kalıpları tercih edilir, çünkü uzun yapıya daha uygundur.

Örnek: Mevlânâ – Mesnevi-i Manevî (1. Beyit), Farsça Beyit:

Bişnev ez ney çün hikâyet mîkoneed

Ez cüdâîhâ şikâyet mîkoneed

Türkçeye Çevirisi:

Dinle, bu ney nasıl hikâye anlatıyor.

Ayrılıklardan nasıl şikâyet ediyor, dinle!

— Mesnevi-i Manevî, Mevlânâ’nın Farsça yazdığı ve Türk edebiyatı ile İslam düşüncesinde çok önemli bir yer tutan eseridir.

Notlar: Mesnevi, şekil olarak nazımdır ama işlev olarak nesirdir. Bu nedenle edebiyat derslerinde hem nazım biçimi hem anlatı türü olarak incelenir. Her mesnevi bir bütünlük taşıyan bağımsız bir anlatıdır. Mesneviler, klasik edebiyatın en özgür ve çok yönlü anlatı biçimidir.

Murabba

Murabba, her kıtası dört mısradan oluşan, dörtlük düzenine sahip klasik bir nazım biçimidir. Divan şiirinde hem aşk hem de ahlaki, öğretici ve sosyal temalarla yazılmıştır. Sade yapısı ve düzenli uyak yapısıyla hem anlam bütünlüğü hem de ritmik ahenk sağlar. Her bent, dört mısradan oluşur ve kendi içinde anlam bütünlüğü taşır. Bentler arasında tekrar eden uyak mısrası varsa şarkıya yaklaşır. Divan şairleri, özellikle duygu yoğunluğu yüksek, lirik söyleyişlerde bu biçimi tercih etmiştir

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Dörtlük (her bent = 4 mısra)
Kıt'a sayısı	Genellikle 3–7 arası; bazen daha uzun olabilir
Ölçü	Aruz vezni (nadiren hece)
Kafiye düzeni	aaaa / bbba / ccca ... veya abab / cccb / dddb ...
Konu	Aşk, tasavvuf, öğretici öğütler, toplumsal eleştiriler

Örnek:

Geçti cânânın firâkı cânıma
Tîr-i cevri gibi girdi kanıma
Nâleden bir kimse gelmez yanıma
Söyle ey bād-ı sabâ cânânıma

Günümüz Türkçesiyle Anlamı:

Sevgiliden ayrılığım canıma yetti
Eziyet okları kanıma girdi
İnlemeden kimse yanıma gelmez
Ey sabah rüzgârı, sevgilime bunları söyle!

Bahr-i aşkına olalı âşinâ
Yad olupdur cümle-i âlem bana
Yalnız kaldım garîb ü mübtelâ
Söyle ey bād-ı sabâ cânânıma
(Ahmed Paşa)

Aşk deniziyle tanıştığım zamandan beri
Bütün insanlar bana yabancı olmuştur.
Garip ve tutkulu bir şekilde yalnız kaldım.
Ey sabah rüzgârı, sevgilime bunları söyle!

Notlar:

Murabba biçimiyle yazılan şiirler hem halk hem divan şiiri geleneğine uyarlanabilir. Bu biçim, hem öğretici içerik taşıyabilen hikemî tarzda hem de duygusal (lirik) şekilde kullanılabilir. Ziya Paşa, Namık Kemal gibi Tanzimat şairleri murabba türünü sosyal eleştiride etkili kullanmıştır.

Rubai

Rubai, dört mısradan oluşan, genellikle felsefî, tasavvufî ve hikmetli düşüncelerin işlendiği kısa ve özlü bir nazım biçimidir. Fars edebiyatı kökenlidir; Türk edebiyatında da özellikle hikemî (öğretici) anlatımın önemli örnekleri bu biçimle verilmiştir. Rubailer genellikle tek başına bir anlam bütünlüğü oluşturur. Anlam yoğunluğu yüksektir; az sözle derin bir düşünce aktarılır. Alaycı, sorgulayıcı, metafizik ve varoluşsal temalar sıktır. Divan şiirinde rubai yazan şaire rubaiyyât-nüvis denir.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Dörtlük
Mısra sayısı	4
Ölçü	Aruz vezni (rubâî vezni denilen 24 özel kalıptan biriyle)
Kafiye düzeni	aaxa veya aaaa
Konu	Aşk, dünya hayatı, ölüm, kader, tasavvuf, bilgelik

Örnek: Ömer Hayyam – Rubai (Türkçeye çevrilmiş):

Nice yıllar geçti bu yalan dünyada,
Ne varsa âlemde, hep yalan rüyada.
Gönül egle bu fâni cihanda,
Çünkü sonu yoktur bu bulut deryada.

Türk Edebiyatında Rubai:

- Rubai yazan önemli Türk şairleri: Azmizâde Haletî, Nabi, Yahya Kemal, Arif Nihat Asya
- Yahya Kemal'in rubailerı daha çok aşk ve millî değerler üzerinedir.
- Cumhuriyet döneminde felsefî, didaktik ve sosyal içerikli rubailer de yazılmıştır.

Notlar:

Rubailer bazen dört mısradan bir şiirin anlam zirvesine ulaşır. Aruz ölçüsünün dışına çıkılmaz. Heceyle yazılan benzeri ise tuyuğtur. Rubai aruzun özel kalıpları ile yazılır. Kendine özgü 24 kalıbı vardır. Rubai ile karıştırılmaması gereken halk şiiri biçimi: mani

Tuyuğ

Tuyuğ, Türk edebiyatına özgü bir nazım biçimidir. Özellikle Divan edebiyatında kullanılmıştır. Rubaiye benzer, ancak aruz ölçüsünün sadece fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbıyla yazılması ve heceyle yazılmış halk şiiri etkisi taşıması yönüyle farklılık gösterir.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Dörtlük
Mısra sayısı	4
Ölçü	Aruz vezni (fâilâtün / fâilâtün / fâilün)
Kafiye düzeni	aaba veya aaaa
Konu	Aşk, hikmet, tasavvuf, dünya hayatı, ölüm

Edebî Özellikleri:

- Türkler tarafından rubai örnek alınarak geliştirilmiştir.
- Kadı Burhaneddin, tuyuğ türünün en önemli şairidir.
- Az sözle derin anlam oluşturmak esastır.
- Divan şiirinde başka biçimlerle çok az benzerlik gösterir; kendine özgüdür.

Örnek: Kadı Burhaneddin – Tuyuğ

Bu dünyada murâdına eren var mı?
Gam yükünü gönül kârı gören var mı?
Cihân dolu cefâ varken bu dünyâda
Bir kevser içip de gülen var mı?

Günümüz Türkçesiyle Anlamı:

Bu dünyada istediğine ulaşan biri var mı?
Kederi gönül işi sayan biri var mı?
Dünya baştan sona cefayla doluyken,
Kevser içmiş gibi gerçekten gülen var mı?

Notlar: Tuyuğ, Türk şiir geleneğinin Divan edebiyatına katkısıdır. Kısa olması, anlamı yoğunlaştırır; felsefi ve tasavvufi söyleyiş bu biçimde güç kazanır. Tuyuğ, yalnızca bir dörtlükten oluşur, bu yönüyle tam anlamıyla kapalı bir şiir parçasıdır.

Sarkı

Şarkı, Divan edebiyatına Türklerin kazandırdığı ezgiyle söylenmeye uygun, bestelenebilir bir nazım biçimidir. Genellikle aşk, sevgili, doğa, eğlence, ayrılık gibi lirik konular işlenir. Dörtlüklerden oluşur ve her dörtlüğün sonunda nakarat görevi gören bir mısra tekrar edilir. Divan şiirinde halk zevkini yansıtan en önemli biçimdir. Musikiyle uyumlu olması şarkıyı türkü, semai gibi halk nazım biçimlerine yaklaştırır. En güzel örnekleri Nedim tarafından verilmiştir. Son mısranın tekrarı ezgisel bir ahenk kazandırır. Şarkıda her dörtlüğün sonunda tekrar mıstasına **nakarat** denir.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Nazım birimi	Dörtlük (bent)
Dörtlük sayısı	Genellikle 3–5 bent
Ölçü	Aruz vezni
Kafiye düzeni	aaxa / bbba / ccca ... (x = tekrar eden mısra yani nakarat)
Tekrar mısrası	Nakarat (her dörtlüğün sonunda aynen tekrar edilir)
Konu	Aşk, doğa, içki, ayrılık, özlem, lirik ve duygusal temalar

Örnek: Nedim – Şarkı

Kimlerüñ çeşmine ol sîne bu şeb nûr oldu
Nereye gitdi o her-câyî o meh-pâre ‘aceb
Kimlerüñ yâresine merhem-i kâfûr oldu
Kandedür kande o zâlim o sitem-kâre ‘aceb

Meclis-I Cem kurulaldan olagelmiş elbet
Câmdan sonra birer bûse verilmek âdet
Bari sen ey nîgeh-I hasret edip bir cür’et
Şunu bir söylesen olmaz mı kadeh-kâre aceb

Varup ol derd-şinas-ı dil ü cânı görsem
Hâk-i pâ yine Nedîmâ yine yüzler sürsem
Gizlice arasam ağzın lebin emsem sorsam
Hiç bir çâre bilür mi dil-i bîmâre aceb

(Nedim)

Günümüz Türkçesiyle Anlamı:

O sine, acaba bu gece kimlerin gözüne nur oldu
Acaba, o sebatsız, o ay parçası nereye gitti
O, kimlerin yarasına kafur merhemi oldu
O zalim, o sitemkâr nerelerdedir

İçki meclisi kurulduğundan beri elbet
Kadehten sonra birer öpücük vermek adettir.
Ey hasretli bakış! Bari sen edip cüret
Sakiye şunu söyleyen olmaz mı acaba

Gidip o gönlü-canı dertli olan sevgiliyi görsem
Ey Nedim! Onun ayağının toprağına yüzümü sürsem
Gizlice ağzını arasam dudaklarını öpüp sorsam
Hasta gönlüme bulunabilecek bir çare bilir mi acaba?

Notlar: Nakaratlı yapısı sayesinde müzikle kolayca uyum sağlar. Klasik Türk musikisinde bestelenmiş çok sayıda şarkı vardır. “Şarkı” türü, lirik halk edebiyatı ile divan edebiyatı arasında bir köprü niteliğindedir.

NAZIM BİÇİMLERİ DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Boşluk Doldurma

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun kavramları yazınız:

1. Divan edebiyatına Türklerin kazandırdığı, her dörtlüğün sonunda tekrar eden mısra bulunan nazım biçimi _____'dir.
2. _____, her beyitin kendi içinde kafiyeli olduğu ve uzun hikâyelerin anlatıldığı nazım biçimidir.
3. Gazelin ilk beyitine _____, son beyitine _____ denir.
4. Dört mısralık, tek dörtlükten oluşan ve sadece fâilâtün vezniyle yazılan nazım biçimi _____'dur.
5. _____, halk zevkine yakınlığı, içten söyleyişi ve musikîyle uyumu nedeniyle bestelenmeye en uygun nazım biçimidir.
6. Klasik müstezat nazım biçiminde, uzun mısralardan sonra gelen kısa mısralara _____ adı verilir.
7. Kaside nazım biçiminde şairin kendisini övdüğü bölüme _____ denir.
8. Terki-i bend ve terci-i bend biçimlerinde, bentleri birbirine bağlayan beyitlere _____ beyit denir.
9. Anlam yönüyle güçlü olan ve halk arasında atasözü gibi kullanılan beyitlere _____ denir.
10. Nazım birimi yalnızca beyit olan; aşk, ayrılık ve tasavvuf temalarını işleyen şiirlere _____ denir.

2. Eşleştirme

Aşağıda verilen nazım biçimlerini, karşısındaki özelliklerle eşleştiriniz.

| A. Gazel | B. Mesnevi | C. Şarkı | D. Tuyuğ | E. Kaside | F. Müstezat | G. Rubai |
H. Murabba | I. Kıta | J. Terki-i Bend |

1. () Her beyit kendi içinde kafiyelidir, uzun anlatımlar için uygundur.
2. () Beyitlerle yazılır; övgü ve yergi içerir, bölümleri vardır.
3. () Dörtlük yapısındadır, Türklerin geliştirdiği kısa nazım biçimidir.
4. () Aşk, tasavvuf, hayat gibi temaları işler; matla ve makta içerir.
5. () Dörtlüklerden oluşur, nakarat mısrası her bentte tekrar eder.

6. () Her beyit kendi içinde kafiyelidir; klasik anlatı şiiridir.
7. () Dört mısralık özlü şiir; hikmet ve felsefe içerir.
8. () Uzun ve kısa mısraların sırayla kullanıldığı biçimdir.
9. () Beyit sayısı azdır, genellikle öğüt verici niteliktedir.
10. () Her bent sonunda farklı vasıta beyitle bağlanan nazım biçimi.

3. Doğru – Yanlış

Aşağıdaki ifadeler doğruysa “D”, yanlışsa “Y” yazınız.

1. () Rubai ve tuyuğ hem yapı hem vezin bakımından tamamen aynıdır.
2. () Murabba dört mısralık bentlerden oluşan bir nazım biçimidir.
3. () Müstezat, her uzun mısradan sonra gelen kısa bir mısra ile oluşur.
4. () Terci-i bendde her bent farklı vasıta beyitle biter.
5. () Kıta biçiminde ilk beyitte kafiye zorunluluğu yoktur.
6. () Gazel, beyit sayısı sınırsız bir nazım biçimidir.
7. () Mesnevi ile şarkının ortak özelliği her ikisinin de dörtlüklerden oluşmasıdır.
8. () Kasidenin giriş bölümü “teşbib” olarak adlandırılır.
9. () Şarkı biçiminde aruz vezni kullanılmaz, yalnızca hece ölçüsü vardır.
10. () Beytü’l-gazel, gazelin en anlamlı ve en güzel beyitidir.

4. Kısa Cevaplı Sorular

Aşağıdaki soruları kısa ve öz şekilde yanıtlayınız:

1. Beyitte birinci mısra neyi ifade eder, ikinci mısra neyi tamamlar?
2. Terki-i bend ile terci-i bend arasındaki yapısal fark nedir?
3. Beyitler en çok hangi edebî geleneğin temel yapısal birimidir?
4. Dörtlük biriminden oluşan, çoğunlukla öğretici ve sosyal temalar işleyen nazım biçimlerinden birini adlandırınız.
5. Mesnevi biçiminin hikâye anlatımında sağladığı teknik avantaj nedir?

5. Uzun Cevaplı Sorular

Aşağıdaki soruları açıklayıcı şekilde yanıtlayınız:

1. Gazel ve şarkı nazım biçimlerini yapı, tema ve üslup bakımından karşılaştırınız.
2. Mesnevi nazım biçiminin özelliklerini açıklayınız. Bu biçimin edebî işlevini ve tarihsel örneklerini yazınız.
3. Gazel ile kaside nazım biçimlerini yapı, tema ve anlatım tarzı yönünden karşılaştırınız.
4. Şarkı nazım biçiminin musikiyle ilişkisini açıklayınız. Yapısı, konusu ve bestelenmeye uygunluğu hakkında değerlendirme yapınız.

NESİR TÜRLERİ

Nesir (düz yazı), duygu, düşünce ve olayların ölçsüz, serbest bir anlatım düzeniyle ifade edildiği anlatım biçimidir. Nesir, şiire göre daha açıklayıcı, doğrudan ve anlatıma dayalıdır. Günlük hayatın içinden ya da hayal gücünden beslenen olaylar, karakterler, düşünceler ve gözlemler nesir yoluyla aktarılır.

Türk edebiyatında nesir türleri, hem sözlü gelenekten hem de yazılı kültür birikiminden beslenerek gelişmiştir. Masallardan romanlara, hatıralardan destanlara kadar birçok tür nesir çatısı altında toplanır. Bu türler; yapılarına, işlevlerine, içeriklerine ve hedef kitlelerine göre farklılık gösterir.

Masal

Masal, olağanüstü olaylar ve kahramanlarla örülü, çoğunlukla sözlü kültür ürünü olan, eğlendirici ve eğitici amaç taşıyan kısa anlatı türüdür. Gerçek dışı unsurlar masalın temelini oluşturur; anlatılanlar yaşanmış gibi değil, “bir varmış, bir yokmuş” havasında sunulur.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Anlatım türü	Nesir (düz yazı)
Gerçeklik düzeyi	Olağanüstülük hâkimdir; olaylar hayal gücüne dayanır
Kahramanlar	Devler, periler, padişahlar, cadılar, hayvanlar vb.
Amaç	Eğlendirmek, ders vermek, hayal gücünü geliştirmek
Zaman ve mekân	Belirsizdir; “bir varmış, bir yokmuş...” ifadesiyle başlar
Kalıplaşmış ifadeler	“Az gittim uz gittim...”, “Gökten üç elma düştü...” gibi

Bölümleri:

1. **Döşeme:** Giriş kısmı, dinleyiciyi masal havasına sokan kalıplaşmış giriş.
2. **Olay:** Asıl olay dizisi ve kahramanın karşılaştığı zorluklar.
3. **Düğüm:** Çatışma ya da sorun.
4. **Çözüm:** Kahramanın sorunu aşması ve mutlu son.
5. **Dilek:** Masalın sonunda iyilik dilekleri (Gökten üç elma düştü...).

Örnek: Keloğlan ile Dev

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, pireler tellal iken, develer berber iken, ben annemin beşiğini tıngır mıngır salllar iken...

Bir köyde Keloğlan adında fakir ama akıllı bir delikanlı yaşarmış. Bir gün köyüne musallat olan devi alt etmek için yola çıkmış. Yolda yaşlı bir nine ona bir altın tüy ve bir bilgelik sözü vermiş. Keloğlan bu öğütlerle devi zekâsıyla alt etmiş, köyü kurtarmış.

Gökten üç elma düşmüş: biri anlatana, biri dinleyene, biri de aklını kullanan Keloğlan'a...

Notlar: Masallar anonimdir; yani yazarları belli değildir. Eğitici yönü dolaylıdır: doğruluk, sabır, cesaret, akıl gibi değerler yüceltilir. Masallar çocuklar için yazılmıştır ama halkın ortak hayal gücünü yansıtır.

Fabl

Fabl, hayvanların, bitkilerin veya cansız varlıkların konuşturularak insanlara özgü davranışlar sergilediği; sonunda ise ahlaki bir ders veren kısa anlatı türüdür. Fabllar, özellikle çocuklara erdemli davranışlar kazandırmak amacıyla yazılmış öğretici masallardır.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Anlatım türü	Nesir (düz yazı), bazen nazım (şiir)
Kahramanlar	Hayvanlar, bitkiler, nesneler (insan gibi konuşur ve davranır)
Amaç	Eğitmek, düşündürmek, ders vermek
Konu	Bencillik, açgözlülük, kibir, çalışkanlık gibi evrensel temalar
Sonuç	Kısa bir kıssadan hisse (öğüt) içerir

Bölümleri:

1. **Serim (Giriş):** Kahramanlar tanıtılır, olay başlatılır.
2. **Düğüm (Gelişme):** Sorun ya da çatışma ortaya çıkar.
3. **Çözüm (Sonuç):** Sorun çözülür, genellikle olay bir sonuca bağlanır.
4. **Öğüt (Kissadan hisse):** Okuyucuya ders veren kısa bir cümleyle biter.

Örneği: La Fontaine – Tilki ile Karga (Sadeleştirilmiş)

Bir karga, ağzında bir parça peynirle ağaca konmuş. Aşağıda bekleyen tilki, peyniri almak için:

— Ey karga! Ne güzel tüylerin var. Sesin de o kadar güzeldir ki mutlaka ormanın en güzel kuşu sensin!

Karga, bu övgülerle gururlanmış ve sesini göstermek için “gak” demiş. Ağzındaki peynir yere düşmüş. Tilki hemen peyniri kapmış:

— Güzel sesin var ama biraz da aklın olsaydı, hem peynirin olurdu hem de övgün!

Öğüt: Güzel sözlere kanıp aldananlar sonunda kaybeder.

Notlar:

Fabllar hem sözlü kültürde hem klasik ve modern edebiyatta yer bulmuştur. Ezop, Bîdîl, La Fontaine dünya edebiyatında en tanınmış fabl yazarlarıdır. Türk edebiyatında Şeyhi'nin “Harname”si, manzum fabl örneğidir.

Destan

Destan, bir milletin tarihî olaylarını, kahramanlıklarını, savaşlarını, doğal felaketlerini ve toplumsal mücadelelerini anlatan, epik (yiğitlik ve yüceltme temelli) uzun anlatı türüdür. Başlangıçta sözlü gelenek içinde doğmuş, daha sonra yazıya geçirilmiştir. Destanlar, bir milletin ortak hafızasını ve değerlerini yansıtır.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Anlatım türü	Genellikle nesir (düz yazı); bazen manzum (şiir)
Kaynak	Sözlü kültür (anonimdir)
Konular	Savaşlar, göçler, kuraklıklar, kurtuluş mücadelesi, liderler
Zaman – mekân	Belirsizdir; ancak tarihsel izler taşır
Kahramanlar	Gerçek ya da yarı efsanevi kişiler, halk önderleri
Özellikler	Abartılı anlatım, yiğitlik, doğaüstü olaylar, millî birlik

Destan Türleri:

- 1. Doğal (Anonim) Destanlar:** Halk arasında doğmuş, uzun zaman sonra yazıya geçirilmiştir.
 - Örn: Alp Er Tunga Destanı, Manas Destanı, İlyada – Odyssea
- 2. Yapay (Sanatlı) Destanlar:** Bir şair veya yazar tarafından bilinçli olarak yazılmıştır.
 - Örn: Çanakkale Şehitlerine (Mehmet Akif), Kurtuluş Savaşı Destanı (Nazım Hikmet)

Örnek: Alp Er Tunga Destanı'ndan Fragman:

Alp Er Tunga öldi mi
İsız ajun kaldı mı
Ödleğ öçin aldı mı
Emdi yürek yırtılır

Günümüz Türkçesiyle:

Alp Er Tunga öldü mü?
İssız dünya kaldı mı?
Düşman ondan öcünü aldı mı?
Artık yürekler paramparça olur.

Notlar: Türk destanları arasında en önemlileri: Alp Er Tunga, Oğuz Kağan, Manas, Köroğlu. Destanlar, halkın milli bilinç, cesaret, bağımsızlık ve inanç değerlerini yansıtır. Özellikle sözlü anlatım teknikleri (tekrar, yüceltme, benzetme) sıklıkla kullanılır.

Halk Hikâyesi

Halk hikâyesi, gerçek hayata yakın, genellikle aşk, kahramanlık ve dinî temaları işleyen, sözlü gelenekte anlatılagelmiş, zamanla yazıya da geçmiş olan uzun anlatı türüdür. Masal ve destan arasında bir yerde durur: masaldaki olağanüstülük yerini gerçekliğe bırakırken, destandaki kahramanlık daha bireysel hâle gelir.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Anlatım türü	Nesir (düz yazı) içinde zaman zaman manzum bölümler
Kaynak	Sözlü halk kültürü; anlatıcılar (âşıklar) aracılığıyla yayılmıştır
Konular	Aşk, kahramanlık, ayrılık, sadakat, kader, vatan sevgisi
Zaman – mekân	Genellikle belirsiz ama gerçek hayatla ilişkilidir
Kahramanlar	Aşıklar, yiğitler, padişahlar, dinî ya da halkî figürler
Özellikler	Duygusal anlatım, şiirsel bölümler, toplumsal değer yargıları

Bölümleri:

1. **Döşeme:** Olayın geçtiği çevre ve kahramanlar tanıtılır.
2. **Olay dizisi:** Aşk veya kahramanlık merkezinde olaylar gelişir.
3. **Şiirler:** Aşıkların ya da kahramanların duygularını ifade ettiği manzum parçalar var
4. **Sonuç:** Genellikle kavuşma veya ayrılıkla biter.

Örnek: Kerem ile Aslı (Özet): Kerem, bir padişah oğludur. Ermeni bir keşişin kızı olan Aslı'ya âşık olur. Babası Aslı'yı Kerem'den kaçıtır. Kerem, diyar diyar dolaşarak onu arar. Gittiği her yerde Aslı için şiirler söyler. Sonunda Aslı'yı bulur; ancak büyü nedeniyle kavuşamazlar. Kerem aşk ateşiyle yanarak ölür. Aslı da ardından can verir.

Kerem'in Söylediği Bir Şiirden (Anonim):

Acep nedendir bu garip sevdamız
Ayrılıklar düştü her bir adımda
Yâr yâr deyip gezdim o dağları
Bensiz uyur mu gözlerin şimdi?

Notlar: Halk hikâyeleri, hem duygusal hem de toplumsal bir işlev taşır. Anlatıcı (âşık) hikâyeyi anlatırken zaman zaman bağlama eşliğinde türkü söyler. En bilinen halk hikâyeleri: Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre, Âşık Garip.

Hikâye (Öykü)

Hikâye, yaşanmış ya da yaşanması mümkün bir olayın; kişi, zaman ve mekân öğelerine bağlı olarak kısa ve yoğun bir şekilde anlatıldığı edebî bir türdür. Günümüzde “öykü” adıyla da anılan bu tür, bireyin veya toplumun yaşantısından alınan anlamlı bir kesiti yansıtır. Roman gibi kurmaca metinler arasında yer almasına rağmen, hacim, yapı ve teknik bakımından romandan ayrılır. Hikâyeler, okurda duygu ve düşünce uyandırmayı, iz bırakmayı hedefler.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Anlatım türü	Nesir (düz yazı)
Uzunluk	Kısadır; olay, zaman ve kişi sayısı sınırlıdır
Yapı öğeleri	Serim, düğüm, çözüm (giriş, gelişme, sonuç)
Olay zamanı	Tek olay, kısa zaman dilimi
Amaç	Etkilemek, düşündürmek, yaşanabilirliği hissettirmek

Türleri:

1. Olay Hikâyesi (Klasik)

- o Merkezinde bir olay vardır.
- o Giriş, gelişme ve sonuç belirgindir.
- o Öncüsü: Maupassant (Fransız edebiyatı), Ömer Seyfettin (Türk edebiyatı)

2. Durum Hikâyesi (Kesit)

- o Olaydan çok ruh hâli ve gözlem ön plandadır.
- o Belirgin son yoktur.
- o Öncüsü: Çehov (Rus edebiyatı), Sait Faik Abasıyanık (Türk edebiyatı)

Örnek: Ömer Seyfettin – “Beyaz Lale” (Olay Hikâyesi, sadeleştirilmiş):

Balkan Savaşı yıllarında Osmanlı toprakları düşman işgali altındadır. Bulgarlar, Edirne’yi almış, birçok köyü yakmış, halkı sürmüş, kadınlara ve çocuklara zulmetmiştir.

Köylerden birinde, Nedret adında genç bir Türk kızı ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Nedret’in ağabeyi Şehzade, savaşta şehit düşmüştür. Babası da bir süre sonra esir alınır. Nedret, annesiyle birlikte yaşlı bir komşularının evine sığınır.

Bir gün köylerine Bulgar askerleri gelir. İçlerinden biri, komutanlarına genç ve güzel bir Türk kızını hediye etmek ister. Bu yüzden Nedret’i zorla alıp götürürler. Nedret, önce korksa da içinde bir intikam duygusu büyümeye başlar. Kendisini Edirne’ye götürürler.

Orada, Bulgar komutanı General İvanof’un karşısına çıkarılır. General, Nedret’in güzelliğinden etkilenir ve onu zorla evinde alıkoyar. Fakat Nedret, bu esaret altında korkaklaşmak yerine güçlenir. Planını sessizce yapar.

Evdeki herkesi kendine alıştıırır, güven kazanır. Günlerden bir gün, General’in masasındaki hançeri alır. Uyuyan düşmanın odasına sessizce girer ve hançeri tam kalbine saplar. General oracıkta ölür. Nedret kaçmaya çalışırken yakalanır.

Bulgarlar onu yargılar. Nedret, yargılanırken hiç korkmaz, hatta mahkeme salonunda başı dik şekilde konuşur:

“Ben vatanım için öldürdüm. Namusum için, şerefim için... Tek pişmanlığım, daha fazlasını yapamamış olmamdır.”

Duruşma sonunda Nedret’e idam cezası verilir. Genç kız, giyotin altında dimdik durur. Elindeki beyaz mendil yere düştüğünde, infaz gerçekleşir.

O günden sonra, halk arasında onun adı “Beyaz Lale” olarak anılır. Çünkü onun cesareti ve onuru, bir lale gibi temiz ve dimdiktir.

Mesaj: “Beyaz Lale”, sadece bir savaş hikâyesi değil, bir kadının onur, cesaret ve vatan sevgisinin destanıdır. Ömer Seyfettin, bu hikâyede genç bir kızın gözünden milletin direniş ruhunu yansıtır.

Notlar: Hikâye, modern edebiyatın en yaygın türlerinden biridir. Servet-i Fünun ve Millî Edebiyat dönemlerinde gelişmiş, Cumhuriyet dönemiyle olgunlaşmıştır. Önemli Türk hikâyecileri: Ömer Seyfettin, Sait Faik, Sabahattin Ali, Memduh Şevket Esenal.

Roman

Roman, gerçek ya da kurguya dayalı olayların, geniş bir zaman diliminde, ayrıntılı bir şekilde işlendiği en uzun anlatı türüdür. Kişi kadrosu, olay örgüsü, zaman ve mekân ilişkisi gelişmiş ve derinleştirilmiştir. Romanlar, insan hayatını bütün yönleriyle ele alır.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Anlatım türü	Nesir (düz yazı)
Uzunluk	En uzun anlatı türüdür
Yapı öğeleri	Giriş (serim), gelişme (düğüm), sonuç (çözüm)
Olay örgüsü	Gelişmiş; birden fazla olay ve yan olaylar içerir
Zaman – mekân	Belirlidir; ayrıntılı betimlenir
Kahramanlar	Geniş kadroludur, karakter tahlilleri ön plandadır

Roman Türleri (İçeriğe Göre):

1. **Tarihi Roman:** Tarihî bir dönemi veya kişiyi anlatır (Kürk Mantolu Madonna – Sabahattin Ali).
2. **Macera Romanı:** Heyecanlı ve hareketli olaylara dayanır (Define Adası – Stevenson).
3. **Psikolojik Roman:** Karakterlerin iç dünyasına odaklanır (Tutunamayanlar – Oğuz Atay).
4. **Toplumcu Roman:** Sosyal yapıyı, sınıfları ve toplumsal sorunları işler (İnce Memed – Yaşar Kemal).
5. **Realist Roman:** Hayatı gerçekçi şekilde anlatır.
6. **Fantastik/Bilimkurgu Romanı:** Gerçek dışı ya da geleceğe dönük kurgu içerir (1984 – Orwell).

Notlar:

Türk edebiyatındaki ilk yerli roman: Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat (Şemsettin Sami). Batılı anlamda ilk edebî roman: Mai ve Siyah (Halit Ziya Uşaklıgil). Roman, bireyin iç dünyasını, toplumu ve hayatı en derin yönleriyle anlatma imkânı sunar. 20. yüzyıldan itibaren modern roman teknikleri (iç monolog, bilinç akışı) gelişmiştir.

Efsane

Efsane, halkın hayal gücüyle şekillendirilmiş, genellikle gerçek bir olay, kişi ya da yerle ilişkilendirilen, olağanüstü özellikler taşıyan kısa anlatı türüdür. Efsaneler, toplumların kültürel belleğinde, sözlü gelenek aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Genellikle bir olayın “neden” ve “nasıl” olduğunu açıklamak amacı taşır.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Anlatım türü	Nesir (düz yazı), halk anlatısı
Gerçeklik durumu	Yarı gerçek – yarı hayal unsurlar içerir
Konu	Tarihî şahsiyetler, doğa olayları, kutsal varlıklar, yapılar
Zaman-mekân	Belirsiz ya da “bir zamanlar” ifadesiyle geçiş yapılır
Kahramanlar	Genellikle yarı tarihî, halk arasında tanınmış kişiler

İşlevleri:

- Halk arasında kutsal kabul edilen yerlerin ya da olayların açıklanması,
- İnanç, ibret, öğüt ve kültürel değerleri aktarma,
- Bireysel ya da toplumsal duyguların gizemli bir çerçevede sunulması,
- Yerel kimliğin ve halk hafızasının canlı tutulması.

Örnek: Kız Kalesi Efsanesi

Vaktiyle Toros Dağları'nın eteğinde, denize bakan bereketli topraklarda bir kral yaşamış. Bu kralın yıllarca çocuğu olmamış. Dualar etmiş, adaklar adamış ama Tanrı ona bir evlat vermemiş. Derken bir gün, saraya müjdeli haber ulaşmış: kraliçe bir kız çocuğu dünyaya getirmiş!

Kralın sevinci tarifsizmiş. Tüm ülkeye şenlikler düzenlenmiş, üç gün üç gece davullar çalınmış. Bu güzel kız çocuğuna herkes “Ayparçası” dermiş çünkü yüzü ay gibi parlak, gülüşü güneş gibiymiş. Fakat kral, mutluluğuna gölge düşüren bir haber almış: sarayın kâhini, yıldızlara bakarak bu kızın kaderinde bir yılan tarafından sokularak öleceğini söylemiş.

Kral dehşete kapılmış. O günden sonra sarayın etrafına yılan girmesin diye hendekler kazdırmış, askerlerini yılan nöbetine koymuş. Ama içi yine de rahat etmemiş.

Yıllar geçmiş, Ayparçası büyümüş, güzelliği dillere destan olmuş. Kral, kızını korumak için denizin ortasında kimsenin ulaşamayacağı bir ada üzerine taşlardan yüksek bir kale yaptırmış. Bu kaleye “Kız Kalesi” denmiş. Prenses burada büyümüş, hiçbir zaman dışarı çıkmamış. Kral, kızının yazgısını değiştirdiğini sanıyormuş.

Bir gün saraya bir sepet üzüm gelmiş. Kral, bu üzümleri kızına hediye olarak göndermiş. Fakat ne yazık ki üzüm sepetine gizlenmiş bir yılan, kaleye kadar ulaşmış. Prenses üzümlerden birini yerken yılan sepette kıvrılmış, çıkar çıkmaz onu sokmuş. Ayparçası, kehanetin gerçekleştiği o anda yere yığılmış.

Kral duyduğunda diz çöküp göğe bakmış:

“Demek ki kaderden kaçış yok!” demiş gözyaşları içinde.

O günden sonra halk, bu kaleye “Kız Kalesi” adını vermiş. Kaleyi gören herkes bu efsaneyi anlatır olmuş. Denizin ortasında yalnız başına yükselen bu taş yapı, hem bir babanın çaresizliğini hem de kaderin değişmezliğini simgeler hâle gelmiş.

Bu efsane, Mersin Silifke açıklarında yer alan gerçek “Kız Kalesi”ne dayanmaktadır. Anlatı, yerel halk belleğinde kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmıştır.

Notlar:

Efsaneler çoğu zaman yer adlarının kökenini, bir tepenin ya da kayanın oluşumunu, bir türbenin kutsallığını açıklar. Türk halk edebiyatında Dede Korkut Hikâyeleri içinde efsanevi motifler sıkça yer alır. Efsaneler, dini efsaneler (veli efsaneleri), tabiat efsaneleri, tarihi efsaneler gibi alt başlıklarda incelenebilir.

Hatıra (Anı)

Hatıra, bir kişinin kendi yaşamında tanık olduğu olayları, yaşadıklarını, gözlemlerini ve duygu düşüncelerini geçmişe dönerek anlattığı edebî nesir türüdür. Anılar; kişisel deneyimi temel alır, aynı zamanda tarihî ve toplumsal belge niteliği de taşıyabilir.

Yapısal Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Anlatım türü	Nesir (düz yazı)
Zaman	Geçmiş zaman kullanılır
Anlatıcı	Birinci kişi (yaşayan ve anlatan aynı kişidir)
Konu	Kişisel yaşantılar, tanıklıklar, gözlemler
Amaç	Belge bırakmak, paylaşmak, açıklamak, tarihe not düşmek

Hatıra Türünün Özellikleri:

- Yazar kendi yaşamına aittir; genellikle tanınmış kişiler tarafından yazılır.
- Yalın ve içten bir anlatım tercih edilir.
- Bazen günlüklerden, mektuplardan ya da notlardan yararlanılarak oluşturulur.
- Öznel bir anlatımdır; ancak aktarılan olaylar genellikle tarihsel gerçekliğe dayanır.

Örnek: Falih Rıfkı Atay – Zeytindağı (1918)

Falih Rıfkı, bu anı kitabında I. Dünya Savaşı yıllarında Suriye ve Filistin cephelerinde Enver Paşa'nın yanında yaşadıklarını aktarır. Kitapta savaşın iç yüzü, Osmanlı idaresinin hataları, Arap coğrafyasındaki halkın durumu ve askerlerin dramı çarpıcı bir dille anlatılır.

“Bir sabah, cephedeki sırtların arasından baktım. Sanki gökyüzüne tırmanan iskeletler gibi duran kuru ağaçlar vardı. Her gölgede bir asker uyuyordu; ya da belki ölmüştü...”

Bu satırlar, yalnızca bir bireyin gözlemi değil, aynı zamanda bir dönemin tanıklığı olarak edebî değere sahiptir.

Türk Edebiyatında Önemli Anı Yazarları:

- Halide Edib Adıvar (Mor Salkımlı Ev)
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Zoraki Diplomat)
- Mustafa Kemal Atatürk (Nutuk – Anı, söylev ve tarihî belge niteliğinde)
- Ahmet Rasim (Şehir Mektupları – anı ve fıkra karışımı)

Notlar: Hatıra, genellikle edebî bir dille yazılır, ama belgesel niteliği taşıdığı için güvenilirlik önemlidir. Diğer türlerle (günlük, mektup, gezi yazısı, deneme) iç içe geçebilir. Anılar sayesinde edebiyat, tarih ve toplumsal yaşam arasında köprü kurulur

NESİR TÜRLERİ DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Boşluk Doldurma

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun kavramları yazınız:

1. Eğlenceli ve öğretici yönüyle çocuklara hitap eden, olağanüstü olaylara yer veren anlatılara _____ denir.
2. Genellikle hayvanların konuşturularak anlatıldığı, sonunda ders verilen anlatı türü _____'dir.
3. Geçmişte yaşanmış olayların yazar tarafından anlatıldığı türe _____ denir.
4. Bir olayın veya yerin halk inancına göre nasıl ortaya çıktığını açıklayan anlatılar _____ olarak adlandırılır.
5. Uzunluk, olay örgüsü ve kişi kadrosu bakımından en geniş anlatı türü _____'dir.
6. Savaş, göç, doğal afet gibi olayların halk hafızasında efsaneleştirildiği tür _____'dir.
7. Giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan kısa anlatı türü _____ olarak bilinir.
8. "Gökten üç elma düştü" gibi kalıplaşmış ifadelerle biten anlatı türü _____'dir.
9. Hayal ürünü olaylar, iyiler ve kötüler arasındaki mücadele temasıyla anlatılırsa bu anlatı _____ adını alır.
10. Yazarın bir olayı yaşarken veya hemen sonrasında gün gün yazdığı türe _____ denir.

2. Eşleştirme

Aşağıda verilen nazım biçimlerini, karşılarındaki özelliklerle eşleştiriniz.

| A. Masal | B. Fabl | C. Hatıra | D. Destan | E. Efsane | F. Hikâye | G. Roman | H. Günlük | I. Biyografi | J. Deneme |

1. () Hayvanlar aracılığıyla öğüt veren kısa, eğitici anlatı.
2. () Olağanüstü olaylarla süslenen, kalıplaşmış sözlerle başlayan anlatı türü.
3. () Toplumun geçmişinde iz bırakmış kişilerin hayatını anlatan yazı türü.
4. () Tarihî olaylarla iç içe geçmiş kahramanlık anlatılarıdır.
5. () Bireyin iç gözlemlerini, düşüncelerini serbestçe kaleme aldığı yazı türü.
6. () Kendi hayatında tanık olduğu olayları anlatan yazarın anlatısı.

7. () Geniş zamanlı, olay ve kişi kadrosu yönüyle zengin kurmaca türü.
8. () Gerçek bir yer ya da kişiyle ilişkilendirilen halk anlatısı.
9. () Kısa, tek olay etrafında gelişen ve az sayıda kişiyle kurulan anlatı.
10. () Yazarın günlük yaşamına dair duygu ve gözlemlerini tarihi sırayla yazdığı tür.

3. Doğru – Yanlış

Aşağıdaki ifadeler doğruysa “D”, yanlışsa “Y” yazınız.

1. () Masallar, gerçek kişi ve olaylara dayanan tarihî anlatılardır.
2. () Fabl türünde hayvanlar konuşturulur ve bu karakterler aracılığıyla öğüt verilir.
3. () Hatıralar, yaşanmamış olaylara dayalı kurgusal metinlerdir.
4. () Roman, olay örgüsü açısından hikâyeden daha kısa ve sadedir.
5. () Destanlar yalnızca yazılı kaynaklarda yer alır, sözlü gelenekte yeri yoktur.
6. () Efsaneler, halkın inançlarıyla şekillenmiş, yarı gerçekçi anlatılardır.
7. () Günlüklerde olaylar geçmiş zaman kipleriyle anlatılır.
8. () Hikâye ile masal arasında, olağanüstülük ve gerçeklik yönünden fark vardır.
9. () Masallarda zaman, mekân ve kahramanlar belirsizdir.
10. () Fabl ve masal türleri sadece çocuklara hitap eder, yetişkinler için yazılmaz.

4. Kısa Cevaplı Sorular

Aşağıdaki soruları kısa ve öz şekilde yanıtlayınız:

1. Masal ile hikâye arasındaki iki temel farkı yazınız.
2. Fabl türünde genellikle hangi varlıklar kullanılır ve niçin?
3. Hatıra türünün tarihî belge niteliği taşımasının nedeni nedir?
4. Destanların halk kültüründeki işlevi nedir?
5. “Efsane” türünü tanımlayınız ve bir örnek veriniz.

5. Uzun Cevaplı Sorular

Aşağıdaki soruları açıklayıcı şekilde yanıtlayınız:

A) Hatıra ve günlük türlerini yapı, amaç ve anlatım biçimi açısından karşılaştırınız.

B) Fabl ve masal türlerini hem anlatım özellikleri hem de işlevleri bakımından karşılaştırınız.

DRAM TÜRLERİ

Edebî türler arasında olayların sahnede canlandırıldığı anlatım biçimi olan dramatik türler, insanın yaşamla olan mücadelesini, duygularını, çatışmalarını ve toplumsal durumlarını sahne aracılığıyla ortaya koyar. Bu türlerde anlatım değil, gösterim esastır; olaylar bir anlatıcı aracılığıyla değil, oyuncuların eylemleri ve diyaloglarıyla izleyiciye sunulur. Dramatik türler, seyirciyle doğrudan duygusal ve düşünsel bir bağ kurmayı hedefler. Bu bağlamda tiyatro eserleri, hem bireysel hem toplumsal gerçekliği estetik bir biçimde yansıtan güçlü edebî metinlerdir. Trajedi, komedi ve modern dram, bu alanın başlıca türlerini oluştururken; mitolojik anlatılar, destansı öğeler ve halk edebiyatına dayalı sahne gelenekleri de dramatik türlerin tarihsel ve kültürel zeminini oluşturur. Her biri farklı temalar, karakter yapıları ve anlatım teknikleriyle izleyiciye yaşamın farklı yüzlerini sunar.

Trajedi

Trajedi, soylu, güçlü ya da seçkin bir kahramanın başına gelen acı ve yıkımla sonuçlanan olayları konu alan, ciddi ve ağır bir dille yazılmış tiyatro türüdür. Trajedi türündeki eserlerde, karakterlerin kendi yazgılarına karşı durmaya çalışmaları trajik bir sona yol açar. Bu durum, izleyicide korku ve acıma duyguları uyandırarak, bir tür ruhsal arınma yani katarsis yaratır.

Temel Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Kahramanlar	Krallar, komutanlar, mitolojik figürler gibi yüksek statülü kişiler
Tema	Kader, suç, intikam, kibir (hubris), adalet, tanrılara başkaldırı
Dil	Yüksek, sanatlı, ağır bir üslup
Yapı	Genellikle 5 perdeden oluşur
Amaç	İzleyicide korku ve acıma duyguları uyandırarak ruhsal arınma (katarsis) sağlamak
Sahneleme	Fiziksel şiddet veya kanlı olaylar sahnede gösterilmez, anlatılır
Zaman – Mekân	Genellikle tek zaman, tek mekân ve tek olay bütünlüğü korunur (üç birlik kuralı)

Tarihsel Gelişim:

- Doğuş yeri: Antik Yunanistan (MÖ 5. yüzyıl)
- Köken: Diyonizos adına yapılan dinsel törenlerden gelişmiştir.
 - o Önemli Yunan yazarlar: Aiskhylos (Zincire Vurulmuş Prometheus), Sophokles (Kral Oidipus), Euripides (Medea)
 - o Fransız Klasik trajedisi: Corneille (Cid), Racine (Phèdre)
- **Türk edebiyatı:** Trajedi doğrudan gelişmemiştir, Tanzimat döneminde çeviriler ve adaptasyonlarla tanıtılmıştır.

Örnek: Sophokles – Kral Oidipus’tan Uyarlanmış Sahne (Sadeleştirilmiş metin)

Yer: Thebai Sarayı’nın ön avlusu.

Zaman: Kehanetin gerçekleştiği gün.

Kişiler: Oidipus (kral), Korinthoslu Haberci, Kör Kahin Tiresias, Kraliçe İokaste, Korobaşı.

Korobaşı:

Ey halkın kurtarıcısı Oidipus! Ülkemiz kurak, halk perişan...

Tanrılar öfkeli. Kehanet gerçekleşti mi?

Oidipus:

Sus Korobaşı! Kalbim çatlıyor...

Tanrılar dedi ki, Thebai’yi lanetten kurtarmak için babamı öldürmüş, annemle evlenmiş olanı bulmalıyım.

Tiresias (kör kahin):

Senin peşinde koştuğun suçlu... sensin, Oidipus!

Kendi babanı öldürdün, kendi annenle evlendin.

Oidipus:

YALAN! Bu bir tuzak olmalı!

Ben Korinthos’ta büyüdüm! Babam Polybos’tu!

Korinthoslu Haberci:

Hayır efendim... Sizi Korinthos’a ben getirdim.

Siz, yıllar önce Thebai dağlarında terk edilmiş bir bebektiniz. Ayağınıza çivilenmiş bir ayakkabı çakılmıştı. O yüzden adınız Oidipus – Şiş Ayaklı konuldu.

Oidipus (çökerek):

O hâlde... Kehanet gerçekmiş.

Ben bilmeden babamı öldürdüm. Bilmeden annemle evlendim.

Ne yüzle yaşayacağım? Gözlerime bu dünyayı nasıl göstereceğim?

(Kemerinden çıkardığı iğnelerle kendi gözlerini oyar.)

Oidipus:

Körlük... bana gerçekleri gösterdi.

Gözlerim bana yalnızca yanılsamayı gösterdi.

Ey tanrılar! Benimle oynadınız. Ama halkım için bedelini ben ödeyeceğim.

Korobaşı (izleyiciye döner):

İşte Oidipus... Bilgeydi, güçlüydü, halkı kurtarmıştı.

Ama kaderden kaçamadı.

Komedi

Komedi, insan davranışlarındaki gülünçlükleri, toplumsal aksaklıkları ve bireysel zaafları eleştirel ve mizahi bir dille sahneye taşıyan tiyatro türüdür. Amaç, izleyiciyi güldürmek değil yalnızca; aynı zamanda düşündürmek ve düzeltmektir. Gülünçlük aracılığıyla toplumsal eleştiri yapılır, ahlâki ya da sosyal mesajlar verilir.

Temel Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Kahramanlar	Sıradan insanlar, zayıf yönleri olan tipler
Konu	Günlük yaşam, aile, evlilik, ahlaki bozulmalar, sınıf farkı
Dil	Sade, konuşma diline yakın
Yapı	Perdeli yapı vardır; diyaloglar ve çatışma üzerine kuruludur
Amaç	Eğlendirerek düşündürmek, sosyal mesaj vermek
Üslup	Mizahi, eleştirel, zaman zaman abartılı
Sonuç	Olaylar mutlu sonla biter; genellikle düğün, barışma vb.

Tarihsel Gelişim:

- **Doğuş yeri:** Antik Yunan (Diyonizos şenliklerinden)
 - Öncü yazarlar: Aristophanes (Eşek Arıları, Barış), Plautus, Terentius (Roma)
- **Klasik Fransız komedisi:** Molière (Cimri, Kibarlık Budalası, Tartuffe)
- **Türk tiyatrosunda:**
 - **Tanzimat Dönemi:** Şinasi (Şair Evlenmesi)
 - **Cumhuriyet Dönemi:** Haldun Taner, Aziz Nesin, Turgut Özakman

Komedi Türleri:

Tür	Açıklama
Karakter komedisi	Bireyin zaafalarını, alışkanlıklarını güldürü yoluyla eleştirir. (Örn: Molière – Cimri)
Töre komedisi	Toplumun gelenek, görenek ve sınıf yapısını eleştirir. (Örn: Şinasi – Şair Evlenmesi)
Durum komedisi	Yanlış anlaşılmalardan ve karmaşalardan doğan komiklik. (Örn: Karagöz-Hacivat)

Örnek: Molière – Cimri (Sadeleştirilmiş sahne örneği)

Harpagon (elinde sandıkla):

“Param, güzel param! Benim tek dostum sensin.

Çocuklarım mı? Hıh! Onlar yalnızca bu sandığın kokusuna geliyorlar.

Evlenmek mi? Eğer kızımı bir zengine veririm olur. Aşk falan hikâye!”

Elise (kızı):

“Babacığım, ben sevdiğimle evlenmek istiyorum.”

Harpagon:

“Senin sevginin fiyatı nedir? Parayla ölçülemeyen şey yoktur!”

İzleyiciye not: Harpagon, her davranışında parayı merkeze koyar. Molière bu karakter üzerinden açgözlülüğü ve bencilliği eleştirir.

Notlar:

Komedi, bireyi güldürürken toplumun aksayan yönlerini aynalar. Karakterle olayın çatışması, komedinin temel yapısını oluşturur. Modern Türk tiyatrosunda da sosyal taşlamaya dayalı komediler sıklıkla yazılmıştır.

Dram (Modern Dram)

Dram, günlük yaşamın acı ve tatlı yönlerini, insanın iç dünyasındaki çatışmaları ve toplumsal sorunları gerçekçi bir bakış açısıyla ele alan tiyatro türüdür. Trajedi gibi yalnızca acıklı, komedi gibi yalnızca güldürücü değildir; her iki duyguyu da bir arada barındırır.

Temel Özellikleri:

Özellik	Açıklama
Kahramanlar	Günlük yaşamdan sıradan insanlar
Konu	Aile içi sorunlar, aşk, geçim sıkıntısı, savaş, kimlik, yalnızlık
Dil	Doğal, konuşma diline yakın, sade
Üslup	Gerçekçi, duygusal, yer yer sorgulayıcı
Amaç	Hayatı olduğu gibi göstermek, düşündürmek
Sonuç	Açık uçlu olabilir; her zaman mutlu ya da trajik bitmez

Tarihsel Gelişim:

- Modern dramın temelleri: 19. yüzyılda Romantizm ve ardından Gerçekçilik akımlarıyla atılmıştır.
- o Öncü isimler: Henrik Ibsen (Hedda Gabler, Bir Halk Düşmanı), Anton Çehov (Vanya Dayı, Martı), Arthur Miller, Tennessee Williams (ABD)
- Türk tiyatrosunda: Cumhuriyet döneminde gelişmiştir. Öncüler: Reşat Nuri Güntekin, Necati Cumalı, Cahit Atay, Turgut Özakman, Adalet Ağaoğlu

Örnek: Turgut Özakman – Ah Şu Gençler (sadeleştirilmiş sahne)

(Salon. Bir anne, baba ve iki genç çocuk akşam yemeğinde.)

Baba:

Telefonu elinden bıraksan da sofraya otursan, Ayşe!

Ben seninle konuşmak istiyorum.

Ayşe (genç kız):

Konuşuyorsun işte baba, hem de her akşam aynı cümlelerle...

Anne:

Çocuklar büyüdü bey, anlamıyorsun. Sen hâlâ eski babalardansın...

Baba:

Benim derdim sevgi, saygı, değerler...

Ama sizinki yalnızca özgürlük!

(Kısa bir sessizlik olur. Anne tabakları toplamaya başlar.)

Oğul:

Biz sizi suçlamıyoruz. Ama biz başka bir dünyada büyüyüyoruz.

Siz anlatmıyorsunuz, sadece yargılıyorsunuz!

Mit, Mitoloji ve Halk Edebiyatı – Dramatik Anlatıyla İlişkisi

Mit (destan) ve mitoloji, bir toplumun evreni, tanrıları, kahramanları, doğayı ve insanı anlamlandırmak amacıyla oluşturduğu sembolik ve kutsal anlatılardır. Bu anlatılar; halk inançlarını, kültürel değerleri ve ahlaki normları yansıtır. Halk edebiyatı ise bu mitlerin zamanla halk arasında biçim değiştirmiş hâlidir; masallar, destanlar, halk hikâyeleri, efsaneler ve geleneksel tiyatro biçimleri gibi ürünleri kapsar. Bu anlatılar, sadece edebî değil, aynı zamanda dramatik anlatı potansiyeline de sahiptir. Birçok trajedi ve modern dram metni, temelini mitolojik kaynaklardan veya halk anlatılarından alır.

Mit ve Mitolojinin Dramatik Etkisi:

- Antik trajedilerin temelini mitolojik olaylar oluşturur. Örneğin: Oidipus, Medea, Antigone gibi eserler.
- Mitoloji, insan doğasına dair evrensel temalar barındırır: kader, aşk, tanrılara başkaldırı, kahramanlık, kurban.
- Modern tiyatrodan Jung ve Campbell etkisiyle mitolojik yapıların güncel temalara uyarlanması yaygındır.

Halk Edebiyatının Tiyatroya Yansıması:

- **Karagöz ve Hacivat:** Halk arasında gelişen doğaçlama tiyatronun örneklerindendir
- **Köy seyirlik oyunları:** Bereket, evlenme, ölüm gibi toplumsal ritüeller dramatize edilmiştir.
- **Meddah anlatıları:** Tek kişinin taklit ve anlatımla seyirciyi eğlendirdiği dramatik sunumlardır.

Örnek – Mitolojik Kaynaktan Uyarlanmış Sahne Parçası: (Kısa sahne – Prometheus’un zincirlenişi, Aiskhylos’tan esinlenerek)

Prometheus (dağ başında zincire vurulmuş):

Ey tanrılar, insanlara ateşi verdim diye beni cezalandırdınız!

Onlara bilgi, sanat, düşünce verdim...

Ama sizin istediğiniz kör itaattir!

Beni zincirlediniz ama sözlerimi zincirleyemeyeceksiniz!

Korobaşı (seyirciye):

Prometheus bağlandı ama insanlık özgürleşti.

İsyanı cezalandırıldı, bilgeliği sonsuzlaştı.

DRAM TÜRLERİ DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Boşluk Doldurma

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun kavramları yazınız:

1. Uzun hikâyelerin, her beytin kendi içinde kafiyeli olduğu nazım biçimi _____'dir.
2. Hayvanların konuşturularak öğüt verildiği anlatı türü _____ olarak adlandırılır.
3. Kahramanların tanrılarla çatıştığı, acıklı olaylara dayalı tiyatro türüne _____ denir.
4. Halk arasında doğa olaylarını açıklamak için anlatılan, yarı gerçekçi tür _____'dir.
5. Gülünç durumların eleştirisiyle anlatıldığı tiyatro türü _____'dir.

2. Eşleştirme

Aşağıda verilen nazım biçimlerini, karşılarındaki özelliklerle eşleştiriniz.

A) Nazım B) Hikâye C) Trajedi D) Komedi E) Masal F) Hatıra
G) Fabl H) Destan I) Tiyatro J) Rubai (___) Hayvanlar
aracılığıyla öğüt veren kısa, eğitici anlatı.

1. (___) Duyguların ölçülü, kafiyeli dizelerle anlatıldığı edebî tür
2. (___) Günlük yaşamda karşılaşılabilecek olayları kısa şekilde aktaran düzyazı
3. (___) Acıklı olayların ağır bir dille işlendiği klasik tiyatro türü
4. (___) Günlük olayların gülünç yönlerini ele alan sahne türü
5. (___) Olağanüstü varlıkların ve olayların anlatıldığı anonim halk anlatısı
6. (___) Yazarın geçmiş yaşantılarını anlattığı düzyazı türü
7. (___) Hayvan karakterlerin kullanıldığı, ders verici kısa anlatı
8. (___) Bir milletin tarih öncesi kahramanlıklarını anlatan anonim tür
9. (___) Olayların oyuncular tarafından canlandırıldığı sahne sanatı
10. (___) Tek dörtlükten oluşan, fâilâtün kalıbıyla yazılan nazım biçimi

3. Doğru – Yanlış

Aşağıdaki ifadeler doğruysa “D”, yanlışsa “Y” yazınız.

1. () Şiir yalnızca bireysel duyguları anlatmak için kullanılır, toplumsal olaylara yer verilmez.
2. () Mesnevi nazım biçiminde her beyit kendi içinde kafiyelidir.
3. () Fabl türünde hayvanlar aracılığıyla öğüt verilir ve ders çıkarılır.
4. () Komedi türü her zaman sadece güldürmeyi amaçlar, düşünceye yer vermez.
5. () Destanlar bireylerin değil toplumların hafızasında iz bırakmış kahramanları anlatır.
6. () Trajedi türünde olaylar genellikle mutlu sonla biter.
7. () Nazım türünde ölçü, kafiye ve redif gibi teknik unsurlar bulunur.
8. () Hatıra yazılarında kurgu ve hayal unsurlarına yer verilmez.
9. () Masallarda yer ve zaman çoğu zaman belirsizdir.
10. () Modern dram, trajedi ve komedinin birleşiminden doğmuş bir tiyatro türüdür.

4. Kısa Cevaplı Sorular

Aşağıdaki soruları kısa ve öz şekilde yanıtlayınız:

1. Şiirde kullanılan kafiye ve redif arasındaki farkı açıklayınız.
2. Modern dram ile trajedi arasındaki iki temel farkı yazınız.
3. Fabl ile masal türleri arasında kahraman ve amaç bakımından ne fark vardır?

5. Uzun Cevaplı Sorular

Aşağıdaki soruları açıklayıcı şekilde yanıtlayınız:

A) Nazım, nesir ve dram türlerini hem yapı hem anlatım özellikleri açısından karşılaştırınız.

B) Mitoloji ile trajedi türü arasındaki ilişkiyi açıklayınız. En az bir örnek metin ismi veriniz

Hazırlık Çalışması

- Bir şiiri okuduğunuzda sizi en çok etkileyen unsur nedir?
- Şiir dili dediğimiz kavram neyi ifade etmektedir?
- Yapısal olarak bir şiir neleri barındırmalıdır?

LİRİZM

Lirizm, edebiyatta özellikle şiir türünde karşımıza çıkan, bireyin iç dünyasını coşkulu, duygu yüklü ve estetik bir dille ifade etmesidir. Bir metinde lirizm varsa, o metin sadece bilgi vermez; aynı zamanda okuyucunun kalbine, duygularına ve hayal gücüne seslenir. Lirik anlatım, bireysel deneyimlerin ve ruh hâllerinin yoğun bir duygusallıkla ifade edilmesini sağlar.

Şair, doğayı, aşkı, yalnızlığı, sevinci ya da acıyı anlatırken sadece olayları değil, olayların yarattığı etkiyi ve hisleri yansıtır. Bu yönüyle lirizm, edebî bir metni sıradanlıktan çıkarıp ona derinlik ve etki gücü kazandırır. Lirik anlatımın en çok görüldüğü tür şiirdir; ancak bazı nesir (düz yazı) türlerinde, özellikle deneme, mektup ya da hatıralarda da lirik ifadeler yer alabilir. Lirizm, okuyucuya yalnızca ne anlatıldığını değil, nasıl hissettirdiğini de sunar. Bu yönüyle sanatın ve edebiyatın en temel amaçlarından biri olan duygusal etkileşimi sağlar.

Lirizmin temel unsurları:

- **Duygusallık:** Yoğun bir iç dünya aktarımı
- **İmgesel anlatım:** Soyut düşüncelerin somutlaştırılması
- **Müzikalite:** Ahenk, ritim, ses uyumu
- **Şiirsel yapı:** Mısra, beyit, dörtlük, ölçü ve kafiye kullanımı
- **Mecazlı dil:** Soyut kavramların estetik biçimde anlatımı

ŞİİR DİLİNİN ÖĞELERİ

Şiir, sıradan bir dili kullanmaz. Şair, duygularını ve düşüncelerini anlatmak için günlük konuşma dilinden farklı, daha etkili ve estetik bir dil kurar. Bu özel dile şiir dili denir.

Şiir dilinde önemli olan sadece ne söylendiği değil, nasıl söylendiğidir. Aynı duygu ya da düşünce, farklı imgelerle, benzetmelerle ve ritimlerle ifade edilebilir. Bu da şiiri hem anlam hem de ses bakımından zenginleştirir.

Duygusalılık

Şiir, duyguların sanatlı bir şekilde ifade edildiği metin türüdür. Şair, çoğu zaman kendi iç dünyasındaki yalnızlığı, sevgiyi, özlemi ya da kırgınlığı okuyucuya hissettirmeyi amaçlar.

Örnek:

“Ben sana mecburum bilemezsin,
Adını mih gibi aklımda tutuyorum...”
(Attilâ İlhan)

Bu dizelerde özlem ve bağlılık, doğrudan ama etkileyici bir anlatımla sunulmuştur.

İmge

İmge, kelimelerin çağrışım gücünü artıran sanatsal anlatım biçimidir. Şair, benzetmeler ve soyutlamalar yoluyla okuyucunun zihninde yeni bir dünya kurar.

Örnek:

“Ellerin ellerin ve parmakların, bir nar çiçeğini eziyor gibi,”
“Ellerin ellerin ve parmakların, kuşları okşar gibi...”
(Ahmet Muhip Dıranas)

Burada eller ve parmaklar somut bir şekilde tasvir edilse de nar çiçeği ve kuş imgeleriyle duygusal çağrışımlar yaratılmıştır.

Müzikalite (Ahenk)

Müzikalite, şiirin kulağa hoş gelen ses düzenidir. Ahenk; kafiye, redif, ses tekrarları, aliterasyon, asonans gibi öğelerle sağlanır.

Örnek:

“Ben bu şiiri yazdığım gün
İçimde yaşamak sevinci vardı.”

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Bu dizelerdeki yumuşak seslerin tekrarları ve ritim, şiirin içsel ahengini destekler.

Ritim ve Ölçü

Ritim, şiirin belli bir ses düzeni içinde akmasını sağlar. Bu düzen genellikle hece ölçüsü veya aruz ölçüsüyle sağlanır.

Hece Ölçüsü Örneği:

“Kara toprak derdin nedir
Ne söylersin ne anlarsın”

(Âşık Veysel – 8’li hece ölçüsü)

Aruz Ölçüsü Örneği:

“Geçer firkat zamânı böyle kalmaz
Sağ olsun sevdiğim Mevlâ kerimdir”

(Nâîlî– aruzla yazılmış)

Mecazlı Anlatım (Anlam Derinliği)

Şair, duygularını anlatmak için kelimeleri mecaz, benzetme ve kişileştirme gibi yollarla kullanır. Bu anlatım, şiire çok katmanlı bir anlam kazandırır.

Örnek:

“Bir gün birisi çıkar gelir,
İçinizdeki bütün kızılgınlığı alır.”*

(İlhan Berk)

Burada ‘kızılgınlık’ insan gibi ele alınarak kişileştirilmiş, duygusal yük artırılmıştır.

Şiir Çözümleme Çalışması - Etkinlik

Aşağıda verilen şiir, ders içeriğine bağlı olarak, çözümleme yapmanız amacıyla verilmiştir. Şiiri dikkatlice okuyarak, aşağıda verilen sorulara uygun cevaplar veriniz.

Şiir: Sessiz Gemi

Artık demir almak günü gelmişse zamandan
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.

Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne mendil, ne de bir kol.

Rıhtımda kalanlar bu seyahatten elemli,
Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli,

Biçare gönüller! Ne giden son gemidir bu!
Hicranlı hayatın ne de son matemidir bu.

Dünyada sevilmiş ve seven nafile bekler;
Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler.

Bir çok gidenin her biri memnun ki yerinden,
Bir çok seneler geçti; dönen yok seferinden

(Yahya Kemal Beyatlı)

Sorular:

1. Şair hangi duyguları ifade etmektedir? Yazınız.

.....

2. Şair “ölüm” konusunu doğrudan mı anlatmıştır, yoksa imgelerle mi? Açıklayınız.

.....

3. Sizce bu şiiri “lirik” yapan en temel özellik nedir? Kısa bir yorum yazınız.

.....

VEZİN (ÖLÇÜ)

Şiir, yalnızca anlamı değil, sesi de taşıyan bir sanat biçimidir. Şairin dizeleri yalnızca ne söylediğiyle değil, nasıl ses verdiğiyle de anlam kazanır. İşte bu ses düzenini sağlayan en temel yapı taşlarından biri vezin, yani ölçüdür.

Vezin, şiirdeki dizelerin belli bir ritme, düzene ve yapıya göre oluşturulmasını sağlayan sistemdir. Tıpkı müzikteki nota düzeni gibi, vezin de şiirin içsel müziğini oluşturur. Bu ritim, bazen bir halk ozanının bağlamasıyla yankılanır, bazen de klasik bir divan şairinin zarif sözlerinde şekillenir.

Vezin, sadece kulağa hoş gelme amacı taşımaz; aynı zamanda şiirin duygusunu, vurgusunu ve anlam derinliğini de belirler. Şair, vezin sayesinde okuyucuyu hem işitsel hem duygusal bir yolculuğa çıkarır. Kimi zaman dizelerdeki eşit hece sayıları bir düzen duygusu yaratır, kimi zaman da uzun ve kısa hece örüntüleri şiire musiki havası katar. Modern şiir ise bu yapıyı bilinçli bir şekilde reddederek ölçsüzlük içinde özgünlük arar.

Türk edebiyatında başlıca üç vezin türü kullanılmıştır:

- **Hece ölçüsü** (Türk halk şiirinin sesi),
- **Aruz ölçüsü** (klasik şiirin müzikal dokusu)
- **Serbest ölçü** (modern şiirin özgür ruhu).

Her biri, yazıldığı dönemin estetik zevkini, kültürel anlayışını ve sanat anlayışını yansıtır. Bu yüzden vezin, yalnızca teknik bir araç değil; aynı zamanda bir kültürel hafıza biçimi ve estetik tutumdur.

Hece Ölçüsü

Hece ölçüsü, dizelerdeki hece sayısının eşit olmasına dayanır. Türk halk edebiyatında ve modern şiirde sıkça kullanılır.

Özellikleri:

- Hece sayısına göre türlere ayrılır (7'li, 8'li, 11'li vs.).
- Dize içindeki duraklarla ritim sağlanır (örneğin: 6+5 / 4+4+3).
- Sözcüklerin doğal ses yapısına uygundur.

Örnek:

Kara toprak derdin nedir (8 hece)

Ne söylersin ne anlarsın (8 hece)

(Âşık Veysel)

Her dize 8 heceden oluşur. Duruş noktaları (duraklar) sayesinde ritmik bütünlük sağlanır. Hece sayısı eşit olduğu için ölçü tamdır.

Aruz Ölçüsü

Aruz ölçüsü, dizelerin uzun ve kısa hecelerin belli kalıplara göre sıralanmasıyla oluşturulan vezindir. Divan şiirinde şiirinde kullanılmıştır.

Özellikleri:

- Heceler uzun (–) ve kısa (.) olarak ayrılır.
- Kalıplar Arap-Fars şiirinden alınmıştır.
- Musiki ve iç ahenk bakımından oldukça gelişmiştir.
- Türkçeye özgü olmayan ses yapısı nedeniyle zamanla yerini hece ölçüsüne bırakmıştır.

En yaygın 2 kalıp:

mefûlü / mefâilü / mefâilü / feûlün (Yahya Kemal'in en çok kullandığı kalıptır.)

fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün

Örnek:

Sana dün bir tepeden baktım azîz İstanbul

Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer.

Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!

Sade bir semtini sevmek bile ömre değer.

(Yahya Kemal Beyatlı – aruz ölçüsü)

Kalıp: feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün

Her mısra, uzun ve kısa hecelerin belirli bir düzen içinde sıralanmasıyla yazılmıştır.

Vurgular ve ses düzeni müzikaliteyi artırır.

Serbest Ölçü

Şairin, herhangi bir ölçü ve kafiye düzenine bağlı kalmadan yazdığı şiirlere “serbest ölçü” denir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte yaygınlaşmıştır.

Özellikleri:

- Dize uzunlukları ve hece sayıları farklıdır.
- Ritim duygusu serbest biçimde kurulmuştur.
- Bireysel ifade gücü ve duygu yoğunluğu ön plandadır.

Örnek:

İkimiz birden sevinebiliriz göğe bakalım
Şu kaçamak ışıklardan şu şeker kamışlarından
Bebe dişlerinden güneşlerden yaban otlarından
Durmadan harcadığım şu gözlerimi al kurtar
Şu aranıp duran korkak ellerimi tut
Bu evleri atla bu evleri de bunları da
Göğe bakalım

(Turgut Uyar – Göğe Bakma Durağı)

Bu şiirde ölçü ve kafiye yoktur. Ama yine de sözcüklerin seçimi, tekrarlar ve ritim sayesinde ahenk yaratılmıştır.

Karşılaştırmalı Özet Tablo:

Özellik	Hece Ölçüsü	Aruz Ölçüsü	Serbest Ölçü
Sistem	Hece sayısı	Uzun-kısa heceler	Ölçü yok
Kullanım Alanı	Halk şiiri, modern şiir	Divan şiiri, klasik şiir	Modern şiir
Uyum	Türkçeye uygun	Arap-Fars kaynaklı	Tamamen özgür
Örnek Şairler	Âşık Veysel, Karacaoğlu	Fuzûlî, Bâkî, Yahya Kemal	Turgut Uyar, Cemal Süreya

ŞİİRDE SES UYUMUNUN TEMELLERİ

Şiir, yalnızca anlamdan ibaret değildir; aynı zamanda bir ses sanatıdır. Dizelerin birbirini takip ederken kulağa hoş gelmesi, ahenkli bir ritim oluşturması şiirin etkisini artırır. Bu ses uyumunun temelinde ise vezin, kafiye, redif ve tekrarlar gibi yapılar yer alır. Şair, kelimeleri sadece anlamları için değil, duyulduklarında bıraktıkları izlenim için de seçer. Böylece şiir hem zihne hem kulağa hitap eder. Bu bölümde şiirde ahengi sağlayan öğeleri ve bu öğelerin nasıl kullanıldığını inceleyeceğiz.

Kafiye (Uyak)

Mısra sonlarındaki yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları ve görevleri farklı kelimelerin, eklerin benzerliğine kafiye denir. Şiirde ahenk oluşturur. Bir mısrada ekte diğer mısrada kökte olsa da kafiyedir. Önemli olan anlam ve görevlerinin farklı olmasıdır. Kafiye sadece ses benzerliğidir; ek, görev veya anlamla ilgisi yoktur. Kafiyenin yapısına bağlı olan birkaç türü bulunmaktadır.

1. Yarım Kafiye

Sadece bir sesin benzerliğiyle oluşan kafiyedir. Bu ses, ya bir ünsüz ya da bir ünlüdür. Genellikle yarım ses benzerliği olduğu için ahenk düzeyi düşüktür, ama özellikle halk şiirinde çok kullanılır. Bazı kaynaklarda oluşma yerleri (ağızdaki şekillenme noktaları) birbirine yakın olan ünsüzlerin de (c-ç, c-j, s-ş, l-r, ğ-y, ka-ke, d-t, z-s) yarım uyak yapıldığı görülmektedir.

Örnek:

Kış gününde güller bitmez

Dalında bülbüller ötmez

Can arzular elim yetmez

Gönül selâm ister şimdi

(Karacaoğlan)

Yukarıdaki şiirin ilk üç dizesinde geçen "-t" sesleri yarım kafiyedir. "-mez" eki ise geniş zamanın olumsuzu olduğu için yani hem yazılış hem de görev aynı olduğu için rediftir.

2. Tam Kafiye

Bir sesli (ünlü) ve onu izleyen bir sessiz (ünsüz) harfin benzeşmesiyle oluşan uyağa tam uyak (kafiye) denir. Yani tam uyak, iki ses benzerliğine dayanan bir uyak türüdür. Bu benzeşme, genellikle bir ünlü ve onu takip eden bir sessiz harften meydana gelir. İki sesin benzeşmesiyle oluştuğu için ahenk daha güçlüdür ve Türkçenin yapısına son derece uygundur. Dize sonlarında benzeşen uzun ünlüler (â, û, î) de tam uyak oluşturur.

Örnek:

Tekerlekler yollara bir şeyler anlatıyor
Uzun yollar bu sestem silkinerek yatıyor (Faruk Nafiz Çamlıbel)

Yukarıdaki dizelerde geçen "-at" sesleri yazılışça aynı olduklarından tam kafiye (uyak) görevindedir. "-ı" yardımcı ses; "-yor" şimdiki zaman eki olduğu için her ikisi de redif olarak kabul edilir.

3. Zengin Kafiye

Dize sonlarında üç veya daha fazla sesin benzerliğiyle oluşan uyağa zengin uyak (zengin kafiye) denir. Bu uyak türü, kafiye gücü en yüksek olanıdır ve genellikle bir hece ya da daha fazlasının örtüşmesiyle meydana gelir. Divan şiirinde en sık kullanılan uyak türlerinden biridir. Ayrıca, bir uzun ünlü (â, û, î) ile bir ünsüzün oluşturduğu benzerlik de zengin uyak sayılır; çünkü uzatma işareti taşıyan harfler iki ses değeri kabul edildiğinden, bir sessizle birlikte yer aldıklarında zengin uyak ortaya çıkar.

Örnek:

Uçun kuşlar uçun doğduğum yere,
Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.
Ormanlar koynunda bir serin dere,
Dikenler içinde sarı gül vardır.

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

"-ere" ekleri yazılışları aynı olduğu ve üç sestem oluştuğu için zengin kafiyedir.

4. Tunç Kafiye

Kafiyeli sözcüklerden birinin, diğ er sözcüğün içinde bütünüyle yer almasıyla oluşan uyağ a tunç uyak (tunç kafiye) denir. Yani kısa kelime, uzun kelimenin içinde adeta “saklı” h alde bulunur. Tunç uyakta en az üç sesin benzerliğı aranır ve bu yönüyle zengin uyak türü içinde değ erlendirilir.

 rnek:

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme **tanı**

Düşün altındaki binlerce kefensiz yat**anı**. (Mehmet Akif Ersoy)

"Tanı" sözcüğü "yat**anı**" sözcüğünün içinde getiğ inden dizeler arasındaki kafiye türü tunç kafiyedir.

5. Cinaslı Kafiye

Ses bakımından aynı, ancak anlam bakımından farklı sözcüklerle yapılan uyağ a cinaslı uyak (cinaslı kafiye) denir. Bu uyak türü, cinas sanatıyla doğ rudan ilişkili olup aynı zamanda bir edebî sanat niteliğı taşır. Yazılış ve söyleniş bakımından benzer, fakat anlamca farklı kelimelerle oluşturulan bu ses oyunu, halk şiirinde ve özellikle mani türünde (cinaslı mani) sık a kullanılır. Bazı örneklerde, bir dizedeki iki ayrı kelime diğ er dizede birleşerek tek kelime h alinde karşımıza çıkabilir.

 rnek:

Niçin kondun a bülbül

Kapımdaki **asmaya**

Ben y arimden ayrılmam

G t rseler **asmaya**

"Asma" sözcükleri arasında cinaslı uyak (cinaslı kafiye) söz konusudur. İkinci dizedeki "asma" sözcüğü "ucundan tutturularak aş ğıya sarkıtılan kapıdaki asma kilit" anlamında; dördüncü dizede ise "asma" sözcüğü "idam etmek" anlamında kullanılmıştır.

Redif

Redif, anlamı ve görevi aynı olan eklerin veya kelimelerin dizelerin sonunda tekrarlanmasıdır. Kafiye ile karıştırılmaması gerekir: Redif anlam bakımından da tekrardır.

1. Ek Redifi

Eş görevli eklerin tekrarlanmasıyla oluşan benzerliğe ek hâlindeki redif ya da ek redifi denir. Redif, çoğu zaman kafiye ile karıştırılır; ancak ayırt edici fark şudur: Kelimelerin kök kısmındaki ses benzerliği kafiye, kökten sonra gelen ek veya eklerin tekrarı ise rediftir. Eklerin yazılışında ünlü uyumları sebebiyle küçük değişiklikler görülebilir. Buna rağmen, eklerin türü ve görevi aynıysa redif kabul edilir. Örneğin, öğrenilen geçmiş zaman ekleri olan -dı, -di, -tı, -ti biçimleri farklı görünse de aynı görevi üstlendiklerinden redif oluştururlar

Örnek: Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan

Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan (Yahya Kemal Beyatlı)

Yahya Kemal Beyatlı'nın dizelerinde geçen “koldan” ve “yoldan” sözcüklerindeki “-dan” ekleri, uzaklaşma hâl eki oldukları için redif görevindedir. Bu eklerin hem yazılışlarının hem de görevlerinin aynı olması, onların redif sayılmasını sağlar. Kök kısımlarında yer alan “-ol” ses benzerliği ise tam kafiye oluşturur. Böylece dizelerde önce kafiye, ardından redif gelmiş olur.

2. Sözcük Redifi

Yazılışları, okunuşları ve anlamları aynı olan sözcüklerin dize sonlarında tekrarlanmasıyla kelime hâlinde redif oluşur. Bu tür rediflerde herhangi bir ses değişikliği meydana gelmez. Redifin oluşabilmesi için hem biçim hem de anlam yönünden tam bir benzerlik bulunması gerekir.

Örnek: Koyun verdi kuzu verdi süt **verdi**
Yemek verdi ekmek verdi et **verdi**
Kazma ile döğmeyince kıt **verdi**
Benim sadık yârim kara topraktır

(Âşık Veysel Şatıroğlu)

Âşık Veysel'e ait bu dizelerde, ilk üç mısradaki yer alan “verdi” sözcükleri yazılış, okunuş ve anlam bakımından tamamen aynı oldukları için redif oluşturur. Bu kelimelerden hemen önce gelen “-t” sesi ise tek ses benzerliğine dayandığından yarım uyak görevindedir. Böylece dizelerde önce uyak, ardından redif yer almıştır.

Hazırlık Çalışması

- Yazarlar bir metni daha etkileyici hâle getirmek için ne tür teknikler uygularlar?
- Bir sanat eseriyle edebî metni ayıran en temel özellikler nelerdir?
- Bir metinde kelimeler gerçek anlamlarının dışında kullanılır mı?

EDEBÎ SANATLAR

Edebî metinlerde duygu ve düşünceleri etkili biçimde ifade etmek için yalnızca doğru kelimeleri seçmek yetmez; bu kelimeleri sanatlı ve anlam derinliği taşıyan bir yapıda kullanmak gerekir. İşte bu anlatım zenginliğini sağlayan yollardan biri de edebî sanatlardır.

Şairler ve yazarlar, kelimelerle oynayarak söze yeni anlamlar, hayaller, çağrışımlar ve estetik dokunuşlar katar. Benzetmeler, kişileştirmeler, abartmalar, çift anlamlar, tezatlar ve daha birçok sanatlı söyleyiş, anlatımı süslemekle kalmaz; aynı zamanda metni daha etkileyici, akılda kalıcı ve yorumlanabilir hâle getirir. Edebî sanatlar, dili sadece bilgi aktaran bir araç olmaktan çıkarıp sanatın kendisi hâline getirir.

Edebi sanatlar, söze dayalı sanatlar ve anlama dayalı sanatlar olmak üzere alt başlıklara ayrılmaktadır. Bu başlıklarda kendi içerisinde türlere ayrılır.

- SÖZE DAYALI SANATLAR

TEŞBİH (BENZETME)

Teşbih, aralarında benzerlik bulunan iki varlık, kavram ya da durumu belirli bir benzetme yönüyle ilişkilendirerek anlatımda güç, hayal ve anlam derinliği sağlamaktır. Şair, benzetme yaparak bir duyguyu, düşünceyi ya da durumu okuyucunun zihninde daha etkili ve çarpıcı şekilde canlandırır. Ek olarak; teşbihte her zaman zayıf-güçlü ilişkisi aranmaz. Bazı benzetmelerde iki unsur eşit düzeyde olabilir veya benzetme yönü soyut bir çağrışım da olabilir.

Teşbihin Öğeleri:

1. Benzeyen: Zayıf ya da nitelik kazandırılmak istenen varlık.
2. Benzetilen: Güçlü olan, benzetmeye dayanak yapılan varlık.
3. Benzetme yönü: Hangi yönden benzetildiği.
4. Benzetme edatı: gibi, sanki, kadar, adeta vb.

Teşbih Türleri:

Teşbih Türü	Açıklama	Örnek
Tam (ayrıntılı) teşbih	Benzetmenin dört unsuru (benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme edatı, benzetme yönü) da bulunur. En ayrıntılı teşbih türüdür.	“Ah bu türküler, köy türküler / Ana sütü gibi candan, temiz.” → <i>Benzeyen:</i> köy türküler / <i>Kendisine benzetilen:</i> ana sütü / <i>Benzetme edatı:</i> gibi / <i>Benzetme yönü:</i> temiz
Kısaltılmış teşbih	“Benzetme yönü” unsuru bulunmaz. Benzetme edatı genellikle “gibi, kadar, misali”dir.	“Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik.” → <i>Benzeyen:</i> biz / <i>Kendisine benzetilen:</i> çocuklar / <i>Benzetme edatı:</i> gibi
Pekiştirilmiş teşbih	Benzetme edatı kullanılmadan yapılan benzetmelerdir. Benzetme yönü ve diğer unsurlar anlamca sezdirilir.	“Türk askeri aslan kuvvetindedir.” → <i>Benzeyen:</i> Türk askeri / <i>Kendisine benzetilen:</i> aslan / <i>Benzetme yönü:</i> kuvvet
Teşbih-i Belîğ (Yalın teşbih)	Yalnızca iki unsur (benzeyen ve kendisine benzetilen) bulunur. En kısa ve etkili benzetme türüdür.	“Selvi boylu yarım.” / “Kömür gözlüm.” → <i>Benzeyen:</i> yar / göz / <i>Kendisine benzetilen:</i> selvi / kömür

Şiir Örneği:

“Yüzün bir çiçek tazeliğiyle uyanıyor sabaha,
Sesin bir dere gibi serin, bir gök gibi derin.”

(Behçet Necatigil)

- Yüz – çiçek, ses – dere, ses – gök: benzetmeler
- Benzetme yönleri: tazelik, serinlik, derinlik
- Bu dizelerde tam teşbih ve teşbih-i belîğ iç içe geçmiştir.

Kısa Yorum: Teşbih, şiirde soyut duyguları somut imgelerle anlatma olanağı sağlar. Şair, böylece okuyucunun zihninde güçlü çağrışımlar yaratır.

Teşbih Öğelerini Belirleyelim - Etkinlik

Aşağıda verilen dizeleri dikkatlice okuyunuz. Her dizede yer alan teşbihi inceleyerek benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı öğelerini yazalım.

1. Gözlerin, gecede parlayan yıldızlar gibi.

Benzeyen: _____, benzetilen: _____, benzetme yönü: _____, benzetme edatı: _____

2. Kalbi, buz gibi soğuktu.

Benzeyen: _____, benzetilen: _____, benzetme yönü: _____, benzetme edatı: _____

3. O, bir aslandır düşman karşısında.

Benzeyen: _____, benzetilen: _____, benzetme yönü: _____, benzetme edatı: _____

4. Saçları, gece kadar karanlık.

Benzeyen: _____, benzetilen: _____, benzetme yönü: _____, benzetme edatı: _____

5. Sesi, incecik bir ney gibi yankılandı boşlukta.

Benzeyen: _____, benzetilen: _____, benzetme yönü: _____, benzetme edatı: _____

6. Düşünceleri, yavaş akan nehir gibiydi.

Benzeyen: _____, benzetilen: _____, benzetme yönü: _____, benzetme edatı: _____

7. Kalem, susturulmuş bir şairdi onun ellerinde.

Benzeyen: _____, benzetilen: _____, benzetme yönü: _____, benzetme edatı: _____

Not: Her dizede dört öge birden bulunmayabilir. Eksik olan varsa belirtiniz.

MECAZ

Dil, yalnızca gerçekleri anlatmak için değil; duyguları, hayalleri ve soyut kavramları etkileyici biçimde ifade etmek için de kullanılır. Bu anlatım gücünü sağlayan yollardan biri mecazdır. Mecaz, bir sözcüğün kendi gerçek anlamı dışında, başka bir anlamda kullanılmasıdır. Bu kullanım, okuyucuda çağrışım uyandırır; anlatımı derinleştirir, estetikleştirir.

Mecaz, sadece şiirde değil, günlük konuşmalarda bile sıkça karşımıza çıkar. “Kalbim kırıldı.”, “Zaman su gibi akıyor.” gibi ifadelerde kelimeler gerçek anlamlarında değil, duyguya dayalı bir yakıştırmayla kullanılmıştır. Şair ve yazarlar mecazı kullanarak dili sıradanlıktan çıkarır, ifadeye hayal gücü ve çok katmanlılık katar.

Temel Özellikler:

1. **Gerçek anlamla bağ vardır:** Mecaz, sözcüğün gerçek anlamıyla ilişkilidir ama bu anlam dolaylı biçimde aktarılır.
2. **Mecazî anlam, bağlamla anlaşılır:** Cümle içindeki kullanım, kelimenin gerçek değil, mecaz anlamda kullanıldığını gösterir.
3. **Mecazlı anlatım sanatsaldır:** Okuyucuda hayal kurma, sezme, yorumlama gibi estetik tepkiler uyandırır.

Uyarı:

Mecaz ile teşbih, istiare, kinaye gibi sanatlar birbirinden farklı olmakla birlikte birbiriyle ilişkilidir. Teşbihte açık benzetme vardır; mecazda ise gizli ve doğrudan olmayan bir aktarma söz konusudur.

Şiir Örnekleriyle Mecaz:

- “Gözlerin ateşten bir çiçek gibi açarken” (Ahmet Arif)
 - Burada “ateşten çiçek” ifadesi gerçek anlamda var olmayan bir çiçektir. Ateş, güzelliği ve yakıcılığı temsil eder → mecazlı anlatım.
- “Kalbim bir kuyu gibi suskun bu gece” (Cahit Zarifoğlu)
 - “Kalp” konuşamaz, “kuyu” duyguyu taşımaz → ama kalbin içine gömülmüş sessizlik “kuyu” imgesiyle anlatılmıştır → mecaz.

MECAZ-I MÜRSEL (AD AKTARMASI)

Mecaz-ı mürsel, bir kelimenin doğrudan ilgili olduğu başka bir kavram yerine kullanılmasıdır. Bu sanatta benzetme yapılmaz, sadece ilgi ilişkisine dayanarak bir sözcük başka bir sözcüğün yerini alır.

Nasıl Ayırt Edilir?

- Teşbih (benzetme) gibi “gibi”li aktarma yoktur.
- Mecaz vardır, ama ilişki gerçek yaşamdaki somut bağlantıdır (iç-dış, yer-sahip, neden-sonuç, parça-bütün vb.).

En Sık Görülen Mecaz-ı Mürsel Türleri ve Örnekleri

Yer-Kişi İlişkisi

Tüm sınıf alkışladı.” → Buradaki “sınıf”, içindekiler yani öğrenciler kastedilmiştir.

Parça-Bütün (cüz-kül) İlişkisi

“İki el yolda bana selam verdi.” → Buradaki “el”, insan yerine kullanılmıştır.
→ Yani parça, bütünün yerini almıştır.

Sahip-Ürün İlişkisi

“Orhan Veli’yi okudum.” → Burada kastedilen şairin kendisi değil, onun şiiridir.

İç-Dış İlişkisi

“Bardak doldu.” → Bardak içindeki sıvı kastedilerek söylenmiştir. → Bardak (kap), içeriği yerine kullanılmıştır.

Neden-Sonuç İlişkisi

“Bahar aylarında rahmet düşmezse ürün iyi olmaz.” → Yağmurun yağmaması neden, ürünün iyi olmaması sonuçtur.

Şiirsel Örnek:

“Bursa sustu o gün, İstanbul ağladı.”

– Burada şehirler, aslında içindeki insanlar anlamında kullanılmıştır.

→ Yer – kişi ilişkisine dayalı mecaz-ı mürsel.

İRSÂL-I MESEL (ATASÖZÜYLE SÖZ SÖYLEME SANATI)

İrsâl-i mesel, bir düşünceyi daha etkili ve inandırıcı biçimde ifade etmek için atasözünün ya da halk arasında yaygın bir sözün şiir veya metin içinde kullanılmasına dayanan söz sanatıdır.

Şair ya da yazar, savunduğu fikri desteklemek amacıyla toplumca bilinen bir sözü alıntılar. Bu da sözün otantik, doğal ve ikna edici görünmesini sağlar.

Temel Özellikleri:

- Kullanılan ifade mutlaka atasözü, darb-ı mesel veya halk arasında yerleşmiş kalıp söz olmalıdır.
- Amaç: Anlatımı desteklemek, güçlendirmek, halk diline yaslanmak.
- Edebî metinlerde halk kültürüyle estetik ifadenin birleştiği noktalardan biridir.

Şiir Örneği:

“Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır,

Derken kendince çizdi yolunu.”

(Halk şiiri)

→ Şair, farklı düşünce yollarını anlatırken halk arasında yaygın olan bir sözle fikrini pekiştiriyor.

İrsâl-i mesel örneği:

“Ne ekersen, onu biçersin demiş atalar,

Sen kin ektin, elbet dert biçersin.”**

→ Atasözü doğrudan kullanılmış ve şiirin ana fikrini destekliyor → İrsâl-i mesel.

İrsâl-i mesel, özellikle didaktik (öğretici) şiirlerde, hikemî tarzda, halk ya da divan edebiyatında sözün kalıcılığını ve gücünü artırmak için başvurulan bir tekniktir. Metne halk bilgeliği, sözün gücü ve evrensellik kazandırır.

İSTİARE (EĞRETİLEME/METAFOR)

Şairler, anlatımı daha güçlü kılmak için bazen bir varlığı, başka bir varlık yerine kullanırlar ama bunu açıkça söylemeden, sadece çağrışımla ifade ederler. İşte bu tür anlatımlara istiare (eğretileme) denir.

İstiare, bir tür mecazdır; ancak burada benzetme gibi açık bir karşılaştırma yapılmaz. Okuyucudan, anlatılanın neyin yerine geçtiğini sezmesi beklenir. Bu yönüyle istiare, şiirde imgeselliğin ve çok anlamlılığın en güçlü araçlarından biridir. İstiare, teşbihte yer alan unsurlardan hangisinin kullanılıp hangisinin kullanılmadığına göre üçe ayrılır.

Açık İstiare

Bir benzetmede yalnızca “kendisine benzetilen” unsurun yer aldığı, “benzeyen” ögesinin ise doğrudan söylenmeyip sezdirildiği anlatım biçimine açık istiare denir. Bu tür ifadelerde güçlü olan unsur yazılır, zayıf olan yani benzetilen varlık ise metinde yer almaz ama anlamdan çıkarılır.

“Nerede olsam ey peri, gönlüm senin yanındadır.”

(Benzeyen: sevgili → yok)

(Benzetilen: peri → var)

→ Açık istiare (eğretileme)

Kapalı İstiare

Benzetmenin ögelerinden yalnızca “benzeyen” unsurun kullanıldığı istiare türüdür. Kendisine benzetilen unsur cümlede yer almaz, ancak anlam yoluyla sezdirilir. Bu türde benzetme, zayıf olan varlık üzerinden yapılır; güçlü varlık (kendisine benzetilen) söylenmeden ima edilir.

“Can kafeste durmaz uçar.”

(Kendisine benzetilen: kuş → yok)

(Benzeyen: can → var)

→ “Can” a kuşun uçuş özelliği yüklenmiştir.

→ Kapalı istiare (eğretileme)

Temsili İstiare

Benzetmenin temel ögelerinden yalnızca “benzeyen” ya da “kendisine benzetilen” unsurdan biri kullanılarak yapılan, ancak bütün bir metne yayılan istiare türüdür. Bu anlatım biçiminde, bir düşünce ya da duygunun çeşitli semboller aracılığıyla somutlaştırılması söz konusudur. Diğer istiare türlerinden farklı olarak, sadece bir dizede değil, eserin tümünde aynı benzetme sürdürülür.

“Artık demir almak günü gelmişse zamandan...”

(Benzeyen: ölüm → yok)

(Kendisine benzetilen: gemi → var)

→ Ölüm, meçhule giden bir gemiye benzetilmiştir.

→ Şiirde “ölüm” doğrudan söylenmez, ancak “sessiz gemi” imgesiyle temsil edilir.

→ Temsili istiare (eğretileme)

KİNAYE (İĞNELEME)

Günlük hayatta bazen bir şeyi doğrudan söylemeyiz; üstü kapalı biçimde, ima ederek, hatta biraz iğneleyerek anlatmayı tercih ederiz. İşte edebî sanatta bu anlatım yoluna kinaye denir. Kinayede, bir söz hem gerçek hem de mecaz anlamıyla kullanılır. Ancak asıl anlatılmak istenen, mecaz anlamdır. Bu özelliğiyle kinaye, hem söz sanatıdır hem de bir tür anlatım stratejisidir.

Kinaye, çoğu zaman nükteli, ince bir eleştiri, bazen derin bir anlam çağrışımı, bazen de ironi içerir. Bu yönüyle, hem halk edebiyatında hem de divan ve modern edebiyatta çok sık kullanılır.

Kinaye ile Mecaz Arasındaki Fark:

Özellik	Mecaz	Kinaye
Anlam ilişkisi	Yalnız mecaz anlam geçerlidir	Hem gerçek hem mecaz anlam vardır
Kullanım amacı	Anlatımı zenginleştirmek	Anlamı derinleştirmek, bazen de ima etmek, iğnelemek
Yorum gücü	Daha belirgindir	Yorum ve sezgi gerektirir

Şiir/Cümle Örnekleri ile Açıklama

1. “Hamama giren terler.”

Gerçek anlam: Hamama giren kişi gerçekten terler; bu fiziksel bir durumdur.

Mecaz anlam: Her işin bir zahmeti, bedeli veya çabası vardır. Bir işe kalkışan kişi, onun getireceği sıkıntıya ve sorumluluğa da katlanmak zorundadır.

→ Her iki anlam da mantıklı olduğu hâlde asıl anlatılmak istenen mecaz anlamdır.

→ Kinaye sanatı vardır.

2. “Çocukluğum bir köşede unutulmuş oyuncak gibiydi.” “Ben toprak oldum yoluna / Sen aşırı gözetirsin / Şu karşıma göğüs geren / Taş bağırlı dağlar mısın?”

Gerçek anlam: Dağların bağrında gerçekten taş bulunur.

Mecaz anlam: “Taş bağırlı” sözüyle acımasız, merhametsiz kişiler anlatılmak istenmiştir.

Söylenen ifade gerçek anlamda da doğru olmasına rağmen, asıl kastedilen mecaz anlam olduğu için → Kinaye sanatı vardır.

3. “Bildiğim kadarıyla eli uzun biridir.”

Gerçek anlam: Söz konusu kişinin eli gerçekten fiziksel olarak uzun olabilir.

Mecaz anlam: “Eli uzun” deyimini, hırsızlık yapan veya başkasının malına el uzatan kişi anlamında kullanılır.

Her iki anlam da mantıklıdır; ancak cümlede asıl kastedilen mecaz anlamdır.

→ Kinaye sanatı vardır.

4. “Mum dibine ışık vermez.”

Gerçek anlam: Mumun ışığı yukarıya doğru yayıldığı için dibine ışık düşmez.

Mecaz anlam: Makâm ve imkân sahibi kişilerin, yabancılara gösterdiği ilgi ve yardımı kendi yakın çevresine göstermemesi anlamındadır.

Her iki anlam da doğrudur; ancak asıl vurgulanan mecaz anlamdır.

→ Kinaye sanatı vardır.

Kinaye Var mı? - Etkinlik

Aşağıda verilen cümle ya da dizeleri dikkatlice okuyunuz. Her birinde kinaye sanatı kullanılıp kullanılmadığını belirleyiniz. “Evet (Kinaye var)” ya da “Hayır (Yok)” şeklinde işaretleyiniz. Varsa, mecaz anlamı açıklayınız.

1. “Dilinde bal var ama yüzünde diken açıyor.” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

2. “Köyün en çalışkanı, sabah uyanmadan tarlaya giderdi!” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

3. “Kış geldi, dallar üşüyor.” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

4. “Kalbin buz gibi; yaklaştıkça donuyorum.” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

5. “Güzel konuşur ama arkandan da çok güzel konuşur!” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

6. “Ben senin ne kadar dürüst olduğunu(!) çok iyi bilirim.” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

7. “Gökyüzü bugün ağlıyor gibi.” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

8. “Gül dalında güzeldir.” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

9. “Ayakkabısı yok ama lafı çok.” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

10. “Deniz çekildi, yalnızlık kaldı geriye.” ☐ Evet ☐ Hayır

Açıklamanız:

TEZAT (ZITLIK SANATI)

Hayatın içinde olduğu gibi edebî metinlerde de duygular, düşünceler ve durumlar çoğu zaman birbirine zıt kavramlarla ifade edilir. İşte bu anlam karşıtlığına dayalı anlatım yoluna tezat (zıtlık sanatı) denir. Tezat, bir duygu ya da düşünceyi karşıtıyla vurgulayarak daha etkili hâle getirir.

Bir metinde “aydınlık–karanlık”, “yaşam–ölüm”, “mutluluk–keder” gibi karşıt kavramlar birlikte kullanıldığında, bu durum okuyucunun dikkatini çeker; anlatımı derinleştirir. Tezat sanatı sayesinde şair, çelişkili duyguları bir arada verebilir ya da bir fikrin etkisini karşıtını göstererek güçlendirebilir.

Temel Özellikleri:

- Zıtlık aynı bağlam içinde kullanılır.
- Amaç karşıtlığı göstermek değil, karşıtlığı kullanarak anlamı güçlendirmektir.
- Şair, duygular arasındaki çatışmayı ya da bir kavramın anlamını karşıtıyla açığa çıkarır.

Şiir Örnekleriyle Tezat

1. Bir gül kadar nazlı, bir diken kadar serttin.

– “Gül” ve “diken” zıt anlamlı; yumuşaklık – sertlik karşılaştırması → Tezat

2. Bir yanda sevda, bir yanda ayrılık vardı.

– “Sevda” ve “ayrılık” birbiriyle karşıt duygular → Tezat

3. Güldüğüm yerde ağladım, sustuğumda haykırdım. – “Gülmek–ağlamak” ve “susmak–haykırmak” zıtlıkları → Tezat sanatı yoğun biçimde kullanılmış

4. Yaşam dediğin bir ölüm yolculuğu.

– “Yaşam” ve “ölüm” → en temel zıtlık → Tezat + derin anlam

5. Gecenin ortasında bir gündüz parçasıydı gözlerin.

– “Gece” ve “gündüz” → karşıtlık üzerinden göz tasviri → Tezat

Tezat sanatı, özellikle duygusal yoğunluğu artırmak, anlam çarpıcılığı sağlamak ve şiire felsefi bir derinlik katmak için tercih edilir. Şair, zıt kavramları yan yana getirerek okuyucunun dikkatini çeker ve düşünmesini sağlar.

TEVRIYE (ÇİFT ANLAMLI SÖYLEYİŞ SANATI)

Tevriye, bir kelimenin birden fazla anlamı olduğu durumlarda, hem yakın (yüzey) hem de uzak (derin) anlamı düşündürecek şekilde kullanılmasına denir. Bu sanatta her iki anlam da gerçek olup kelimeye yüklenebilir; ancak asıl anlatılmak istenen genellikle uzak anlamdır.

Şairler çokanamlılığını sanata dönüştürerek, bir sözü hem yakın anlamıyla hem de uzak, gizli anlamıyla kullanarak tevriye sanatını gerçekleştirirler. Tevriyede kelimenin iki ya da daha fazla anlamı vardır; ama okuyucudan asıl beklenen, ilk anlamı aşır derindeki anlamı sezmesidir. Özellikle divan edebiyatında çok sık kullanılır.

Temel Özellikler:

- Kullanılan kelimenin birden fazla anlamı vardır.
- Her iki anlam da gerçektir, mecaz değildir.
- Yakın anlam okuyucunun dikkatini dağıtmak içindir; asıl vurgu uzak anlamdadır.
- Benzetme, kinaye veya teşbih içermez.
- Genellikle nükte ve zekâ ürünü olarak değerlendirilir.

Divan Şiirinden Örnek:

“Tahir Efendi bana kelp demiş
İltifatı bu sözde zahirdir,
Maliki mezhebim benim zira
İtikadımca kelp tahirdir.”

(Nef’î)

Yakın anlam: “Tahir” → Temiz

Uzak anlam: “Tahir” → Tahir Efendi (özel isim)

“Tahir” kelimesi hem “temiz” anlamıyla hem de Tahir Efendi’nin adı olarak kullanılmaktadır. İlk bakışta kelime “temiz” anlamını düşündürse de, şair aslında Tahir Efendi’yi köpeğe benzeterek hicvetmektedir. → Tevriye sanatı vardır.

Tevriye ile Karıştırılmaması Gerekenler:

Sanat	Ortak Yön	Farkı
Kinaye	Gerçek anlam + mecaz anlam	Asıl anlam mecazdır
Tevriye	Gerçek anlam + gerçek anlam	Asıl anlam uzak anlamdır
Cinas	Yazılış/söyleniş aynı, anlam farklı	Ses oyununa dayanır, tevriyede ses oyunu yoktur

İCAZ (KISALIK SANATI)

İcaz, bir düşüncenin az sözle ama çok anlam içerecek şekilde ifade edilmesidir. Bu sanatta şair ya da yazar, anlatmak istediğini en öz biçimiyle, gereksiz ayrıntılardan uzak, etkili ve yoğun bir anlatımla dile getirir.

Temel Özellikler:

- Söz az, anlam yoğundur.
- Her kelime dikkatle seçilir.
- Sözcüklerin çağrışım gücü ve bağlam etkisi çok yüksektir.
- Veciz sözler, özdeyişler, aforizmalar bu sanatın örneklerindendir.
- Atasözleri ve halk deyişlerinde de sıkça görülür.

Örnekler:

1. Şiirsel Örnek (Modern): “Ben sana mecburum bilemezsin.” (Attilâ İlhan)

– Şair burada çok kısa bir cümlede zorunlu bir aşkı, kaderi, çaresizliği ve içsel bir bağlılığı aynı anda ifade eder.

→ İcaz vardır.

2. Özdeyiş Örneği: “Azıcık aşım, kaygısız başım.” – Mal az ama mutluluk çok → anlamı derin → İcaz

3. Halk Şiiri Örneği: “Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir.” – Sözün gücü ve sonucu tek dizede ifade edilmiştir → İcaz sanatına örnek

İcaz ile Karıştırılmaması Gereken:

- İcaz ≠ Eksik anlatım değildir.
- Kasıtlı olarak kısa tutulmuş, ama anlamı açık ve güçlü ifadelerdir.
- Belirsizlik değil, yoğunluk esastır.

TEŞHİS (KİŞİSELLEŞTİRME SANATI)

Teşhis, insan dışı bir varlığa insana özgü niteliklerin yüklenmesiyle oluşturulan söz sanatıdır. Canlı-cansız, somut-soyut her türlü varlık; düşünme, konuşma, hissetme gibi insani özelliklerle anlatılır.

Temel Özellikler:

- Kişi olmayan bir varlık, bir insan gibi davranır.
- Duygu, düşünce, konuşma, hissetme, üzülmeye, sevinme gibi eylemler yüklenir.
- Kimi zaman doğrudan, kimi zaman ima yoluyla yapılır.
- Özellikle lirik şiirlerde, masalsı anlatımlarda, çocuk edebiyatında sıkça kullanılır.

Şiir Örnekleri:

1. “Gözyaşlarım konuşurdu geceler boyu.”

– “Gözyaşı” insan gibi konuşamaz. → Ona insani bir eylem yüklenmiş → Teşhis

2. “Yollar sana küs, kaldırımlar yorgun.”

– Yol küsmez, kaldırım yorgun düşmez. → İnsan davranışları cansız nesnelere aktarılmış → Teşhis

3. “Baharda ağaçlar ellerini gökyüzüne açar.”

– Ağaçların elleri yoktur, dua etmek insana özgüdür → Teşhis + hayal gücü

Teşhis ile Karıştırılmaması Gereken:

Sanat	Açıklama
Teşhis	İnsan olmayan varlığa insan gibi davranmak
İntak	İnsan dışı varlığın konuşmasıdır (teşhis içerir ama ek olarak söz vardır)

HÜSN-I TALİL (GÜZEL NEDENE BAĞLAMA SANATI)

Hüsn-i talil, gerçek nedeni bilinen bir olay ya da durumun, şairin hayal gücüyle güzel ve hayalî bir nedene bağlanmasıdır. Okuyucunun zaten bildiği doğal neden yerine, şiire estetik ve duygusal bir anlam katmak için başka bir sebep öne sürülür.

Temel Özellikler:

- Gerçek neden ortadadır ama şiirde söylenmez.
- Yerine şiirsel, romantik ya da hayalî bir neden getirilir.
- Tevriye, mecaz, kinaye gibi sanatlarla karıştırılsa da burada amaç anlam oyunu değil, güzelleştirmedir.
- Özellikle doğa olayları, mevsim değişiklikleri, nesnelerin halleri bu şekilde açıklanır.

Şiir Örnekleriyle Açıklama

1. “Gül niçin açar bilmem, belki bülbül ağlamasın diye.”

– Gerçek neden: Mevsim ve doğa kanunu. – Şairin gösterdiği neden: Bülbülün gözyaşlarını dindirmek. → Hüsn-i talil vardır.

2. “Rüzgâr niçin eser? Perdeye dokunmak için mi?”

– Gerçek neden: Hava akımı, basınç farkı. – Hayalî neden: Perdeyle oynamak.
→ Hüsn-i talil

3. “Bulutlar ağlıyor, çünkü senin gözlerin ıslak.”

– Gerçek neden: Yağmur. – Şairin sunduğu neden: Sevgilinin gözyaşı. → Hüsn-i talil

MÜBALAĞA (ABARTMA SANATI)

Mübalağa, anlatımı etkili ve çarpıcı kılmak amacıyla bir varlığın ya da olayın niteliklerinin olduğundan çok fazla ya da çok az gösterilmesi sanatıdır. Bu yolla okuyucunun hayal gücü harekete geçirilir ve duygusal etki artırılır. Mübalağa sanatı gerçekleştirilirken benimsenen amaçlar şunlardır: Duyguyu güçlendirmek, anlatımı etkili kılmak, dinleyici veya okuyucu üzerinde güçlü bir izlenim bırakmak.

Özellikleri:

- Gerçek dışı olması gerekmez, abartının oranı önemlidir.
- Mübalağa çoğunlukla şiir türünde kullanılır ancak nesir metinlerde de görülür.
- Mecazla birlikte kullanılabilir, ama her mübalağa mecaz içermez.

Örnekler:

1. Kaygusuz Abdal

“Sekizimiz odun çeker,
Dokuzumuz ateş yakar,
Kaz kaldırmış başın bakar,
Kırk gün oldu kaynatırım kazanı.”

Açıklama: “Kırk gün oldu kaynatırım kazanı” dizesinde mübalağa (abartma) sanatı vardır. Şair, bir kazanı gerçekten kırk gün boyunca kaynatmanın imkânsızlığını bilerek söylemiştir. Bu abartılı ifade, çalışmanın, emeğin veya bekleyişin uzunluğunu ve zorluğunu vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

2. Orhan Veli Kanık – (Garip Akımı)

“İşim gücüm budur benim
Gökyüzünü ben boyarım her sabah
Hepiniz uykudayken
Uyanır bakarsınız ki mavi...
Deniz yırtılır kimi zaman
Bilmez misiniz kim diker
Ben dikerim...”

Açıklama: Bu dizelerde mübalağa (abartma) sanatı kullanılmıştır. Şair, “Gökyüzünü ben boyarım her sabah” ve “Deniz yırtılır kimi zaman / Ben dikerim” ifadeleriyle gerçekte mümkün olmayan bir durumu, şiirsel bir abartmayla anlatmıştır. Buradaki amaç, şairin doğanın güzelliğini, insanın yaratıcı gücüyle özdeşleştirmesidir.

NİDA (SESLENME SANATI)

Nida, şairin veya yazarın, duygularını yoğunlaştırmak ya da okuyucuya doğrudan seslenmek amacıyla, bir kişiye, varlığa, kavrama ya da bazen soyut bir düşünceye hitap etmesiyle ortaya çıkan edebî sanattır. Bu sanat sayesinde anlatım canlanır, içtenlik ve coşku artar.

Dikkat Edilmesi Gerekenler:

- Genellikle “ey, hey, ah, ya” gibi seslenme edatlarıyla başlar.
- Cümle sonunda ünlem (!) işaretiyle pekiştirilir.
- Kimi zaman teşhis (kişileştirme) ve intak (konuşturma) sanatlarıyla birlikte kullanılır.

Örnekler:

1. Namık Kemal – Hürriyet Kasidesi

“Ey pâk vatan! Seni canım cihâna değişmem...”

Açıklama: Şair, vatanına doğrudan seslenerek güçlü bir aidiyet ve sevgi duygusu ifade etmektedir. “Ey” sözcüğü seslenme sanatını oluşturur.

2. Karacaoğlan (17. yy Halk Şairi)

“Hey ağalar böyle midir bu sevda

Ben de bu dağların odunu muyam”

Açıklama: Şair burada hem dinleyiciye hem de topluma seslenmektedir. “Hey” nidası dikkat çekme işlevi görür. Halk şiirinde nida sıkça görülür.

3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî – Divân-ı Kebîr’den

“Ey aşk! Senin yüzünden dağ bile delinir.”

Açıklama: Mevlânâ, aşkı şahıslastırıp ona seslenerek hem kişileştirme (teşhis) hem de nida sanatını bir arada kullanır.

5. Attila İlhan – Ben Sana Mecburum

“Ey kadını, senin yüzünden bu şehirde

Her şey benzemeye başladı sana...”

Açıklama: Şair burada sevdiği kadına hitap ederek duygusunu doğrudan ifade etmektedir. “Ey kadını” seslenmesi nidanın tipik örneğidir.

ALİTERASYON / SES TEKRARI

Aliterasyon, bir dizede ya da cümlede aynı ünsüz harfin tekrar edilmesiyle oluşan ahenk (ses tekrarı) sanatıdır. Şiirde ve edebî metinlerde müzikalite, ritim ve anlam yoğunluğu sağlamak amacıyla kullanılır.

Özellikleri:

- Sadece ünsüz harflerin (p, s, k, m, r vb.) tekrarıyla yapılır.
- Şiire melodik bir ritim ve estetik kazandırır.
- Yapmacıklık değil, doğal bir biçimde yerleşmiş olmalıdır.

Örnekler:

1. Cahit Sıtkı Tarancı – Desem ki

“Desem ki vakitlerden bir nisan akşamıdır
Rüzgârların en ferahlatıcısı senden esiyor...”

Açıklama: “s” sesi tekrar edilerek serinlik ve yumuşaklık hissi artırılmıştır. Bu ses hem rüzgârı hem de şiirin duygusunu yansıtır.

2. Necip Fazıl Kısakürek – Kaldırımlar

“Sokaktayım, kimsesiz bir sokak ortasında
Yürüyorum, arkama bakmadan yürüyorum...”

Açıklama: “s” ve “k” seslerinin tekrarı, hem yalnızlık duygusunu hem de gece atmosferini yansıtan bir ritim yaratır.

3. Attila İlhan – Ben Sana Mecburum

“Bir bakışın beni yangın yerine çevirdi.”

Açıklama: “b” sesinin tekrarı, içten ve yakıcı bir sevdayı simgeler. Aynı harf hem vurgu hem de lirizm işlevi görür.

ASONANS / AHENK SANATI

Asonans, bir dizede veya cümlede aynı ünlü harfin tekrar edilmesiyle oluşan ahenk ve ses tekrarı sanatıdır. Bu tekrar, şiire içsel bir ritim, müzikalite ve duygu derinliği kazandırır.

Özellikleri:

- Yalnızca ünlü (sesli) harflerin tekrarıyla yapılır. (a, e, i, o, u vb.)
- Özellikle lirik şiirlerde ahenk ve yumuşaklık yaratır.
- Anlamı kuvvetlendirici işlevi de olabilir.
- Aliterasyondan farkı, sessiz değil ünlü harf tekrarına dayanmasıdır.

Edebi Örnekler:

1. Orhan Veli Kanık – Anlatamıyorum

“Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz,
Gözyaşlarıma, ellerinizle?”

Açıklama: “a” ve “ı” ünlülerinin tekrarı, şiirin içtenlikli, içe dönük yapısını yumuşak bir ahenkle yansıtır. Duygusal yoğunluğu artırır.

2. Ahmet Haşim – Merdiven

“Ağır, ağır çıkacaksın bu merdivenlerden...”
“Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak...”

Açıklama: “a” sesinin tekrarları, şiirin ağır tempolu yapısını ve sararan sonbaharı yumuşak bir melodik yapı içinde sunar.

3. Ziya Osman Saba – (Modern Türk Şiiri)

“Neysen sen, nefes sen, neylersin neyi
Neyzensen, nefessen, neylersin neyi”

Açıklama: Bu dizelerde “e” ünlüsünün sıkça yinelenmesiyle asonans sanatı oluşturulmuştur. Ünlü sesin tekrarı, şiire müzikal bir ahenk kazandırır ve mistik, içe dönük bir atmosfer yaratır. Asonans, şairin ruhsal derinliği ve içsel uyumu vurgulamasına katkı sağlamıştır.

AKROSTİŞ

Akrostiş, bir şiirin dizelerinin ilk harflerinin yukarıdan aşağıya doğru okunduğunda anlamlı bir kelime, cümle veya özel bir isim oluşturmasıdır. Şairin, gizli mesaj verme ya da bir isme ithaf yapma amacıyla kullandığı edebî tekniktir.

Özellikleri:

- Her mısranın ya da bendin ilk harfi bir harf dizisi oluşturur.
- Genellikle bir isim, şehir, kavram ya da sevilen kişiye dair bir kelime ortaya çıkar.
- Akrostişler, hem biçimsel hem içeriksel oyun içerir.
- Lirik, oyunlu ve özel anlamlı şiir yapısı sunar.
- Çocuk edebiyatında ve yazınsal eğitsel uygulamalarda sıkça yer alır.

Edebî Örnek:

1. Ziya Paşa – (Nâme-i Ziya)

Ziya Paşa, kendi adını akrostiş biçiminde oluşturmuştur:

Zeheb ettim aceb ne hâle geldim
İşittim feryâdı leylek oldum
Yâr ile vâsıl oldum, aşk ile yandım
Aklım gitti, dertle meşk oldum

Açıklama: Her mısra başı “Z – İ – Y – A” harflerini oluşturur. Şair bu şiirde hem kendi adını gizlemiş hem de içsel bir hikâye sunmuştur.

2. Modern Dönemde Örnek (Turgay Fişekçi – Yansıma Şiirler)

Ben seni bir ırmak gibi sevdim
Akışında sonsuzluk vardı
Her kıvrımında kendimi buldum
Aşka doğru çağıladım durdum

Açıklama: Şair burada “BAHA” ismini mısra başlarına yerleştirmiştir. Bu bir özel ada ithaf örneğidir.

Akrostiş Yazalım - Etkinlik

Aşağıda verilen kelimelerden birini seçerek akrostiş yazınız.

VATAN	SEVGİ	LİSE	ANNE	BARIŞ	HAYAT	GÜNEŞ	KİTAP	ARKADAŞ
-------	-------	------	------	-------	-------	-------	-------	---------

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

TONLAMA

Tonlama, bir metni ya da şiiri seslendirirken duygu, vurgu ve anlamı yansıtmak amacıyla sesin yükselip alçalmasıdır. Okuyucunun ya da konuşmacının sesiyle verdiği anlam ipuçlarıdır. Tonlama, anlatımın etkileyiciliğini artırır ve sözlü anlatımın önemli bir öğesidir. İşlevleri şunlardır. Anlamı pekiştirir, duyguyu yansıtır, mesajı vurgular, dinleyicinin ilgisini canlı tutar.

Özellikleri:

- Duygu yoğunluğu, sesin tonuyla doğrudan ilgilidir.
- Soru, ünlem, seslenme gibi ifadelerde ses değişimi görülür.
- Alçalan ton: Üzüntü, karamsarlık, bitiş etkisi.
- Yükselen ton: Coşku, şaşkınlık, heyecan.
- Dalgalanan ton: Kararsızlık, iç konuşma, yoğun duygu.

Örnek – Orhan Veli Kanık’tan:

“Denizi ilk defa gören çocuk
Gözlerini kocaman açtı
Korkudan değil, hayretten
Hiçbir şey söylemedi çocuk”

Açıklama: Bu dizeler okunurken önce heyecanlı, sonra yavaşlayan ve sakinleşen bir tonlama gerekir. “Hiçbir şey söylemedi çocuk” cümlesi özellikle alçalan ve durgun bir sesle söylenmelidir.

Uygulama Örneği

Aşağıdaki cümleleri sesli okuyunuz. Parantez içine, cümleyi hangi tonla okuyacağınızı yazınız. (Neşeli, üzgün, şaşkın, sakın, öfkeli, heyecanlı...)

- a) “Ey zaman, sen ne çabuk geçiyorsun!” (.....)
- b) “Beni duymuyor musun?” (.....)
- c) “İçeri sessizce girdi.” (.....)
- d) “Ah, keşke geri dönebilsem...” (.....)
- e) “Harika! Bu gerçekten inanılmaz bir haber!” (.....)

Tanıyalım ve Çözümleyelim - Etkinlik

Aşağıda verilen şiir örneğini dikkatlice okuyunuz. Daha sonra şiirle ilgili verilen sorulara dikkatlice ve açıklamalı cevaplar veriniz.

Rasim Rıza (Kuzey Makedonya) “Göç Yolu”

Geceydi.

**Ardımızda yanan bir çift göz
Önümüzde sonsuz bir karanlık.
Omzumda anamın seccadesi,
Kulağımda babamın nasihatleri...**

Gittik.

**Giden bizdik ama bizden de bir şeyler kaldı orada,
Bir çocukluk, bir topaç, bir tütün tarlası...**

Yol uzundu.

**Dağlar taşlar susmuştu.
Gökyüzü bile sessizdi,
Sadece yüreğimizde bir türkü
Yaraya tuz basar gibi
Söyleniyordu...**

Klasik Sorular:

1. “Omzumda anamın seccadesi, kulağımda babamın nasihatleri...” dizelerinde hangi sanatlar yer alır?
2. “Giden bizdik ama bizden de bir şeyler kaldı orada” dizesinde kullanılan anlam nedir?
3. “Yüreğimizde bir türkü / Yaraya tuz basar gibi söyleniyordu...” dizesinde hangi sanatlar vardır?

Uygulama Sorusu:

1. Bu şiirde “göç” teması hangi duygularla yansıtılmıştır?
2. “Dağlar taşlar susmuştu” dizesinde hangi söz sanatı kullanılmıştır?
3. Sizce en güçlü edebî sanat hangisidir? Neden?

Hazırlık Çalışması

- Daha Önce “destan” ya da “masal” okudunuz mu? Konusu neydi?
- “Kahramanlık” denilince aklınıza gelen ilk kişi ve hikâye nedir?
- Ailenizden veya büyüklerinizden dinlediğiniz, geçmişe dair ilginç bir anlatı (efsane, halk hikâyesi, göç öyküsü) var mı?

EPİK TÜR

Edebî türler içinde en eski ve köklü olanlardan biri epik türdür. Kelime anlamı olarak “destansı, yiğitçe” anlamına gelen epik, toplumların kahramanlıklarını, tarihî mücadelelerini, göçlerini, kuruluşlarını ve varoluş anlatılarını konu edinen edebî yapıtlardır. Epik metinler, hem nazım hem nesir biçiminde yazılabilir ve çoğu zaman sözlü kültürün bir ürünü olarak doğmuştur.

Epik türdeki anlatımlar çoğunlukla anonimdir, kuşaktan kuşağa aktarılır ve toplumun ortak hafızasını canlı tutar. Bu tür metinlerde abartılı bir dil, yiğitçe söyleyiş ve toplumsal kimlik öğeleri ön plandadır. Destanlar, halk hikâyeleri, masallar ve efsaneler epik türün farklı biçimlerindeki yansımalarıdır.

EPİK TÜRDE BİÇİM VE MUHTEVA UNSURLARI

Epik türdeki eserler, ister nazım ister nesir biçiminde yazılmış olsun, belirli şekil, konu ve içerik (muhteva) unsurlarını bünyesinde taşır. Bu unsurlar sayesinde epik metinler sadece olay anlatmaz; aynı zamanda bir toplumun duygu dünyasını, tarihî hafızasını ve değerlerini de yansıtır.

Motif

Epik metinlerde tekrar eden anlamlı öğelerdir. Örneğin: göç, kahramanlık, yemin, kurban, rüya, kılıç, at, bayrak gibi kültürel semboller.

Düşünce

Eserin temel iletisidir. Genellikle cesaret, sadakat, vatan sevgisi, mücadele ruhu gibi değerler ön plana çıkar.

Fabl

Bazı epik eserlerde kısa, öğretici hikâyeler (özellikle hayvanlar yoluyla anlatılanlar) yer alabilir. Bu öğeler destanlarda veya halk hikâyelerinde karşımıza çıkar.

Kompozisyon

Epik eserlerin yapısı çoğunlukla giriş – gelişme – sonuç şeklinde kurgulanır. Olay örgüsü kronolojik olabilir; ancak zaman sıçramalarına da yer verilebilir.

Anlatıcı

Üçüncü kişi (ilahi bakış açısı) sık kullanılır. Anlatıcı olayları dışarıdan gözlemleyen biridir. Kahraman anlatıcı da nadiren görülebilir.

Anlatım Biçimleri

- Betimleme: Kahramanların, mekânların ve atmosferin tasvirinde kullanılır.
- Öyküleme: Olayların aktarımında temel yöntemdir.
- Açıklama ve diyaloglar da özellikle roman ve hikâyelerde yer alır.

ZAMAN VE BİLİNÇ AKIŞI UNSURLARI

Rivayet

Söylenti yoluyla aktarılan olaylar. Sözlü kültürden gelen destanlarda yaygındır.

Geriye Dönüş – Retrospeksiyon

Anlatının şimdiki zamanından geçmişe sıçrayarak olayların ya da karakterlerin geçmişini açıklama.

İçe Dönüş – İntropeksiyon

Kahramanın iç dünyasına, duygu ve düşüncelerine dönük anlatım (iç monologlar, iç konuşma).

İleriye Dönüş – Anticipasyon

İleriye dönük beklenti, kehanet ya da olaylara ilişkin önceden ima edilen gelişmeler.

KAHRAMAN VE KİŞİLİK UNSURLARI

Kişilik – Karakter - Şahsiyet

Epik türdeki ana figürler genellikle tek yönlüdür: güçlü, cesur, sadık, inançlı. Ancak modern epik anlatılarda çok yönlü karakter analizleri de yer bulur.

Kahramanlık

Epik türün en belirleyici unsurudur. Kahraman, bireysel özelliklerinden çok temsil ettiği toplumu yüceltir.

Yurt Sevgisi

Destan, masal, roman ya da hikâye fark etmeksizin epik metinlerde “vatan” kutsal bir mekân olarak görülür.

NAZIMDA EPİK TÜRLER

Epik tür, yalnızca düz yazı şeklinde değil, aynı zamanda şiir biçiminde (nazım) de karşımıza çıkar. Tarih boyunca kahramanlıkları, savaşları, toplumsal olayları ve milletlerin kaderini etkileyen büyük mücadeleleri anlatmak için şiirsel biçim tercih edilmiştir.

Destan

Destan, bir milletin tarihinde iz bırakan savaş, göç, doğal afet gibi olayları ve bu olaylar etrafında gelişen kahramanlıkları, halkın bakış açısıyla, çoğu zaman olağanüstü öğelerle süsleyerek anlatan uzun şiirlerdir. Sözlü geleneğin en eski türlerinden biridir.

Başlıca Özellikleri:

- Nazım biçiminde yazılır; çoğu kez dörtlükler hâlinindedir.
- Olaylar genellikle kahramanlık ve milli mücadele temaları etrafında gelişir.
- Olağanüstülük, doğaüstü varlıklar ve efsanevi güçler sıkça yer alır.
- Toplumsal belleği yansıtan ilk edebî türdür.

Örnek Türk Destanı: “Oğuz Kağan Destanı”ndan Bölüm

Gök gürledi, yer sallandı, bir çocuk doğdu. Bu çocuk, gök gibi mavi gözlü, çelik gibi güçlü idi.

Adı Oğuz oldu.

Oğuz büyüdü, aslan gibi bir yiğit oldu. Avlara çıktı, ok attı, dağları aştı.

Günlerden bir gün, gökte bir ışık gördü. Işık bir ağacın üzerine inmişti. İçinden bir kız çıktı.

Oğuz o kıza aşık oldu ve onunla evlendi. Oğuz, zamanla büyük bir hakan oldu. Dünyanın dört bir yanına elçiler gönderdi.

Destan Üzerine Sorular

1. Oğuz Kağan'ın doğumu nasıl olağanüstü bir şekilde betimlenmiştir?
2. Bu destanda kahramanlık nasıl inşa edilmiştir?
3. Destanın anlatımında doğa ve gökyüzü hangi anlamda kullanılmıştır?

NESİRDE EPİK TÜRLER

Epik tür, şiir biçiminin yanında nesir biçiminde de karşımıza çıkar. Masallar, efsaneler, halk hikâyeleri, menkıbeler, romanlar ve hikâyeler; halkın tarihî hafızasını, kahramanlıklarını, değerlerini ve kültürel motiflerini anlatan önemli epik türlerdir.

Efsane

Efsane, halkın hayal gücüyle şekillenmiş, çoğunlukla bir gerçek kişi, yer, olay veya olgunun olağanüstü niteliklerle anlatıldığı, sözlü kültüre dayalı kısa anlatılardır. Epik tür içerisinde efsaneler, geçmişle bugün arasında bağ kuran anlatılardır. Bir dağın oluşumu, bir gölün meydana gelişi, bir taşın dile gelişi gibi doğa olayları ya da tarihî şahsiyetler efsanevi bir anlatımla işlenir.

Başlıca Özellikleri:

- Gerçek bir olay ya da kişi temel alınarak anlatılır.
- Olağanüstü unsurlar içerir.
- Toplumun inanç ve değerlerini yansıtır.
- Anonimdir; halk arasında kuşaktan kuşağa aktarılır.

Örnek Efsane Metni: “Blagay Ejderhası”

Blagay kasabasında, nehrin kaynağında bulunan bir mağarada üç başlı bir ejderha yaşarmış. Her yıl, kasabanın en güzel kızı bu ejderhaya kurban edilirmiş. Bir yıl, sıra kralın kızına gelmiş. Kral ve halk büyük bir üzüntü içindeyken, Sarı Saltuk adında cesur bir derviş kasabaya gelmiş. Durumu öğrenince, ejderhayı öldürmeye karar vermiş. Mağaraya giderek ejderhayla savaşmış ve onu öldürmüş. Halk, Sarı Saltuk’un bu kahramanlığını büyük bir sevinçle karşılamış ve onun anısına mağaranın yakınında bir tekke kurmuşlar. Bu tekke, zamanla hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret edilen kutsal bir mekân hâline gelmiş.

Efsane Üzerine Sorular

1. Efsanede geçen olağanüstü olaylar nelerdir?
2. Sarı Saltuk’un kahramanlığı nasıl tasvir edilmiştir?
3. Efsanenin topl um üzerindeki etkileri nelerdir?
4. Efsanede geçen tekke ve ziyaretgâh kavramlarının halk kültüründeki yeri nedir?

Halk Hikâyesi

Halk hikâyesi, aşk, kahramanlık, fedakârlık gibi temaları işleyen; nazım ve nesir karışımı biçimde anlatılan, sözlü kültür geleneğine ait uzun epik anlatılardır. Bu tür metinlerde gerçek ile hayal iç içe geçmiştir. Genellikle meddahlar ya da âşıklar tarafından anlatılır; yer yer türkü, mani ve koşmalarla süslenir.

Başlıca Özellikleri:

- Aşk, kahramanlık ve toplumsal değerler ön plandadır.
- Nazım (şiir) ve nesir (düz yazı) iç içe geçmiştir.
- Anonimdir; ağızdan ağıza aktarılmıştır.
- Dönemin sosyal yapısı, gelenek ve görenekleri yansıtılır.

Örnek Hikâye Metni: “Kerem ile Aslı” (Anonim Halk Hikâyesinden derleme)

Rivayete göre, Tebriz’de yaşayan padişahın uzun yıllar çocuğu olmamıştı. Günlerden bir gün padişahın sarayına bir derviş geldi. Derviş, padişahın duasını kabul ettireceğini, ancak doğacak çocuğunun kaderinin başka biriyle birleşeceğini söyledi. Derviş, padişaha bir elma vererek bunun yarısını kendisinin, yarısını da vezirinin yemesini söyledi. Böylece padişahın bir oğlu, vezirin de bir kızı dünyaya geldi. Oğlana Kerem, kıza ise Aslı adı verildi.

Yıllar geçti, iki çocuk büyüdü. Kerem bir gün vezirin evine gittiğinde Aslı’yı gördü ve ona gönlünü kaptırdı. Bu aşk, iki gencin kaderini birbirine bağladı. Ancak Aslı’nın babası bir papazdı ve kızının Müslüman bir delikanlıyla evlenmesine razı olmadı. Kızını gizlice alarak şehirden uzaklara götürdü.

Kerem, sevgilisinin ardından diyar diyar dolaşmaya başladı. Gittiği her yerde sazını eline alıyor, Aslı’ya olan aşkını yanık türkülerle dile getiriyordu:

“Acep şu dağların dumanı mı var,
Yoksa yüreğimin figanı mı var,
Ben felekten bir muradım alamadım,
Aslı’mın derdinden canımda yar
var.”

Kerem, Anadolu’nun köylerini, kasabalarını, şehirlerini dolaştı. Her gördüğü yerde Aslı’nın izini aradı; bazen bir kuşun kanadında, bazen bir nehrin sesinde sevgilisinin adını duyar gibi oldu.

Bir köye vardığında halk ona, “Bir papaz kızı geçti buradan,” dediğinde gözleri yaşla doldu.

Her defasında yeniden yollara düşerek Aslı’ya kavuşmak için sabırla yürüdü.

Sonunda Aslı’nın bulunduğu yere ulaştı. Papaz, Kerem’i kandırmak için kızıyla evlenmesine izin verir gibi yaptı. Düğün gecesi, Aslı ile Kerem’in kavuşacağı sırada papaz, Aslı’nın elbisesine gizli bir büyü işlemişti. Kerem, sabırla düğüm düğüm elbiseyi çözmeye

çalıştı, ancak son ilmeğe geldiğinde birden göğsünden alevler yükseldi. Aşkın ateşiyle yanıp kül oldu.

Aslı da onun ardından dayanamadı; o da aynı ateşle kül oldu. Sabah olduğunda iki aşğın küllerinin yerinde iki servi ağacı filizlenmişti. Halk inancına göre, o iki servi hâlâ birbirine eğilerek sevgilerini fısıldar.

Hikâye Üzerine Sorular

1. Aslı'nın babası, Kerem ile kızının evlenmesini neden istememiştir?
2. Kerem'in Aslı'yı ararken yaşadığı olaylar onun hangi duygusal özelliklerini ön plana çıkarmaktadır? (özlem, sabır, sadakat vb. yönlendirici)
3. Hikâyenin sonunda iki servi ağacının çıkması neyi simgelemektedir?
4. Hikâyede aşk kavramı nasıl yüceltilmiştir? Açıklayınız.
5. "Kerem ile Aslı" hikâyesinde aşk uğruna yapılan fedakârlıklar nelerdir? Örneklerle açıklayınız.

Menkıbe

Menkıbe, İslam kültürü içinde gelişen, özellikle evliya, şeyh, derviş ve din büyüklerinin olağanüstü yaşamlarını, kerametlerini ve halk üzerindeki manevi etkilerini konu alan anlatılardır. Başlangıçta sözlü gelenekte ortaya çıkan bu hikâyeler, halkın inanç ve ahlak anlayışını şekillendiren önemli metinlerdir. Menkıbelerde anlatılan olaylar, Allah'ın kudretinin insanlar üzerindeki tezahürünü yansıtır; bu yönüyle insanlara iman, sabır, doğruluk ve tevazu gibi değerleri öğretir. Zamanla yazıya geçirilerek "menâkıbnâme" adıyla kalıcı hâle gelen bu anlatılar, Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî, Mevlânâ ve Yunus Emre gibi mutasavvıfların çevresinde yaygınlaşmıştır. Menkıbeler, sade ve etkileyici bir dille anlatılır; yer yer şiir, dua ve veciz ifadelerle zenginleştirilir. Böylece hem dinî-tasavvufî öğretiyi halka benimseten hem de İslam medeniyetinin manevi dünyasını canlı tutan önemli bir kültürel miras olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Başlıca Özellikleri:

- Sözlü menkıbeler anonimdir.
- Olaylar olağanüstüdür; keramet ve mucizelere sıkça yer verilir.
- Gerçek hayattan beslenmekle birlikte zamanla efsaneleşmiştir.
- Dinî-tasavvufi mesajlar içerir.
- Yer yer şiirli bölümlerle zenginleşebilir.

Örnek Menkıbe: “Hacı Bektaş Veli ve Aslan”

Bir gün Hacı Bektaş Veli, talebeleriyle birlikte dağa çıkmıştı. Dağın yamacında bir aslan, halkı korkutuyordu. Herkesin yolu kesilmişti. Talebeler, korkuyla geri çekilirken Hacı Bektaş Veli, aslana doğru yürüdü.

Aslan, ona yaklaşıncaya yavaşladı, başını önüne eğdi. Hacı Bektaş Veli, elini başına koydu ve şöyle dedi:

— Ey dağların efendisi, Allah’ın emaneti olan insanlara zarar verme. Varlıklar arasında adalet vardır.

Aslan, sanki sözleri anlamış gibi geri döndü ve dağların derinliğine karıştı. O günden sonra orada hiçbir aslan halkı rahatsız etmedi. Hacı Bektaş Veli’nin bu kerameti, halk arasında “Dağ Aslanı Menkıbesi” olarak anlatılagelmıştır.

Menkıbe Üzerine Sorular

1. Bu metindeki olağanüstü olay nedir?
2. Hacı Bektaş Veli’nin sözleri hangi değerleri temsil etmektedir?
3. Menkıbenin öğretici yönü nedir?
4. Bu anlatı, halkın inanç sistemiyle nasıl ilişkilidir?
5. Bu metni bir halk hikâyesinden ayıran temel unsurlar nelerdir?

Roman

Roman, yaşanmış ya da yaşanması mümkün olayları belirli bir yer, zaman ve kişiler etrafında kurgulayarak anlatan edebî türdür. Gerçek hayatın izlerini taşımakla birlikte, yazarın hayal gücü ve gözlem gücüyle şekillenir. Romancı, ele aldığı olayları ve karakterleri yeniden biçimlendirerek kendi dünyasında canlandırır; bu sürece kurmaca denir. Dolayısıyla romanda, yaşamdan alınan unsurlar sanatçının duyguları ve düşünceleriyle harmanlanır; anlatılan olaylar bütünüyle gerçeğe dayanmak yerine, gerçeğin sanat yoluyla dönüştürülmüş hâlini yansıtır..

Epik Romanın Özellikleri:

- Kahramanlık, savaş, göç, isyan gibi temaları işler.
- Toplumun tarihî veya sosyolojik süreçlerini yansıtır.
- Bireysel bir kahraman üzerinden toplumsal bir mücadele anlatılır.
- Olaylar çoğunlukla geniş zaman dilimlerine yayılır.
- Anlatım destansı, coşkulu ve olay odaklıdır.

Epik Roman Örneği – “İnce Memed” (Özet Metin) – Yaşar Kemal

Toroslar’dan Akdeniz’e uzanan Dikenliözü’ndeki beş köyden birisi Değirmenoluk’tur. Bu köyde Abdi Ağa’nın koyduğu kanunlar ve töreler uygulanır. Köyün delikanlılarından Memed günlerdir Abdi Ağa’nın tarlasını sürmektedir. Artık dayanamayacağını anlayınca her şeyi bırakıp Kemse Köyü’ne gider ve Süleyman’a sığınır. Memed kışı Kesme Köyü’nde geçirir. Anasını ve köyünü özlemiş olmasına rağmen dönmemekte kararlıdır. Bir gün bu durum Abdi Ağa’ya bildirilir. Abdi Ağa, Memed’i alıp köye götürür. O yaz Memed yine Abdi Ağa’nın topraklarını sürer.

Memed arkadaşı Mustafa ile ilk defa kasabaya gider. Kasaba yaşamı Memed’i çok etkiler. Memed sevgilisi Hatçe’yi köyden kaçıtır. Hatçe aynı zamanda Abdi Ağa’nın yeğeninin nişanlısıdır. Ağa’nın adamları ve yeğeni onları yakalamak için izlerini sürer. Aralarında çatışma çıkar. Abdi Ağa’nın yeğeni ölür. Hatçe yakalanır, Memed ise yaralanır ve kaçar. Memed, Deli Durdu denen bir eşkıyanın çetesine sığınır. Bu sırada Abdi Ağa Hatçe’yi cezalandırmak için ona bir tuzak kurar. Yeğenini Hatçe’nin öldürdüğüne jandarmaları ikna eder ve Hatçe hapisaneye düşer.

Memed, bir gece köye geldiğinde anasının öldüğünü ve Hatçe'nin başına gelenleri öğrenir. Ardından Abdi Ağa'nın izini sürmeye başlar. Bu arada Abdi Ağa da onu ortadan kaldırmak için bir tuzak kurar.

Memed kasabada Hatçe'yi bulur ve bir yolunu bulup onu ve arkadaşını hapishaneden kaçırmayı başarır. Abdi Ağa Ankara'ya telgraf çeker ve Memed'in gizlendiği yeri ihbar eder. Jandarmalar Memed'i kısıtırlar. Aralarında çatışma çıkar. Tam bu sırada Hatçe doğum yapar. Memed, eşi ve çocuğu için teslim olur; fakat bu esnada Hatçe vurulur. Aylardır onu kovalayan Asım Çavuş onu bu durumdayken tutuklayamaz ve ona yeni bir şans verir. Doğan çocuğunu Hatçe'nin hapishane arkadaşı Iraz alır ve Gaziantep'in bir köyüne götürür. Olaylardan Abdi Ağa'yı sorumlu tutan Memed köye gelir ve Abdi Ağa'yı vurduktan sonra atını dağlara doğru sürer. O günden sonra Memed'den bir daha haber alınamaz.

Roman Üzerine Sorular

1. Romanda Memed'in Abdi Ağa'ya karşı başkaldırmasının temel nedeni nedir?
2. Eserde geçen doğa (Toroslar, Çukurova) nasıl bir rol oynamaktadır?
3. "İnce Memed" romanı hangi yönleriyle epik (destansı) nitelikler taşır?
4. Yazar, köylülerin yaşamını anlatırken hangi toplumsal soruna dikkat çekmektedir?
5. Romanda Memed'in kişiliğinde hangi değerler ön plana çıkmaktadır? (örneğin: adalet, cesaret, özgürlük sevgisi vb.)

Özelliklerini Belirtelim - Etkinlik

Aşağıdaki tabloyu, türlerin özelliklerine göre doldurunuz. Belirtilen özellik varsa “✓”, yoksa “X” ve eğer kısmi olarak bulunuyorsa “—” işaretlerini ekleyiniz.

Özellik	Efsane	Halk Hikâyesi	Menkıbe	Roman
Anonimdir				
Yazarı bellidir				
Sözlü gelenekten gelir				
Olağanüstü unsurlar içerir				
Dinî ve tasavvufî içerik taşır				
Zaman ve mekân belirsiz olabilir				
Gerçek kişilere dayanır				
Eğitici ve ahlaki mesaj içerir				
Kahramanlık ve mücadele teması barındırır				
Aşk teması vardır				
Didaktik amaç taşır				
Nazım-nesir karışık olabilir				
Hikâyeleme esastır				
Açıklayıcı ve sade bir dil kullanılır				
Olağanüstü kahramanlar içerir				
Tarihî olaylara dayanır				
Zaman içinde değişime uğramıştır				
Kurmaca unsurlar ağır basar				
Yazıya sonradan geçirilmiştir				
Geniş hacimli yapıdadır				

Hazırlık Çalışması

- “Dram” kelimesi size neyi çağırıştırıyor?
- Bir tiyatro eserinin yazılması ile sahnelenmesi arasında ne gibi farklar var?
- Sahne, mekân ve kostümlerin tiyatroya etkisi nedir?
- Tiyatro eserleri ile televizyon dizileri arasındaki farklar nelerdir?

DRAM

Dram, hayatın hem acıklı hem de güldürücü yönlerini sahneye taşıyan bir tiyatro türüdür. 18. yüzyılda trajedi ve komedi türlerine tepki olarak doğmuş, gerçek yaşamı olduğu gibi yansıtmaya yönelmiştir. Victor Hugo, Cromwell adlı eserinin önsözünde dramı “yüceyle gülüncün birleştiği, doğayı olduğu gibi anlatan bir sanat” olarak tanımlar.

Dramda olaylar tarihî dönemlerden ya da günlük yaşamdan seçilebilir; kahramanlar her kesimden olabilir. “Üç birlik” kuralına (yer, zaman, olay) uyulmaz. Gerçekliğe önem verilir; hem nazım hem düzyazı biçiminde yazılabilir. Soylular kadar halktan kişiler de sahnede yer bulur. Dil sade, izleyicinin anlayabileceği biçimdedir. Ölüm, savaş, acı gibi olaylar sahnede doğrudan gösterilebilir.

Bu tür, romantizm akımıyla gelişmiş; Shakespeare, Goethe, Schiller ve Victor Hugo dünya edebiyatında; Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid Tarhan ise Türk edebiyatında önemli temsilcileri olmuştur.

Dram türü zamanla farklı biçimlerde gelişmiştir: Burjuva dramı günlük yaşamdan alınan olayları işler; romantik dram duygusallığı ve lirizmi öne çıkarır; modern (çağdaş) dram ise günümüz insanının iç dünyasına ve toplumsal sorunlara odaklanır.

DRAM TÜRÜ VE TEMEL KAVRAMLAR

Dram türü, yaşanabilecek ya da yaşanmış bir olayın sahnede canlandırılması esasına dayanır. Seyircinin önünde gelişen bir anlatım türüdür. Bu nedenle, edebiyatın görsel-estetik boyutunu da içerir. Olaylar, kişiler ve çatışmalar doğrudan sahnede görünür.

Eser

Dramatik metnin kendisidir. Oyun olarak da adlandırılır. Diyalog, monolog ve sahne yönergelerinden oluşur. Dramatik yapının planını belirler.

Oyuncu

Yazılan dramatik karakterleri sahnede canlandıran kişidir. Oyuncu, fiziksel ve duygusal olarak karakterle özdeşleşmelidir. Oyunun başarısında en önemli öğelerdendir.

Sahne

Oyunların oynandığı fiziksel mekândır. Aynı zamanda oyunun bölüm anlamına da gelir. Her sahne, olay örgüsünün bir parçasını taşır.

Seyirci

Dram türünün en temel farklarından biri seyirciyle kurulan doğrudan ilişkidir. Seyircinin tepkisi, eserin algılanmasını ve etkisini şekillendirir.

Zaman

Dramda zaman genellikle sınırlıdır. Oyun süresi içinde olayların gelişmesi gerekir. Olay zamanı ve sahne zamanı örtüşebilir.

Mekân

Oyunların geçtiği yer ya da yerlerdir. Sahneleme için önemlidir. Gerçekçi ya da sembolik olabilir.

Olay

Dramatik eylemin merkezinde yer alır. Kimi zaman bireysel çatışmalar, kimi zaman toplumsal problemler merkezde yer alır.

Hikâye Aşamaları (Olay Örgüsü)

Her dram eseri bir dramatik yapı üzerine kuruludur:

- **Serim:** Olaylar ve kişiler tanıtılır.
- **Düğüm:** Çatışmalar başlar, olaylar gelişir.
- **Çözüm:** Olaylar sonuçlanır, gerilim düşer.

TİYATRO TÜRLERİ

Tiyatro, anlatı biçimine ve tarihsel-kültürel bağlamına göre farklı türlerde sınıflandırılır. Bu türler, anlatımın amacı, konunun ağırlığı, karakterlerin seçimi ve sahneleme biçimi gibi birçok ögeye göre birbirinden ayrılır.

- Göstermeye Bağlı Metinler

Bu tür tiyatro metinleri, yazar tarafından yazılan oyun metninin sahnede izleyiciye sunulması esasına dayanır. Modern ve klasik Batı tiyatrosunun temelidir.

Trajedi

- **Konu:** Soylu kişilerin, toplumun büyük meseleleri karşısında yaşadığı acı olaylar.
- **Amaç:** Seyirciyi etkilemek, duygusal arınma (katharsis) sağlamak.
- **Özellikler:** Ciddiyet, yüksek bir dil, ahlaki çatışmalar.
- **Örnek: Hamlet (William Shakespeare)**

Sahne: Hamlet'in "Olmak ya da olmamak" monoloğu (3. Perde, 1. Sahne)

Olmak ya da olmamak, işte bütün mesele bu:

Zihnini katlanması mı daha soylu

Kaderin acı oklarına ve sapanlarına,

Yoksa silahlanıp bir dertler denizine karşı

Dur demek mi onlara? Ölmek, uyumak—

Hepsi bu; ve bir uykuyla son bulmak

Kalp ağrısına ve doğanın mirası olan

Binlerce doğal sarsıntıya.

Ölmek, uyumak—uyumak! Belki de rüya görmek!

İşte engel burada: çünkü o ölüm uykusunda

Hangi rüyaların geleceğini düşünmeliyiz

Bu ölümlü kabuğumuzu attıktan sonra,

Bizi durduran bu düşüncedir.

Bu korku, felaketleri tanımadığımız

Ölümden sonraki o bilinmeyen ülke korkusu,

İradeyi şaşırtır ve bizi

Bilmediğimiz belalara yöneltir.

Komedi

- **Konu:** Günlük yaşam, halktan kişiler, insanın gülünç ve zayıf yönleri.
- **Amaç:** Güldürerek düşündürmek, toplumdaki aksaklıkları eleştirmek.
- **Özellikler:** Mizah, hiciv, hareketli diyaloglar.
- **Örnek: Cimri (Plautus)**

Sahne: Harpagon'un kaybolan sandığı üzerine monoloğu (5. Perde, 3. Sahne)

HARPAGON:

Ey gökyüzü! Ne oldu bana? Yandım, bittim, mahvoldum!

Param gitti, hazinem çalındı!

Ey büyük Tanrılar! Kim aldı onu? Kim yaptı bunu?

Nerede? Ne oldu?

Kim var orada? Hırsız! Hırsız! Katil!

Beni öldürdüler!

Param gitti!

Ey büyük Tanrılar!

Kim yaptı bunu?

Kim aldı onu?

Nerede? Ne oldu?

Çağdaş Dram

- **Konu:** Günümüz insanının iç dünyası, çatışmaları, toplumsal ya da bireysel sorunlar.
- **Özellikler:** Ne sadece acı ne sadece güldürü, karma duygular uyandırır.
- **Örnek: Vahşi Et (Goran Stefanovski), Rüya Yolcusu (Cebir Ahmeti)**

Sahne: Aile içi çatışmaların yoğunlaştığı bir bölüm

BABA:

Bu evde artık kimse beni dinlemiyor.

Herkes kendi yolunda, kendi düşüncesinde.

Eskiden bir arada otururduk, konuşurduk.

Şimdi ise sadece sessizlik var.

ANNE:

Sen de değıştin.

Eskisi gibi değilsin.

Her şeyin kontrolünü kaybettin.

OĞUL:

Ben sadece kendi yolumu çizmek istiyorum.

Sürekli emirler, yasaklar...

Kendi hayatımı yaşamak istiyorum.

- Geleneksel Türk Tiyatrosu

Ortaoyunu

- Meydan (açık) sahnede oynanır, dekor yoktur.
- İki ana tip: Kavuklu (halk) ve Pişekâr (akılla davranan kişi).
- Doğaçlama metne dayanır.

Karagöz

- Gölge oyunudur. Karagöz (halk) ile Hacivat (bilgili) arasında geçen diyaloglar etrafında gelişir.
- Temsil, muhavere, fasıl, bitiş bölümleri bulunur.

Meddah

- Tek kişinin hikâye anlatarak, ses taklitleri ve mizahi unsurlarla sahnelediği oyundur.
- Bir sandalye ve mendil dışında dekor kullanılmaz.

Seyirlik Köy Oyunları

- Düğün, bayram gibi toplumsal etkinliklerde oynanır.
- Yerel temalara ve inançlara dayanır; eğlencelik ya da öğreticidir.

Kavramı ve Tanımı Bulalım - Etkinlik

Aşağıda iki tablo verilmiştir. Üstteki tabloda harflerle işaretlenmiş tiyatro türleri ve ürünleri, alttaki tabloda ise bu türlerin açıklamaları yer almaktadır. Her açıklamanın başındaki boşluğa, uygun olduğunu düşündüğünüz harfi yazınız.

Not: Her harfi yalnızca bir kez kullanınız.

A	B	C	D	E	F	G
Trajedi	Komedi	Çağdaş dram	Orta Oyunu	Karagöz	Meddah	Seyirlik köy oyunu

	Gölge oyununa dayalı, Hacivat ve Karagöz'ün çatışmaları üzerine kurulu halk tiyatrosudur.
	Tek bir anlatıcının sahneye çıkıp farklı karakterleri ses, jest ve taklitlerle canlandığı sözlü halk tiyatrosu türüdür.
	Acı, felaket ve soylu kahramanlar çevresinde gelişen, katharsis etkisi yaratmayı amaçlayan klasik tiyatro türüdür.
	Günlük yaşamın, sıradan insanların çatışmalarını içeren ve ne güldürmeyi ne ağlatmayı tek başına amaçlayan modern tiyatro türüdür.
	Mizahi unsurlarla bireylerin zayıflıkları ve toplumun aksaklıklarını eleştiren tiyatro türüdür.
	Açık alanlarda, Kavuklu ve Pişekâr gibi halk tipi karakterlerle oynanan geleneksel Türk halk tiyatrosudur.
	Köylerde düğün, bayram gibi toplu kutlamalarda sergilenen, doğaçlama ve yöresel unsurlar içeren sahne oyunudur.

DRAM VE TİYATRONUN TARİHİ

Dramın ve tiyatronun kökeni insanlık tarihinin en eski dönemlerine dayanır. Tiyatro, insanın duygu, düşünce ve toplumsal olayları sahne yoluyla anlatma ihtiyacından doğmuştur. Bu gelişim süreç içinde hem biçimsel hem içeriksel olarak değişmiş ve farklı türler ortaya çıkmıştır.

Antik Dönem (Yunan ve Roma Tiyatrosu)

Antik Yunan'da tiyatro, dini törenlerden doğmuştur. Dionysos adına düzenlenen şenliklerde koro, dram, tragedya ve komedyaya ilk kez gelişmiştir.

- Tragedya, soylu kişilerin kaderle çatışmasını konu alır.
- Komedyaya, halkı ve yöneticileri eleştiren, güldürüye dayalı oyunlardır.

Sahne düzeni amfiteyatro şeklindedir. Oyuncular maskelerle rollerini değiştirir.

Roma'da daha çok seyirlik ve eğlencelik unsurlar öne çıkmış; mimari sahne düzenlemeleri gelişmiştir. Yazarlar Plautus ve Terentius dönemin öncülerindendir.

Ortaçağ ve Rönesans

Ortaçağ'da tiyatro, kilise etkisiyle daha çok dini içeriklere kaymıştır (mucize oyunları, mister oyunları).

Rönesans'ta tiyatro yeniden canlanmış, insan merkezli konulara yönelmiştir.

- William Shakespeare, bu dönemde hem trajedinin hem komedinin doruk noktasıdır.
- Sahne teknikleri gelişmiş, profesyonel oyunculuk başlamıştır.

Klasik Dönem – 17. ve 18. Yüzyıllar

Bu dönemde tiyatro kurallara bağlanmıştır.

- Fransız yazarlar (Racine, Molière) üç birlik kuralına (zaman, yer, olay birliği) uyar.
- Dekor, kostüm ve perde gibi unsurlar teknik olarak zenginleşir.

19. Yüzyıl – Romantizm ve Realizm

Romantizmle birlikte duygu ve birey öne çıkmıştır.

- Victor Hugo gibi yazarlar tarihî ve duygusal temalara yönelmiştir.

Realist tiyatrodaki (Henrik Ibsen) günlük yaşam, ahlaki ikilemler ve toplum sorunları sahneye taşınır. Doğal konuşma dili, sade dekorlar ve gündelik karakterler ön plana çıkar.

20. Yüzyıl ve Çağdaş Tiyatro

Bu dönemde çok çeşitli tiyatro biçimleri ortaya çıkmıştır:

- **Epik Tiyatro:** Seyircinin düşünmesini amaçlar, olayları kesintili anlatır, perde arası yorumlar, sahne dışı anlatıcı, projeksiyon metinleri kullanılır.

Temel Özellikleri:

- Amaç: Seyircide duygusal katarsis değil, düşünsel farkındalık yaratmak.
- Yabancılaştırma: Seyircinin olaylara dışarıdan bakması sağlanır; karakterle özdeşleşmesi istenmez.
- Kurgusal yapı: Olaylar bölümlere ayrılmıştır; her sahne kendi içinde anlamlıdır.
- Anlatıcı kullanımı, afişler, projeksiyonlar: Oyun içinde açıklamalar yapılır, “gösterme” vurgulanır.
- Tarihsel ve toplumsal olaylar: Genellikle politik-toplumsal içerikler sahnelenir.
- Diyaloglar kısa, didaktiktir.
- Zaman-mekân: Değişken ve kırılabilir.

Örnek: Galilei’nin Yaşamı – Bertolt Brecht

Sahne: Galilei’nin öğrencisi Andrea ile konuşması

GALİLEİ: (Andrea’ya dönerek)

Bilim, yalnızca bilmek için değil, insanlığın yararı için vardır.

Eğer gerçeği saklarsak, karanlıkta kalırız.

Ama bazen, gerçeği söylemek cesaret ister.

Cesaretimiz yoksa, bilginin ne faydası var?

ANDREA:

Ama hocam, Engizisyon sizi tehdit ediyor.

GALİLEİ:

Evet, ama yıldızlar hâlâ dönüyor.

(Işıklar yavaşça kararır.)

Bu sahne, epik tiyatronun temel özelliklerini taşır: seyirciye doğrudan mesaj verme, düşünmeye sevk etme ve yabancılaştırma efekti.

- **Absürd Tiyatro:** Anlamsızlık, varoluşsal boşluk, tekrarlar ve kopuk diyaloglarla karakterize edilir.

Temel Özellikleri:

- Amaç: Hayatın anlamsızlığını, iletişimsizliğini ve bireyin yalnızlığını vurgulamak.
- Olay örgüsü: Genellikle belirsiz ya da yoktur; döngüseldir.
- Karakterler: Adeta “anti-karakter” gibidir; kararsız, silik ve amaçsızdırlar.
- Diyaloglar: Kopuk, tekrar eden, bazen mantıksızdır.
- Zaman-mekân: Belirsiz ya da soyutlanmış.
- Anlam: Yazar anlam vermeye değil, anlamsızlığı göstermeye çalışır.
- Sahne dili: Sessizlik, boşluk, duraksamalar çok önemlidir.

Örnek: Godot’yu Beklerken – Samuel Beckett

Sahne: Vladimir ve Estragon’un bekleyişi

VLADIMIR:

Ne yapıyoruz burada?

ESTRAGON:

Godot’yu bekliyoruz.

VLADIMIR:

Doğru.

(Bir süre sessizlik)

ESTRAGON:

Belki bugün gelir.

VLADIMIR:

Belki de gelmez.

ESTRAGON:

Ne yapacağız o zaman?

VLADIMIR:

Beklemeye devam ederiz.

(İkisi de oturur. Uzun bir sessizlik.)

Çağdaş Dram: Gündelik hayat, bireyin içsel çatışmaları, varoluş ve yalnızlık konuları sahneye taşınır. Olaydan çok ruh hâli ön plandadır.

Temel Özellikleri:

- Amaç: Bireyin iç dünyasını, psikolojik çatışmalarını ve sosyal çevreyle ilişkilerini göstermek.
- Olay örgüsü: Genellikle realist ve kronolojik; ancak iç monologlar, anımsamalar, geriye dönüşler kullanılabilir.
- Karakterler: Derinlemesine işlenmiş, gerçekçi, çok boyutlu bireyler.
- Dil: Günlük dile yakındır, bazen sembolik anlatımlarla zenginleşir.
- Temalar: Varoluş, aile ilişkileri, yalnızlık, birey-toplum çatışması.
- Sahne: Modern tiyatro teknikleri, ışık, ses ve mekan kullanımı daha esnektir.

Örnek: Çağdaş Türk Tiyatrosu - Bir Adam Yaratmak – Necip Fazıl

Kısakürek

Metinden Bir Kesit:

Hakkı (yalnız, kendi kendine):

“Ben, bir adam yaratmak istedim!

Beni aşan, benden büyük bir adam...

Ama yarattığım şey, benim karanlığım oldu.

İnsan, kendini yaratamaz...

Tanrı rolünü oynayan biri, sonunda kendi gölgesinde kaybolur...”

Bu sahne, başkahraman Hakkı’nın varoluşsal bunalımını ve yaratma arzusu ile kendini kaybedişini yansıtır. Oyun boyunca karakterin iç çatışmaları, suçluluk duygusu, ahlaki sorgulamaları sahnede derinlemesine işlenir.

Dramatik Biçimler ve Teknikler

Tiyatro yalnızca bir hikâyeyi anlatmakla kalmaz; o hikâyeyi görsel, işitsel ve sahnede yaşanabilir hâle getirerek izleyiciye aktarır. Bu aktarımı mümkün kılan en önemli unsurlar ise dramatik teknikler ve biçimlerdir. Dramatik teknikler, oyun yazarlarının ve yönetmenlerin bir metni sahneye taşırken kullandığı anlatım araçlarıdır. Biçimler ise bu tekniklerin oyun yapısında nasıl düzenlendiğini gösteren sahneleme kalıplarıdır.

Dramatik Teknikler (Anlatım Yöntemleri)

Diyalog: Tiyatroda karakterlerin birbirleriyle konuşmalarıdır. Olay örgüsünü ilerletir, karakterlerin özelliklerini ortaya koyar. Diyaloglar kısa, canlı ve sahnelenmeye uygundur.

Monolog: Bir karakterin sahnede tek başına yaptığı, uzun ve duygusal yoğunluğu olan konuşmalardır. Karakterin iç dünyasını doğrudan seyirciye açar. Genellikle çağdaş dramalarda kullanılır.

Örn: “Hamlet”te Hamlet’in “Olmak ya da olmamak...” monologu.

İç Monolog / İç Ses: Karakterin içinden geçen düşüncelerin seyirciye aktarılmasıdır. Bu teknik özellikle psikolojik çözümlemelerde kullanılır. Günümüzde sahne ışıkları, ses efektleri ve fon müzikleriyle desteklenir.

Yabancılaştırma: Seyircinin oyuna duygusal olarak değil, eleştirel düşünceyle yaklaşmasını sağlayan bir tekniktir. Bertolt Brecht tarafından geliştirilmiştir. Oyuncunun doğrudan seyirciye hitap etmesi, sahnede afiş veya yazı kullanılması bu tekniğin örneklerindendir.

Didaktik Anlatım: Öğretici ve mesaj verici anlatımdır. Özellikle geleneksel Türk tiyatrosunda ve epik tiyatrodaki yer alır. Amaç sadece eğlendirmek değil, düşündürmek ve eğitmektir.

Sessizlik: Absürd tiyatrodaki önemli bir dramatik araçtır. Sessizlik, karakterler arasındaki iletişimsizliği, yalnızlığı ve anlamsızlığı vurgular.

Geriye Dönüş (Flashback): Geçmişte yaşanmış bir olayın sahneye getirilmesidir. Olayların neden-sonuç ilişkisini açığa çıkarmak için kullanılır.

Koro: Antik Yunan tiyatrosunda yer alan, olayları yorumlayan ve bazen anlatan karakter topluluğudur. Günümüz tiyatrosunda simgesel olarak kullanılabilir.

Anlatıcı Kullanımı: Modern ve epik tiyatrolarda sıkça kullanılan bu teknikte, anlatıcı oyunun dışında kalarak olaylara dışarıdan bir gözle bakar ve izleyiciyi yönlendirir.

Dramatik Biçimler (Yapı Unsurları)

Sahne: Oyunun en küçük yapısal birimidir. Her sahne, mekân veya karakter değiştiğinde sona erer. Sahne sayısı, oyunun uzunluğu ve yapısına göre değişir.

Perde: Oyunun büyük yapısal bölümleridir. Klasik tiyatro eserlerinde 3 veya 5 perdeli yapılar sıkça kullanılır. Her perde büyük bir olay ya da gelişmeyi kapsar.

Bölümleme: Modern tiyatrolarda perde kavramı yerine “bölüm” kullanılabilir. Özellikle epik yapıda, her bölüm kendi içinde bağımsız bir mesaj içerebilir.

Eylem (Aksiyon): Oyun içinde karakterlerin yaptığı her hareket ve aldığı her karar “eylem” olarak değerlendirilir. Eylemler, olayların gelişimini sağlar.

Görünüm: Sahnedeki oyuncuların belirli bir kompozisyonda, hareketsiz durarak oluşturduğu tablo benzeri görüntüdür. Özellikle duygusal veya vurucu anlarda kullanılır.

Poster ve Projeksiyon Kullanımı: Epik tiyatrodaki bir sahnenin içeriğini önceden anlatmak için poster, yazı, afiş ya da projeksiyon kullanılır. Bu, izleyicinin olaylara mesafeli kalmasını sağlar.

Ön söz – Son Söz: Yazarın ya da anlatıcının oyun başında ve sonunda seyirciye doğrudan seslenerek bilgi verdiği bölümlerdir. Özellikle epik tiyatrodaki kullanılır.

Eşleştirelim, Dolduralım, Cevaplayalım - Etkinlik

1. Tanı ve Eşleştir

Aşağıda tiyatroya ait bazı teknikler verilmiştir. Bu tekniklerin açıklamalarıyla eşleştiriniz. Doğru eşleştirmeleri harfleri kullanarak yapınız.

A	B	C	Ç	D
Monolog	Diyalog	Yabancılaştırma	Geriye Dönüş	Sessizlik

Açıklamalar:

- () Karakterlerin birbirleriyle kurduğu karşılıklı konuşma biçimi.
- () Bir karakterin sahnede kendi kendine yaptığı uzun konuşma.
- () Olayların geçmişteki bir bölümünün seyirciye sunulması.
- () İzleyicinin oyunla özdeşleşmesini engelleyen anlatım biçimi.
- () Karakterler arasında iletişimsizliği vurgulamak için kullanılan duraklama.

2. Bilgiyi Tamamla (Boşluk Doldurma)

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun kavramları yazınız.

- Oyunun büyük yapısal bölümlerine _____ denir.
- _____, sahnedeki olayların durmasıyla oluşturulan tablo benzeri sahnelerdir.
- Oyunun başında ya da sonunda seyirciye açıklamalar yapan bölüme _____ denir.
- _____, bir karakterin iç sesiyle yaptığı düşünsel anlatımdır.
- Epik tiyatrodaki olayları bölümler hâlinde anlatmak için _____ kullanılır.

3. Yorumla ve Yaz (Açık Uçlu Sorular)

Aşağıdaki soruları dikkatlice okuyunuz ve bilgilerinizi kullanarak kısa cevaplar veriniz.

- Bir tiyatro oyununda “geriye dönüş” tekniği ne zaman ve nasıl kullanılır?
- Yabancılaştırma etkisi seyircide nasıl bir algı oluşturur? Bir örnekle açıklayınız.
- Sessizlik tekniği özellikle hangi tiyatro türünde etkilidir? Neden?
- Monolog ve iç monolog arasında ne fark vardır?
- Sahne ve perde kavramlarını birbirinden ayıran temel özellik nedir?

Hazırlık Çalışması

- Bir yazının “edebî” olarak kabul edilmesi için hangi unsurları barındırması gerekmektedir?
- Günlük tutmak bir yazı türü olarak ne tür becerileri geliştirir?
- Hayranlık duyduğunuz birinin hayatını anlatan bir kitap okudunuz mu?

YAZILI ANLATIM TÜRLERİ (EDEBÎ-BİLİMSEL TÜRLER)

Edebi-bilimsel türler, düşünce, gözlem, bilgi ve yaşantıların kişisel ya da nesnel bir dille aktarıldığı metinlerdir. Bu türler hem yazılı kültür hem de entelektüel üretim açısından büyük önem taşır. Konularını günlük hayattan, bilimden, bireysel yaşamdan ya da gözlemlerden alabilirler. Edebi yönü güçlü olan bu yazılar, okuyucuda hem bilgi hem de estetik etki bırakmayı amaçlar.

BİLİMSEL MAKALE

Bilimsel makale, belirli bir konuda araştırma, gözlem, deney veya tarama yoluyla elde edilen bilgilerin; sistematik, kanıta dayalı ve objektif bir dille kaleme alındığı yazı türüdür. Bu tür yazılar, bilimsel dergilerde yayımlanmak üzere hazırlanır ve belirli yazım kurallarına (APA, MLA vb.) uymak zorundadır.

Temel Özellikleri:

- Objektiflik: Yazar kişisel yorumdan kaçınır, veriye ve gözleme dayanır.
- Yöntemsel Yaklaşım: Giriş, yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümlerini içerir.
- Akademik Dil: Açık, sade, tarafsız ve teknik terimler kullanılır.
- Kaynak Kullanımı: Dipnot ve kaynakça mutlaka yer alır.
- Amaç: Bilimsel bir problemi tanıtmak, çözüm önermek veya bir görüşü tartışmak.

Bölüm Yapısı:

1. Başlık – Konuyu açık ve öz biçimde yansıtır.
2. Özet (Abstract) – Makalenin içeriğini birkaç cümleyle tanıtır.
3. Giriş – Problemin tanımı, çalışmanın amacı ve kapsamı.
4. Yöntem – Hangi yöntemlerle veri toplandığı açıklanır.
5. Bulgular – Elde edilen somut veriler sunulur.
6. Tartışma – Bulguların yorumlanması ve literatürle karşılaştırılması.
7. Sonuç ve Öneriler – Çalışmanın genel değerlendirmesi yapılır.
8. Kaynakça – Yararlanılan tüm bilimsel kaynaklar belirtilir.

Örnek Makale:

Makale Adı: Toplumsal Cinsiyet Roller ve Medyada Kadın Temsilleri: Dizi Karakterleri Üzerine Nitel Bir Analiz

Yazar: Dr. Ayşe Nur Yıldız

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 36, Sayı 1, 2022

Özet:

Bu çalışmada, çocuklara ve gençlere yönelik televizyon dizilerinde kadın karakterlerin hangi toplumsal rollerle temsil edildiği nitel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Amaç, toplumsal cinsiyet kalıplarının medya aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini tespit etmektir.

Giriş:

Medyada toplumsal cinsiyet temsilleri, bireylerin rol beklentileri ve kimlik algıları üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Özellikle çocuk yaşta edinilen medya deneyimleri, cinsiyet rollerinin içselleştirilmesinde belirleyici olmaktadır. Bu nedenle kadın karakterlerin nasıl sunulduğu, yalnızca estetik değil, aynı zamanda sosyolojik bir inceleme konusudur.

Yöntem:

Araştırmada, 2021 yılında ulusal televizyon kanallarında yayımlanan beş popüler dizi seçilmiştir. Bu dizilerde kadın karakterlerin ekran süresi, konuşma sıklığı, mesleki rolleri, duygusal ilişkileri ve fiziksel temsilleri gözlem formu ile analiz edilmiştir. Veriler içerik çözümleme yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Bulgular:

İncelenen dizilerde kadın karakterlerin büyük çoğunluğu ev içi rollerde temsil edilmektedir. Lider pozisyonda yer alan kadın karakter oranı %14 iken, anne veya eş kimliği ön planda olan karakter oranı %76'dır. Kadın karakterlerin duygusal ifadeleri sıklıkla ön planda olup, çatışma çözüm süreçlerinde pasif konumda kalmaktadırlar.

Tartışma:

Sonuçlar, toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından medyada ciddi bir temsiliyet sorunu olduğunu göstermektedir. Medya, mevcut cinsiyet rollerini pekiştirici bir araç olarak kullanılmakta; kadını ya duygusal, kırılgan ve bağımlı bir figür ya da idealize edilmiş anne olarak sunmaktadır.

Sonuç:

Bu çalışmanın bulguları, eğitim ve medya politikalarının yeniden yapılandırılması gerektiğini göstermektedir. Dizilerin senaryo içeriklerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine uygun rollerin artırılması, çocuk ve genç izleyicilerin daha eşitlikçi kimlikler geliştirmesi açısından önemlidir.

Bu örnek; başlıklandırma, araştırma yöntemi, bulgu ve tartışma yapısı bakımından bilimsel makalenin tüm bölümlerini sadeleştirilmiş biçimde içermektedir.

Bilimsel mi Değil mi?

Aşağıdaki kısa metni okuyun. Bilimsel makale türüne uygun olup olmadığını açıklayınız:

“Teknolojik gelişmeler sayesinde bireylerin bilgiye ulaşma hızları artmıştır. Ancak bu durum bilgi kirliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin dijital kaynaklara güven düzeyleri ölçülmüş ve bulgular grafikleştirilerek sunulmuştur.”

Soru: Bu metin bilimsel yazı özelliklerini taşıyor mu? Hangi unsurlar metnin bilimsel nitelikli olduğunu gösteriyor?

TARAMA VE DEĞERLENDİRME MAKALESİ

Tarama ve değerlendirme makaleleri, belirli bir konu üzerine yapılmış farklı bilimsel çalışmaların derlenip karşılaştırmalı biçimde incelendiği yazılardır. Bu tür makalelerde amaç, mevcut bilgiyi düzenlemek, sınıflamak, tartışmak ve yorumlamaktır.

Temel Özellikleri:

- Sentezleyici Yapı: Farklı kaynaklardan elde edilen bulgular bir araya getirilir.
- Eleştirel Bakış: Yazar, çalışmaları yalnızca özetlemekle kalmaz, değerlendirir.
- Yön Gösterici: Konu hakkında araştırma yapmak isteyenlere rehberlik eder.
- Kaynak Yoğunluğu: Çok sayıda güncel ve güvenilir kaynak kullanılır.
- Özgünlük: Yazarın yaklaşımı ve değerlendirme biçimi yazıya özgünlük kazandırır.

Bölüm Yapısı:

1. Başlık – Konuyu doğrudan belirtir.
2. Giriş – Konu seçimi ve önemi açıklanır.
3. Literatür Taraması – Seçilen çalışmalara göre konu sınıflandırılır.
4. Değerlendirme – Yöntemler, sonuçlar, yaklaşımlar tartışılır.
5. Sonuç ve Öneriler – Konu üzerine genel çıkarımlar yapılır.

Örnek (Sadeleştirilmiş): Makale Adı: Dijital Okuryazarlık Üzerine Güncel Çalışmaların Karşılaştırmalı Analizi, Yazar: Dr. Aylin Ekinci, Kaynak: İstanbul Üniversitesi Açık Bilim Dergisi, 2021

“Son on yılda dijital okuryazarlık kavramı, eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştirme programlarının merkezine oturmuştur. 2015–2020 yılları arasında yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, dijital araçların pedagojik kullanımına odaklanmıştır. Ancak yapılan analizlerde, öğrencilerin bu araçları eleştirel düşünme amaçlı kullanımının yetersiz kaldığı görülmektedir.”

Uygulamalı Soru: Aşağıdaki makaleden alınmış kısa metni okuyun. Bu metin bilimsel araştırma makalesi mi yoksa tarama ve değerlendirme makalesi mi? Açıklayınız.

“Bu çalışmada, 2010 sonrası yayımlanan 15 akademik makale taranmış; yapay zekânın eğitimde kullanım biçimleri dört başlık altında sınıflandırılmıştır. Bulgulara göre yapay zekâ en çok içerik üretimi ve ölçme-değerlendirme süreçlerinde kullanılmaktadır. Ancak etik tartışmalar üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır.”

KONFERANS RAPORU VE TOPLANTI ÖZETİ

Konferans raporu, bilimsel ya da akademik bir toplantıda sunulan bildirilerin, tartışmaların ve alınan kararların özetlendiği belgedir.

Toplantı özeti ise bir seminer, panel, çalıştay veya oturum sonunda yapılan değerlendirmelerin ve önemli noktaların kısa ve öz biçimde sunulmasıdır.

Temel Özellikleri:

- Gözleme Dayalıdır: Yazar, toplantıyı ya doğrudan izleyerek ya da ilgili tutanaklara erişerek rapor hazırlar.
- Nesneldir: Amaç, bilgilendirmek ve olanı olduğu gibi aktarmaktır.
- Zaman-Sıra Bağlantısı: Konuşmaların kronolojisine dikkat edilir.
- Kısa ve Yoğundur: Detaya boğmadan, öz bilgi verir.
- Kim, Ne, Ne Zaman, Nerede? sorularına cevap verir.
- Sunulan bildiriler, tartışmalar, öneriler gibi alt başlıklar içerir.

Örnek:

Toplantı Adı: 2023 Dijital Eğitim Kongresi

Yer – Tarih: Ankara Üniversitesi, 12–14 Mayıs 2023

Raporlayan: Öğr. Gör. Nermin Aydın

Özet Rapor:

13 Mayıs 2023 tarihli sabah oturumunda Prof. Dr. Hakan Yılmaz, “Eğitimde Yapay Zekâ Uygulamaları” başlıklı bildiri sundu. Sunumda, yapay zekâ tabanlı öğrenme platformlarının Türkiye’deki pilot uygulama sonuçlarına yer verildi. Öğrencilerin bireysel öğrenme hızı, hata tespiti ve içerik önerileri sistem üzerinden analiz edilebilmektedir.

Ardından Doç. Dr. Nihan Özgül, “Etik Sorunlar ve Öğrenci Takibi” başlıklı konuşmasında veri güvenliği, öğrencinin rızası ve dijital gözetim mekanizmalarına dikkat çekti.

Oturum sonunda yapılan açık tartışmada, öğretmenlerin bu sistemleri kullanabilmesi için hizmet içi eğitimlerin artırılması gerektiği vurgulandı.

BİYOĞRAFI

Biyografi, gerçek bir kişinin yaşamını, önemli olaylarını, düşüncelerini, başarılarını ve etkilerini objektif bir şekilde anlatan yazı türüdür. Biyografi yazarı, kişinin hayatını bir bütün olarak ele alır; doğumundan ölümüne (ya da günümüze) kadar geçen süreci tarihsel bağlam içinde sunar.

Temel Özellikleri:

- Nesneldir: Kişisel yorumdan çok, gerçek bilgi ve belgelere dayanır.
- Kronolojik Yapı: Olaylar genellikle zaman sırasına göre anlatılır.
- Kaynaklara Dayanır: Mektuplar, belgeler, tanıklıklar gibi veriler kullanılır.
- Amaç: Kişiyi tanıtmak, topluma katkılarını ortaya koymaktır.
- Konu: Genellikle bilim insanı, sanatçı, lider, düşünür gibi topluma iz bırakmış kişilerdir.

Alt Türler:

- Monografi: Sadece tek bir yönüne (bilimsel çalışmaları, siyasi görüşü vb.) odaklanan biyografi türüdür.
- Toplumsal Biyografi: Kişinin yaşamı üzerinden yaşadığı toplumun yapısı da analiz edilir.

Örnek: Eser: Bir Bilim Adamının Romanı – Mustafa İnan (Sadeleştirilmiştir)

Yazar: Oğuz Atay

“Mustafa, çocuk yaşlarında çalışmaya başladı. Evdeki yoksulluk ve babasının hastalığı yüzünden hem okuyor hem de para kazanmak için çabalıyordu. O sıralarda kitaplara karşı büyük bir ilgisi vardı; bulabildiği her şeyi okuyordu.

Mahalledeki insanlar onun farklı biri olduğunu kısa sürede anladılar. Sessizdi, ama dikkatliydi. Hep bir şeyler düşünür gibi bakıyordu. Bilimsel merakı çok erken yaşta gelişti. Elinde oyuncakları yoktu, ama telden, tahtadan kendi aletlerini yapar, onları saatlerce kuralardı.

Okuldaki öğretmenleri onun üzerine titriyordu. Matematiğe karşı yeteneği belirgindi. Bir problemi çözmeden yatağa girmezdi. Bir gün, cebir öğretmeni, sınıfta çözülmeyen bir problemi tahtaya yazdı. Mustafa hiç konuşmadan tahtaya yürüdü ve problemi çözdü. O andan itibaren onu herkes tanıdı.

Üniversite yıllarında da bu özverisi devam etti. Kılık kıyafetine önem vermezdi, elinde her zaman bir kitap olurdu. Laboratuvarlarda geç saatlere kadar çalışırdı. ‘Bilim insanı olmak, halk için çalışmaktır,’ derdi. Bu anlayışı hayatının sonuna kadar taşıdı.

O bir profesör değil, bir öğretmendi; öğrencilerinin kalbine dokunan bir insandı.”

Biyografi Analizi:

Aşağıdaki soruları Bir Bilim Adamının Romanı adlı metne göre cevaplayınız:

1. Mustafa İnan’ın çocukluğunda dikkat çeken en belirgin özelliği nedir?
2. Yazar, kahramanın eğitim hayatını hangi ayrıntılarla anlatmıştır?
3. Bu biyografi parçası anlatım açısından hangi tür özellikler taşır?

OTOBİYOGRAFİ / ÖZ YAŞAM ÖYKÜSÜ

Otobiyografi, kişinin kendi hayatını kendisinin anlattığı yazı türüdür. Yazar, yaşamındaki olayları, düşünce ve duygularını birinci kişi ağzından aktarır. Biyografiden farkı, öznenin ve anlatıcının aynı kişi olmasıdır.

Temel Özellikleri:

- Birinci Tekil Anlatım: “Ben” dili kullanılır.
- Kişisel Yorumlar: Anılarla birlikte duygular ve düşünceler de aktarılır.
- Kronolojik sıra izlenebilir ya da tematik olarak bölümle nebilir.
- İçten ve samimi bir dil tercih edilir.
- Gerçeklik esastır, ama yazarın bakış açısına göre şekillenir.

Otobiyografi – Biyografi Farkı:

Özellik	Biyografi	Otobiyografi
Anlatıcı	Başka biri	Kendi hayatını anlatan kişi
Bakış açısı	Dışardan, gözlemci	İçerden, bireysel ve öznel
Anlatım tarzı	Nesnel olmaya çalışır	Kişisel yorumlara yer verir
Dil ve üslup	Bilgilendirici, akademik olabilir	Samimi, kişisel ve duygusal olabilir

Örnek: Nikola Tesla – İcatlarım (My Inventions)

Kaynak: Electrical Experimenter, 1919

Bölüm: My Early Life (İlk

Yıllarım)

Yayımlayan: Nikola Tesla

Tür: Otobiyografi

“Çocukken hayal gücüm olağanüstü derecede güçlüydü. Günlerce tek bir düşünceyle meşgul

olabiliyor, kafamda kurduğum bir görüntüyü canlı biçimde görebiliyordum. Bu durum bazen bana fayda sağlasa da zaman zaman kabusla dönüşürdü.

Geceleri gözlerimi kapatsam bile önümde şekiller ve renkler belirirdi. İnsanlar beni hayalci olmakla suçladılar. Oysa ben yalnızca zihnimdeki görüntülerden kurtulmaya çalışıyordum. Sonraları bu güçlü zihinsel imgelem, icatlarımda bana en büyük yardımcım olacaktı.”

Açıklama:

Bu metin, otobiyografi türünün en tipik örneklerindendir. Nikola Tesla, çocukluğunu anlatırken yaşadığı zihinsel güçlükleri içten bir üslupla aktarır. Olayları birinci tekil şahısla anlatmakta, düşünce ve duygularını doğrudan okurla paylaşmaktadır.

Otobiyografi Analizi:

Aşağıdaki soruları metne göre yanıtlayınız:

1. Tesla'nın çocukluk döneminde yaşadığı zihinsel durum neydi?
2. Bu durumun olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?
3. Yazar, otobiyografisinde hangi anlatım biçimini kullanmıştır?
4. Metinde gözlemlediğiniz duygu aktarımına örnek veriniz.
5. Aynı olaylar bir başkası tarafından anlatılsaydı anlatım nasıl değişebilirdi?

GÜNLÜK / GÜNCE

Günlük, bir kişinin yaşadığı olayları, gözlemlerini, düşüncelerini ve duygularını günü gününe yazdığı yazı türüdür. Anlatım genellikle birinci kişidir ve yazılar tarihe sırasına göre ilerler.

Temel Özellikleri:

- Yazılar tarih belirterek düzenlenir.
- Anlatım birinci tekil kişi ile yapılır.
- İçerik kişiseldir: duygu, düşünce, izlenim ve yaşantılar aktarılır.
- İçten ve samimi bir dil kullanılır.
- Genellikle yayımlanmak amacıyla yazılmaz, ancak sonradan yayımlanan günlükler de vardır.
- Kurgudan çok yaşanmışlık ön plandadır.

Tarihsel Not:

Edebiyatımızda günlük türünün güçlü örnekleri Tanzimat'tan günümüze kadar uzanır. Ahmet Rasim, Nurullah Ataç, Salah Bırsel, Tomris Uyar gibi yazarlar günlük türüne katkı sunmuşlardır.

Örnek: Tomris Uyar – Gündökümü

15 Ocak 1975

“Bugün, öğleye doğru yağan karla birlikte sokaklar bembeyaz oldu. Pencereden bakarken, kâğıda yazılmamış onca cümle kafamda dolaşıp durdu. Dışarı çıkmak istemedim. Kahvemi içerken Sait Faik'i düşündüm. Yazmasam, eksileceğim duygusu her zamanki gibi boğazımda...”

Günlük Analizi:

1. Günlük ile anı (hatıra) türü arasındaki fark nedir? Kısaca açıklayınız.
2. Verilen metinde geçen duyguları ve anlatım biçimini belirtiniz.
3. Yazarın o gün düşündüğü yazar kimdir?
4. Siz de bugünün tarihini yazarak kısa bir günlük paragrafı oluşturunuz.

ANI (HATIRA)

Anı, bir yazarın geçmişte yaşadığı olayları, tanık olduğu kişileri, gözlemlerini ve duygularını belirli bir zaman geçtikten sonra yazıya döktüğü düzyazı türüdür. Günlükten farkı, olayların zaman mesafesiyle yazılması ve çoğunlukla başkalarına da hitap etmesidir.

Temel Özellikleri:

- Geçmiş zaman kullanılır.
- Olaylar üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra yazılır.
- Anlatımda kişisel gözlem ve değerlendirmeler vardır.
- Yazıldığı dönemin sosyal, kültürel, tarihî atmosferini yansıtır.
- Tarihe tanıklık özelliği taşır.
- Genellikle birinci kişi anlatımı kullanılır.

Örnek: Halide Edib Adivar – Türk’ün Ateşle İmtihanı

“1919 yılının Mayıs ayıydı. İstanbul karanlığa gömülmüş gibiydi. Rumlar sokaklarda taşkınlık yapıyor, Müslüman halk korku içinde evlerine çekiliyordu. Bir gün, annemin yadigârı işlemeli mendili cebimde, Sultanahmet Meydanı’na yürürken halkın yüzünde çaresizlik gördüm. O anda konuşmaya karar verdim. Çünkü susarsam içimdeki vatan ateşi sönüp gidecekti...”

Anı Türü Üzerine

1. Bu metinde yazar hangi tarihî olaya tanıklık etmiştir?
2. Metindeki anlatım biçimini belirtiniz.
3. Siz de geçmişte sizi etkileyen bir olayı kısa bir paragrafla anlatınız (en az 50 kelime).

DENEME

Deneme, bir yazarın herhangi bir konuda serbestçe düşüncelerini ifade ettiği, kişisel yorumlarına yer verdiği, kanıtlamaya çalışmaksızın fikir yürüttüğü öğretici ve edebî nitelikteki yazı türüdür.

Yazar, okuyucuyla sohbet eder gibi konuşur; içten, özgür ve kişisel bir anlatım kullanır.

Temel Özellikleri:

- Her konuda yazılabilir (sanat, edebiyat, doğa, insan, teknoloji, kitaplar vb.).
- Özgür düşünceye dayanır, savunma ya da ispat çabası taşımaz.
- Yazarın üslubu ve bakış açısı belirgindir.
- Bilgi vermekle birlikte, öğretici olmaktan çok düşündürücüdür.
- Genellikle birinci tekil kişi (ben anlatımı) tercih edilir.
- Anlatım sade, samimi, doğaldır.
- Okuyucuyla diyalog kurulmuş gibi bir hava taşır.

Örnek:

Eser: Canım Kitap

Yazar: Suut Kemal Yetkin

Kitap: Günlerin Götürdüğü

“İssiz bir adada yapayalnız yaşamak zorunda kalsanız hangi romanları yanınıza alıp götürürsünüz?” sorusu, bir zamanlar Fransa’da, anketçilerin pek hoşlandığı bir konuydu. Bu romanlar, soruşturmacılara göre, ya Fransız, ya da dünya edebiyatından alınırdı. Sorularını edebiyatın başka türlerine genişletenler de vardı. Andre Gide’in böyle bir ankete verdiği cevap hatırlardadır. Yazar, bu cevabı, On Fransız Romanı başlığı altında Incidences adındaki kitabında, bazı yazılarıyla birlikte sonradan yayımlamıştır.

Bugün bile, böyle bir sorunun çekiciliğini kaybetmiş olduğunu sanmıyorum. Böylece, hem kimi yazarların beğenileri belirmiş, hem de unutulmaya yüz tutmuş bazı sağlam eserler yeniden değerlendirilmiş oluyordu. Ama bu sorunun ortaya koyduğu asıl gerçek, edebiyatın insan hayatındaki vazgeçilmez varlığıdır.

Bana öyle geliyor ki, ıssız bir adada yaşamak zorunda kalan bir insana, “Yanınıza neler alıp götürürsünüz?” deseler, o insan erkekse, başta tıraş makinesi olmak üzere gece giyeceklerini, kadınsa, dudak boyası ile tuvaletlerini almayı herhalde düşünmez. Yaşamak için gerekli bir-iki şeyden sonra, gerisini gene kitaplara ayırırdı.

Nedir

insanların kitaplara
olan bu düşkünlüğü?
Kitaplar, hele
romanlar ve şiir
kitapları, neden
insanların hayatında
bu kadar büyük bir yer
alıyor? Bence, bunu

cevaplandırmak için, “İnsan niçin okur?” sorusunu ilkin cevaplandırmak gerekir. İnsanlar toplu olarak yaşadıkları halde, gene de yaratıkların en yalnızdırlar.

Dıştan birbirlerine yakındırlar, ama içten aralarında ne uzaklıklar vardır! Acısını duyuracak kimse bulamayınca, atının boynuna sarılarak içini boşaltan, Çehov’un arabacısını düşünüyorum. Okuması olsaydı, böyle yapayalnız kalır mıydı?

Dünyada hiçbir dost, insana kitaptan daha yakın değildir. Sıkıntımızı unutmak, donuk hayatımıza biraz renk katmak, biraz ışık vermek, daracık dünyamızda bulamadığımız şeyleri yaşamak için, tek çaremiz kitaplara sarılmaktır.

Bırakınız ıssız bir adaya gitmeyi, herhangi bir yolculuğa çıkarken bile hangi okur yazar, yanına bir-iki roman, bir-iki şiir kitabı almayı düşünmez? Yolculukta, çoğu zaman olduğu gibi çevremize bakıp dalmaktan, yanımıza aldığımız kitapları okuyamayacağımızı bilsek bile, onları gene de el altında bulundurmak isteriz. Çünkü onların can yoldaşı olduğunu biliriz.

Düşünüyorum da, şu dünyadan kitap yok olurse yaşamak ne kadar güçleşir, çekilmez bir ağırlık olurdu! Romancı veya şair için yazmak nasıl dayanılmaz bir ihtiyaçsa, okur için de yazılanları okumak, öyledir. En kötümser zamanlarımızda yardıma koşan onlardır. Ataç, ölüm yatağında, kendini görmeye gelen Sebahattin Teoman’a, “Hastalıkta ağırları dindirici en iyi ilaç şiirmiştir. Boyuna şiir okuyorum.” dememiş miydi?

Kitap, bizi avuttuğu gibi, yükseltir de. Kısa hayatında insanın edindiği deneyler ne kadar azdır. Oysa ki, şiirler ve romanlar, yaratıcılarının türlü iç deneyleriyle kaynaşırlar. Onlarla zenginleşir, onlarla eksikliklerimizi gideririz. Bir şeyler öğrenmek için roman ya da şiir okunduğunu sanmıyorum. Sanatçı bir şeyler öğretmek, bazı doğruları göstermek amacıyla yazmamıştır ki, okur da öğrenmek için okusun. Düşünce eseri ile sanat eserinin ayrıldığı nokta işte burada!

Kitapların eskilerini de yenilerini de severim, çünkü onlar yalnız düşüncelerimizi, duygularımızı etkilemekle kalmaz, duygularımızı da uyarırlar. Charles Baudelaire’in: “Çocuk tenleri gibi taze kokular vardır” dizesini anımsayınız! Gerçekten hiçbir koku, bu hayat başlangıcının kokusundan daha cana yakın değildir. Ama bunun ardından hangi koku gelir dersiniz, baskıdan yeni çıkmış kitapların kokusu derim. Bu koku hangi yazarın içine bir bahar havası gibi dolmamış, hangi okurun hayaline yeni ufuklar açmamıştı? Ama yalnız koku mu? Ya sayfaları açarken parmakların kâğıda dokunmaktan duyduğu o sabırsızlıkla karışık haz?

Sözün kısası kitabı her yönüyle severim. Anlatılana dalıp gitmekten, yapraklara dokunmaktan, taze mürekkebin kokusunu duymaktan, çevrilen yaprakların çıkardığı hışırtıdan hoşlanırım. Odamdan dışarıya çıktığım zamanlar, yanıma küçük boyda bir kitap almayı hiç unutmam. Ne olacağı bilinmez ki! Bakarsınız, kalabalık içinde insana ansızın yalnızlık çökebilir.

Ya bir soruşturmacı, bu alışkanlığımı öğrenir de, ıssız adaya götüreceğim on kitabı gelip benden sorarsa ne cevap veririm? On kitap! Bunları seçmek dile kolay. Geri kalanlar ne olacak? Doğrusu adaya madaya gitmek niyetinde değilim. Hem böyle bir soruşturmacı gelirse, şunu diyeceğim ona: “Ne diye bu on kitabı kendin seçip, o adaya gitmiyorsun?” Ben odacığымda yeni eski tüm kitaplarım arasında böyle daha iyiyim.”

Deneme Üzerine

Soru: “Siz ıssız bir adaya yalnız gitmek zorunda kalsaydınız, yanınıza hangi üç kitabı alırdınız? Neden bu kitapları seçerdiniz?”

(En az 150 kelimelik bir deneme yazınız.)

GEZİ YAZISI (SEYAHATNÂME)

Gezi yazısı, bir yazarın gördüğü, gezip dolaştığı yerleri, bu yerlerin doğal, tarihî, kültürel ve toplumsal özelliklerini gözlem ve izlenimlerine dayanarak anlattığı yazı türüdür. Yazar, okura yeni yerler tanıtmayı, o yerlerin havasını hissettirmeyi amaçlar.

Temel Özellikleri:

- Olaydan çok gözleme ve betimlemeye dayanır.
- Yer adları, tarihî yapılar, gelenekler, insanlar, doğa gibi öğeler anlatılır.
- Birinci veya üçüncü kişi anlatımı kullanılabilir.
- Görsel ayrıntılar, canlı betimlemeler ön plandadır.
- Kişisel yorum ve izlenimlerle zenginleştirilir.
- Eski örneklerde seyahatname adıyla anılır.

Örnek: Evliya Çelebi – Seyahatnâme (Bursa Bölümü)

“Bursa şehri, Osman Gazi’nin oğlu Orhan Gazi tarafından fethedilmiş olup, Osmanlı Devleti’nin ilk başkentidir. Şehir, Uludağ’ın eteklerinde kurulmuş, bağ ve bahçelerle süslenmiştir.

Bursa’da 20.000 ev, 300 cami, 100 medrese, 50 han, 70 hamam ve 7 bedesten bulunmaktadır. Ulu Cami, 20 kubbesiyle meşhurdur ve içinde 192 hat levhası vardır. Emir Sultan Camii, şehrin manevi merkezidir. Şehirde birçok kaplıca mevcuttur; bunlar arasında Çekirge Kaplıcası en meşhurdur. Suları şifalıdır ve birçok hastalığa deva olur. Bursa halkı, çalışkan ve misafirperverdir. Şehirde ipekçilik gelişmiştir; Bursa ipeği, Osmanlı saraylarında kullanılır. Bursa’nın meyveleri de meşhurdur; özellikle kestane şekeri ve şeftalisi dillere destandır. Şehir, dağdan gelen sularla beslenir; her sokakta bir çeşme bulunur. Bu çeşmelerin suları soğuk ve tatlıdır. Bursa, hem tarihi eserleriyle hem de doğal güzellikleriyle Osmanlı diyarının gözbebeğidir.”

Gezi Yazısı Üzerine

1. Gezi yazısı ile günlük arasındaki temel fark nedir?
2. Yukarıdaki metinden Bursa’ya ait üç gözlem örneği yazınız.
3. Aşağıdaki yerlerden birini seçerek kısa bir gezi yazısı yazınız:
 - Ohrid, Üsküp, İstanbul, İzmir, Bitola, Antalya.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

I. Çoktan Seçmeli Sorular (5 Soru)

- Aşağıdakilerden hangisi edebi-bilimsel türlerin ortak bir özelliğidir?
 - Tamamen kurmaca olmaları
 - Bilgiyi estetik bir anlatımla birleştirmeleri
 - Sadece tarihî konuları ele almaları
 - Yazarın kişisel hayatını anlatması
- Bilimsel makalede “tartışma” bölümü hangi amaca hizmet eder?
 - Veri toplamaya
 - Bulguları literatürle karşılaştırmaya
 - Kişisel anıları anlatmaya
 - Yazarın duygularını ifade etmeye
- Aşağıdaki metin türlerinden hangisi ele alınan araştırmaları sınıflandırma ve eleştirel olarak yorumlama amacı taşır?
 - Deneme
 - Günlük
 - Tarama-değerlendirme makalesi
 - Gezi yazısı

II. Kısa Cevaplı Sorular (5 Soru)

- Bilimsel makalede **yöntem** bölümünün neden önemli olduğunu kısaca açıklayınız.
- Biyografi ve otobiyografi arasındaki farkı anlatıcı açısından bir cümleyle açıklayınız.
- Gezi yazısında kullanılan betimlemelerin okur üzerindeki etkisini bir örnekle açıklayınız.
- Deneme türü, okuyucuya nasıl bir düşünme alanı sağlar? Kısa bir cümleyle ifade ediniz.
- Günlük türünde neden tarih belirtilmesi gerektiğini açıklayınız.

III. Yorum ve Karşılaştırma Soruları (3 Soru)

1. Bilimsel makale ile deneme arasındaki üslup farkını, “kişisel ses – nesnellik” karşıtlığını kullanarak açıklayınız.
2. Günlük ve anı türlerinin, bir toplumun kültürel hafızası açısından neden önemli olduğunu açıklayınız.
3. Gezi yazısıyla konferans raporunu, amaç ve dil açısından karşılaştırınız.

IV. Uzun Cevaplı Soru (1 Soru)

1. Biyografi, otobiyografi, anı ve günlük türlerinin her birinin; amaç, anlatıcı, zaman ilişkisi ve okur üzerindeki etkilerini karşılaştırarak, örneklerle destekleyen bütünlüklü bir yazı oluşturunuz.

V. Uygulama – Metin Analizi (3 Soru)

Aşağıdaki kısa metin, bir öğrencinin okuma deneyimine dair yazdığı satırlardan alınmıştır:

“Bugün kütüphanede eski bir seyahatname buldum. Yazarın anlattığı sokaklar gözümde canlandı. Kendimi hiç görmediğim bir şehrin ortasında yürürken düşündüm: Bir yeri tanımanın en güzel yolu, oranın hikâyelerini okumak olmalı.”

Sorular:

1. Bu paragraf hangi türe daha yakındır? Gerekçenizi bir cümleyle yazınız.
2. Metindeki “gözümde canlandı” ifadesi yazarın hangi anlatım tekniğini kullandığını gösterir? Açıklayınız.
3. Aynı paragrafı bilimsel makale üslubuna dönüştürmek gerekseydi, hangi iki değişikliği yapmanız gerekirdi? Kısaca belirtiniz.

Hazırlık Çalışması

- Bir edebî metni okurken, o metnin yazıldığı dönemin tarihî ve kültürel koşullarını bilmek ne gibi faydalar sağlar?
- Edebiyat ve tarih arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz?
- Edebî bir metnin yazıldığı çağ/yıl/dönem metne nasıl bir etki yapar?

EDEBİYAT TARİHİ

Edebiyat, yalnızca bireysel bir duyarlılığın ve estetik anlatımın ürünü değildir; aynı zamanda bir toplumun tarih boyunca geçirdiği düşünsel, inançsal ve kültürel evrimin de aynasıdır. Bu nedenle edebiyat tarihi, insanlık tarihinin farklı dönemlerinde ortaya çıkan metinleri, yalnızca biçimsel özellikleriyle değil, onları ortaya çıkaran toplumsal, siyasi ve felsefi koşullarla birlikte inceleyen bir disiplindir.

Edebî metinler; yazıldıkları dönemin inanç sistemlerinden, politik atmosferinden, sanat anlayışından ve dil gelişiminden izler taşır. Bu metinleri anlamlandırmak ve dönemin sanat anlayışını kavramak için onları tarihsellikleri içinde değerlendirmek gerekir. Edebiyat tarihini bu yönüyle incelemek, öğrencilerin yalnızca sanat eserlerini değil, aynı zamanda insanlık tarihini ve kültürün dönüşümünü de tanımalarına katkı sağlar.

Bu bölümde ele alacağımız ana başlıklar şunlardır:

1. Edebiyatın Dönemleri ve Çağlar: Edebiyatın tarihsel gelişimi içinde ortaya çıkan büyük edebî dönemler, bu dönemlerin temel üslup ve tema özellikleri, sanat anlayışları.

2. Eski Çağ Edebiyatı: Eski Mezopotamya, Hint, Mısır ve Semavi dinlerin kutsal metinleri (İncil, Kur'an) gibi kaynakların edebî değerleri; bu metinlerdeki anlatım biçimleri ve mitolojik unsurlar.

3. Klasik Yunan ve Roma Edebiyatı: Tragedya ve komedyanın doğuşu; Homeros'un epik şiirleri, Sofokles'in dram yapıları, Aristophanes'in komedileri gibi eserler üzerinden dönemin sanat anlayışı ve mitolojik temelleri.

Hazırlık Çalışması

- Farklı tarihî dönemlerde yazılmış edebî eserlerde hangi yönler değişir?
- Edebiyatı dönemlere ayırmak neden önemlidir?
- Bir edebî eserin hangi döneme ait olduğunu belirlerken hangi unsurlara dikkat edilir?

DÜNYA EDEBİYATI DÖNEMLERİ

Edebiyat tarih boyunca insanların yaşadıkları çevre, inançlar, toplumsal yapılar ve düşünce sistemlerine göre farklı biçimlerde gelişmiştir. Bu gelişim, belirli tarihî ve kültürel koşullar altında dönemlere ayrılarak incelenir. Her edebî dönem, kendine özgü bir üslup, tema, anlatım biçimi ve sanat anlayışı taşır. Eserlerin bu dönemsel niteliklerle değerlendirilmesi, sanatçının ve toplumun ruhunu daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

Edebî Dönem Nedir?

Edebî dönem, ortak tarihî, toplumsal ve kültürel etkiler altında şekillenen, benzer sanat anlayışlarının, üslupların ve temaların öne çıktığı belli bir zaman dilimini ifade eder. Bu dönemlerde:

- Sanatçılar benzer estetik anlayışlara yönelir,
- Dönemin düşünsel ve inançsal atmosferi eserlere yansır,
- Eserlerde tekrarlanan yapı ve anlatım kalıpları oluşur.

Dönemlere Ayırmada Kullanılan Ölçütler

- Tarihî olaylar (savaşlar, devrimler, büyük göçler)
- Toplumsal yapılar (feodalizm, burjuvazinin doğuşu, endüstrileşme)
- Felsefî ve dinî düşünceler (hümanizm, skolastik düşünce, pozitivizm)
- Dil ve anlatım biçimi (klişeler, retorik, simgesellik)
- Sanat akımları (klasisizm, romantizm, realizm, modernizm)

Temel Edebî Dönemler ve Edebî Akımlar (Küresel Perspektifle)

Dönem	Öne Çıkan Özellikleri
Eski Çağ Edebiyatı	Mitoloji, destanlar, kutsal metinler; sözlü anlatım, tanrı-insan ilişkisi, ahlaki öğütler
Antik Yunan-Roma	Akıl, düzen, tragedya ve komedy türleri, felsefi diyaloglar
Orta Çağ	Din merkezli anlatılar, İncil yorumları, manastır edebiyatı, dinî şiirler
Rönesans	Hümanizm, bireyin ön plana çıkışı, antik metinlere dönüş, klasik ideal
Akım	Öne Çıkan Özellikleri
Klasisizm (17. yy)	Akıl, düzen, kurallı anlatım; tragedya ve komedy türünde ölçülü dil
Romantizm (18-19. yy)	Bireycilik, doğa, duygusallık, özgürlük, ulusçuluk
Realizm (19-20. yy)	Nesnel gözlem, ayrıntılı betimleme, toplumsal gerçekliğin olduğu gibi aktarımı ve tarafsız anlatım
Natüralizm (19-20. yy)	Bilimsel gözlem, determinizm, kalıtım-çevre etkisi ve gerçekliğin olduğu gibi aktarılması
Modernizm (19-20. yy)	Parçalanmış zaman, iç monolog, bireysel yabancılaşma, teknik deneyler
Postmodernizm (20. yy)	Metinlerarasılık, ironi, kurgu-üstyapı, geleneksel anlatım biçimlerinin yıkımı

“

Üslup Oluşumları

Edebiyatın tarihsel gelişimi yalnızca dönemler, akımlar ve türlerle açıklanamaz; aynı zamanda o dönemlerde yazılan eserlerin biçimsel ve anlamsal özelliklerini yansıtan üslup (stil) kavramı üzerinden de değerlendirilir. Üslup, sanatçının dili kullanma biçimidir; anlatımda seçtiği kelimelerden cümle yapısına, imgelerden duygu yoğunluğuna kadar pek çok ögeyi içine alır. Bu yönüyle üslup, hem bireysel kimliğin hem de dönemsel estetik anlayışın aynasıdır.

Üslup Nedir?

Üslup; bir yazarın ya da şairin anlatım biçimini, dildeki tercihlerini, metin içinde kurduğu ses ve yapı özelliklerini belirleyen sanatçıya özgü anlatım tarzıdır. Üslup, yalnızca yazınsal bir teknik değil, aynı zamanda sanatçının dünyaya bakış açısının, ruh hâlinin ve yaşadığı çağın izlerinin yansımasıdır. Diğer bir açıdan, üslup, sadece bir anlatım biçimi değil; yazarın düşünsel derinliğinin, duyarlılığının ve çağının aynasıdır. Edebî metinlerde üslubu anlamak, metnin ne anlattığını değil, nasıl anlattığını kavramak demektir. Bu bakımdan edebiyat tarihi yalnızca dönemlerin değil, üslupların da tarihidir.

Örneğin:

- Aynı konuyu anlatan iki farklı yazar, tamamen farklı anlatım teknikleriyle okuyucuda farklı etkiler yaratabilir.
- Bir dönem tüm sanatçılar arasında ortak üslup özellikleri görülebilir; bu da edebî üslubun yalnızca bireysel değil, çağlara özgü bir karakter taşıdığını gösterir.

Üslup Oluşumunu Etkileyen Temel Etkenler

Etken	Açıklama
Dil ve söz varlığı	Sanatçının kelime seçimi, deyim ve mecaz kullanımı
Dönemin sanat anlayışı	Klasisizm, romantizm, realizm gibi akımların etkisi
Toplumsal ve tarihî şartlar	Savaş, göç, devrim, dinî yapıların sanatçının diline etkisi
Eğitim ve entelektüel çevre	Yazarın aldığı eğitim ve etkileşimde bulunduğu kültürel çevre
Bireysel ruhsal yapı	Sanatçının iç dünyası, psikolojik derinliği, kişisel duyuş biçimi
Sanatın amacı	Didaktik, estetik, ideolojik, bireysel ya da evrensel anlatım niyetleri

Dönemsel Üslup Özellikleri

Her edebî dönem, kendine özgü bir anlatım tarzı ve estetik kaygı üretir. Bu da dönemlere özgü “ortak üslup”ların ortaya çıkmasına neden olur.

Dönem	Üslup Özellikleri
Antik Dönem	Düz ve ağırbaşlı anlatım, kahramanlık ve ilahi kudret temaları, sözlü gelenek etkisi
Orta Çağ	Din merkezli anlatım, alegoriler, öğretici ve mistik dil
Rönesans	Açık ve ölçülü bir dil, insan merkezli anlatım, klasik mitolojiye göndermeler
Klasisizm	Sade, kurallı, ölçülü anlatım; dilde kusursuzluk arayışı
Romantizm	Coşkulu, duygulu, abartılı anlatım; betimlemelerde doğaya ve duyguya vurgu
Realizm	Nesnel, yalın ve gözleme dayalı anlatım, detaylı betimlemeler
Natüralizm	Bilimsel gözlem, determinizm, kalıtım–çevre etkisi ve doğal gerçekliğin olduğu gibi aktarımı
Modernizm	Kırık yapı, bireysel ve içe dönük dil, sembolik ve çok katmanlı anlatım
Postmodernizm	Parçalı yapı, ironi, oyunlu dil, metinlerarasılık

Bireysel Üsluplar – Örneklerle Açıklama

- **Mevlâna (13. yy):** Sufi düşünceyle yoğrulmuş, simgesel anlatım ve hikâyeleme.
- **Fuzûlî (16. yy):** Aşkın derinliğini işleyen, divan şiirine özgü sanatlı dil.
- **Namık Kemal (19. yy):** Coşkulu, halkı uyandırmaya yönelik sade ve etkileyici bir üslup.
- **Ahmet Hamdi Tanpınar (20. yy):** Zaman, bilinç, iç konuşma ve sembollerle örülü estetik bir anlatım.
- **Turgut Uyar (20. yy ortası):** Serbest şiir, ritim, imge gücü ve bireysel duyarlılıkla yoğrulmuş yoğun bir stil.

Dönemleri Bulalım - Etkinlik

Aşağıdaki metni dikkatlice okuyunuz. Her paragrafın dönemsel özelliklerine dikkat ederek, aşağıda verilen sorulara cevap veriniz.

“Bir Günlük Zaman Yolculuğu”

Sabah güneşinin ışıkları dağların ardında göründü. Tanrılar sessizce Olimpos’tan izliyordu olan biteni. İnsanlar yeni bir günün umuduyla toprağı selamladı. Kutsal ağaçlara dokunmadan geçen rüzgâr, Apollon’un ezgisini taşıyor gibiydi.

Gün ortasına geldiğinde pazar yerinde rahiplerin sesi yankılanıyordu. Gökyüzünde bir işaret vardı belki de. Halk, kaderine razı bir sessizlik içinde, dua ederek alışverişini tamamladı. Her hareket, Tanrı’nın takdirine boyun eğiyordu.

Akşam üzeri sarayın kütüphanesinde herkes kurallı bir düzen içinde çalışıyor, bilgelik ve ölçülülükle konuşuyordu. Her cümle, bir mantık zincirinin parçasıydı. Güzellik, düzen ve uyum üzerine kuruluydu hayat.

Gece bastırdığında kalbim durmaksızın çarpıyordu. Yıldızlar, hislerimi duyuyor gibiydi. İçimdeki fırtına, gecenin rüzgârına karışmıştı. Aşk, özgürlük ve özlem... Her şey çok büyüktü.

Sabahın erken saatinde fırıncı yine sokağın başındaydı. Yorgun yüzü, yaşadığı hayatın izlerini taşıyordu. Herkes kendi telaşı içinde yürüyordu. Gözle görülen ne varsa o anlatılmalıydı; ne eksik, ne fazla.

Zaman kırıldı bir yerde. Ne sabahı tanıyorum, ne geceyi. Benliğim odanın duvarlarında dağınık bir düşünce gibi asılı. Kendi iç sesimle konuşuyorum; hiçbir şey dışarıdan görünmüyor belki ama içeride çok şey oluyor.

Sorular

1. Yukarıdaki metinde toplam kaç farklı edebî dönem anlatımı kullanılmıştır?
2. Her paragrafın karşısına ait olduğunu düşündüğünüz edebî dönemi yazınız.
3. 4. paragraftaki duygu yoğunluğu ve doğa betimlemeleri hangi edebî akımın göstergesidir?
4. 6. paragraftaki zaman algısının bozulması ve içe dönüklük size hangi akımı çağırıştırıyor?
5. Gerçekçilik ve toplumsal gözleme dayalı 5. paragrafın yazarını siz olsaydınız kim yapmak isterdiniz? Neden?
6. 1. ve 2. paragrafı biçimsel olarak karşılaştırınız. Mitoloji ve dinî anlatım farkı nedir?

Hazırlık Çalışması

- Eski toplumların yazılı kültürden önce nasıl bir anlatım biçimi vardı?
- Mitolojik öyküler, bir toplumun hangi değerlerini ve düşünce biçimini yansıtır?
- Dinî metinlerdeki anlatım dili ile masal ya da destan gibi anlatı türleri arasında ne gibi farklar olabilir?

ESKİ ÇAĞ EDEBİYATI

Edebiyat tarihi, insanlık tarihinin belleğidir. Eski Çağ edebiyatı, yazının icadından önce sözlü geleneklerle başlayan ve yazılı kültürle birlikte evrensel bir karakter kazanan ilk edebî metinleri kapsar. Bu dönem, yalnızca birer sanat eseri değil, aynı zamanda insanlığın ilk felsefî, dinî, ahlaki ve mitolojik düşüncelerini barındıran metinleri içerir. Mezopotamya, Antik Yunan, Antik Mısır ve Hint uygarlıkları, Eski Çağ edebiyatının temel kaynaklarını oluşturur.

Eski Çağ edebiyatı genellikle sözlü anlatımla başlamıştır. Mitler, efsaneler, destanlar ve kutsal metinler toplumun belleğinde kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bu anlatılar; doğa olaylarını, insanın varoluşunu, tanrılarla ilişkisini ve ahlaki değerleri açıklamaya yöneliktir. Zamanla yazının icadıyla birlikte bu anlatılar tabletler, papirüsler ve taş anıtlar üzerinde kalıcı hâle getirildi.

Mezopotamya Edebiyatı – Gılgamış Destanı

Dünyanın en eski yazılı edebî eseri kabul edilen Gılgamış Destanı, Mezopotamya’da Sümerler tarafından yazılmıştır. Tabletlere çivi yazısıyla kazınan bu destan, yarı tanrı-yarı insan olan kral Gılgamış’ın ölümsüzlüğü arayışını anlatır. Metin; insanın ölüm karşısındaki çaresizliğini, dostluk, kahramanlık, adalet ve bilgelik kavramlarını işler. Gılgamış Destanı, hem mitolojik hem felsefî açıdan derin bir anlatıya sahiptir. Aynı zamanda Eski Çağ insanının doğaya, tanrılara ve hayata bakışını edebî bir biçimde yansıtır.

“Gılgamış Destanı” – 1. Tablet (Seçme Bölüm)

Yerin dibindeki suyun kaynağını görenin öyküsünü dinle,
yurdum!

Dünyada her şeyi bilen adamın adını ünlendireyim:

Onun görmediği hiçbir şey yoktur.

Dünyanın bütün bilgeliklerini bilip,

Torunlarına bırakan bir adamdır.

Gizleri görüp bunların perdesini yırtan bir adamdır.

Tufandan önce olanın haberini getirdi.

Uzun yoldan gelip yorgun düştü; ama gücünü yitirmedi.

Bütün çektiklerini bir anıt taşına kazıdı.

Uruk'un dört bir yanına duvar çektirdi.

Kutsal E-anna'nın ve temiz hazinenin duvarına bak!

O duvar, didilmiş yünden örülen bir urgan gibidir.

Onun köşe burçlarını da gözden geçir!

Onun eşini hiç kimse yapamaz.

Ta öteden beri orada duran taş merdivenden yol alıp

İştar'ın oturduğu E-anna tapınağına yaklaş!

Sonradan gelen hiçbir kral onun eşini yapmadı.

Uruk duvarının üstüne çık! İleri yürü!

Temeli gözden ge çir! Tuğla duvarı incele.

Acaba bunun tuğlaları pişmiş değil midir?

“Gılgamış Destanı” Üzerine Sorular

1. Metinde Gılgamış'ın hangi özellikleri vurgulanmaktadır? Bu özellikler onun nasıl bir lider olduğunu gösterir?
2. Gılgamış Destanı'nın bu bölümünde mitolojik unsurlar nelerdir? Bu unsurların metne katkısı nedir?
3. Metinde geçen “Tufandan önce olanın haberini getirdi” ifadesi hangi mitolojik olaya gönderme yapmaktadır?

Antik Yunan Edebiyatı – Epik ve Dramatik Temeller

Antik Yunan edebiyatı, Batı edebiyatının temellerini atan bir başka önemli kaynaktır. Homeros'un yazdığı İlyada ve Odysseia destanları, epik türün ilk örnekleri olarak kabul edilir. İlyada, Truva Savaşı'nı ve kahraman Akhilleus'un öfkesini anlatırken; Odysseia, Odysseus'un eve dönüş yolculuğunu işler. Bu eserlerde hem tanrılar hem de insanlar aynı olay örgüsünde yer alır.

Yunan edebiyatının bir diğer önemli kolu da tiyatrodur. Sofokles'in yazdığı Antigone trajedisinde birey ile devlet arasındaki çatışma, ahlaki seçimler ve kader teması işlenir. Bu tür eserlerde kullanılan dramatik unsurlar –çatışma, trajik kahraman, trajik hata ve katharsis– Aristoteles'in "Poetika" adlı eserinde teorik olarak açıklanmıştır.

Aristophanes ise Antik Yunan komedyasının temsilcisidir. "Kurbağalar" adlı eserinde, dönemin edebiyatçıları üzerinden hem mizahi hem eleştirel bir dil kurar. Toplumsal yapı, sanat anlayışı ve entelektüel çevreye yönelik taşlamalar içerir.

"Antigone" – Sofokles

ANTIGONE:

Ben, kardeşimi gömmek için doğmuşum, değil mi?

Sevgiyi paylaşmak için, nefret etmek için değil.

Kardeşim Polyneikes'i gömmek, tanrıların yasasıdır.

Kreon'un buyruğu, tanrıların buyruğundan üstün olamaz.

Ölüm beni bekliyor olabilir, ama onurlu bir ölüm olacak bu.

Antigone Üzerine Soruları:

1. Antigone'nin tanrıların yasasını Kreon'un buyruğunun üzerine koymasının nedeni nedir?
2. "Sevgiyi paylaşmak için, nefret etmek için değil" ifadesiyle Antigone neyi vurgulamaktadır?
3. Antigone'nin eylemi, bireyin devlet otoritesine karşı duruşu açısından nasıl değerlendirilebilir?

“Homeros” - İlyada

ODYSSEUS:

Adım Odysseus, Laertes’in oğlu,
İthaka’dan geldim, denizlerin ötesinden.
Troya’dan dönerken, rüzgarlar savurdu beni,
Sirenlerin şarkıları, devlerin öfkesiyle yüzleştim.
Ama eve dönme arzusu, yüreğimde hiç sönmedi.

Odyseia Üzerine Soruları:

1. Odysseus’un eve dönme arzusu, onun karakteri hakkında neyi gösterir?
2. Metinde geçen “Sirenlerin şarkıları, devlerin öfkesiyle yüzleştim” ifadesi ne tür zorlukları temsil etmektedir?
3. Odysseus’un maceraları, Antik Yunan toplumunun değerleri hakkında bize ne anlatır?

“Kurbağalar” – Aristofanes

DIONYSOS:

Ah, tiyatro öldü, kimse gülmüyor artık!
Euripides’i geri getirmeliyim,
Hades’e inmeli, ölüler diyarından çıkarmalıyım onu.
Xanthias, hazırlık yap, yolculuk başlıyor!

Kurbağalar Üzerine Soruları:

1. Dionysos’un Euripides’i geri getirme isteği, Antik Yunan tiyatrosunun durumu hakkında neyi ifade eder?
2. Metinde geçen “Ah, tiyatro öldü, kimse gülmüyor artık!” ifadesi, toplumun sanata olan ilgisi hakkında ne söylüyor olabilir?
3. Dionysos’un Hades’e inme kararı, onun karakteri ve tiyatroya olan bağlılığı hakkında ne gösterir?

Eski Mısır ve Hint Edebiyatı – Bilgelik ve Kutsallık

Antik Mısır edebiyatı, ölümden sonraki yaşam inancı üzerine kuruludur. Ölüler Kitabı, ruhun ölümden sonraki yolculuğunu anlatır. Papirüs üzerine yazılan metinlerde dua, büyü, kehanet ve eylem biçimleri yer alır. Hiyeroglif yazısıyla yazılan bu metinler sadece dinî değil, aynı zamanda simgesel bir sanat ürünüdür.

“Amenemope’nin Talimatları” (Sadeleştirilmiş Uyarlama)

Sessiz olmayı öğren.

Gürültücü kişi her yerde hor görülür,

Oysa sessiz olan, bilgeliğiyle tanınır.

Zenginliğe değil, doğruya kulak ver.

Mal, gelir geçer;

Ama doğru söz, her çağda değer kazanır.

Adil ol, zalim olma.

Başkalarının malına göz dikme,

Fakiri ezme; çünkü Rab onların yanındadır.

Kalbini dengede tut.

Öfkeyle karar verme.

Akıllı kişi, sabrıyla güç kazanır.

Gerçek dostu, altınla değişme.

Çünkü vefa, parayla satın alınamaz.

Bilgeliği kitaplarda değil, davranışlarında ara.

Gerçek bir adam, sözünü değil, özünü gösterir.

Amenemope’nin Talimatları Üzerine Soruları:

1. Metinde bilge bir insanın hangi özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmiştir?
2. “Mal, gelir geçer; ama doğru söz, her çağda değer kazanır.” ifadesiyle ne anlatılmak istenmiştir?
3. Antik Mısır toplumunun değer yargılarını bu metne dayanarak nasıl tanımlarsınız?

Eski Hint edebiyatı ise felsefî derinliğiyle dikkat çeker. Mahabharata ve Ramayana destanları, tanrılarla insanların ilişkisini, dharma (doğruluk), karma (eylem) ve mokşa (kurtuluş) gibi kavramları işler. Hint edebiyatı aynı zamanda Veda adı verilen kutsal metinlerle dinî şiir geleneğini de sürdürmüştür.

“Mahabharata” – Kurukshetra Savaşı Öncesi (Bhagavad Gita’dan)

ARJUNA:

Savaş meydanında karşılaştığım düşmanlarım, aynı zamanda akrabalarım ve dostlarım. Onlara karşı savaşmak kalbimi ağırlaştırıyor.

KRISHNA:

Arjuna, bu beden geçicidir; ruh ise sonsuzdur. Doğru olanı yapmak, dharmanı yerine getirmek senin görevin. Korkma ve tereddüt etme.

Mahabharata Üzerine Soruları:

1. Arjuna’nın yaşadığı içsel çatışma nedir?
2. Krishna’nın Arjuna’ya verdiği öğüt neyi ifade eder?
3. Metinde geçen “dharma” kavramı ne anlama gelir?
4. Bu diyalog, Hint felsefesinin hangi temel öğelerini yansıtır?

Dinî Metinler ve Edebî Üslup

Kur'an-ı Kerim, Tevrat, İncil gibi kutsal metinler de Eski Çağ'ın edebî boyut taşıyan metinleri arasında yer alır. Dini metinler, yalnızca kutsal mesajlar taşıyan içerikler değil; aynı zamanda kendilerine özgü anlatım biçimleriyle edebî değeri yüksek eserlerdir. Bu metinlerin üslubu, hem mesajın etkili biçimde iletilmesini sağlamak hem de okurda veya dinleyicide manevi bir etki yaratmak amacıyla dikkatle kurgulanmıştır.

Bu metinlerde kullanılan dil, genellikle yüce, ciddi ve etkileyici bir yapıdadır.

Sözcükler özenle seçilir; anlam bakımından derinlikli, biçim yönünden ise ritmik ve ahenklidir. Bu nedenle dini metinlerde şiirsel bir anlatım sıklıkla görülür. Örneğin, Kuran'da ayetlerin pek çoğu ölçülü, kafiyeli ve ses uyumu içeren bir yapıdadır; İncil'deki mezmurlar ise neredeyse tamamen şiir formunda yazılmıştır.

Hitabet gücü, dini metinlerin en temel üslup özelliklerinden biridir. Bu tür metinlerde sesin yankılanması, tekrarlar, vurgular ve çağrılar öne çıkar. Nida (seslenme), soru-cevap tekniği, diyalog ve monolog gibi biçimsel özellikler, okuyucuyu metne katmak ve düşünmeye yönlendirmek için sıkça kullanılır. Aynı zamanda teşbih (benzetme), mübalağa (abartma), kinaye, istiare ve tezat gibi söz sanatları da dini metinlerin anlatımını zenginleştirir.

Bu metinlerdeki bir başka dikkat çekici unsur da tekrarlardır. Aynı kavramların ya da emirlerin belirli aralıklarla yinelenmesi, hem öğretici bir işlev görür hem de zihinsel yerleşmeyi kolaylaştırır. Özellikle kutsal metinlerin sözlü kültürden gelmesi nedeniyle, ahenk ve ses düzeni ile mesajın pekiştirilmesi önemlidir.

Hazırlık Çalışması

- Sözlü edebiyat kavramı size neyi çağırıştırıyor? Örnekler veriniz.
- İslamiyet'in Türk edebiyatına nasıl etki etmiştir? Neler değişmiştir?
- Yazılı edebiyatın gelişiminin toplumlara etkisi nedir?
- Tarihte kahramanlık hikâyelerinin sıkça anlatılmasının sebepleri nelerdir?

TÜRK EDEBİYATININ DÖNEMLERİ

Türk edebiyatı, tarihsel süreç içinde farklı dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler, yalnızca edebî anlayışla değil, aynı zamanda toplum yapısı, dinî ve kültürel değişimlerle de doğrudan ilişkilidir. Türklerin İslamiyet'ten önceki sözlü ve yazılı edebiyat birikimleri; İslamiyet'in kabulüyle gelişen yeni anlatım biçimleri; saray merkezli klasik Divan edebiyatı; ve nihayet Batı'dan etkilenecek şekillenen Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Ati, Milli, Cumhuriyet ve çağdaş dönemler, Türk edebiyatının zenginliğini ortaya koyar.

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI

Türk edebiyatı, binlerce yıllık geçmişiyle zengin bir kültürel mirasın taşıyıcısıdır. Bu büyük mirasın ilk evresi, Türklerin henüz İslamiyet'i kabul etmediği dönemlerde şekillenmiştir. Yazının henüz yaygınlaşmadığı bu çağda edebiyat, sözlü gelenekle var olmuş ve toplumun belleğinde canlı tutulmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan destanlar, şiirler, özlü sözler ve anıt yazıtlar, Türklerin yaşam tarzını, inançlarını, değerlerini ve tarihini yansıtır.

İslamiyet öncesi Türk edebiyatı, yalnızca edebî ürünler değil, aynı zamanda bir milletin geçmişine dair ipuçları da sunar. Bu dönem eserleri sayesinde, göçebe yaşamın izleri, kahramanlık hikâyeleri, doğa sevgisi ve toplum yapısı hakkında bilgi ediniriz. Bu eserler, millî kimliğin ve toplumsal hafızanın oluşumunda da önemli bir yer tutar.

Sözlü Edebiyat

İslamiyet öncesi Türk edebiyatının ilk evresi, sözlü gelenekle şekillenmiştir. Bu dönemde yazı henüz kullanılmadığı için edebî ürünler halk arasında kulaktan kulağa, ozanlar aracılığıyla aktarılmıştır. Bu edebiyat tamamen anonimdir; eserlerin kim tarafından söylendiği bilinmez.

Temel Özellikleri:

- **Anonimdir:** Ürünlerin belli bir yazarı yoktur.
- **Sözlü gelenekle aktarılır:** Kuşaktan kuşağa aktarım kopuz eşliğinde yapılır.
- **Şiir biçimindedir:** Hece ölçüsü, dörtlük yapısı, uyak-redif kullanımı yaygındır.
- **İçerik:** Doğa, aşk, yiğitlik, ölüm, törenler gibi temalar işlenmiştir.
- Ozan, şaman, kam, baksı gibi kişiler edebî kültürü taşır.
- **Tören temellidir:** Şölen (ziyafet), sığır (av) ve yuğ (cenaze) törenlerinde icra edilir.

Başlıca Türler:

Koşuk

- Şölenlerde söylenen, doğa, aşk ve yiğitlik temalı şiirlerdir. Hece ölçüsüyle ve genellikle 7'li, 8'li, 11'li kalıplarla yazılır. Halk edebiyatındaki koşmanın atasıdır. Nazım birimi dörtlüktür.

Örnek:

Öpkem kelip ogradım
Arslanlayu kökredim
Alplar başın togradım
Emdi meni kim tutar

Sagu

Yuğ törenlerinde ölen kişinin ardından duyulan acıyı, özlemi dile getiren şiirlerdir. Bugünkü ağıt türünün ilk şeklidir. Nazım birimi dörtlüktür. Kopuz eşliğinde söylenir.

Örnek: (Alp Er Tunga Sagusu):

Alp Er Tonga öldi mü
İsiz ajun kaldı mu
Ödleğ öçin aldı mu
Emdi yürek yırtılır

Sav

Atasözlerinin eski biçimidir. Kısa, özlü ve evrensel öğütler veren sözlerdir. Didaktik (öğretici) yönü belirgindir.

Örnek:

“İyik kişi yimes bolmaz,
Yigirmek kişi beg bolmaz.”

Destan

Bir milletin kahramanlıklarını, savaşlarını, doğal afetlerini, toplumsal mücadelelerini anlatan uzun anlatılardır. Hem şiirsel hem de hikâye edici yönü vardır.

Ünlü Destanlar:

- Yaratılış Destanı
- Alp Er Tunga Destanı
- Şu Destanı
- Oğuz Kağan Destanı

Dil ve Biçim Özellikleri:

- Hece ölçüsü kullanılır.
- Dörtlük yapısı egemendir.
- Uyak ve redif ile ahenk sağlanır.
- Duru ve yalın bir Türkçe kullanılır.
- Söz sanatı azdır; anlatım doğrudan ve doğaldır.

Yazılı Edebiyat

Türk edebiyatı tarihindeki ilk yazılı örnekler, Göktürkler ve Uygurlar döneminde ortaya çıkmıştır. Bu dönem, sözlü gelenekten yazılı kültüre geçiş açısından bir kırılma noktasıdır. Yazının kullanılmasıyla birlikte, edebî ürünler artık kalıcı bir nitelik kazanmış; tarih, düşünce, kültür ve inançlar yazılı belgeler aracılığıyla sonraki kuşaklara aktarılmıştır.

- Göktürk Yazılı Edebiyatı

- Göktürk alfabesi kullanılmıştır (38 harfli; sağdan sola yazılır).
- Resmî, tarihî ve siyasal içerikler ön plandadır.
- Dönemin dili, anlatım gücü yüksek, yalın ve etkileyicidir.
- Yazıtlarda hitabet dili hâkimdir: emir kipleri, seslenmeler, öz eleştiriler ve tarihsel olaylar yer alır.

Göktürk yazılı metinleri yalnızca edebî değil, aynı zamanda hukukî ve siyasal belgeler niteliğindedir. Türk devlet geleneği, ordu anlayışı, töre düzeni ve liderlik biçimi gibi unsurlar bu metinlerde sistematik biçimde ifade edilmiştir. Bu yönüyle, Göktürk metinleri aynı zamanda ilk anayasal belgeler olarak yorumlanabilir.

Örnek: (Tonyukuk Yazıtı) ⇒

“Ben kendim bilgili Tonyukuk’um. Çin’de doğdum, Çincede büyüdüm. Türk milletinin büyümesini ve düşmanlarını yok etmesini istedim.”

Açıklama: Tonyukuk burada kendini tanıtırken, aynı zamanda bilgiye dayalı liderliğin değerini vurgular. Dil, doğrudan ve belge niteliği taşıyacak kadar nettir.

- Uygur Yazılı Edebiyatı

- Uygur alfabesi, Soğd ve Brahmi etkisiyle şekillenmiştir.
- Dini ve ahlaki temalar ön plandadır (Budizm ve Maniheizm etkisi).
- Metinler hem öğretici hem de sanatlıdır.
- Telif ve çeviri eserler yer alır.

Uygurlar, sadece dinî metinler değil, aynı zamanda tiyatro metinleri, fal kitapları ve ahlâk öğütleri gibi çeşitli türlerde yazılı edebî ürünler ortaya koymuşlardır. Bu durum, dönemin edebiyatında türsel çeşitliliğin başladığını gösterir.

Örnek: (Altun Yaruk'tan)

“Dünya dağılır, beden çöker,
Yalnız iyilik kalır geriye.”

Açıklama: Bu dizeler, yaşamın geçiciliğini ve iyilik yapmanın kalıcılığını öğütleyen evrensel bir mesaj taşır. Anlatım sade, anlam derindir.

Karşılaştırmalı Tablo:

Özellik	Göktürk Metinleri	Uygur Metinleri
Alfabe	Göktürk (Orhun) alfabesi	Uygur alfabesi (Soğd kökenli)
Yazı Yönü	Sağdan sola	Soldan sağ
Konu	Tarih, siyaset, töre	Din, ahlâk, bilgelik
Üslup	Hitap, söylev, anlatım	Didaktik, sanatsal, şiirsel
Tür	Yazıt, kîtabe	Öğüt, fal kitabı, tiyatro
Kaynaklık	Orhun Vadisi yazıtları	Altun Yaruk, Irk Bitig, Sekiz Yükmek
Edebî Niteliği	Tarihî belge + hitabet	Düşünce yazısı + ahlâk

ARAŞTIRALIM

- “Tonyukuk Yazıtı”nı günümüz Türkçesine çevrilmiş haliyle okuyunuz. Bu metinden hareketle Türklerin yönetim anlayışı, savaş stratejileri ve halk-devlet ilişkisi üzerine kısa bir değerlendirme yazınız.
- Uygur dönemine ait “Altun Yaruk” ya da “Irk Bitig” adlı eserlerden bir bölüm seçiniz. Bu bölümde geçen ahlaki ya da dini bir mesajı belirleyiniz ve bu mesajın günümüz değerleriyle ilişkisini tartışınız.

İSLAMİYET'İN KABULÜNDEN SONRAKİ TÜRK EDEBİYATI

Türklerin 8. yüzyıldan itibaren İslamiyet'le tanışmaları ve 10. yüzyılda büyük ölçüde Müslüman olmaları, yalnızca inanç dünyalarını değil, edebî anlayışlarını da köklü biçimde değiştirmiştir. Bu yeni inanç sistemiyle birlikte Arap ve Fars kültürlerinden etkilenilerek yazı dili, edebî türler ve konular da çeşitlenmiştir.

Bu dönem edebiyatı, Geçiş Dönemi, Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı ve Tasavvufi Edebiyat gibi zengin kollarla şekillenmiş; hem dini hem de dünyevi konular içeren eserler ortaya çıkmıştır. Geçiş Dönemi eserleri, hem eski Türk kültürünün hem de İslamî öğelerin birleştiği özgün metinlerdir. Bu dönemin ürünleri, yalnızca edebiyat tarihi açısından değil, aynı zamanda düşünce tarihi açısından da büyük değer taşır.

Geçiş Dönemi Türk Edebiyat

Türklerin İslamiyet'i benimsemesinden sonra oluşan ilk edebî ürünler, Geçiş Dönemi Edebiyatı olarak adlandırılır. Bu dönem eserlerinde hem İslamiyet öncesi sözlü edebiyatın izleri hem de İslam dininin etkileri bir arada görülür. Yani bu eserler, eski inanç ve kültürden kopmadan, yeni dine ve kültürel ortama uyum sağlama çabalarının ürünüdür.

Başlıca özellikleri:

- Dil ve üslup açısından sade, yalın ve anlaşılır bir yapı hâkimdir. Arapça ve Farsçadan alınan terimler azdır.
- İki dilli eserler (Türkçe – Arapça ya da Türkçe – Farsça) yazılmıştır. Bu durum, Türklerin Arap-İslam medeniyetiyle tanışmasının bir göstergesidir.
- Eserlerde hem dinî – ahlakî konulara yer verilmiş hem de öğretici ve didaktik bir anlatım tercih edilmiştir.
- Hem nazım (şiir) hem nesir (düzyazı) türünde eserler verilmiştir.
- Türkçenin bilim, kültür ve edebiyat dili olarak kullanılmasına özen gösterilmiştir.

Bu dönemin öne çıkan eserleri:

- Divanü Lügatî't-Türk
- Kutadgu Bilig
- Bivânî Hikmet
- Dede Korkut Hikâyeleri

Divanü Lügati't-Türk

Yazarı: Kaşgarlı Mahmud

Yazım Tarihi: 1072–1074

Türü: Sözlük – ansiklopedi – dilbilgisi kitabı

Yazım Dili: Türkçe – Arapça

Yazı Türü: Mensur (düzyazı) + manzum örnekler

Özellikleri:

- Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Arapça yazılmıştır.
- Eserde yaklaşık 7500 kadar Türkçe kelime açıklanmış, bu kelimelerin kullanımını göstermek için atasözleri, deyimler ve halk şiiri örneklerine yer verilmiştir.
- 80'e yakın şiirsel örnek içerir (koşuk, sav, sagu örnekleri).
- Türk boylarının kültürü, gelenekleri, coğrafyası ve yaşam tarzı hakkında önemli bilgiler verir.
- İslamiyet öncesi Türk kültürünün sözlü edebiyat ürünlerini yazılı hale getirerek korumuştur.

Örnek Metin:

“Kamus, kavmi Arab'ın en büyük silahıdır. Ben de Türklerin dilini öğrenerek onlara bu silahla karşılık vermeyi uygun gördüm.”

— Kaşgarlı Mahmud'un önsözünden

Kutadgu Bilig

Yazarı: Yusuf Has Hacıp

Yazım Tarihi: 1069–1070

Türü: Siyasetname – öğüt kitabı

Yazım Dili: Karahanlı Türkçesi

Nazım Şekli: Mesnevi (beyitler)

Ölçü: Aruz vezni – feûlün / feûlün / feûlün / feûl

Özellikleri:

- İslamî değerlerle bezeli bir yönetim felsefesi sunar.
- Didaktik bir yapıdadır. Dört sembolik karakter etrafında kurgulanmıştır:
 - o Kün Toğdı: Adalet (hükümdar)
 - o Ay Toldı: Saadet (vezir)
 - o Ögdülmiş: Akıl (vezirin oğlu)
 - o Odgurmuş: Akıbet (dindar bilge kişi)
- Eserde devlet yönetimi, insan ilişkileri, dinî değerler ve ahlaki erdemler işlenir.

Örnek Beyit:

“Kişi bilig bilen özin süsler,

Biligsiz kişi sözle yüzün püser.”

(Bilgiyle kişi kendini süsler; bilgisi olmayan, sözüyle yüzünü karartır.)

Teknik Bilgi: Mesnevi nazım biçimiyle yazılması sayesinde uzun konular işlenmiştir. Hem Türk kültürünün hem de İslam ahlâkının harmanlandığı ilk yazılı siyasetname özelliği taşır.

Divan-ı Hikmet

Yazarı: Hoca Ahmet Yesevî

Yazım Tarihi: 12. yüzyıl

Türü: Tasavvufi şiir – ilahi

Nazım Şekli: Dörtlükler

Ölçü: Hece vezni (7’li – 11’li kalıplar)

Yazım Dili: Hakaniye Türkçesi

Özellikleri:

- Didaktik ve dini içeriklidir. Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, nefis terbiyesi ve tarikat ahlakı işlenmiştir.
- Halka hitap eden sade bir Türkçeyle yazılmıştır.
- Şiirlere “hikmet” adı verilmiştir.
- Tarikat mensuplarına nasihat amacı taşır.

Örnek Dörtlük:

“Yedi yaşta Kur’an okudum, elhamdülillah,

Otuz üçte seyrân ettim, elhamdülillah.

Şeriatı, tarikatı bile oldum,

Hakk’a yüzüm kara değil, elhamdülillah.”

Teknik Bilgi: Dörtlük birimiyle yazılmış olup halk şiiri geleneğini sürdürür. Didaktik özellik ağır bastığından öğretici içerik ön plandadır. Şiir dili sade ve içtendir.

Atabetü'l-Hakayık

Yazarı: Edip Ahmet Yükneki

Yazım Tarihi: 12. yüzyıl

Türü: Ahlaki-didaktik öğüt kitabı

Nazım Şekli: Beyitler ve dörtlükler

Ölçü: Aruz vezni

Yazım Dili: Karahanlı Türkçesi

Özellikleri:

- Ahlaki ve sosyal öğütler içerir.
- Dinî bilgilerle bezeli, sade anlatımlı bir eserdir.
- Bilgi, akıl, doğruluk, cömertlik, sabır, kanaat gibi erdemler işlenmiştir.
- Başlangıçta Allah'a, Peygamber'e ve dört halifeye övgü vardır.

Örnek Beyit:

“Aklı olan kişi kendini tanır,
Kendi değerini o zaman anlar.”

Teknik Bilgi: Aruz vezni kullanılmıştır. Hem beyit hem de dörtlük kullanılarak yazılmıştır. Didaktik edebiyatın İslamî etkiler taşıyan güçlü bir örneğidir.

Dede Korkut Hikâyeleri

Yazarı: Anonimdir ancak anlatıcı olarak Dede Korkut'un ismi geçer.

Yazım Tarihi: 15. yüzyıl (sözlü gelenek çok daha eskidir)

Türü: Destan geleneğinden halk hikâyesine geçişin ürünüdür.

Biçimi: Nazım-nesir karışık yapı

Yazım Dili: Oğuz Türkçesi

Özellikleri:

- 12 hikâyeden oluşur (Dresden nüshası). Vatikan nüshasında 6, yeni bulunan Gonbad nüshasında ise 1 yeni hikâye yer alır.
- Hikâyelerde Alp tipi Türk kahramanı yer alır: cesur, dürüst, dini bütün, geleneklerine bağlı.
- Dede Korkut hem anlatıcıdır hem de dua, öğüt ve yorumlarıyla görünür.
- Hem epik hem lirik öğeler taşır.
- Toplumsal yapı, aile, töre, kahramanlık, göçebe yaşam, İslamiyet etkisi, düşmanla mücadele ve doğaüstü olaylar öne çıkar.
- Nesir bölümleri anlatımı, nazım bölümleri duyguyu ifade eder (genellikle dua, övgü, ağıt bölümleridir).

Örnek Metin (Bamsı Beyrek Hikâyesi'nden):

“Kalktı babası Kazan Bey, oğlunu öptü, kokladı.

Dedi: — Oğul, sana yol görünür.

Sana ak yürekli, kara saçlı, alnı açık bir kız arayayım.”

Beyrek dedi: — Babam, sen ara, senin bulduğun benim bahtım olur. ”

(Dualar, dilekler nazım kısımlarla devam eder)

“Tanrı senin ömrünü uzun eylesin,
Yoluna çıkan kara dağlar düz olsun,
Gökyüzünde yıldızın parlak olsun,
Atının ayağı taşa değmesin...”

Teknik Bilgi: Şiir kısımları genellikle hece ölçüsüyle yazılmıştır. Hikâyelerdeki cümle yapısı, eski Türkçeye yakın, ancak oldukça canlı ve akıcıdır. Türk boylarının sosyolojik ve psikolojik yapısı, aile ilişkileri ve değer dünyası bu metinlerde izlenebilir.

Özelliklerini Belirtelim - Etkinlik

Aşağıdaki tabloyu, eserlerin özelliklerine göre doldurunuz. Belirtilen özellik varsa “✓”, yoksa “X” ve eğer kısmi olarak bulunuyorsa “—” işaretlerini ekleyiniz.

Özellik	Kutadgu Bilig	Divânü Lügati't-Türk	Divân-ı Hikmet	Atabetü'l-Hakayık	Dede Korkut Hikâyeleri
Didaktik (öğretici) amaç					
Şiir biçiminde yazılmıştır					
Dini – tasavvufi içerik					
Aruz vezni kullanılmıştır					
Hece ölçüsüyle yazılmıştır					
Nazım – nesir karışık yapı					
Anlatımda sade, halk dili					
Toplumsal düzen ve adalet teması					
Alegorik anlatım (sembolik karakterler)					
Türkçenin kullanımını koruma ve öğretme amacı					
İslamî dünya görüşüyle bireyin biçimlendirilmesi					
Ahlakî öğütler ve değer yargıları					
Anonimlik özelliği					
Bilimsel ansiklopedi özelliği					
Sufi düşünce etkisi					
Oğuz Türkçesi etkisi					
Hikâye/anlatı örgüsü					
İslamiyet öncesi geleneklerden izler					
Eğitici-didaktik işlevle birlikte sanat kaygısı					

TÜRK DİVAN EDEBİYATI

Divan edebiyatının oluşum devri, 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu’da yaşanan siyasal karışıklıklar, beylikler arasında süren mücadeleler ve toplumsal değişimlerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu dönemde tasavvuf düşüncesi önemli bir edebî ve kültürel güç kazanmış; Mevlâna, Yunus Emre, Şeyyad Hamza, Ahmet Fakih, Gülşehrî, Sultan Veled ve Nesimî gibi pek çok şair tasavvufi şiirin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Aynı yüzyıllarda din dışı konularda da eser veren şairler ortaya çıkmıştır. Hoca Dehhânî, Ahmedî ve Hoca Mes’ud gibi isimler, aşk, kahramanlık, toplumsal hayat gibi temaları işleyen mesnevileriyle Divan edebiyatının kurucu isimleri arasında yer alır.

Bu dönem aynı zamanda Arap ve Fars edebiyatlarından çevirilerin arttığı bir devirdir. 1360 yılında Kul Mes’ud tarafından “Kelile ve Dimne”nin Türkçeye çevrilmesi, Anadolu’da çeviri faaliyetlerinin yaygınlaştığının en önemli örneklerinden biridir.

Divan şiiri, üç ana döneme ayrılarak incelenir:

- 1. Oluşum Dönemi (13.–14. yüzyıl):** İran edebiyatının etkisi yoğundur. Mevlâna gibi mutasavvıf şairler bu dönemde eser vermiştir.
- 2. Birinci Klasik Dönem (15.–17. yüzyıl):** Fuzûlî, Bâkî, Zâtî gibi büyük şairlerin yetiştiği dönemdir. Divan edebiyatı bu çağda biçimsel ve içeriksel olgunluğa ulaşır.
- 3. İkinci Klasik Dönem (17.–19. yüzyıl):** Nef’î, Nedîm, Şeyh Gâlib gibi şairlerle edebiyat daha bireysel, özgün ve sanatsal derinliğe yönelir.

Divan edebiyatı, sadece şiirle sınırlı değildir; mensur (düzyazı) örnekler de mevcuttur. Ancak düz yazıdaki etkisi, şiire kıyasla daha sınırlıdır. Bu edebiyat, hem Osmanlı’nın estetik ve entelektüel dünyasını hem de İslam kültürünün edebî mirasını yansıttığı için tarihî ve kültürel açıdan büyük önem taşır.

Oluşum Dönemi (13. ve 14. Yüzyıl)

Divan edebiyatının oluşum dönemi, Anadolu’da İslami edebiyat geleneğinin Arap ve Fars etkisinde şekillenmeye başladığı, ancak henüz yerli unsurları tam olarak terk etmediği bir geçiş sürecidir. Bu dönem şairleri, halk şiiri geleneğiyle divan şiirinin motiflerini kaynaştırmış, dili ve imgeleri sade tutmuşlardır. Tasavvufî düşünce ön plandadır. Bu yüzyıllarda yazılan eserler, daha sonra oluşacak klasik divan şiirinin temelini atmıştır.

Ahmedî (1335 – 1413)

14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başında yaşamış olan Ahmedî, Divan edebiyatının ilk klasik üslup temsilcilerindendir. Germiyanogulları ve Osmanlı saraylarında bulunmuş; II. Murad döneminde de değer görmüş bir şair ve bilgidir. Türk edebiyatında mesnevi türünü başarıyla kullanan öncü şairlerden biridir.

Ahmedî, Türkçenin edebî dil olarak güçlenmesine katkı sağlamış, eserlerinde ince hayaller, ahlaki öğütler ve hikemî söyleyişi işlemiştir. Hem bilimsel hem edebî eserler vermiş; mesnevi geleneğini Türk edebiyatına yerleştiren isimlerden biri olmuştur. 1413 yılında Amasya’da vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- İskender-nâme – Büyük İskender’in hayatını anlatan mesnevi türünde önemli bir eser.
- Cemşid ü Hurşid – Aşk konulu mesnevi; romantik bir hikâyedir.
- Divan – Lirik şiirlerinin toplandığı eser.
- Tervîhü’l-Ervâh – Tıp alanında yazılmış manzum bir eserdir.

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

- Esas olarak Arapça ve Farsça etkili bir Osmanlı Türkçesi kullanmıştır.
- Mesnevi, kaside ve gazelde klasik İran edebiyatı üslubunu başarılı bir şekilde uygulamıştır.
- Aşk, kahramanlık, ahlâk, öğüt ve tasavvuf temalarını işlemiştir.
- Üslubu süslü, sanatlı ve öğretici nitelikler taşır; özellikle mesnevilerinde didaktik (öğretici) bir tavır görülür.
- Türkçenin edebî dil olarak gelişmesine katkı sağlayan öncü şairlerdendir.

Örnek Eser – İskendernâme (Orijinal Osmanlı Türkçesi)

RESÎDEN-İ İSKENDER VE LEŞKER-İ Â BE-TÂRÎKÎ

Ol aradan yürüyüp şâh u sipâh
Vardı vü zulmet içine girdi şâh

Girdiler zulmet içinde bir zamân
Bir gice bir ebr kopdı nâ-gehân

Gurnş itdi ra'd u rahşan oldu berk
Sanasın kim oda yandı garb u şark

Sadeleştirilmiş Türkçesi

İSKENDER'İN, ORDUSU İLE KARANLIĞA VARIŞI

Şah ve asker oradan yürüyüp gittiler, şah karanlık içine girdi.

Karanlık içinde bir zaman yürüdüler, bir gece ansızın bir bulut çıktı.

Öyle gök gürledi ve şimşek çaktı ki sanırsın bütün dünyayı ateş sardı.

Biçimsel Değerlendirme:

- Türü: Mesnevi; didaktik (öğretici) nitelik taşır.
- Vezin: Aruz ölçüsüyle yazılmıştır (genellikle “mefâilün mefâilün feûlün” kalıbı kullanılmıştır).
- Yapısı: Bölümlere ayrılmıştır; olay örgüsü, tasvirler, öğütler ve hikemî söyleyiş iç içedir.
- İçerik: Eserde, Büyük İskender’in hayatı anlatılırken adalet, bilgelik, iyi yönetim ve erdemli yaşam gibi konular işlenir.

Teknik Özellikler:

- Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır; Arapça ve Farsça kelimeler yoğundur.
- Tasvirler (betimlemeler) ve öğüt verici söyleyiş belirgindir.
- Dönemin kültürel ortamında İskender’e duyulan ilgiyle birlikte Türk okuyucusuna örnek olacak ideal hükümdar tipi sunulmuştur.

Eser Üzerine Sorular:

1. Metne göre İskender ve ordusu yürüyüşleri sırasında nasıl bir ortamla karşılaşmıştır? Metindeki ifadelerle açıklayınız.
2. Şairin “Sanasın kim oda yandı garb u şark” dizesinde yaptığı abartma (mübalâğa) nasıl bir etki oluşturmaktadır? Açıklayınız.
3. Metinde karanlık, fırtına ve şimşegın betimleniş biçimi, okurda nasıl bir atmosfer duygusu uyandırmaktadır? Kendi yorumunuzla belirtiniz.
4. Bu bölümde İskender nasıl bir lider olarak gösterilmektedir? Metinden hareketle değerlendirin. (Örneğin: kararlı, vb.)

Şeyhî (1371? – 1430)

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1371 veya 1376 tarihinde dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Asıl adı Yûsuf Sinâneddîn'dir. Anadolu'da Divan edebiyatının yerleştiği 15. yüzyılda yetişen önemli şairlerden biri olan Şeyhî, hiciv ve didaktik edebiyatın en özgün isimlerinden biridir. II. Murad döneminde yaşamış; iyi bir medrese eğitimi almış, aynı zamanda hekimlik yapmıştır. İlmi kişiliğini mizahi bir dille harmanlayan

Şeyhî, özellikle halkı düşündürmeyi ve eğitmeyi amaçlayan bir sanat anlayışına sahiptir. Şeyhî hayatının son zamanlarını da Kütahya'da geçirmiş, 1430'dan sonra vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- Harname: En bilinen eseridir. Toplumdaki adaletsizlikleri, bilgi ve liyakatin değersizleştirilmesini hiciv yoluyla eleştirir. Alegorik anlatımı ve mecaz diliyle dikkat çeker.
- Hüsrev ü Şîrîn: Fars edebiyatından alınan bu aşk hikâyesini yeniden yazmıştır. Ancak Şeyhî'nin edebî kişiliği Harname ile öne çıkmıştır.

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

- Dil: Arapça ve Farsça unsurlar içermekle birlikte, anlatımı süslemekten çok, düşünce ve mesajı öne çıkarmaya yöneliktir. Harname'de oldukça sade bir anlatım biçimi görülür.
- Üslup: Mizahî, öğretici, iğneleyici bir üsluba sahiptir. Alegorik (sembolik) anlatım ve teşhis-intak sanatlarını sıkça kullanır.
- Temalar: Toplumdaki haksızlıklar, liyakatsizlik, bilgisizlik, adaletsizlik, bireyin dış görünüşe göre yargılanması, bilgi ve aklın değeri.

Harnâme'den Seçme Beyitler

Bir eşek var idi zaîf ü nizâr
Yük elinden katı şikeste vü zâr

Gâh odunda vü gâh suda idi
Dün ü gün kahr ile kısuda idi

Ol çeker idi yükler ağır
Ki teninde tu komamıştı yağır

Dudağı sarkmış u düşmüş enek
Yorulu arkasına konsa sinek

Biçimsel Değerlendirme:

- Nazım Biçimi: Mesnevî
- Ölçü: Aruz vezni – “feilâtün mefâilün feilün” kalıbı
- Uyak Düzeni: a a, b b, c c...
- Dil Özellikleri: Dönemin Osmanlı Türkçesi kullanılmıştır; hem halkın anlayabileceği sade sözcükler hem de dönemin edebî Arapça-Farsça terkipler
- Ahenk Unsurları: Redif bulunmaz. Uyak (eşek – felek, bükük – çökük) ses benzerliği ile sağlanmıştır. Ayrıca, hiciv havasını kuvvetlendiren aliterasyonlar (örneğin “cenk ü gazâ itdi”) dikkat çeker.

Teknik ve Tematik Özellikler:

- Tür: Hiciv – Alegorik Mesnevî
- Tema: Kendi yerini bilmeyen, haddini aşan insanların hicvedilmesi
- Sanatlar: Teşhis (kişileştirme): Eşeğe insani özellikler verilmiş.
 - o İntak (konuşturma): Hayvanlar konuşturulmuştur.
 - o İroni: Ciddi tarzda sunulan olayın arkasında alaycı ve eleştirel bir ton vardır.
- Üslup: Şeyhî'nin bu mesnevîdeki dili, eleştirilerini doğrudan değil, sembolik ve mizahi yolla yapacak şekilde yapılandırılmıştır.
- Amaç: Dönemin bürokrasisindeki liyakatsizlikleri, kişisel gözlemlerini ve toplumsal sorunları hicvetmektir.

Eser Üzerine Sorular:

1. Beyitlerde eşeğin fiziksel özellikleri ve yaşam koşulları nasıl betimlenmiştir? Metinden örneklerle açıklayınız.
2. Bu beyitlerde anlatılan eşek, toplumdaki hangi insan tipini veya hangi sosyal durumu sembolik olarak temsil ediyor olabilir? Kısaca yorumlayınız.

Necâtî Bey (1445? - 1509)

Edirne’de Fâtih Sultan Mehmed’in ilk saltanat yıllarında (1444-1446) doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Îsâ’dır. 5. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında yaşamış, Osmanlı Divan edebiyatının önde gelen gazel şairlerinden biridir. Kastamonu’da doğduğu ve aslen halk arasında yetişmiş bir şair olduğu bilinmektedir. İyi bir medrese eğitimi almamış olsa da, zekâsı ve şiire olan yatkınlığıyla dikkat çekmiş, çeşitli divan mensuplarının ilgisini kazanarak edebî çevrelerde kendine yer edinmiştir. II. Bayezid devrinde saraya yakınlaşmış, şiirleriyle tanınmış, Edirne ve İstanbul’da bulunmuştur. 1509 yılında vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- Divan: Necâtî Bey’in elimizde bulunan en önemli eseri, şiirlerini topladığı Divanıdır. Bu divanda gazel, kaside, kıt’a, rubai gibi nazım biçimlerinde yazılmış şiirleri yer alır.
- Münşeât (Mektuplar): Bazı kaynaklarda mektup türünde yazılarının da bulunduğu belirtilse de bu metinler günümüze tam olarak ulaşmamıştır.
- Terkîb-i Bend: Özellikle terkîb-i bend nazım biçimiyle yazılmış sosyal hicivleriyle tanınır.
- Necâtî, ayrıca atasözleri ve deyimleri kullandığı, halk zevkine yakın şiirleriyle de tanınmış ve halk arasında büyük ilgi görmüştür.

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

- Dil: Necâtî Bey, Osmanlı Türkçesini halk diliyle birleştirmiştir. Döneminin süslü anlatımına rağmen daha sade, akıcı ve konuşma diline yakın bir şiir dili kurmuştur.
- Üslup: Kıvrak, nükteli, zaman zaman alaycı bir üsluba sahiptir. Şiirlerinde canlılık, mizah ve iğneleme göze çarpar.
- Temalar: Aşk, toplumsal gözlem ve taşlama, ironiyle bezenmiş hayat tasvirleri, halk kültürü, deyim ve atasözleriyle süslenmiş sahneler
- Mazmun Kullanımı: Klasik mazmunları halkın anlayabileceği bir şekilde işler; aşk, sevgili, gam, keder gibi temaları mecazsız ve doğrudan anlatır.

Metinden Seçme Gazel: Necâtî Bey Divanı

Tutalum zenbîl ile gökden iner meh-pâreler

A begüm yirden mi çıkdı âşık-ı bî-çâreler

İhtiyat itmez misün andan ki ashâb-ı niyâz

Baş açup zârî kılup yirden göğe yalvaralar

Câm-ı lâ'lünle şarâb-ı nâb hem-reng olmasa

Güvleyüp düşmezdi sâgar üstine âvâreler

Âfitâbum yüzün ağ alnun açıkdur gerçi kim

Sâye-vâr arduncadur bir nice yüzi karalar

Ey Necâtî çıkma yoldan aldanup güzellere

Şem' gibi sanma kim dâim önünce varalar

Biçimsel Değerlendirme:

- Nazım Biçimi: Gazel
- Nazım Birimi: Beyit
- Ölçü: Aruz vezni – feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün kalıbına uygundur.
- Uyak Düzeni: aa / ba / ca / da / ea
- Redif: Bu gazelde belirgin bir redif yoktur
- Dil: Osmanlı Türkçesi; Necâtî'ye özgü halk söyleyişleri, doğal Türkçe sözler (“tutalum”, “yirden çıkdı”, “a begüm”) → Kıvrak, sade, yer yer alaycı üslup.

Teknik ve Tematik Özellikler:

- Ana Tema: Âşıkların çaresizliği, güzellerin aldatıcılığı, aşkın insana yaşattığı şaşkınlık ve maceralar, şairin kendine öğüt vermesi
- Söz Sanatları:
 - o Teşbih: ““Şem' gibi sanma kim dâim önünce varalar” → Âşıkların güzelleri kandil gibi sürekli yol gösterir sanması açık teşbih içerir.

- o Tezat: “Yüzün ağ alnun açıkdur... yüzi karalar” → “Yüzü ak” (iyi, güzel) ↔ “yüzi karalar” (kötü, karanlık) Zıtlık açık şekilde kurulmuştur.
- o Hüsn-i Talil: “Güvleyüp düşmezdi sâgar üstine âvâreler” → Kadehin devrilmesini sevgilinin dudağının kırmızı şarabına bağlama → güzel sebep bulma.
- o Kinaye: “Baş açup zârî kılup yirden göğe yalvaralar” → Âşıkların çaresizlikte göğe yalvarması hem gerçek hem mecaz anlam taşır.
- Anlam Özellikleri:
 - Halk söyleyişleri (“Tutalum”, “a begüm”)
 - Atasözü kıvamında kalıplar
 - Kolay anlaşılır, sokak dili dokunuşları
- Üslup:
 - Kıvrak
 - Hafif mizahi / alaycı
 - Halkın konuşma tarzına yakın
 - Necâtî’ye özgü samimi, akıcı söyleyiş

Eser Üzerine Sorular:

1. Gazelin ilk beytinde âşıkların hâli hangi hayali sahneyle betimlenmiştir? Beyitteki benzetmeyi kısaca açıklayınız.
2. “Âfitâbum yüzün ağ alnun açıkdur...” beyti sevgiliyi hangi yönleriyle idealize etmektedir? Beyitten hareketle yorumlayınız.
3. Makta beytinde şairin kendisine yaptığı uyarının gazelin genel temasıyla ilişkisini açıklayınız.

Fuzûlî (1483? – 1556)

Asıl adı Mehmed bin Süleyman olan Fuzûlî, 16. yüzyılda yaşamış Azerbaycan sahası Divan şairidir. Doğum yeri kesin olmamakla birlikte genellikle Kerbelâ olarak kabul edilir. Safevîler ve Osmanlılar dönemlerinde yaşamış; özellikle Bağdat'ın Osmanlı topraklarına katılmasından sonra Osmanlı padişahı Kanûnî Sultan Süleyman'a sunduğu meşhur Şikâyetnâme adlı mektubuyla tanınmıştır. Medrese eğitimi almış, Arapça ve Farsçaya ileri düzeyde hâkimdir. Döneminin en yüksek sanat seviyesine ulaşmış şairlerinden biri olarak kabul edilir. 1556 yılında Basra'da vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- Türkçe Eserleri:

- Divan (Türkçe): Gazel, kaside, murabba ve rubailer içerir.
- Leylâ ve Mecnûn: Meşhur mesnevîsi; aşk temasının ilahi boyutta işlendiği başyapıt.
- Beng ü Bâde: Alegorik mesnevî, içki ve afyonun temsilî mücadelesi.
- Şikâyetnâme: Osmanlı bürokrasisinin ilgisizliğini hicvettiği mensur mektup.
- Hadîkatü's-Süedâ: Kerbelâ Vakası'nı konu alan mensur-manzum eser.

- Farsça ve Arapça Eserleri:

- Divan (Farsça ve Arapça): Bu dillerde yazdığı şiirlerinden oluşur.
- Matla'ü'l-İ'tikâd: İnanç esasları hakkında bir risale.

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

- Dil: Sanatlı, ağır ve yoğun anlam katmanları taşıyan Osmanlı Türkçesi kullanır. Arapça ve Farsça tamlamalar, kelimeler ve deyimlerle yüklüdür.
- Üslup: Duygusal, içten ve liriktir. Ahenkli söyleyişi, güçlü imgeleri ve yoğun mazmun kullanımıyla dikkat çeker.
 - o Temalar: İlahi aşk, ayrılık, özlem, çile, tasavvufi arayış, toplumsal eleştiri
- Mazmunlar: Gül, bülbül, şarap, meyhane, sevgili, gözyaşı, kadeh gibi geleneksel imgeleri özgün anlam katmanlarıyla işler.

Örnek Gazel – “Beni Candan Usandırdı” Gazeli (Osmanlı Türkçesi ile):

Beni candan usandırdı, cefâdan yâr usanmaz mı?
Felekler yandı âhımdan, murâdım şem'i yanmaz mı?

Kamu bîmârına cânân, deva-yı derd eder ihsan
Niçün kılmaz bana derman, beni bîmarı sanmaz mı?

Şeb-i hicran yanar cânım, döker kan çeşm-i giryânım
Uyadır halkı efgânım, gara bahtım uyanmaz mı?

Gül-i ruhsârına karşı, gözümünden kanlu akar su
Habîbim fasl-ı güldür bu, akar sular bulanmaz mı?

Gâmım pinhan dutardım ben, dediler yâre kıl rûşen
Desem ol bî-vefâ bilmen inanır mı inanmaz mı?

Değildim ben sana mâil, sen ettin aklımı zâil
Bana ta'n eyleyen gâfil, seni görgeç utanmaz mı?

Fuzûlî rind-i şeydâdır, hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı..

Günümüz Türkçesi ile:

Sevgili, cefası ile beni candan usandırdı, cefa etmekten kendisi usanmaz mı?
Ahımın ateşinden gökler yandı, muradımın mumu hâlâ yanmaz mı?

Sevgili bütün aşk hastalarının derdine deva ihsan eder
Bana niçin çare bulmuyor, yoksa beni hasta sanmaz mı?

Ayrılık gecesinde canım yanar, ağlayan gözüm kanlı yaş döker.
İniltilerim halkı uyandırır, kara talihim uyanmaz mı?

Gül yanağına karşı, gözümünden kanlı gözyaşı akar.
Sevgilim! Bu gül mevsimidir, akan sular bulanmaz mı?

Sıkıntımı gizli tutardım ben, yâre açıkla dediler
Bilmiyorum, söylesem, o vefasız inanır mı inanmaz mı?

Ben sana gönül vermemiştim, aklımı sen çeldin.
Beni ayıplayan şaşkın, seni görünce utanmaz mı?

Fuzûlî, çılgın bir aşıktır, halka daima rezil olmuştur.
Ona bu nasıl bir sevdadır, bu sevdadan usanmaz mı diye sorun..

BİÇİMSSEL DEĞERLENDİRME:

- Nazım Biçimi: Gazel
- Nazım Birimi: Beyit
- Ölçü: Aruz vezni – fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün
- Uyak Düzeni: aa, ba, ca, da, ea, fa, ga
- Redif: “-maz mı”
- Dil: Klasik Osmanlı Türkçesi; Arapça ve Farsça tamlamalarla zenginleştirilmiş, sanatlı ve süslü bir dildir. Fuzûlî, duygu yoğunluğunu soyut ve mecazlı bir anlatımla işler.

TEKNİK ÖZELLİKLERİ:

- Tema: Aşk (ilahi ve beşerî boyutlarıyla). Şair, sevgilinin cefasından yakınırken aslında Hakk’a duyulan ilahi aşkın sabır, yanma ve arınma sürecini anlatır. Aşk, burada bir kemale erme aracıdır.
- Sanatlar: Teşbih, istiare, mecaz, telmih, tezat, mazmun (özellikle “aşk–acı–sabır” üçlemesi)
- Ahenk Unsurları: Aruz ölçüsünün ritmik düzeni, “-maz mı” redifiyle sağlanan içsel tekrarlar ve ünlü–ünsüz uyumları gazele güçlü bir melodik yapı kazandırır.
- Üslup: Fuzûlî’ye özgü lirizm, içe dönük bir yanı sıra hâliyle birleşir. Duygular soyut ve yoğun bir biçimde dile getirilir. Şairin dili hem zarif hem de yakıcıdır; aşkın hem ilahi hem insani yönünü bir arada yansıtır.

ESER ÜZERİNE SORULAR:

1. Şairin “cefa” ve “ihsan” kelimelerini karşıt anlamlarıyla kullanması şiirin anlamını nasıl derinleştirir?
2. Gazelde geçen “gözyaşı–kan”, “yanmak–mum”, “gül–bülbul” gibi ifadeler hangi duyguları sembolize eder?
3. Şairin yaşadığı aşk sizce insana mı, yoksa Tanrı’ya mı yöneliktir? Gerekçenizi açıklayınız.
4. “Sevgili bütün aşk hastalarının derdine deva ihsan eder” dizesiyle şair ne anlatmak istemiştir?
5. Gazelde “aşk–vahdet–Hakk” üçlemesi nasıl bir düşünceyi temsil eder?

TÜRK HALK EDEBİYATI

Türk Halk Edebiyatı, halk arasında doğup gelişen, sözlü gelenek içinde kuşaktan kuşağa aktarılan, kolektif yaratım süreciyle şekillenmiş edebî ürünlerin bütünüdür. Bu edebiyat türü; sade bir dille yazılmış olması, halkın duygularını, inançlarını, hayallerini ve değerlerini yansıtması bakımından toplumun aynasıdır.

Halk edebiyatı, yalnızca estetik bir üretim alanı değildir; aynı zamanda bir kültürel miras taşıyıcısıdır. Sözlü gelenek yoluyla aktarılan bu eserler, halkın tarihî hafızasını, yaşam biçimini, dünya görüşünü ve değerler sistemini yansıtır.

Türk halk edebiyatı, bireysel değil, toplumsal bir üretim anlayışına dayanır. Eserler genellikle bir kişiye değil, anonim bir halk zihin yapısına aittir. Bu yüzden birçok eser, ilk söyleyeni ya da yazanı bilinmeden günümüze kadar ulaşmıştır.

DÖNEMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

- Sözlü kültür ürünü olarak doğmuştur.
- Anonim ya da yarı-anonimdir; ilk söyleyeni genellikle bilinmez.
- Dili sade, halkın konuştuğu Türkçeye yakındır.
- Biçimsel kalıplar belirgindir (örneğin manilerde 7 hece, koşmalarda 11 hece).
- Şiir ağırlıklıdır, ama nesir türleri (masal, halk hikâyesi, fıkra) de yaygındır.
- Aşk, kahramanlık, tabiat, ölüm, dinî değerler gibi konular işlenir.

Soru – Cevap / Araştırma

1. Türk halk edebiyatı ürünleri hangi kültür ortamında doğmuştur?
2. “Anonim” kelimesi halk edebiyatı bağlamında ne anlama gelir.
3. Ailenizden ya da çevrenizden bir kişiye, çocukken duyduğu mani, türkü, ninni, masal veya halk deyimini sorunuz. Bu sözlü ürünü kimden öğrendiğini, ne zaman ve hangi ortamda duyduğunu sorarak not alınız.

Yunus Emre (1238 – 1320)

13. yüzyıl Anadolu'sunda yaşamış olan Yunus Emre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıfladığı ve beyliklerin kurulduğu bir dönemde yetişmiştir. Bu dönemde Anadolu, Moğol istilalarının ve siyasî karışıklıkların etkisi altındadır.

Yunus Emre, halk diliyle tasavvuf düşüncesini anlatan en önemli şairlerden biridir. Ahmet Yesevî geleneğiyle beslenen tasavvufî bir söylem geliştirir. İnsanı, sevgiyi, hoşgörüyü ve Allah'a ulaşma arzusunu merkeze alır.

Yunus Emre, hem halk edebiyatının hem de tekke-tasavvuf edebiyatının kurucu isimlerinden biri kabul edilir. Dili sade, duyguları derin, mesajları evrenseldir. Anadolu'da Türkçenin edebî bir dil olarak yerleşmesinde büyük rol oynamıştır. Eskişehir'in Mihalıçcık kazâsına bağlı Yûnus Emre köyünde, 1320 senesinde vefât etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- Risâletü'n-Nushiyye (öğretici mesnevi)
- Divan (ilahî ve şiirlerin toplandığı eser)

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

- Sade Türkçe ile yazılmıştır.
- Hece ölçüsü kullanmıştır.
- Aşk, Allah, insan, ölüm, tevazu, ahiret gibi temalar öne çıkar.
- Dili içten, duygu yüklü ve ahenklidir.
- İlahî türünün en güçlü örneklerini vermiştir.

Örnek Eser: “Sordum sarı çiçeğe”

Sordum sarı çiçeğe
Benzin neden sarıdır
Çiçek eydür ey derviş
Ahım dağlar eritir

Yine sordum çiçeğe
Sizde ölüm var mıdır
Çiçek eydür ey derviş
Ölümsüz yer var mıdır

Biçimsel İnceleme:

- Nazım birimi: Dörtlük
- Ölçü: 8'li hece ölçüsü (4+4 duraklı)
- Tür: İlâhi / Tekke şiiri (tasavvufî halk şiiri)
- Kafiye şeması: aaaa / bbba / ccca

Tematik ve Teknik Özellikler:

- Kişileştirme: Sarı çiçek konuşturularak intak sanatı uygulanmıştır.
- Tasavvufî Simgencilik: Sarı çiçek burada doğayı ve bir dervişi sembolize eder.
- “Yâr” kelimesi Allah’a mecazî bir göndermedir. Tasavvufî anlamda Allah aşkını ifade eder.
- Dize tekrarı ve sade anlatımıyla halk zevkine yakın durur.
- Şiir, insan-doğa-tanrı üçgeninde metaforlar aracılığıyla tasavvuf düşüncesini işler.

Eser Üzerine Sorular:

1. Şair bu şiirde doğa unsurlarına hangi edebî sanatı uygulamıştır?
2. Şiirde geçen “sarı çiçek” sembolü neyi temsil ediyor olabilir?
3. Yunus Emre’nin şiirlerinde görülen tasavvufî unsurların, dönemin sosyal ve kültürel yapısıyla ilişkisini açıklayınız.

ANONİM TÜRK HALK EDEBİYATI

Anonim halk edebiyatı, halkın ortak yaratımı olan, söyleyeni belli olmayan, kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan ürünlerden oluşur. Bu ürünler zaman içinde değişikliğe uğrayabilir, farklı bölgelerde farklı biçimlerde söylenebilir. Ancak hepsi, halkın duygu ve düşünce dünyasını yansıtan, toplumsal hafızayı taşıyan güçlü anlatım araçlarıdır.

Anonim halk edebiyatı ürünleri; lirik (duygusal), epik (kahramanlık anlatan) ve didaktik (öğretici) işlevlere sahiptir.

Mani

Mani, halk şiirinin en kısa nazım şeklidir. Genellikle tek dörtlükten oluşur. 7'li hece ölçüsüyle yazılır. Uyak düzeni aaba şeklindedir. İlk iki dize genellikle dolgu niteliğindedir; anlam son iki dizede yoğunlaşır.

Maniler genellikle aşk, özlem, ayrılık, doğa, toplumsal olaylar gibi temaları işler. İğneleme, taşlama, nükte ve duygusal anlatım içerir. Sözlü kültürde özellikle kadınlar ve genç kızlar arasında yaygındır.

Örnek Mani:

Sarı çiçek dalında
Bülbül öter yanında
Yar elinden içilmez
Zehir olsa balındı

Kültürel Önemi:

- Halkın günlük hayatında karşılaştığı olaylara verdiği şiirsel tepkidir.
- Duyguyu kısa ve öz şekilde ifade etme becerisini gösterir.
- Eğlence, sözlü atışma, oyun ve törenlerde kullanılır.

Soru – Cevap

1. Maniler anonim midir? Açıklayınız.
2. Sizce maniler halk arasında neden bu kadar yaygındır?

Türkü

Türkü, bir ezgiyle söylenen, çoğu zaman anonim olan halk şiiridir. İki bölümden oluşur: Bent: Konunun işlendiği ana bölüm ve Kavuştak (nakarat): Her bendin sonunda tekrar eden bölüm. Hece ölçüsüyle yazılır; 7, 8 veya 11’li kalıplar yaygındır. Ezgi yönünden “uzun hava” ve “kırık hava” olarak ikiye ayrılır. Aşk, ayrılık, hasret, doğa, gurbet, ölüm, toplumsal olaylar gibi konular işlenir.

Örnek Türkü:

Uzun Çamlığı başında tüter bir tütün
Acı çekmeyenin yüreği bütün
Ziyamın atını pazara çekin
Gelen geçen Ziyam ölmüş desinler
Uzun olur gemilerin direği
Yanık olur anaların yüreği
Ne sen gelin oldun ne ben güveyi
Onun için açık gider gözlerim

Kültürel Önemi: Türküler, toplumun ortak duygularını yansıtır. Yerel ağızlar ve ezgilerle kültürel zenginlik taşır. Sözlü kültürün ezgiyle birleşen güçlü hafıza araçlarıdır.

Ninni

Ninni, annelerin çocuklarını uyutmak için söylediği ezgili, lirik halk şiiridir. Çoğunlukla 7’li veya 8’li hece ölçüsüyle yazılır. Anonimdir, zamanla biçim değiştirebilir. Çocuğa duyulan sevgi, merhamet, umut ve kaygılar işlenir. Uyutma işlevinin yanında toplumsal değerlerin aktarımını da sağlar.

Örnek Ninni:

Ninnilerin benim olsun
Uykularım senin olsun
Akan sular ömrün olsun
Ninni yavrum, kuzum ninni

Kültürel Önemi: İlk sözlü edebiyat türlerinden biridir. Annenin çocuğa sözlü-duygusal aktarımlarının ürünüdür. Duygusal bağ kurmanın, sakinleştirmenin ve toplumsal kalıpların aktarımının aracıdır.

Soru – Cevap

1. Türkü ve ninnilerin anonim olarak yayılmasının nedeni nedir? Açıklayınız.
2. Ninniler ve türküler hangi kültür ortamında oluşurlar?

Ağıt

Ağıt, bir ölüm, felaket, doğal afet ya da büyük acı karşısında söylenen, acıyı dile getiren lirik halk şiiridir. Genellikle hece ölçüsünün 8'li ya da 11'li kalıbıyla söylenir. Bağlamasıyla çalıp söyleyen ağıtçılar tarafından doğaçlama da üretilebilir. Dizelerde yakınma, övgü, özlem ve yas temaları öne çıkar. Ağıtlar bazen tek kıtalık, bazen uzun şiir biçimindedir. Ağıtlar; bir kişinin ölümünü, bir toplumun yaşadığı acıyı ya da büyük bir felaketi anlatır. Ağıtlar sadece kaybı değil, aynı zamanda ölenin erdemlerini övme, yas sürecini paylaşma ve toplumu teselli etme işlevi de görür.

Örnek Ağıt (Anonim): Yüce dağ başında yeller eserken
Gözümden yaş değil kanlar dökerken
Yâr elden gidince bu can neyleyip
Kime ağlayayım, kimden sorayım

Kültürel Önemi: Ağıtlar, sadece bir bireyin değil bir toplumun ortak acı ve yasını yansıtır. Sözlü kültür içinde bir tür hafıza kaydı gibidir; olayları ve kişileri unutturmadan aktarır. Kadınlar tarafından doğaçlama söylenen ağıtlar, halk anlatıcılığının önemli örneklerindendir. Ağıtlar sayesinde toplumsal değerler kuşaktan kuşağa aktarılır.

Bilmece

Bilmece, bir nesneyi, durumu ya da varlığı doğrudan söylemeden, çağrışım yoluyla buldurmayı amaçlayan sözlü anlatım biçimidir. Bilmeceler genellikle kısa, ritmik ve kafiyelidir. Söz oyunları içerir. Soru biçimindedir, cevap ise dinleyiciden beklenir. Bilmecelerde konu sınırsızdır: Doğa olayları, ev eşyaları, hayvanlar, insan vücudu, günlük yaşam nesneleri, kavramlar.

Örnek Bilmeceler: a) İçerde bir saray
Sarayda bir beşik
Beşikte bir ay
Bu nedir? → Yumurta
b) Kırk pencereden bakar,
Hiç konuşmaz ama duyar. → Kulak

Kültürel Önemi: Bilmeceler, sözlü kültürde hem eğlenceli hem eğitici işlevler üstlenir. Nesneleri dolaylı anlatma becerisiyle dil zenginliğini ve yaratıcı düşünmeyi geliştirir. Toplumsal değerleri, gözlem gücünü ve doğayla ilişkiyi yansıtır.

Atasözü

Atasözleri, halkın yüzyıllar boyunca edindiği tecrübeleri kısa, özlü ve çarpıcı biçimde ifade eden, kalıplaşmış sözlerdir. Bir düşünceyi, öğüdü veya gözlemi tek cümlede yoğun anlamla aktarırlar. Genellikle nesir biçimindedir, ama kimi atasözlerinde ölçü ve uyağa da rastlanır. Atasözleri hemen her konuda olabilir: Ahlak ve erdem, doğa olayları, insan ilişkileri, emek, çalışkanlık, sabır, doğruluk, toplumsal gözlem ve uyarı. Atasözlerinin işlevleri: toplumun değerlerini kuşaktan kuşağa aktarır, eğitici ve uyarıcı nitelik taşır, kültürel belleğin taşıyıcısıdır, az sözle çok şey anlatmak isteyen halkın anlatım gücüdür.

Özellikleri:

- Kalıplaşmış ve değiştirilemez yapıya sahiptirler.
- Açık, yalın ve veciz (özlü) bir anlatım kullanılır.
- Genellikle genelleme ve öğüt içerir.
- İnsan davranışlarını, toplumsal deneyimleri, ahlaki değerleri yansıtır.

Örnek Atasözleri:

- Azıcık aşım, kaygısız başım. → Kanaatkâr olan huzurlu olur.
- Sakla samanı, gelir zamanı. → Değersiz görünen şey bir gün işe yarayabilir.
- Komşu komşunun külüne muhtaçtır. → İnsan, en küçük şeylerde bile yardımlaşmaya ihtiyaç duyar.

Kültürel Önemi: Atasözleri, bir toplumun ortak aklının ve deneyiminin ürünüdür. Yazılı olmayan ama toplumun davranışlarını yönlendiren sözlü kurallardır. Çocuk eğitiminde, nasihatte, karar verme anlarında kullanılır. Her dönemde güncelliğini koruyan, zamana direnen sözlü miraslardır.

Soru – Cevap

1. Bu üç türün ortak yönü nedir? En az iki benzerlik belirtiniz.
2. Atasözleri ile bilmece arasında anlatım yönünden ne fark vardır?
3. Bilmeceyi diğer iki türden ayıran en belirgin anlatım özelliği nedir?
4. Ailenizde veya çevrenizden öğrendiğiniz bir ağıt, bilmece ya da atasözü yazınız. Ardından, bu sözlü ürünün size göre anlamını açıklayınız.

Deyim

Deyimler, bir durumu, duyguyu ya da düşünceyi; kalıplaşmış, mecazlı ve kısa bir anlatımla ifade eden söz öbekleridir. Genellikle iki ya da daha çok kelimedenden oluşur ve gerçek anlamdan uzaklaşıp mecaz anlam kazanır. Söz dizimi ve kelime sırası değiştirilmez; deyimler kalıptır. Deyimler, konuşma ve yazı diline renk, canlılık, doğallık ve kısalık katar. Karmaşık bir durumu tek bir deyimle anlatmak mümkündür. Ayrıca toplumun bakış açısını, mizahını ve değerlerini yansıtır.

Özellikleri:

- Kalıplaşmıştır; kelime sırası ve yapısı bozulmaz.
- Mecaz anlam içerir.
- Günlük dilde çok kullanılır.
- Cümlede yüklem ya da zarf tümleci görevinde bulunabilir.

Örnek Deyimler ve Anlamları:

- Burnundan kıl aldırmmamak: Kibirli, kendini beğenmiş olmak
- İçi içine sığmamak: Çok heyecanlı veya sevinçli olmak
- Kulak asmamak: Dinlememek, önem vermemek
- Elini eteğini çekmek: Bir işten ya da kişiden uzak durmak
- Göz kulak olmak: Dikkatle ilgilenmek, sahip çıkmak

Kültürel ve Dilsel Önemi: Deyimler, halkın dil oyunlarıyla düşünme biçimini yansıtır. Sözlü kültürle yayılmış, gündelik hayatın tüm alanlarında kullanılan söz varlıklarıdır. Mecazlı anlatımla duyguların derinlemesine aktarılmasını sağlar. Nesilden nesile aktararak ortak ifade şekillerine dönüşmüştür.

Soru – Cevap

1. Deyimlerin anlamları genellikle gerçek midir, mecaz mıdır?
2. “İçi içine sığmamak” deyimini hangi duyguyu anlatır?
3. Deyimlerin kelime sırası neden değiştirilmez?

Tekerleme

Tekerleme, anlamlı ya da anlamsız görünen kelimelerle oluşturulan, ses oyunları ve ahenkli söyleyişlerle dikkat çeken sözlü anlatım türüdür. Tekerlemelerde çoğu zaman mecaz anlam aranmaz; önemli olan ritim, ses benzerliği ve hızlı söyleyiş yeteneğidir. Masallarda başlangıç bölümü olarak sıkça kullanılır: “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...”. Çocuk oyunlarında, ebelenme öncesi sayışmalarda yer alır: “Tombik tombik kurbağa, göle girmiş şıp şap...”. Dil alıştırmaları, ezber gücü geliştirme ve eğlence amacı taşır. Zihinsel çevikliği, dikkat yoğunluğunu ve dilin ritmik yapısını tanımayı sağlar.

Özellikleri:

- Genellikle uyaklı ve ahenkli bir yapıya sahiptir.
- Anlamsız gibi görünen ama kulağa hoş gelen sözcüklerden oluşabilir.
- Şiir biçimindedir ve sözlü gelenekte doğmuştur.
- Deyim ya da atasözü içermez ama eğlenceli bir anlatım sunar.
- Söylenişi zorlaştıracak şekilde seçilen sözcükler içererek dil ve telaffuz becerisini geliştirir.

Örnek Tekerlemeler

a) Bir berber bir berbere bre berber gel beraber bir berber dükkânı açalım demiş.

b) Mini mini bir kuş donmuştu

c) Evvel zaman içinde

Pencereme konmuştu

Kalbur saman içinde

Aldım onu içeriye

Develer tellal iken

Cik cik cik ötsün diye

Pireler berber iken

Kültürel ve Eğitsel İşlev: Tekerlemeler, halkın eğlence ve anlatım kültürünün önemli parçalarıdır. Çocukların dil gelişimine, ezber ve dinleme becerilerine katkı sağlar. Masal geleneğinin bir parçası olarak sözlü halk anlatıcılığını destekler. Her yaş grubuna hitap edebilecek esneklikte, akılda kalıcı ve ritmik metinlerdir.

Soru – Cevap

1. Tekerleme nedir? Tanımlayınız.
2. Tekerlemelerin sözlü kültürde en çok kullanıldığı iki alan nedir?
3. Tekerlemelerde anlamdan çok hangi özellik ön plandadır?

Fıkra (Halk Anlatılarında)

Fıkra, halk arasında anlatılan, çoğunlukla kısa, nükteli, ders verici ve güldürü unsurları taşıyan sözlü hikâyelerdir. Fıkralar, yaşanmış ya da yaşanması mümkün olaylardan doğar ve halk arasında bilge kişiler, halk kahramanları ya da sıradan insanlar üzerinden anlatılır. Fıkralarda işlenen konular şunlardır: günlük yaşam olayları, toplumdaki aksaklıklar, zekâ ve hazırcı cevaplık örnekleri, dinî, sosyal ya da siyasal eleştiriler ve insanın kusurları: cimrilik, kibir, cehalet, sahtekârlık vb. Fıkraların işlevleri: topluma ders vermek, eğlendirmek ve düşündürmek amacı taşır, sosyal eleştiri ve ironi yoluyla mesaj iletir ve sözlü kültürde halk zekâsını ve mizahını yansıtır.

Özellikleri:

- Kısa, özlü ve esprilidir.
- Genellikle bir diyalog ya da olay üzerine kurulur.
- Sonunda güldüren ya da düşündüren bir mesaj bulunur.
- Kahramanlar genellikle Nasreddin Hoca, Bektaşî, Karagöz, İncili Çavuş gibi tiplerdir.
- Hem eğlence hem de düşünsel uyarı işlevi taşır.

Örnek Fıkra: Nasreddin Hoca – Ye Kürküm Ye

Hoca bir gün bir yemeğe gider. Eski elbisesiyle gittiği için kimse ona ilgi göstermez. Eve dönüp güzel kürkünü giyip tekrar gider. Bu kez herkes ilgi gösterir. Hoca sofrada kürkünü çıkarır ve önüne koyar:

“– Ye kürküm ye! Bu ilgi bana değil sana gösterildi.”

Kültürel ve Toplumsal Değeri: Fıkralar, halkın günlük hayata bakışını, zekâsını, ironi yeteneğini ve değer yargılarını gösterir. Anlatılan karakterler halkın eleştirel, esprili ve pratik kişiliklerini temsil eder. Fıkralar sayesinde çocuklara ahlaki değerler eğlenceli şekilde aktarılır. Aynı zamanda tarihî, sosyal ve kültürel ortam hakkında da ipuçları verir.

Soru – Cevap

1. Fıkra nedir? Tanımlayınız.
2. “Ye kürküm ye” fıkrasında verilen toplumsal mesaj nedir?
3. Nasreddin Hoca fıkralarının günümüzde de hâlâ anlatılıyor olmasını nasıl yorumlarsınız?

İlahi

İlahi, Allah aşkını, Peygamber sevgisini, dinî duyguları ve tasavvufî düşünceleri dile getiren tekke edebiyatına ait lirik nazım biçimidir. Saz eşliğinde değil, makamla ve ezgiyle söylenir; bu yönüyle hem edebî hem de dinî bir nitelik taşır. İlahilerde işlenen temel konular şunlardır: Allah’a duyulan sevgi ve bağlılık, Peygambere duyulan saygı ve özlem, dünyanın geçiciliği ve ahiret inancı, insanın içsel arayışı, tövbe ve teslimiyet. İlahilerin işlevleri: Dinî törenlerde, özellikle tarikat ayinlerinde okunur. Tasavvufî düşüncüyü halkın anlayacağı şekilde ifade eder. Dini duygu ve değerlerin sözlü aktarım aracıdır. Halkın inanç dünyasını şekillendirir.

Yapı Özellikleri:

- Hece ölçüsü (genellikle 7, 8 veya 11’li kalıplar) kullanılır.
- Dörtlüklerle yazılır; genellikle 3 ila 7 dörtlük arasında olur.
- Uyak düzeni koşma ile benzerdir: aaxa / bbba / ccca...
- Nazım birimi dörtlüktür.
- Dili sade, içten ve duyguludur.

Örnek İlahi (Yunus Emre) Aşıklar aşkını söyler

Dillerde aşk ile yâdâr
Gönüller aşk ile yanar
Aşkın ateşiyle pişer

Derdim vardır inilerim
Yana yana sinelerim
Derman arar gönüllerim
Gel gör beni aşk neyledi

Kültürel ve Edebi Önemi: İlahiler, tasavvuf kültürünün halk diliyle ifadesidir. Dini konuları öğretici değil, duygusal ve sezgisel bir yolla sunar. Tekke edebiyatının en yaygın ve etkili türlerinden biridir. Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Veli, Eşrefoğlu Rumi gibi mutasavvıf şairlerin eserleri bu türün örneklerindendir.

Soru – Cevap

1. İlahi türü şiirler genellikle hangi edebi gelenek içinde yer alır?
2. İlahilerde en sık işlenen konular hangileridir?
3. İlahilerde dili sade tutmanın amacı nedir?

Koşma

Koşma, hece ölçüsüyle yazılmış, genellikle aşk, doğa, kahramanlık ve toplumsal konuların işlendiği, âşık edebiyatının en yaygın nazım biçimidir. Saz eşliğinde söylenir, halk şairleri tarafından doğaçlama ya da yazılı olarak oluşturulur. Koşmalar, konu bakımından dört ana türe ayrılır: İlki güzelleme: Aşk, doğa, sevilen kişi övülür. İkincisi koçaklama: Kahramanlık ve yiğitlik anlatılır. Üçüncüsü taşlama: Toplumsal eleştiri, yergi vardır. Dördüncüsü ağıt: Ölüm karşısında duyulan acı dile getirilir.

Yapı Özellikleri:

- Her dizede 11’li hece ölçüsü kullanılır (6+5 veya 4+4+3 duraklıdır)
- Uyak düzeni genellikle abab / cccb / dddb şeklindedir.
- Son dörtlükte genellikle ozanın mahlası (takma adı) yer alır.
- Nazım birimi dörtlüktür.

Örnek Koşma (Kul Nesîmî)

Uykudan uyanmış şahin bakışlım
Dedim sarhoş musun söyledi yok yok
Ak ellerin elvan elvan kınalım
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok
Dedim ne gülersin dedi nazımdır
Dedim kaşın mıdır dedi gözümdür
Dedim ay mı doğdu dedi yüzümdür
Dedim ver öpeyim söyledi yok yok
Dedim aydınlık var dedi aynımda
Dedim günahım çok dedi boynumda
Dedim mehtab nedir dedi koynumda
Dedim ki göreyim söyledi yok yok

Kültürel ve Edebi Önemi: Koşmalar, halkın duygularını en içten biçimde dile getiren nazım biçimidir. Âşıkların saz eşliğinde söylediği bu şiirler, sözlü gelenek ve müzikle birleşen edebi üretim biçimidir. Koşmalar aracılığıyla halk, sevgi, kahramanlık, eleştiri ve acılarını dile getirir. Âşık edebiyatının belleği ve hafızası niteliğindedir.

Soru – Cevap

1. Koşmanın son dörtlüğünde genellikle hangi unsur bulunur?
2. Koşmaların halkın duygularını, düşüncelerini ve toplumsal eleştirilerini yansıtmaya yönünü açıklayınız.

YENİ TÜRK EDEBİYATI

Türk yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasal, toplumsal ve kültürel alanda hızlı bir değişim sürecine girmesi, Türk edebiyatının da Batı etkisine yönelmesini sağlamıştır. Bu yeni dönem, Batı edebiyatının tür, tema ve estetik anlayışının etkisiyle gelişmiş ve Türk edebiyatında modernleşme sürecinin temelini oluşturmuştur. Yeni Türk Edebiyatı genel olarak aşağıdaki dönemler altında incelenir:

1. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı (1860–1896)

Tanzimat edebiyatı, Şinasi'nin çıkardığı Tercüman-ı Ahval gazetesiyle başlatılır ve edebiyatta topluma yönelik, hak–adalet–özgürlük gibi kavramların öne çıkmasıyla karakterizedir. Divan şiirinin kalıpları sorgulanmış, roman, hikâye, tiyatro gibi Batılı türler ilk kez bu dönemde görülmüştür. Sanatın toplum için olduğu fikri güçlenmiş; dilde sadeleşme, gazetecilik ve çeviri faaliyetleri yaygınlaşmıştır.

2. Servet-i Fünun Dönemi (1896–1901)

Servet-i Fünun sanatçıları, Fransız sembolistlerinden etkilenerek bireysel duyguları, melankoliyi ve estetik kaygıyı öne çıkarmışlardır. Ağır ve sanatlı bir dil kullanmış, aruz veznini titizlikle uygulamışlardır. Roman ve hikâyede psikoloji, mekân betimlemeleri ve iç çözümlemeler önem kazanmış; şiirde musiki arayışı belirginleşmiştir.

3. Fecr-i Ati Dönemi (1909–1913)

“Sanat şahsî ve muhteremdir” ilkesini savunan Fecr-i Ati sanatçıları, Servet-i Fünun'un devamı niteliğinde bireysel temaları işlemiş; ancak kısa süren bu topluluk yeni bir edebiyat anlayışı oluşturamamıştır. Şiirde ahenk ve estetik ön planda tutulmuş, Batı edebiyatından çeviri faaliyetlerine önem verilmiştir.

4. Millî Edebiyat Dönemi (1911–1923)

Genç Kalemler dergisi etrafında şekillenen bu dönem, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'in etkisiyle dilde sadeleşme, millî kimlik, memleket gerçekleri, Anadolu insanı gibi temaları öne çıkarmıştır. Hece ölçüsü, yalın Türkçe ve halk kültürüne yönelik bu dönemin belirgin özellikleridir. Roman ve hikâye, toplumsal hayatın gerçekçi bir anlatımı hâline gelmiştir.

5. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923–günümüze)

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte edebiyat çok yönlü bir gelişim göstermiştir. Dil devrimi, modernleşme hareketleri, çok seslilik ve yenilik arayışları edebiyata yansımıştır. Şiirde Garip Hareketi, II. Yeni; romanda toplumcu gerçekçilik, modernizm, postmodern teknikler; tiyatrodaki ise modern Türk sahnesi ortaya çıkmıştır. Edebiyat, bireysel ve toplumsal temaları çeşitlendiren zengin bir yapıya kavuşmuştur.

DÖNEMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

- Bu dönem, henüz Batılı anlamda edebî eserlerin doğmadığı, fakat bu sürecin hazırlandığı bir geçiş dönemidir.
- Osmanlı Devleti'nin Batı ile temasının artması, toplumsal alanda değişim taleplerini gündeme getirmiştir.
- Edebiyat, klasik kalıplardan sıyrılma arayışına girmiş, toplumcu ve birey merkezli bir anlayışa yönelme sinyalleri vermiştir.
- Matbaanın yaygınlaşması, gazete ve dergilerin ortaya çıkması, yazılı kültürün geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.
- Bu dönemde yetişen aydınlar, Fransız Devrimi'nin etkilerini, Avrupa'daki düşünsel gelişmeleri takip etmiş, bunları Osmanlı toplumu içinde tartışmaya açmıştır.

Soru – Cevap / Araştırma

1. Divan edebiyatı ile Yeni Türk edebiyatı arasında temel anlayış farkları nelerdir?
2. Yeni Türk Edebiyatı döneminde birey ve toplum ilişkisi nasıl tanımlanmıştır?
3. Yeni Türk Edebiyatı'na geçişte görev üstlenen bir Osmanlı aydını seçerek kısa bir tanıtım yazısı yazınız!

TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nın ortaya çıkışında, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının önemli bir payı vardır. Bu modernleşme sürecinin siyasal temelini, 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı oluşturur. Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlanan bu ferman ile devlet, tebaanın can, mal ve namus güvenliği, vergi ve askerlikte adalet, hukuk önünde eşitlik gibi temel haklarını güvence altına aldığı ilan etmiştir. Bu gelişme, toplumda yeni düşüncelerin yayılmasına ve bireyin değerinin daha fazla vurgulanmasına zemin hazırlamıştır.

Bu siyasal dönüşüm edebiyata da yansımış; sanatçılar yalnızca bireysel duygu ve estetik kaygılarla eser vermek yerine, toplumun sorunlarını ele alan, halka yeni fikirler aktarmayı amaçlayan bir anlayışa yönelmiştir. Gazete, dergi ve çeviri faaliyetlerinin artmasıyla birlikte edebiyat, geniş kitlelere ulaşan bir kültürel araç hâline gelmiş; roman, hikâye ve tiyatro gibi Batılı türler bu dönemde edebiyatımıza girerek Yeni Türk Edebiyatı'nın başlangıcını oluşturmuştur.

DÖNEMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

- Sanat toplum içindir anlayışı benimsenmiştir.
- Aydın-yazar kimliği doğmuştur: Şair ve yazarlar artık devlet adamı, öğretmen, hukukçu, gazeteci gibi toplumsal figürlerdir.
- Toplumsal konular ön plana çıkar: adalet, eşitlik, özgürlük, eğitim, kadın hakları, vatan sevgisi.
- Yeni türler ortaya çıkar: gazete, makale, tiyatro, roman, hikâye
- Dil sadeleşmeye çalışılmıştır, ancak tam başarı sağlanamamıştır.
- Divan şiirinin soyut dili yerine, halkın anlayacağı bir üslup hedeflenmiştir.
- Eğitici (didaktik) bir üslup yaygındır.
- Fransız edebiyatından etkilenme güçlüdür.
- Dönem, genel olarak ikiye ayrılır:
 - o I. Dönem Tanzimat (1839–1876): Toplumı eğitme kaygısı öndedir, devlet ile uyum hâlinindedir.
 - o II. Dönem Tanzimat (1876–1896): Daha çok bireysel duygu ve sanat öne çıkar, dil ağırlaşır.

EDEBİ TÜRLERİN GELİŞİMİ

Şiir:

- Divan şiiri geleneği hâlâ sürmektedir, ancak içerik değişmiştir.
- Mazmunlar azalır, vatan, millet, hak, adalet gibi kavramlar işlenir.
- Didaktik ve coşkulu bir söyleyiş benimsenir.

Tiyatro:

- Batılı anlamda ilk kez tiyatro yazılır ve oynanır.
- Toplumı eğitmek ve ahlâk vermek amacıyla kullanılır.
- Konular genellikle aile içi çatışmalar, geleneksel yapının eleştirisidir.

Roman:

- İlk yerli roman ve ilk edebî roman bu dönemde yazılmıştır.
- Romanda teknik yetersizlikler vardır (olayda rastlantılar, tesadüfler), fakat konular toplum hayatından alınmıştır.

Gazete ve Makale:

- Gazete, edebiyatın halka ulaşmasını sağlayan yeni bir ortam olmuştur.
- Makale, tenkit ve fikir yazıları ile halk yönlendirilmek istenmiştir.

Dönemin Önemli Temsilcileri:

Şinasi (1826–1871): Dilde sadeleşmenin öncüsüdür.

Namık Kemal (1840–1888): Vatan Yahut Silistre ile millî tiyatro yazınının temelinini atar.

Ziya Paşa (1829–1880): Zafernâme, siyasal hicvin örneklerindendir.

Ahmet Mithat Efendi (1844–1912): Halk için roman anlayışının temsilcisidir.

Şinasi

Namık Kemal

Ziya Paşa

Ahmet Mithat Efendi

Şinasi (1826 – 1871)

İbrahim Şinasi, 1826'da İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaşta babasını kaybettikten sonra eğitimini devlet desteğiyle sürdürmüştür. Tophane Mektubî Kalemi'nde çalışırken Batı dillerine ilgi duymuş, devlet tarafından 1849'da Fransa'ya gönderilmiş, burada Fransız dili, edebiyatı ve düşünce sistemiyle tanışmıştır. Paris'te bulunduğu sırada Victor Hugo, Rousseau ve Montesquieu gibi aydınların eserlerini okumuş, pozitivizm ve akılcılık akımlarından etkilenmiştir. Dönüşünde, Osmanlı'da Batılı anlamda düşünsel ve edebî dönüşümün öncülüğünü üstlenmiş; gazetecilik, tiyatro ve makale gibi türleri edebiyatımıza kazandırmıştır. 1871'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- Tercümân-ı Ahvâl Mukaddimesi: Batılı anlamda ilk edebî makale.
- Şair Evlenmesi: İlk yerli tiyatro eseri (komedi).
- Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye: Osmanlı atasözlerini derlediği ilk sistemli çalışmadır.
- Müntehabât-ı Eş'âr: Kendi şiirlerinden seçmeler.
- Tercümân-ı Ahvâl ve Tasvîr-i Efkâr: Dönemin en etkili gazeteleri.

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

Şinasi, edebiyatta akıl, hakikat, medeniyet ve toplum yararı gibi kavramları ön plana çıkarmıştır. Dili sadeleştirme gereğini savunmuş, halkın anlayabileceği bir edebî dil oluşturmayı hedeflemiştir. Şiirde süslü anlatımı bırakıp anlamı ve düşünceyi öne çıkaran bir anlayış geliştirmiştir. Üslubu açık, öğretici ve yönlendiricidir. Temalarında bireysel aşk ve duygudan çok, toplumun eğitimi, bilim, hak, hukuk ve adalet gibi kavramlara yer vermiştir.

↓Tercümân-ı Ahvâl Mukaddimesi↓

Örnek Eser: Şair Evlenmesi'nden Bölüm

Mürettip Efendi – Hikâye başlar:

“Sakin ha! Sakin ola ki bir kız, kime varacağına bakmadan anasına teslim ola! Hele anası da Beşiktaşlı Esmâ Hanım gibi ise...”

Ebüllaklaka:

“Ben Ebüllaklaka, deruhte ettiğim nikâhı akdettim. Ve Allah mübarek eylesin... Gerisini düşünmeyiz artık!”

Bîçimsel ve Teknik Değerlendirme:

Bu eser, Batılı anlamda yazılmış ilk Türk tiyatrosudur. Tek perdelik töre komedisi türündedir. Konu, kişiler, olay ve diyaloglar gerçekçidir. Olay örgüsü basit, anlaşılır ve ibret vericidir.

Oyun, halk arasında görülen yanlış bir evlilik anlayışını hiciv ve mizah yoluyla eleştirir. Dili sadedir; halkın konuştuğu Türkçe ile yazılmıştır. Konuşmalar doğaldır, kişilerin karakterleri dile yansımıştır. Ebüllaklaka gibi tipler, abartılı ama öğretici figürlerdir.

Yapı olarak geleneksel meddah ve ortaoyunu kültüründen izler taşır, ancak şekil ve teknik bakımından Batı tiyatrosuna uygundur.

Eser Üzerine Sorular:

1. “Şair Evlenmesi” adlı oyunun amacı nedir? Sizce bu oyun halk üzerinde nasıl bir etki yaratmış olabilir?
2. Ebüllaklaka karakteri hangi özellikleriyle eleştirilmiştir? Açıklayınız.
3. Oyunda geleneksel evlilik anlayışı nasıl yansıtılmıştır?
4. Oyun dili bakımından halkın anlayabileceği bir üsluba sahip midir? Neden?
5. Şinasi'nin bu eserinde toplum yararı ve eğitcilik nasıl öne çıkarılmıştır?

Namık Kemal (1840 – 1888)

1840 yılında Tekirdağ'da doğan Namık Kemal, Tanzimat Dönemi'nin en etkili edebiyatçılarından ve düşünce adamlarından biridir. Genç yaşta İstanbul'a gelmiş, özel eğitim almıştır. Şinasi'nin etkisiyle edebiyata yönelmiş; daha sonra Ziya Paşa ile birlikte yurt dışında "Hürriyet" gazetesini çıkarmıştır. Siyasi fikirleri nedeniyle sürgün ve gözetim altında yaşamıştır. Hürriyet, vatan, millet, hak ve adalet gibi kavramları edebiyatın merkezine taşımıştır. 1888'de Sakız Adası'nda vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- Tiyatro: Vatan Yahut Silistre, Gülnihal, Zavallı Çocuk, Celaleddin Harzemşah
- Roman: İntibah (ilk edebî Türk romanı), Cezmi (ilk tarihi roman denemesi)
- Eleştiri/Fikir: Tahrîb-i Harâbat, Takîb, Renan Müdâfanâmesi, Mukaddeme-i Celal
- Makale, gazete yazıları ve şiirleriyle de tanınır; yazılarında coşkulu hitabet vardır.

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

Namık Kemal'in dili oldukça coşkulu ve etkileyicidir. Yazılarında halkın anlayabileceği bir Türkçeyi kullanmaya çalışmıştır. Üslubu, heyecanlı, idealist ve çoğu zaman romantiktir.

Temalar:

- Vatan ve millet sevgisi: Edebiyatta ilk kez açıkça işlenmiştir.
- Hürriyet, adalet, eşitlik: Bireyin devlete karşı konumu tartışılmıştır.
- Toplumsal sorumluluk: Edebiyatın eğitici yönünü ön planda tutar.
- Kadın hakları ve aile: Eserlerinde yanlış evlilikler ve kadının toplumdaki yeri işlenmiştir.
- Ahlak, inanç, özgürlük ve ilerleme gibi kavramlara güçlü bir şekilde yer verir.

Örnek Eser: Vatan Yahut Silistre'den Bölüm

İslâm Bey:

“Benim vatanım, anamdan da, sevgilimden de azizdir. Vatanı olmayan insanın sevgilisi olur mu? Bir sevgiliyi düşünmek için insanın yaşaması gerekir. Yaşamak ise, vatana bağlıdır!”

Zekiye:

“İslâm Bey, eğer vatan için can vermek gerekiyorsa, ben de seninle cepheye gelirim. Seninle birlikte ölmek bile vatansız yaşamaktan daha iyidir.”

Biçimsel ve Teknik Değerlendirme:

Bu eser, Batılı anlamda sahnelenen ilk vatan temalı tiyatroudur. Dört perdelik dram türünde yazılmıştır. Vatan sevgisi, kahramanlık ve özveri temaları işlenmiştir. Karakterler idealize edilmiştir; İslâm Bey ve Zekiye gibi kişiler, fedakârlığın ve millî bilincin sembolü hâline getirilmiştir.

Dil, halkın anlayabileceği açıklıktadır; didaktik ve hitabet gücü yüksek bir üslup vardır. Oyunda diyaloglar doğrudandır, etkileyici ve ajitatiftir. Sahnelenişi sırasında halkta büyük coşkular uyandırmış, millî duyguları harekete geçirmiştir. Dönemin ruhunu yansıtan önemli bir örnektir.

Eser Üzerine Sorular:

1. İslâm Bey'in vatan anlayışı hakkında ne söyleyebilirsiniz?
2. Zekiye karakterinin kararlılığı Tanzimat Dönemi kadını açısından ne ifade eder?
3. Vatan Yahut Silistre'nin halk üzerindeki etkisinin büyük olmasının sebepleri nelerdir?
4. Bu oyunun dili ve anlatım tarzı halkın anlayabileceği şekilde midir?
5. Namık Kemal'in “vatan” kavramına yüklediği anlamı açıklayınız.

Ziya Paşa (1829 – 1880)

Abdülhamid Ziyaeddin, yani Ziya Paşa, 1829 yılında İstanbul’da doğmuştur. Genç yaşta şiire ilgi duymuş; Divan edebiyatı geleneğiyle yetişmiştir. Saray çevresinde görev yaparken bir yandan da dönemin siyasi baskılarına karşı muhalefet içinde yer almış; Namık Kemal ile birlikte Avrupa’ya kaçıp “Hürriyet” gazetesini çıkarmıştır.

Siyasi görüşleri zamanla değişmiş ve tekrar devlet görevlerine dönerek valilik yapmıştır. Fikir dünyasında çelişkiler olsa da, Tanzimat Edebiyatı’nın en önemli düşünce adamlarındandır. 1880’de Adana valisiyken vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- Harâbat: Divan edebiyatını öven şiir antolojisi.
- Şiir ve İnşâ: Halk edebiyatını savunan, Harâbat’a zıt görüşteki makalesidir.
- Zafernâme: Sadrazam Ali Paşa’yı hicveden siyasi hiciv mesnevisi.
- Rüya: Siyasi bir eleştiri ve hiciv niteliğinde düz yazı.
- Endülüs Tarihi: Tarihî araştırma ve derleme niteliğindedir.
- Ayrıca gazete yazıları, mektupları ve çevirileri vardır.

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

Ziya Paşa’nın dil ve üslubu zaman zaman çelişkilidir. Halk için sade bir dil gerektiğini savunmuş, fakat çoğu eserinde ağır ve sanatlı bir üslup kullanmıştır. Şiirlerinde Divan edebiyatının mazmunlarını ve şekil kalıplarını benimserken; düz yazılarında halkı bilinçlendirmek için sade bir dil kullanmıştır.

Temaları:

- Adalet, haksızlık, zulüm, liyakatsizlik: Toplumun aksayan yönlerine eleştiri
- Hürriyet ve eşitlik: Avrupa etkisiyle özgürlük düşüncesi
- İnsan ve kader: Felsefî sorgulamalar
- Çelişkili yapı: Hem halk edebiyatını över, hem Divan şiirine bağlı kalır.
- Eleştiri ve hiciv yönü güçlüdür; toplumda yanlış giden durumlara dikkat çeker.

Örnek Eser: Harâbat Mukaddimesi’nden Beyitler

Âyînesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i akli eserinde
Bâzî hezeyan eder kimseye etmez faide
Reyde hüsn ü kubh olur esere tâbî nazar

Biçimsel ve Teknik Değerlendirme:

Bu beyitler, Divan şiiri geleneğiyle yazılmıştır. Aruz vezniyle, beyit düzeninde kurgulanmıştır. Uyak ve redif düzeni klasik sisteme uygundur. Anlatım veciz (özlü) ve aforizma yüklüdür.

İlk beyitte ahlakî bir ölçü verilir: Kişinin değeri sözlerinden değil, yaptığı işten anlaşılır.

Ziya Paşa, bu ve benzeri beyitlerinde ahlak, liyakat ve toplumun yozlaşmış yönlerini eleştirir. Bu yönüyle hem gelenekten beslenir hem de yenilikçi bir ses taşır.

Dili ağırdır, Arapça-Farsça terkipler fazladır; ama anlam açısından evrensel mesajlar içerir.

Eser Üzerine Sorular:

1. “Âyînesi iştir kişinin lâfa bakılmaz” sözüyle Ziya Paşa ne anlatmak istemektedir?
2. Bu beyitlerde işlenen ahlakî değerler günümüz toplumuyla ilişkilendirilebilir mi? Tartışınız.
3. Ziya Paşa, şiirlerinde Divan geleneğine bağlı kaldığı hâlde düz yazılarında halk edebiyatını savunmuştur. Bunu nasıl yorumlarsınız?
4. “Reyde hüsn ü kubh olur esere tâbî nazar” dizesinin anlamını açıklayarak günümüzdeki karşılığını örnek vererek yorumlayınız.

Ahmet Mithat Efendi (1844 – 1912)

Ahmet Mithat Efendi, 1844 yılında İstanbul'da doğmuştur. Genç yaşta devlet memurluğuna başlamış, basın-yayın ve eğitim alanlarında çalışmıştır. Uzun yıllar Tercüman-ı Hakikat gazetesini çıkarmış, burada hem gazeteci hem yazar kimliğiyle halka yönelik yazılar kaleme almıştır. Edebiyatı halkı eğitmek için bir araç olarak görmüş, yazılarında doğrudan halka seslenmiştir. Oldukça üretken bir yazardır; yüzden fazla eser kaleme almıştır. 1912 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri:

- Roman: Felâtun Bey ile Râkım Efendi, Hasan Mellâh, Hüseyin Fellâh, Dünyaya İkinci Geliş, Henüz On Yedi Yaşında, Esrâr-ı Cinâyât
- Tiyatro: Açıkbaş, Çengi
- Gezi – Anı: Avrupa'da Bir Cevelan
- Makale ve Hikâye: Tercüman-ı Hakikat gazete yazıları
- İlmî ve öğretici kitaplar: Din, tarih, ekonomi, felsefe ve fen bilimleri üzerine popüler bilgiler içeren eserler

Dil, Üslup ve Tematik Tercihleri:

Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat Edebiyatı'nın en halkçı ve öğretici yazarlarından biridir. Dili, dönemine göre oldukça sadedir. Anlatıcı ile okuyucu arasındaki mesafeyi kaldırır, doğrudan hitap eder. Okuyucunun anlayamadığını düşündüğü noktaları açıklayarak sürükleyici ve kolay anlaşılır bir dil oluşturur.

Temaları:

- Eğitim ve bilinçlenme: Eserlerinde halkı bilgilendirmek temel amaçtır.
- Doğu-Batı çatışması: Batı kültürü ile Osmanlı kültürünün karşılaştırılması işlenir.
- Ahlak, çalışkanlık, terbiye: Olumlu tiplerle eğitici mesajlar verilir.
- Kadın eğitimi, aile yapısı: Kadının toplumdaki yeri sıkça konu edilir.
- Macera ve polisiye unsurlar: Özellikle gençleri kitap okumaya teşvik etme amacıyla kullanılmıştır.

Örnek Eser: Felâtun Bey ile Râkım Efendi'den Bölüm

“Felâtun Bey, alafrangalık denilen şeyi sadece giyim kuşamda, eğlencede, Paris modasına uymakta arardı. Kitap okumaz, düşünmez, konuşurken Fransızca kelimeleri yanlış telaffuz ederdi.

Râkım Efendi ise tam aksine, Batı'yı bilimin, çalışmanın, aklın ve terbiyenin kaynağı olarak görür, Batı'dan faydalanırken Doğu'nun değerlerini de unutmamaya özen gösterirdi.”

Bîçimsel ve Teknik Değerlendirme:

Ahmet Mithat'ın romanları, olay merkezli ve öğretici yapıdadır. Romanlarında genellikle bir iyi karakter (örnek insan) ile bir yanlış yolda olan karakter karşılaştırılır.

Anlatıcı, sık sık olaylara müdahale eder, açıklama yapar, okuyucuyu uyarır. Bu üslup, “okuyucuya yönelik anlatıcı” biçimiyle tanımlanır.

Romanda teknik kusurlar (rastlantılar, uzun açıklamalar, tutarsızlıklar) bulunabilir, ancak içerik açısından dönemi için son derece işlevseldir.

Dili sade, konuları halktan alınmıştır.

Eserdeki temel çatışma, Doğu'yu yüzeysel taklit eden “görgüsüz alafranga tip” ile, Doğu kültürünü Batı'nın ilmiyle birleştiren “aydın insan” tipi arasındadır.

Eser Üzerine Sorular:

1. Felâtun Bey ve Râkım Efendi karakterleri hangi yönleriyle birbirinden ayrılır?
2. Ahmet Mithat Efendi'nin anlatıcı üslubu hakkında ne düşünüyorsunuz? Doğrudan okura seslenmesi anlatımı nasıl etkiler?
3. Eserde Batılılaşma nasıl eleştirilmektedir? Sizce bu eleştiriler günümüzde hâlâ geçerli midir?
4. Romanın öğretici yönünü örneklerle açıklayınız.

Doğru Dönemi Bulalım - Etkinlik

Aşağıda verilen özelliklerin hangi döneme ait olduğunu “D” (Divan Edebiyatı) ya da “T” (Tanzimat Dönemi) harfleriyle işaretleyiniz:

Özellik	Dönem (D/T)
Şiir dili Arapça ve Farsça kelimelerle süslenmiştir.	
Edebiyat, halkı eğitime amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.	
Aşk, sevgili, gül-bülbül gibi soyut ve geleneksel mazmunlar işlenir.	
Vatan, hürriyet, millet, adalet gibi toplumsal temalar öne çıkar.	
“Sanat sanat içindir” anlayışı ağır basar.	
Roman ve tiyatro türleri ortaya çıkmıştır.	
Aruz vezni tek ölçü olarak kullanılır.	
Dilde sadeleşme çabaları vardır.	

KİM SÖYLEDİ? HANGİ DÖNEME AİT?

Aşağıdaki cümleleri okuduktan sonra alıntının hangi şaire veya yazara ait olabileceğini ve hangi dönemde yazılmış olduğunu belirtiniz.

A) “Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz / Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.”

Yazar: _____ Dönem: _____

B) “Benim vatanım, anamdan da sevgilimden de azizdir. Vatanı olmayanın sevgilisi olur mu?”

Yazar: _____ Dönem: _____

C) “Felâtun Bey, Paris modasına düşkün, ama bilgisiz bir alafranga sevdalıydı.”

Yazar: _____ Dönem: _____

KAVRAM EŞLEŞTİRME:

Aşağıdaki kavramları doğru tanımlarla eşleştiriniz.

Kavramlar	Tanımlar
1. Mazmun	a) Edebiyatın halk için bir araç olması düşüncesi
2. Gazel	b) Tanzimat Dönemi'nde Batı'dan alınan türlerden biri
3. Roman	c) Divan şiirinde yerleşmiş hayal kalıpları
4. Sanat toplum içindir	d) Aşkla ilgili beyitlerden oluşan Divan şiiri türü

Doğru Eşleştirme: 1 - __ , 2 - __ , 3 - __ , 4 - __

BENZERLİK – FARKLILIK TABLOSU:

Aşağıdaki tabloda Divan Edebiyatı ve Tanzimat Edebiyatının ortak ve farklı yönlerini belirtiniz. (Her sütuna en az 2 madde yazınız.)

Özellikler	Divan Edebiyatı	Tanzimat Edebiyatı
Konu ve Tema		
Tür ve Biçim		
Dil ve Üslup		
Amaç		

YORUM SORUSU:

Aşağıdaki soruya kendi cümlelerinizle yanıt veriniz:

- **Tanzimat Dönemi yazarları neden Divan edebiyatının kalıplarını eleştirip yeni türler arayışına girmiştir? Bu değişim toplumda ne tür etkiler yaratmıştır?**

Hazırlık Çalışması

- “İnsanın merkeze alınması” ifadesi sizce ne anlama geliyor? Günümüz dünyasında bu anlayışa uygun örnekler veriniz.
- Rönesans dendiğinde aklınıza gelen şehir, mimarlık eseri, ressam veya bilim insanı var mı? Neden?
- Matbaanın yaygınlaşması sizce toplumların kültürel gelişiminde nasıl bir değişime yol açmış olabilir?

HÜMANİZM VE RÖNESANS

Tarih boyunca insanlık, bilgi, sanat ve düşünce alanlarında büyük dönüşümler yaşamıştır. Bu dönüşümler, kimi zaman yeni bir çağın, kimi zaman da kültürel bir uyanışın habercisi olmuştur. 14. yüzyıldan itibaren Avrupa’da ortaya çıkan Hümanizm hareketi ve ardından gelişen Rönesans, sadece sanat ve edebiyatta değil, bireyin düşünsel gelişiminde, dilin kullanımında ve toplumsal değerlerin yeniden tanımlanmasında belirleyici olmuştur.

Hümanizm

Hümanizm, Latince “humanitas” (insanlık) kavramından türeyen ve insanı evrenin merkezine yerleştiren düşünce akımıdır. Orta Çağ’ın skolastik (kilise merkezli) öğretilerine karşı doğmuş, insanın aklına, duygularına, yeteneklerine ve yaratıcılığına değer vermiştir. Hümanistler, bireyin kendini geliştirmesini, doğayı gözlemlemesini, antik Yunan ve Roma edebiyatını incelemesini teşvik etmişlerdir.

Temel Özellikleri:

- İnsan aklına ve iradesine güvenilir.
- Antik Yunan ve Latin klasiklerine yönelim vardır.
- Eğitim, sanat ve bilimde özgür düşünce desteklenir.
- Dini dogmalardan uzak, dünyevi yaşama önem verilir.
- Edebiyat dili olarak halk dili savunulmuştur.

Rönesans

Rönesans, Fransızca “yeniden doğuş” anlamına gelir ve 14.–17. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan kültürel ve entelektüel yenilenme dönemini ifade eder. Hümanizmin etkisiyle şekillenen bu dönem, sanat, bilim, edebiyat ve düşünce alanlarında büyük bir ilerleme ve özgürleşme çağıdır.

Temel Özellikleri:

- Antik çağ sanat ve felsefesi yeniden keşfedilir.
- Sanat eserlerinde perspektif, doğallık ve bireysellik öne çıkar.
- Edebiyatta insan duyguları, toplumsal eleştiri ve bireycilik ön plana geçer.
- İtalyanca, Fransızca, İngilizce gibi halk dilleri, edebî dil olarak yükselir.
- Matbaanın yaygınlaşması ile kitapların çoğalır ve okuryazarlığın artar.

Dante Alighieri ve “Cehennem”

Dante Alighieri (1265–1321), İtalyan edebiyatının kurucularından biridir. Hem entelektüel hem siyasi yönüyle çağını etkileyen Dante, edebi alanda en büyük yeniliği İtalyanca halk diliyle yüksek nitelikli edebi eserler vermesiyle gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle, İtalyanca halk dilini sanat dili haline getiren öncülerdendir.

İlahi Komedi ve Cehennem Bölümü

Dante’nin başyapıtı “Divina Commedia” (İlahi Komedi) üç bölümden oluşur:

- Inferno (Cehennem)
- Purgatorio (Araf)
- Paradiso (Cennet)

“Cehennem” bölümü, bu yolculuğun ilk ve en çarpıcı kısmıdır. Dante, rehberi şair Virgilius eşliğinde cehennemin dokuz katını gezer. Her katta farklı bir günah ve o günaha uygun cezalar vardır. Bu cezalandırma düzeni, ilahi adaletin işleyişini gösterir.

Eserden Seçilen Bölüm – “Cehennem’in Girişi” (Inferno, Canto I)

İtalyanca Orijinal:

Nel mezzo del cammin di nostra vita
mi ritrovai per una selva oscura,
ché la diritta via era smarrita.

Türkçe Çeviri:

Hayat yolunun ortasında,
karanlık bir ormanda buldum kendimi,
çünkü doğru yolu kaybetmiştim.

Bağlam Açıklaması:

Dante, yaşam yolunda yönünü kaybetmiş bir insan olarak “karanlık orman”a düşer. Bu orman, günah ve ruhsal karanlığın sembolüdür. Buradan itibaren şairin rehberi Virgilius eşliğinde başlayan yolculuk, insanın günahın farkına vararak arınmaya yönelmesini anlatır.

Dante'nin “Cehennem”
Benzetmesi – Alessandro
Boticelli Resmi

Eserden Seçilen Bölüm – “Tanrısal Işık” (Paradiso, Canto XXXIII)

İtalyanca Orijinal:

L'amor che move il sole e l'altre stelle.

Türkçe Çeviri:

Güneşi ve öteki yıldızları döndüren aşk.

Bağlam Açıklaması:

Eserin son dizesidir. Dante burada Tanrı'yı evreni yöneten sonsuz sevgi olarak betimler. Cennetteki bu son bölüm, insan ruhunun Tanrı'ya ulaşarak aydınlanmasını ve mutlak sevgiyle birleşmesini simgeler.

Eserden Seçilen Bölüm – “Araf Dağı’na Tırmanış” (Purgatorio, Canto II)

İtalyanca Orijinal:

Libertà va cercando, ch’è sì cara,
come sa chi per lei vita rifiuta.

Türkçe Çeviri:

Özgürlüğü arıyor insan, onun uğruna yaşamını
bile feda edenin bildiği kadar kıymetli bir özgürlük
bu.

Bağlam Açıklaması:

Dante, Bu dizeler, Araf Dağı’na çıkan ruhların sözleridir. Burada “özgürlük”, günahların yükünden kurtulma ve Tanrı’ya yaklaşma özgürlüğü anlamına gelir. Araf, arınmanın, umut ve affedilmenin mekânıdır.

Eserin Temel Özellikleri ve Yapısı

- Allegorik anlatım hâkimdir.
- Her bölüm 33 kıtadan, eser ise toplamda 100 kıtadan oluşur
- Terza rima adı verilen üçlü uyak düzeni kullanılır: aba – bcb – cdc ...
- Hem lirik hem epik hem de didaktik unsurlar barındırır.

Araştırma Sorusu:

1. Dante’nin İlahi Komedyası’nda adalet anlayışı nasıl bir düzen içinde sunulur?
2. Cezalar ve ödüller hangi ölçülere göre belirlenmiştir?

Francesco Petrarca ve Sonet

Francesco Petrarca (1304–1374), İtalyan edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. Hümanizmin kurucu figürlerinden sayılan Petrarca, antik çağ yazarlarına olan ilgisiyle tanınır. Latince eserler vermesine rağmen, asıl ününü İtalyanca yazdığı lirik şiirleriyle, özellikle de “Canzoniere” (Kanon) adlı eseriyle kazanmıştır. Bu eser, Laura adlı kadına duyduğu platonik aşkın etkisiyle yazılmış 366 şiirden oluşur. Aşk, ölüm, doğa ve Tanrı ile içsel hesaplaşma gibi temalar öne çıkar.

Sonet, Rönesans döneminde yaygınlaşan, belirli kurallara bağlı olan lirik bir şiir türüdür. Petrarca, bu türü hem biçim hem içerik açısından en başarılı kullanan şairlerden.

Petrarca tipi (İtalyan) sonetin özellikleri:

- 14 dizeden oluşur.
- Şiir iki bölümden oluşur: İlk bölüm: iki dördlük (oktav) İkinci bölüm: iki üçlük (sestet)
 - Uyak düzeni genellikle abba abba / cde cde veya cdc dcd şeklindedir.
 - Genellikle aşk, güzellik, zamanın geçiciliği, içsel çelişkiler gibi temalar işlenir.

Petrarkizm Nedir? Petrarkizm, Petrarca’nın şiir anlayışından doğan bir edebi eğilimdir. Bu anlayış, özellikle Avrupa’da Rönesans boyunca ve sonrasında birçok şairi etkisi altına almıştır.

Petrarkist şiirin temel özellikleri:

- Aşk, yüce ve ulaşılmaz bir kadına duyulan platonik hislerle işlenir.
- Duygular yoğun, zarif ve idealize edilmiştir.
- Aşk ve acı, güzellik ve yalnızlık temaları iç içe geçmiştir.
- Doğa, duyguların yansıması olarak betimlenir.
- Şair ile sevilen kişi arasındaki mesafe, şiirin dramatik yapısını kurar.

Petrarca’dan Seçilen Sonet (Canzoniere’den)

İtalyanca (ilk dört dize):

Voi ch’ascoltate in rime sparse il suono
di quei sospiri ond’io nudriva ’l core
in sul mio primo giovenile errore
quand’era in parte altr’uom da quel ch’i’ sono

Türkçe çeviri:

Ey benim dağınık şiirlerimdeki sesi duyanlar,
Kalbimi besleyen o içli içli ahlarn sesiyle
Gençliğimin ilk yanılgılarında
Şimdiki hâlimden farklı biriyken...

Giovanni Boccaccio ve Novella

Giovanni Boccaccio (1313–1375), İtalyan edebiyatının hümanist yazarlarından ve modern kısa öykünün öncüsü kabul edilir. Hem Latince hem İtalyanca eserler vermiştir. Boccaccio'nun en ünlü yapıtı olan “Decameron”, Rönesans edebiyatında yeni bir türün doğuşunu temsil eder: novella.

Novella, kısa ama gelişmiş bir kurguya sahip, genellikle tek bir olay üzerine yoğunlaşan kısa düzyazı anlatı türüdür. Roman kadar uzun ve çok katmanlı değildir; hikâyeden ise daha gelişmiş bir yapı sunar.

Novellanın Özellikleri:

- Tek olay çevresinde şekillenir.
- Sınırlı sayıda karakter vardır.
- Gerçekçi, günlük hayatla ilişkili konular işlenir.
- Olay örgüsü, sebep-sonuç ilişkisine dayanır.
- Anlatım ekonomisi (gereksiz ayrıntıdan kaçınma) esastır.
- Etkileyici ve sürprizli sonlar içerebilir.

Decameron'un Yapısı ve İçeriği

“Decameron”, 10 gencin (7 kadın, 3 erkek) veba salgını sırasında Floransa dışındaki bir villaya sığınarak her gün birer hikâye anlatmasıyla oluşan 100 novelladan meydana gelir. Her günün sonunda anlatılan öyküler, aşk, zeka, şans, ahlak, din adamları, toplum hayatı gibi çok çeşitli temaları kapsar.

Yapısal Özellikleri:

- Çerçeve hikâye tekniği kullanılmıştır (hikâye içinde hikâyeler).
- 100 ayrı novella bir bütünlük içinde sunulmuştur.
- Karakterler farklı sosyal sınıflardan seçilmiştir.
- Dönemin dinî yapısı, ahlaki değerleri ve toplumsal ikiyüzlülüğü eleştirilmiştir.
- Her novella bağımsız bir anlatı olsa da, genel yapı ve temalarla ilişkili bir bütünü temsil eder.

Novella Örnekleri (özet biçiminde):

- I. Gün, 1. Hikâye:

Ser Ciappelletto, hayatı boyunca ahlâksız yaşamış bir adamdır; ölüm döşeğinde ise öylesine sahte bir şekilde tövbe eder ki, herkes onu aziz ilan eder.

- II. Gün, 5. Hikâye:

Genç bir kadın, zekâsı sayesinde hileci bir rahibin oyununu ortaya çıkarır ve alaycı bir biçimde onu cezalandırır.

- III. Gün, 1. Hikâye:

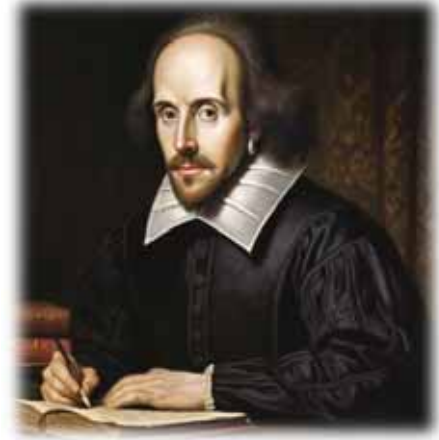
Üç halkın (Hristiyan, Yahudi, Müslüman) temsil edildiği bir hikâyede, Boccaccio farklı inançlara karşı hoşgörüyü savunur.

Araştırma Sorusu:

Decameron'daki hikâyelerde mizah, insanın zorluklarla başa çıkma biçimi olarak nasıl kullanılmıştır?

William Shakespeare ve Trajedi Unsurları

William Shakespeare (1564–1616), İngiliz edebiyatının ve dünya tiyatrosunun en önemli isimlerinden biridir. Oyunlarında insan doğasını, bireysel çatışmaları, toplumsal yapıyı ve evrensel temaları benzersiz bir dille işlemiştir. Hem trajedi hem komedi hem de tarihsel dram türlerinde eserler veren Shakespeare, modern tiyatronun ve edebî dilin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Trajedi, kahramanın yüksek bir konumdan düşüşünü konu alan dramatik türdür. Klasik Yunan'dan itibaren gelişmiş olan bu türde, karakterin kişisel hataları ya da kaderi sonucunda kaçınılmaz bir yıkım yaşanır. Shakespeare, bu klasik yapıyı psikolojik derinlik ve birey merkezli çatışmalar ile zenginleştirmiştir.

Shakespeare Trajedilerinin Özellikleri

- Ana karakter genellikle asil soydan gelir.
- Trajedide kahraman, kendi hatalarıyla ya da dış güçlerin etkisiyle düşüş yaşar.
- İçsel çatışmalar, ahlaki ikilemler ve kararsızlık ön plandadır.
- Yan karakterler, ana karakterin dönüşümünü yansıtan aynalar gibidir.
- Dil; mecazlar, imgeler, monologlar ve diyaloglarla zengindir.
- Koro yerine bireysel konuşmalar ön plandadır.

Romeo ve Juliet'te Trajedi Unsurları

Romeo ve Juliet, Shakespeare'in en tanınmış trajedilerinden biridir. Aşk, nefret, aile, kader ve ölüm gibi evrensel temaları işler.

Trajedi Unsurları:

- Dramatik Çatışma: Romeo ve Juliet'in aşkı ile aileleri (Capuletler ve Montague'ler) arasındaki düşmanlık arasındaki gerilim.
- Trajik Kahramanlar: Romeo ve Juliet, saf ve dürüst aşıklar olmalarına rağmen, kaderin ve çevresel baskıların kurbanı olurlar.
- Trajik Hata: Romeo'nun sabırsızlığı, duygularına yenilmesi ve haberleşmedeki yanlışlık.
- Trajik Karakter: Romeo, cesur ama düşüncesizdir; Juliet ise sevgiye sadık ama çaresizdir.
- Trajik Etki: İzleyicide hem acıma hem korku duygusu uyandırılır; seyirci sonucun kaçınılmazlığını görür ama yine de etkilenir.

HÜMANİZM VE RÖNESANS DEĞERLENDİRME SORULARI

- Hümanizm düşüncesinin doğuş nedenlerini açıklayınız. Hangi tarihi ve kültürel değişimler bu akımı beslemiştir?
- Rönesans döneminin sanat, bilim ve edebiyat üzerindeki etkilerini açıklayınız.

Dante – “Cehennem”

- Dante Alighieri’nin Cehennem adlı eserinde yer alan “Hayat yolunun ortasında, karanlık bir ormanda buldum kendimi...” dizeleriyle ne anlatılmak istenmiştir?
- Dante’nin İlahi Komedyası adlı eserinin yapısal özelliklerini sıralayınız.

Petrarca – Sonet

- Francesco Petrarca’nın sonet türüne katkılarını ve bu şiir türünün biçimsel özelliklerini yazınız.
- Petrarkist şiirin temel temaları nelerdir? Bu anlayış Avrupa’da hangi edebi eğilimleri etkilemiştir?

Boccaccio – Novella

- Giovanni Boccaccio’nun Decameron adlı eserinde kullanılan çerçeve hikâye tekniğini açıklayınız.
- Novella türünün hikâye ve roman türlerinden farkını açıklayınız. En az iki yapısal özellik belirtiniz.

Shakespeare – Trajedi

- Romeo ve Juliet adlı eserde trajik çatışmayı ortaya çıkaran unsurları belirtiniz.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

A) Çoktan Seçmeli Sorular

2. İslamiyet öncesi sözlü edebiyatın temel özelliklerinden biri değildir:
A) Anonim olması B) Hece ölçüsünün kullanılması C) Aruzun tek ölçü olması
D) Dörtlük yapısının yaygınlığı
3. Koşuk hangi törensel bağlamla en yakından ilişkilidir?
A) Yuğ B) Şölen C) Sığır D) Nevruz
4. Kutadgu Bilig’de dört sembolik karakterden adaleti temsil eden hangisidir?
A) Ay Toldı B) Kün Toğdı C) Ögdülmiş D) Odgurmuş
5. Dede Korkut Hikâyelerinin biçimi hangisidir?
A) Yalnızca nazım B) Yalnızca nesir C) Nazım–nesir karışık
D) Tamamen mensur
6. Aşağıdaki şair–dönem eşleşmelerinden hangisi yanlıştır?
A) Fuzûlî – Divan B) Yunus Emre – Tekke C) Ali Şîr Nevaî – Çağatay sahası
D) Namık Kemal – Servet-i Fünun

B) Doğru–Yanlış Soruları

1. Göktürk kitabeleri soldan sağa yazılır. ()
2. Uygur metinlerinde Budizm ve Maniheizm etkisi görülür. ()
3. Divânü Lügati’t-Türk, Türkçeyi Arapça’ya çevirmek için bir sözlüktür. ()
4. Tanzimat’ta “sanat toplum içindir” anlayışı güçlenir. ()
5. Mani nazım biçimi genellikle aaba uyak düzenine sahiptir. ()

Hazırlık Çalışması

- Sizce “kendini ifade etmek” neden önemlidir?
- En çok hangi yolla kendinizi ifade edersiniz: konuşarak mı, yazarak mı, başka bir şekilde mi? Neden?
- Dinlediğiniz ya da okuduğunuz bir konuşma/sunum sizi en çok ne zaman etkilemiştir? Bu etkiyi yaratan unsurlar nelerdi?

İFADE VE ÜRETKENLİK/YARATICILIK

Düşüncelerimizi açık ve etkili bir şekilde ifade etmek, bireysel ve toplumsal hayatta başarının anahtarıdır. İnsan, kendini anlatabildiği ölçüde var olur; yazılı ya da sözlü anlatım ise bu varoluşun en güçlü araçlarıdır. İyi bir konuşma, etkili bir sunum ya da çarpıcı bir yazı, yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda duygu, düşünce ve kimlik ifadesidir.

Bu bölümde, konuşma, sunum, makale, deneme ve yaratıcı yazı gibi çeşitli anlatım biçimleri üzerinde durulacaktır.

Sözlü Sunum / Konuşma

Sözlü sunum ve konuşma, bireyin duygu, düşünce ve bilgilerini başkalarına aktarabilmesi için kullandığı en etkili iletişim yollarından biridir. Gündelik yaşamdan akademik hayata, mesleki ortamlardan toplumsal platformlara kadar her alanda başarılı bir iletişimin temelini oluşturur. Etkili bir konuşma; dilbilgisi, anlatım gücü, kelime seçimi, tutum, beden dili ve dinleyiciye uygunluk gibi pek çok ögenin birleşiminden oluşur.

Konuşmanın Temel Unsurları

1. **Konu:** Konuşmanın temelini oluşturur. Belirli, anlaşılır ve dinleyicinin ilgisini çekecek şekilde seçilmelidir.
2. **Amaç:** Dinleyiciyi bilgilendirmek, ikna etmek, duygulandırmak ya da eğlendirmek olabilir. Amaç, konuşma biçimini ve kullanılan dili etkiler.
3. **Hitap:** Konuşmanın yöneldiği topluluktur. Hitap edilen kitleye uygun bir üslup ve kelime seçimi gerekir. Resmî ya da gayriresmî olabilir.
4. **Tutum ve Görüş:** Konuşmacının konuya yaklaşımı, düşünsel duruşu ve inançlı bir şekilde fikirlerini savunma biçimidir. Dinleyiciyi etkileyebilmek için tutarlı bir görüş sergilenmelidir.
5. **Argümantasyon (Kanıtlama):** Konuşma süresince ileri sürülen görüşlerin dayanaklarla desteklenmesi gerekir. Bu destek örnek, tanım, istatistik ya da alıntı olabilir.
6. **Metin Unsurları:** İyi bir konuşma giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşmalıdır.
 - o Giriş: Dinleyicinin dikkatini çeker.
 - o Gelişme: Konunun ayrıntılı biçimde işlendiği bölümdür.
 - o Sonuç: Ana düşüncayı vurgular, özetler ve kapanış sağlar.

“

ÖDEV:

Aşağıdaki iki farklı konuşma ortamından birini seçin.

Seçtiğiniz ortama uygun bir başlık belirleyin.

Konu hakkında 3–4 dakikalık sözlü sunum hazırlığı yapın.

Hitap şekli, kelime seçimi ve konuşma tarzınızı ortama göre belirleyin.

- Bir öğrenci kulübünün önünde konuşuyorsunuz (gayriresmî).
- Okul müdürü, öğretmenler ve velilerin olduğu bir törende konuşuyorsunuz (resmî).

Makale ve Deneme

Makale Nedir?

Makale, bilimsel bir konuyu açık, anlaşılır ve nesnel biçimde açıklamak amacıyla yazılan yazı türüdür. Makalede, yazarın amacı okuyucuyu bilgilendirmek, bir görüşü savunmak ve bunu kanıtlarla desteklemektir. Akademik metinlerde, gazete köşelerinde ve dergilerde sıkça kullanılır.

Makalenin Özellikleri:

- Konu ciddidir; bilim, eğitim, sanat, toplum gibi alanlardan seçilir.
- Dil resmî, anlatım sade ve nesneldir.
- Yazar, iddialarını kanıtlar, kaynaklara dayanır.
- Planlıdır: giriş, gelişme, sonuç bölümleri bulunur.
- Alıntılar, istatistikler, örnekler ve uzman görüşlerine yer verilir.

Örnek – Makale Giriş Paragrafı: Başlık: “Dil Devriminin Türkçeye Etkisi”

Türkçede 20. yüzyılın başlarında yaşanan değişim, yalnızca bir alfabe değişikliği değil, aynı zamanda bir kimlik ve bilinç dönüşümüdür. Bu yazıda, Harf İnkılabı’nın eğitim, kültür ve iletişim alanındaki etkileri bilimsel verilerle ele alınacaktır.

Deneme Nedir?

Deneme, yazarın kişisel düşüncelerini, duygularını ve yorumlarını serbestçe ifade ettiği yazı türüdür. Makalenin aksine, kesin bir sonuca ulaşma zorunluluğu yoktur. Yazar, okuyucuyla sohbet eder gibi konuşur; duygu ve sezgi ön plandadır.

Denemenin Özellikleri:

- Konu geniştir: hayattan, sanattan, insan psikolojisinden seçilebilir.
- Kişisel anlatım vardır; yazarın sesi duyulur.
- Giriş bölümünde tez ortaya konur, gelişme kısmında desteklenir.
- Sonuç kısmı bir özet ya da yeni bir düşünceyle kapanabilir.
- Sade, doğal, etkileyici bir üslup kullanılır.

Örnek – Deneme Giriş Paragrafı: Başlık: “Zamanla Barışmak”

Zaman, kimimiz için düşman, kimimiz için dost. Oysa belki de zaman, yalnızca bizim bakışımızda şekillenen bir aynadır. Ne kadar kaçsak da hep bizimle yürür. Bu yazıda zamanı bir düşman değil, bir yol arkadaşı olarak görmeye çalışacağım.

Yaratıcı Yazı

Yaratıcı yazı, bireyin duygu, düşünce ve hayal gücünü estetik biçimlerle ifade ettiği yazma türüdür. Bu yazılar; kurgu, şiir, masal, deneme veya özgün metinler şeklinde olabilir. Yaratıcı yazının amacı, yalnızca bilgi vermek değil, aynı zamanda etkilemek, düşündürmek, duygulandırmak ve estetik haz uyandırmaktır.

Şiirsel Biçim: Akrostiş

Akrostiş, her dizesinin ilk harfi yukarıdan aşağıya okunduğunda anlamlı bir kelime ya da ismi ortaya çıkaran şiir türüdür. Bu tür, kelime oyunları ve duygu anlatımı açısından hem yaratıcı hem de eğlencelidir.

Örnek – Akrostiş Şiir (TEMA: “YAZ”)

Yelken açar umutlara gün doğarken,
Ay batarken gökte iz bırakır sessizce,
Zaman durur, içimde çocukluk gibi serin.

Düzyazı Biçimi

Yaratıcı yazılar yalnızca şiirle sınırlı değildir. Hikâye, betimleme, iç konuşma ve anlatı içeren kısa düzyazı metinler de yaratıcı yazının bir parçasıdır.

Örnek –Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali

“Bana öyle geliyor ki, hayatta hiçbir şeyden korkmamalı. Her şeyi açıkça, olduğu gibi görmek ve kabul etmek gerek. Kendini aldatmak, bir gün mutlaka cezalandırılır. İnsan, kendi gözlerinin içine bakabilmeli.”

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Kısa Cevaplı Bilgi Soruları

1. Resmî ve gayriresmî konuşma arasındaki üç temel farkı yazınız.
2. Bir konuşmanın etkili bir giriş bölümünde bulunması gereken iki unsur nedir?
3. Deneme ile makale türleri arasında anlatım tarzı ve amaç açısından iki fark yazınız.
4. Lanterna şiiirinin biçimsel özelliği nedir? (Dize ve kelime yapısı bakımından açıklayınız.)
5. Akrostiş şiiir türünde dikkat edilmesi gereken iki teknik özellik nedir?

B. Uygulamalı Yazma Ödevleri

6. Aşağıdaki başlıklardan birini seçiniz. Seçtiğiniz konuya uygun kısa bir konuşma giriş paragrafı yazınız.
 - o “Teknoloji çağında iletişim”
 - o “Birlikte yaşamamanın önemi”

(Giriş paragrafı en az 4 cümle olmalı ve bir tez içermelidir.)

7. Aşağıdaki cümleyle başlayan bir deneme giriş paragrafı yazınız (en az 4 cümle).

“Bazı kelimeler insanı olduğu yerde tutar, bazıları ise yolculuğa çıkarır...”

8. “KİTAP” kelimesini kullanarak 5 dizelik bir akrostiş şiiir yazınız.

C. Yorum ve Gözlem Soruları

10. Dinlediğiniz veya izlediğiniz bir konuşma sizi neden etkiledi? Kendi gözlemlerinizle açıklayınız.
11. “Yazmak mı daha zor, konuşmak mı?” sorusuna kendi bakış açınızla cevap veriniz. Gerekçenizi belirtiniz.

MEDYA OKURYAZARLIĞI

- Gerçekler ve Görüşler
- Bilgi Kaynakları
- Gerçeklerin Doğrulanması
- Ön Yargı ve Manipülasyon/Çarpıtma
- Dezenformasyon (Yanlış Bilgilendirme) ve Sahte Haberler
- Çevrimiçi Tartışmalar ve Nefret Söylemi

Hazırlık Çalışması

- Bir haber metni okurken onun doğru olup olmadığını nasıl anlarsınız? Gerçeklik unsurları nelerdir?
- Bir haberde hem gerçek hem de görüş bulunabilir mi? Bir örnekle açıklayınız.

GERÇEKLER VE GÖRÜŞLER

Kavramları Ayırt Etmek: Gerçek Nedir, Görüş Nedir?

Gerçek, herkes tarafından doğrulanabilen, tarafsız ve ölçülebilir bilgidir. Kanıta dayanır ve kişisel inanç ya da duygu içermez.

Örneğin: “Bir yıl 12 aydan oluşur.”

Bu ifade, herkes tarafından aynı biçimde kabul edilir.

Görüş ise bir kişinin olaylara, durumlara veya bireylere ilişkin değerlendirmesidir. Özel ve kişisel bir ifadedir. Kanıta dayanmak zorunda değildir.

Örneğin: “Yılın en güzel ayı ekimdir.”

Bu ifade yalnızca yazarın düşüncesini yansıtır.

Haber Metinlerinde Gerçek ve Görüş Nasıl Sunulur?

Haberler çoğunlukla gerçek bilgileri içerir; ancak gazeteci ya da yazar, bu bilgileri verirken yorumlarını da katabilir. Bu durum, haberin tarafsızlık ve nesnellik ilkesini zedeler.

Aşağıdaki örneği inceleyelim:

A. Tarafsız (Gerçek Odaklı) Haber Örneği:

12 Mayıs 2023 tarihinde Üsküp Üniversitesi önünde yaklaşık 150 öğrenci, yüksek öğrenim harçlarını protesto etmek amacıyla barışçıl bir yürüyüş gerçekleştirdi. Öğrenciler taleplerini içeren bildirileri üniversite yönetimine iletti.

(Bu bir gerçektir: sayıya dayalı, gözlemlenebilir, yorumsuz.)

B. Ön Yargılı – Görüş Ağırlıklı Haber Örneği:

Üsküp sokaklarında toplanan bir grup öğrenci, eğitim sistemindeki sözde sorunları bahane ederek yeniden ortalığı karıştırdı. Dersi bırakıp sokağa inen bu gençler, eğitimi değil kaosu tercih etti.

(Bu ifade, görüş ve ön yargı içerir: “bahane” ve “kaos” gibi kelimeler yorumdur.)

Gerçek ve Görüş Birlikte Kullanıldığında Ne Olur?

Yazarlar bazen gerçek bilgileri kullanarak kendi görüşlerini meşrulaştırmak ister. Bu, okuyucunun farkında olmadan etkilenmesine neden olur. Bu durum, ön yargı yaratmanın bir yoludur.

Örneğin:

2023 yılı Eylül ayında Makedonya genelinde öğretmenler maaş artışı talebiyle greve gitmişti. Eğitim Bakanlığı verilerine göre, grev süresince yaklaşık 1200 okulda dersler aksadı.

Sendika temsilcileri, grevin “öğrencilerin değil, hükümetin sorumluluğu olduğunu” savunarak, yetkililerin öğretmenleri görmezden geldiğini öne sürdü.

Bazı veliler ise eğitimcilerin böylesi bir dönemde greve gitmesini “sorumluzca ve öğrencileri mağdur eden bir davranış” olarak değerlendirdi.

Analiz:

- 1. paragraf tamamen gerçek bilgiler sunar: tarih, kurum verisi, rakam.
- 2. paragraf sendikanın görüşünü ve yorumunu içerir (“sorumluluk hükümette”, “görmezden gelindi”).
- 3. paragraf ise farklı bireylerin duygu ve yargılarını, yani öznellik içeren görüşleri aktarır.

Haberi Analiz Edelim - Etkinlik

Haber Başlığı: Türk İş İnsanı Kuzey Makedonya’da 100 Milyon Avroluk Yatırım

Haber Metni:

Kuzey Makedonya’nın Üsküp şehrinde, Türk iş insanı tarafından 100 milyon avroluk yatırımla kurulacak olan rezistans fabrikasının temeli atıldı. Törene Kuzey Makedonya Başbakanı Hristijan Mickoski ve Türkiye’nin Üsküp Büyükelçisi Fatih Ulusoy da katıldı.

Başbakan Mickoski, projenin ülkenin ihracat kapasitesini artıracak önemli bir kalkınma hamlesi olduğunu vurguladı. 2025 yılında doğrudan yabancı yatırımın 1,225 milyar avroya yükseldiğini ve ekonomik göstergelerin olumlu seyrettiğini ifade etti.

Büyükelçi Ulusoy ise Türkiye ile Kuzey Makedonya arasındaki ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine yükseldiğini belirterek, ticaret hacminin 1 milyar dolara yaklaştığını ve 2 milyar dolara çıkarılması için çalışmaların sürdüğünü aktardı.

Kaynak: Kocaeli TV

 Analiz Soruları:

1. Gerçek Bilgiler:

- o Metinde yer alan ve doğruluğu kanıtlanabilir üç bilgi nedir?

2. Görüş İfadeleri:

- o Metinde yazarın veya kaynakların kişisel değerlendirmelerini yansıtan ifadeler var mı? Varsa, örnek veriniz.

3. Ön Yargı Unsurları:

- o Haber metninde herhangi bir ön yargılı ifade veya taraflı anlatım bulunuyor mu? Açıklayınız.

4. Başlık Analizi:

- o Haber başlığı, metnin içeriğini doğru ve tarafsız bir şekilde yansıtıyor mu? Değerlendiriniz.

5. Dil ve Anlatım:

- o Metnin dilinde abartı, duygusal yönlendirme veya sansasyonel ifadeler var mı? Örneklerle açıklayınız.

Hazırlık Çalışması

- Günlük hayatınızda haber ya da bilgi almak en sık kullandığınız üç kaynak nedir?
- “Resmî medya” deyince ne anlıyorsun? Bu kaynağın güçlü ve zayıf yönleri neler olabilir?

BİLGİ KAYNAKLARI

İnternet çağında bilgiye ulaşmak çok kolay, ancak bilginin güvenilirliğini değerlendirmek artık temel bir yurttaşlık becerisi hâline gelmiştir. Farklı kaynaklar farklı içerikler üretir; dolayısıyla her bilgi, hangi kaynaktan geldiğine göre değerlendirilmelidir. Medya okuryazarlığı, yalnızca bilgiye erişmek değil, aynı zamanda bu bilgiyi eleştirel biçimde analiz etmek demektir.

Bilgi Kaynağı Türleri

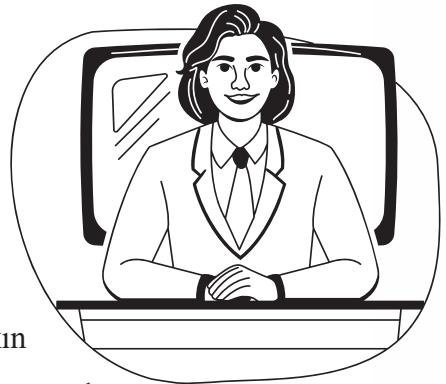
a) Resmî Medya

Devlet kontrolündeki televizyonlar, haber ajansları ve bakanlık açıklamaları bu gruba girer. Örnek: Makedonya Bilgilendirme Ajansı (MIA), Türkiye’de Anadolu Ajansı (AA), MRT Haber.

Özellikleri: Genellikle kontrollü ve kurumsaldır; doğrulanmış veri sunar.

• **Güçlü Yönleri:** Kaynağın belli olması, arşivlenebilir içerik sunması, haber dilinin yasal sorumluluk taşıması.

• **Zayıf Yönleri:** Hükümet politikalarına yakın olabilir; bazı hassas konularda eleştirel yaklaşımı sınırlı olabilir.

b) Bloglar ve Kişisel Yorum Siteleri

Bireyler veya küçük gruplar tarafından oluşturulan, akademik olmayan ama deneyim temelli içeriklerdir.

- **Özellikleri:** Kişisel bakış açısına dayalıdır, yazım özgürlüğü fazladır.
- **Güçlü Yönleri:** Alternatif görüşlere yer verir, az bilinen konuları gündeme taşıyabilir.
- **Zayıf Yönleri:** Kaynak gösterme zorunluluğu yoktur; yazarın bilgi düzeyi ve niyeti içeriği doğrudan etkiler.

Sosyal Medya ve Dijital Paylaşım Platformları

X (Twitter), Facebook, TikTok, Instagram, Reddit gibi platformlarda bireyler veya kurumlar içerik üretir.

- **Özellikleri:** Hızlı paylaşım yapılır; metin, video, görsel ve sesli içerikler birlikte sunulur.
- **Güçlü Yönleri:** Anlık bilgi ve tanık ifadeleri içerebilir. Kriz anlarında erken uyarı işlevi görebilir.
- **Zayıf Yönleri:** Manipülasyon ve dezenformasyon riski çok yüksektir. İçeriğin üreticisi anonim olabilir.

Bilgi tevit edilmeden yayılabilir.

Güvenilirlik Değerlendirmesi İçin Sorulacak Temel Sorular

1. **Kim söylüyor?** Bilgiyi sunan kişi veya kurum açıkça belirtilmiş mi?

Anonim ya da belirsiz kaynaklardan gelen bilgi, güvenilirliğini kanıtlamakta zorluk yaşar. Kaynağın adı, kimliği ve itibarı bilgiye duyulan güveni artırır.

2. **Neden söylüyor?** Bu bilgi hangi amaçla paylaşılmış? Bilgilendirme mi, ikna mı, yönlendirme mi?

Her bilginin arkasında bir amaç vardır. Ticari, ideolojik ya da siyasi bir hedef taşıyan içerikler, okuyucunun algısını yönlendirmeye çalışabilir. Niyeti anlamak, içeriği doğru yorumlamak için gereklidir.

3. **Ne söylüyor?** İfade edilen bilgi, ölçülebilir bir gerçek mi yoksa yorum ya da kanaat mi?

Bilginin niteliği (gerçek vs. görüş), onun nasıl değerlendirileceğini belirler. Yorumlar kişisel olabilir; ancak sunulan veri objektif olmalıdır.

4. **Kaynağını gösteriyor mu?** Bilgi, belge, uzman görüşü, istatistik gibi destekleyici unsurlarla sunulmuş mu?

Desteksiz ifadeler iddiadır; kanıt içeren bilgiler ise doğrulanabilir niteliktedir. Kaynak gösterme, medya içeriğini bilimsel ve güvenilir kılar.

5. **Yayın tarihi var mı?** Bilgi ne zaman yayımlanmış? Hâlâ geçerli mi?

Eski haberler, güncel olaylar hakkında yanlış kanaatler oluşturabilir. Tarihsiz içerikler, bilgi güvenliği açısından risklidir.

6. **Bağımsız mı?** İçerik, siyasi, ideolojik ya da ticari bir gruba bağlı mı?

Kaynağın bağımsızlığı, haberin tarafsızlığını doğrudan etkiler. Reklam, sponsorluk ya da siyasi bağlantılar, bilgiyi yönlü hâle getirebilir.

Örnek Uygulama: Aynı Haber, Farklı Kaynaklar

Gerçek hayatta birçok olay farklı medya kanalları tarafından farklı biçimlerde sunulur. Bu farklılık, yalnızca kullanılan kelimelerden değil, aynı zamanda kaynakların amacı, yayın politikası ve hedef kitlesinden de kaynaklanır. Aşağıdaki örnekler, aynı olaya dair üç farklı bilgi kaynağının nasıl farklı anlatılar oluşturabileceğini göstermektedir.

Olay: Kuzey Makedonya’da Türk iş insanı tarafından yapılan yatırım

Resmî Medya (Kamu Yayıncısı / Devlet Ajansı)

“Kuzey Makedonya’nın Üsküp Serbest Bölgesi’nde 100 milyon avro değerinde yeni bir rezistans fabrikasının temeli atıldı. Yatırım, Türkiye-Kuzey Makedonya ekonomik ilişkilerinin güçlenmesini hedefliyor. Başbakan Mickoski ve Türkiye’nin Üsküp Büyükelçisi Ulusoy da törene katıldı. Fabrikanın 5 yıl içinde 3 milyon adet üretim kapasitesine ulaşması bekleniyor.”

Değerlendirme:

- Nesnel ve veri odaklı anlatım.
- Resmî kişilerden alıntılar içeriyor.
- Kaynağı ve tarihi belirtilmiş, dil ölçülü ve yorumdan uzak.

Blog / Bireysel Yorum Kaynağı

“Kuzey Makedonya’da yerli sanayici yatırım yapmazken, Türk iş insanlarının ardı ardına yatırım yapması düşündürücü. Hükümet, dış yatırımı överken yerli üreticinin sesini duymuyor. Yatırımların ülke içinde hangi sosyal dengeyi bozduğu ise konuşulmuyor.”

Değerlendirme:

- Görüş ve yorum içeriyor.
- Kaynak ya da somut veri sunulmamış.
- Kişisel değerlendirmeler öne çıkmış, taraflı bir dil kullanılmış.

Sosyal Medya Paylaşımı (Twitter / Facebook)

“Makedonya’ya yine Türkler geldi! 100 milyonluk fabrika kuruyorlarmış. Ne tesadüf ki başbakan da törene koşmuş. Burası Makedonya mı, Anadolu mu artık belli değil!”

Değerlendirme:

- Anonim ya da kimliksiz kullanıcı paylaşımı olabilir.
- Cümleler duygu yüklü ve yönlendirici.
- Bilgiyle birlikte açık ön yargı ve milliyetçi söylem barındırıyor.
- Kaynak, veri veya kanıt sunulmuyor.

Bu Karşılaştırmadan Ne Öğreniyoruz?

- Aynı olay, farklı amaçlarla farklı şekilde kurgulanabilir.
- Her metin aynı gerçeği anlatmıyor olabilir; kimi zaman görüş, kimi zaman algı yönlendirme öne çıkar.
- Bir olay hakkında bilgi edinirken birden fazla kaynağı karşılaştırmak, güvenilirlik açısından kritik önemdedir.

Araştırma ve Hazırlayalım - Etkinlik

Seçtiğiniz bir güncel olay veya toplumsal gelişme hakkında, üç farklı medya kaynağından alınmış haber metinlerini karşılaştırarak analiz ediniz.

Adımlar:

1. Bir konu belirleyin.

Örneğin: Yerel bir yatırım haberi, bir doğal afet veya kriz durumu, ulusal bir siyasi açıklama, kültürel bir etkinlik veya kutlama vb.

2. Üç farklı türde bilgi kaynağı seçin:

- o Resmî medya (devlet ajansı, kamu yayıncısı)
- o Blog veya haber yorumu içeren bağımsız bir site
- o Sosyal medya paylaşımı (X/Twitter, Facebook, TikTok vs.)

3. Her kaynağı ayrı ayrı inceleyin:

3. Aşağıdaki sorulara yanıt vererek her haberi analiz edin:

- o Bilgiyi kim yayımlamış? (Kaynağın adı ve türü nedir?)
- o Haber metninde gerçek, görüş ve ön yargı unsurları nasıl ayrışıyor?
- o Haber dili nesnel mi, duygusal mı?
- o Hangi ifadeler manipülatif olabilir?
- o Bilgiler kaynakla desteklenmiş mi?

4. Karşılaştırma yapın:

- o Hangi kaynak daha güvenilir görünmektedir? Neden?
- o Okuyucuyu etkileme yolları bakımından hangi kaynak daha dikkatli kullanılmalı?
- o Bu farklılıklar okurun algısını nasıl etkiler?

Teslim Biçimi:

- Her haber kaynağının kısa bir özeti (maks. 5-6 cümle)
- Yukarıdaki sorulara dayalı analiz
- Genel karşılaştırma ve kişisel değerlendirmeniz (1 paragraf)

Hazırlık Çalışması

- Bir haber veya bilgi için “doğrulama” kelimesi ne ifade ediyor?
- Hiç bir Bilginin doğru olup olmadığını araştırdın mı? Hangi yöntemleri kullandın?
- “Bir haber internette yaygınsa doğru olmalıdır.” Bu cümleyi sınıfta tartışınız. Gerçek yayılma ile doğru bilgi arasındaki farkları örneklerle açıklayınız.

GERÇEKLERİN DOĞRULANMASI / TEYİT

Günümüzde çevrimiçi ortamda dolaşan bilgi miktarı her geçen gün artıyor. Ancak bu bilgilerin hepsi doğru ve güvenilir değildir. Yanlış bilgi, kasıtlı veya dikkatsizce üretilebilir ve hızla yayılabilir. Bu nedenle bireylerin “doğrulama” becerisine sahip olması, medya okuryazarlığının en temel parçalarından biridir.

Doğrulama, bir bilginin gerçeklik değeri taşıyıp taşımadığını belirlemek için yapılan araştırma ve kontrol sürecidir. Bu süreç, hem bilginin kaynağını, hem de içeriğin kanıtlanabilirliğini analiz etmeyi kapsar. Doğrulama, sadece haber metinlerinde değil, sosyal medyada, reklamlarda, görsellerde ve hatta mesajlaşma uygulamalarında bile gereklidir. Doğrulama yapılırken geniş çaplı araştırma, teyitli bilgi ve güvenilir kaynaklara başvurmak, gerçepe ulaşmak açısından önemlidir.

Neden Doğrulama Yapmalıyız?

- Yanıltıcı bilgiye karşı korunmak için
- Nefret söylemi, manipülasyon veya propagandayı fark edebilmek için
- Toplumsal kutuplaşmayı körükleyen yalan haberleri tanımak için
- Doğru bilgiye dayalı kararlar verebilmek için

Örnek: Sahte Bilgi Nasıl Yayılır?

İddia: “Afrika’da koronavirüsü tamamen iyileştiren doğal bir ilaç bulundu.”

Bu iddia, 2020 yılında hem sosyal medyada hem de bazı bloglarda hızla yayıldı. Paylaşılan içerikte, birkaç kişinin ellerinde demetler hâlinde bitkiler taşıdığı bir fotoğraf yer alıyor, “dogonyaro” (Neem ağacı) bitkisinin COVID-19’u tedavi ettiğine dair bilimsel olmayan iddialar yer alıyordu. İçeriğin, özellikle Nijerya ve Gana’da yüksek etkileşim aldığı ve sonradan Türkçe sayfalarda da paylaşıldığı tespit edildi.

Gerçeklik Analizi:

- Kaynak Sorgulaması: İçerikteki iddia anonim hesaplarca paylaşılmış, hiçbir bilimsel yayın veya otoriteye dayandırılmamıştı.
- Görsel İncelemesi: Kullanılan fotoğraf, 2017 yılında başka bir bağlamda çekilmişti; konuyla doğrudan ilgisi yoktu.
- Uzman Görüşü: Hiçbir sağlık otoritesi bu bitkinin COVID-19’a karşı etkili olduğunu doğrulamamıştı.

Doğrulama Platformu:

Teyit.org – 10 Nisan 2020

Başlık: “Koronavirüsü iyileştirdiği iddia edilen bitki haberi doğru değil”

Bağlantı: <https://teyit.org/koronavirusu-iyilestirdigi-iddia-edilen-bitki-haberi-dogru-degil>

Sonuç: Bu haber asılsız bulunmuştur. Fotoğraf manipülatif biçimde kullanılmış, bilimsel dayanak gösterilmemiştir. Ancak iddia, birçok sosyal medya kullanıcısı tarafından doğru kabul edilmiş ve geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu durum, doğrulanmamış bilgilerin halk sağlığı açısından ne kadar tehlikeli olabileceğini gösterir.

ÖDEV: İddiayı Test Et!

Aşağıdaki iddialardan birini seçiniz. Bu bilginin doğruluğunu araştırınız.

İddialar:

- a) “Parlak yüzeyli paralar COVID-19’u daha uzun süre taşır.”
- b) “Bir video, 2019 yılında Çin’de düşen bir meteoru gösteriyor.”
- c) “Ay’da su bulundu, insanlar 2030’dan önce yerleşecek.”
- d) “Bebeklere domates verilmez, çünkü toksiktir.”

Yapılacaklar:

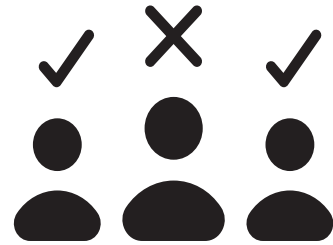
- Bilgiyi arama motorlarında araştır.
- Doğrulama platformlarında arat.
- Kaynağı belirt.
- Doğruluğu hakkında kısa (5–6 cümle) bir rapor yaz.

Hazırlık Çalışması

- Bir haberde ön yargının olduğu nasıl anlaşılır?
- Medyada tarafsızlık mümkün müdür?
- Bir haberin objektifliği hangi ölçütlere bağlıdır?
- Bir haber başlığı ile haberin içeriği arasında fark olduğunu gözlemledin mi? Nasıl bir fark vardı açıklayın.
- Medyada ön yargıya en çok uğrayan konular hangileridir?

ÖN YARGI VE MANİPÜLASYON / YÖNLENDİRME

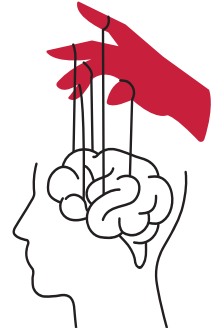
Ön yargı, bir kişi, grup, topluluk veya olay hakkında önceden oluşmuş, yeterli bilgiye dayanmayan ve genellikle olumsuz bir yargıdır. Medyada bu ön yargılar, haberin diliyle, seçilen görsellerle veya sadece belirli yönlerin vurgulanmasıyla fark ettirmeden okuyucuya aktarılabilir.

Örneğin: “Göçmeneler geldikleri her yerde sorun çıkarıyor.”

(Hiçbir veriye dayanmayan, genelleseyici ve olumsuz bir yargı içerir.)

Manipülasyon ise bilginin ya da içeriğin belirli bir amaçla çarpıtılması, yönlendirilmesi ve okuyucunun düşüncesinin bilinçli biçimde şekillendirilmesidir. Manipülasyon, çoğu zaman haberin tam olarak yalan olmamasıyla beraber, gerçeklerin bağlamından kopararak sunulması veya belirli yönlerinin gizlenmesiyle yapılır.

Örneğin: “Saldırı anı” başlığıyla yayımlanan bir videonun aslında bir tatbikattan alınmış olması. (Gerçeği bağlamından kopararak sunma, izleyiciyi yanıltma tekniğidir.)

Medyada Ön Yargı Nasıl Ortaya Çıkar?

Medya ön yargısı, haberin oluşturulma ve sunulma sürecinde bilinçli veya bilinçsiz şekilde belirli grupları, fikirleri, olayları ya da kişileri olumlu ya da olumsuz göstermeye yönelik eğilimdir. Bu ön yargı; haber dili, içerik seçimi, sunum biçimi ve görsel öğeler gibi çeşitli unsurlar yoluyla ortaya çıkar.

Haber Dili ve Sözcük Seçimi

Medya içeriğinde kullanılan sözcükler okuyucunun duygu, düşünce ve tutumunu doğrudan etkileyebilir. Ön yargılı içeriklerde:

- Yüklü kavramlar kullanılır: Örn: “fanatikler”, “örgütçü”, “iltica furçası”, “bozguncular”
- Aşağılayıcı ya da yüceltici sıfatlar kullanılır: “cesur lider” – “kaypak muhalefet” gibi tanımlamalar, yargı içerir.
- Sorularla yönlendirme yapılır: “Bu halk daha ne kadar susacak?” gibi ifadeler, haber değil yorumdur.

Haber Kaynağı Seçimi ve Alıntı Tekniği

Haberde kim konuşuyor, kimin görüşü aktarılıyor? Bu da ön yargıyı doğrudan etkiler:

- Sadece bir tarafın görüşüne yer vermek,
- Karşı görüşü eksik, bağlamından kopuk ya da alaycı biçimde vermek,
- Uzman kimlikleri seçerken belli bir ideolojik kesime öncelik vermek, tarafsızlığı zedeler.

Olayın Hangi Yönünün Sunulduğu (Seçici Aktarım)

Bir olayın tüm yönleriyle sunulması beklenirken, medyada sıklıkla sadece belirli yönler aktarılır:

- Olumsuz detayların abartılması, olumlu gelişmelerin göz ardı edilmesi
- Bir grubun eyleminin genellenmesi: “Tüm mülteciler tehlike saçıyor” gibi
- İstatistiklerin bağlam dışı sunumu: “%80’i suçlu” gibi oranlar açıklama olmadan verildiğinde yanıltıcı olur.

Başlık ve Spot Kullanımı

Başlıklar çoğu zaman haberin içeriğinden çok daha etkili olur. Ön yargı burada sıklıkla karşımıza çıkar:

- Sansasyonel başlıklar: “Şok! Öğrenci öğretmeni dövdü!”
- Yorum içeren başlıklar: “İhanet gibi karar!”
- Okuyucuyu yönlendiren ifadeler: “Gerçekleri sadece biz yazıyoruz!”

Bu tür başlıklar, haberi okumadan fikir oluşturur ve algıyı çarpıtır.

Görsel Unsurların Kullanımı (Fotoğraf, Video, Grafik)

- Seçilen fotoğrafın kadrajı, kişinin nasıl algılanacağını belirler. Örn: Bir siyasetçiyi ağzı açık ve gözleri kapalı şekilde gösteren kare, olumsuz imaj yaratır.
- Renkler, grafikler, montaj efektleri ile duygusal etki artırılır.
- Aynı haber, farklı fotoğraflarla bambaşka anlamlar kazanabilir.

Olaylara Yüklenen Anlatı (Framing / Çerçeveleme)

Çerçeveleme, bir olayın belli bir “hikâye içinde” sunulmasıdır. Örn:

- Göçmenlere ilişkin haberlerde:
 - o “Göçmen istilası” çerçevesi
 - o “İnsanlık dramı” çerçevesi

Bu iki ifade, aynı durumu tamamen farklı sunar.

Manipülasyon Teknikleri

Manipülasyon daha karmaşık bir süreçtir. Yaygın kullanılan bazı medya manipülasyon teknikleri şunlardır:

- **Bağlamdan koparma:** Gerçeği tümüyle yansıtan bir söz ya da görüntünün, içinden seçilmiş bir parçası kullanılarak anlamın çarpıtılması.
- **Seçici aktarım:** Sadece işine gelen bilgileri paylaşmak; aynı olayın olumsuz yönlerini gizlemek.
- **Fotoğraf/görsel manipülasyonu:** Görselin kırılması, renk ya da düzenleme yoluyla izleyicide istenilen duyguyu uyandırmak.
- **Duygusal yükleme:** Özellikle başlıklarda kullanılan “şok edici”, “rezalet”, “utanmazca” gibi kelimelerle okuyucunun rasyonel düşünmesi engellenir.

Ön Yargı ve Manipölasyon Etkileri

Bu tür içerikler yalnızca bireylerin değil, toplumların da düşünce yapısını şekillendirir:

- **Kutuplaşmayı artırır**
- **Farklı gruplar arasında güven kaybı yaratır**
- **Bilgiye değil duyguya dayalı kararlar alınmasına neden olur**
- **Eleştirel düşünmeyi bastırır, otomatik yargılar oluşturur**

Medyada karşılaşılan her bilgi, ilk bakışta tarafsız görünse bile, içinde belli bir niyet barındırabilir. Gerçek medya okuryazarlığı, içeriği sadece tüketmek değil; **“Bu haber bana neyi düşündürmek istiyor?”** sorusunu sormaktır.

ÖDEV: Ön yargılı / manipölatif mi yoksa objektif mi?

Amaç: Aynı olayın farklı medya kaynaklarında nasıl farklı sunulduğunu araştırarak, ön yargının ve manipölasyonun haberlere nasıl dahil edildiğini tespit etmek. Tespitlerimizi sınıfta sunmak.

1. Grup Oluşturun: 3 veya 4 kişilik gruplar oluşturun.

2. Bir Güncel Olay Seçin: Aşağıdaki konulardan birini seçin (veya öğretmenden onay alarak benzer başka bir konu seçebilirsiniz):

- Son aylarda yaşanan büyük bir doğal afet (örneğin: sel, yangın, deprem)
- Tanınmış bir kişinin yaptığı bir sosyal medya paylaşımı
- Uluslararası bir spor karşılaşmasında yaşanan tartışmalı durum
- Dünya çapında konuşulan bir protesto, çevre yürüyüşü ya da festival

3. En Az İki Farklı Haber Bulun : Seçtiğiniz konuyla ilgili internetten en az iki farklı haber metni bulun. Bu haberler farklı haber sitelerinden, bloglardan, sosyal medyadan ya da çevrim içi gazetelerden olabilir.

4. Analiz Edin – Sorulara Cevap Verin: Her haber için aşağıdaki sorulara birlikte cevap verin:

1. Haberin başlığı ne? Duygusal mı yoksa bilgilendirici mi?
2. Haberin dili nesnel mi, yoksa yorum içeriyor mu?
3. Her haberde olayın hangi yönü ön plana çıkarılmış? (ör: suçlama, övgü...)
4. Görsel, video ya da fotoğraf varsa, izleyicide ne tür bir etki yaratıyor?
5. Haberde hangi kelimeler ya da kısımlar manipölatif/ön yargılı gösteriyor?

5. Tarafsız Bir Metin Yazın: Aynı olayla ilgili olarak, grupça tarafsız bir dille kısa bir haber özeti yazın. Sadece bilgi verin. Yorum katmayın.

Hazırlık Çalışması

- Daha önceden sahte bir habere inandığınız oldu mu? O haberi sonradan nasıl fark ettiniz?
- Sizce insanlar neden sahte haberlere inanıp onu paylaşırlar?
- Bir haberi okurken ya da izlerken “bu doğru olmayabilir” diye sizi düşündüren ilk işaret nedir?
- Sahte haberler topluma ne gibi zarar verebilir?

DEZENFORMASYON (YANLIŞ BİLGİLENDİRME) VE SAHTE HABERLER

Günümüzde haberlerin büyük bir kısmı artık dijital ortamda, saniyeler içinde milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Bu hız, bilgiye erişimi kolaylaştırır da, beraberinde ciddi bir risk de getirmiştir: dezenformasyon, yani bilerek ve isteyerek yanlış bilgi yayılması.

Sahte haberler, dezenformasyonun en yaygın biçimidir. Gerçek olmayan, eksik, çarpıtılmış veya bağlamından koparılmış bilgiler; sosyal medya, bloglar ya da haber siteleri aracılığıyla yayılır. Bu tür içerikler genellikle dikkat çekici, duygusal ve kışkırtıcı bir dille hazırlanır. Amaç, insanları yanıltmak, kamuoyunu yönlendirmek ya da toplumsal kargaşa yaratmaktır.

Sahte haberlerin etkisi oldukça büyüktür. Bir seçim öncesinde yayılmış yanlış bir haber, seçmenin kararını etkileyebilir. Bir doğal afet sırasında yayılan sahte bilgiler, panik yaratabilir. Bir topluluk hakkında üretilmiş yalan haberler, ayrımcılığa veya nefrete neden olabilir. Bu nedenle dezenformasyon, yalnızca bireyleri değil, tüm toplumun bilgiye dayalı karar alma süreçlerini tehdit eder.

Sahte haberler genellikle üç temel teknikle üretilir:

1. **Seçici Sunum:** Bilginin sadece bir kısmı paylaşılır, diğer yönleri gizlenir. Böylece okuyucuya tek taraflı bir bakış açısı verilir.
2. **Bağlamdan Çıkarma:** Gerçek bir görüntü ya da cümle, farklı bir olayla ilişkilendirilerek sunulur. Böylece okuyucu yanlış bir anlam çıkarır.
3. **Yan Doğrulama:** Haber, içinde birkaç gerçek bilgi içerir ama esas mesaj yalandır. Gerçek bilgiler, yalanı inandırıcı kılmak için kullanılır.

Bu durum, bizi önemli bir ikileme karşı karşıya getirir: Medya özgürlüğü herkesin haber alma ve bilgi paylaşma hakkının temelidir. Ancak bu özgürlük, kötü niyetli kişilerce istismar edildiğinde sahte bilgilerle toplumu yanıltmak da kolaylaşır. Bu nedenle medya özgürlüğü sınırsız değildir. Özgürlük, doğruluk ve toplumsal sorumlulukla birlikte var olmalıdır. **Bilgi paylaşımı hak ama bu bilgiyi doğru sunmak görevdir.**

Bu yüzden bireylerin sadece bilgiye erişmesi değil, aynı zamanda bu bilgiyi eleştirel bir bakışla değerlendirmesi gerekir. Medya okuyazarı birey, gördüğü her habere hemen inanmaz. Kaynağı sorgular, dili analiz eder ve gerekirse doğrulama sitelerini kullanarak bilgiye yeniden ulaşır.

Örnek olaydan analiz edelim:

Olay: Veles'ten ABD Seçimlerine Sahte Haber İhracı: 2016 yılında, Kuzey Makedonya'nın Veles kasabası, ABD başkanlık seçimleri sırasında yayılan sahte haberlerin merkezi hâline geldi. Bu küçük kasabada, çoğunluğu gençlerden oluşan kişiler, ABD'deki muhafazakâr seçmenleri hedef alan yüzlerce sahte haber sitesi kurdu. Bu siteler, Donald Trump lehine ve Hillary Clinton aleyhine uydurma haberler yayımlayarak, sosyal medya üzerinden geniş kitlelere ulaştı. Amaçları, reklam gelirleri elde etmektir.

Analiz: Sahte Haberlerin Üretim ve Yayılma Süreci

- **Ekonomik Motivasyon ve İçerik Üretimi:** Veles'teki gençler, düşük gelirli bir ortamda, internet üzerinden kolayca para kazanmanın yolunu sahte haberlerde buldu. Örneğin, "Boris" takma adlı bir genç, sadece birkaç ay içinde 16.000 dolar kazandı. Bu gelir, Kuzey Makedonya'daki ortalama maaşın katbekat üzerindeydi.

- **Sahte Haber Teknikleri:** Gerçek haberlerden bazı bölümler alınarak, bağlamından koparıldı ve yanıltıcı başlıklarla sunuldu. Eski veya farklı olaylara ait görüntüler, güncelmiş gibi gösterildi. Gerçek bilgilerle yalanlar harmanlanarak, haberin inandırıcılığı artırıldı.
- **Sosyal Medya ve Yayılma:** Bu sahte haberler, Facebook gibi platformlarda hızla yayıldı. Bazı siteler, milyonlarca takipçiye ulaştı. Facebook ve Google, seçim sonrası bu tür sitelere karşı önlemler almaya başladı.
- **Dezenformasyonun Toplumsal Etkileri:** Bu olay, sahte haberlerin sadece bilgi kirliliği yaratmakla kalmayıp, demokratik süreçleri de nasıl etkileyebileceğini gösterdi. Veles örneği, ekonomik motivasyonla başlayan bir girişimin, küresel çapta nasıl sonuçlar doğurabileceğinin çarpıcı bir örneğidir.

Tartışalım: Medya Özgürlüğü Sınırsız Mıdır?

Aşağıdaki soruları tartışma sırasında yol gösterici olarak kullanın:

- Sizce sahte haber üretimi “medya özgürlüğü” içinde değerlendirilebilir mi?
- Bireylerin bilgi üretme ve paylaşma özgürlüğü, toplumun doğru bilgilendirilme hakkının önüne geçebilir mi?
- Sahte haber yaymanın etik sorumluluğu nedir? Yalnızca içeriği üreten mi, yoksa paylaşan da mı sorumludur?
- Devletlerin ya da sosyal medya platformlarının bu tür içerikleri engellemesi ifade özgürlüğünü sınırlar mı?

Hazırlık Çalışması

- Daha önce sosyal medyada gördüğünüz ama sonradan sahte olduğunu öğrendiğiniz bir görüntü oldu mu? O görüntü ne hakkındaydı?
- Sence bir fotoğraf ya da videoya bakınca onun gerçek olup olmadığını anlayabilir miyiz? Hangi işaretler seni şüphelendirir?

GÖRÜNTÜ VE VIDEO MANİPÜLASYONU

Günümüzde fotoğraflar ve videolar, olayları belgeleyen en güçlü araçlardır. Ancak teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu araçlar sadece belge sunmak için değil, aynı zamanda gerçekliği çarpıtmak için de kullanılabilir hale gelmiştir. Bu çarpıtma süreci, manipülasyon olarak adlandırılır.

Görüntü manipülasyonu, bir fotoğrafın ya da videonun dijital olarak değiştirilerek izleyicide yanlış bir izlenim yaratmasıdır. Bu değişiklik, bazen küçük bir detayın silinmesiyle olur; bazen de görüntüye tamamen sahte bir öğe eklenerek gerçeğin üstü örtülür. Görüntü manipülasyonun temel yöntemleri bulunmaktadır. Bunlar:

1. Photoshop Kullanımı: Bir görüntüde kişi ya da nesnelerin eklenmesi, çıkarılması, konumunun değiştirilmesi gibi işlemler yapılabilir. Örneğin bir siyasetçinin el sıkıştığı kişi görüntüden silinerek “soğuk davrandı” algısı oluşturulabilir.

2. Bağlamın Değiştirilmesi: Gerçek bir görüntü farklı bir olayla ilişkilendirilerek sunulur. Örneğin, 2010’daki bir savaş görüntüsü güncel bir çatışma gibi paylaşıldığında izleyici yanıltılır.

3. Seçici Sunum: Bir videonun sadece belirli bir kısmı paylaşılır. Olayın bütünü gösteren bölümler saklanarak görüntü çarpıtılır. Örneğin bir konuşmanın yalnızca tepki çeken bir cümlesi kesilerek paylaşılırken, konuşmanın tamamı bağlamdan koparılır.

Hazırlık Çalışması

- Gerçekte söylenemeyen ifadelerin sosyal medya üzerinden söylenmesinin nedenleri nelerdir?
- Bir fikre karşı çıkmakla, bir kişiye hakaret etmek arasında nasıl bir fark görüyorsunuz?
- Sizce bir kişi nefret söylemiyle karşı karşıya kaldığında nasıl bir tepki vermelidir?

ÇEVİRİM İÇİ TARTIŞMALAR VE NEFRET SÖYLEMİ

Dijital çağda düşüncelerimizi paylaşmanın en hızlı yollarından biri sosyal medya ve çevrimiçi platformlardır. Bu alanlar, farklı fikirlerin özgürce dile getirilebildiği ortamlar yaratırken, ne yazık ki zaman zaman dezenformasyon, manipülasyon ve nefret söylemi gibi olumsuz içeriklere de ev sahipliği yapmaktadır.

Çevrim içi tartışmalarda doğru bilgi kadar yanlış bilgi de hızla yayılabilir. Dezenformasyon, yani bilerek yanlış bilgi yaymak; ve manipülasyon, yani bilgiyi çarpıtarak sunmak, bir tartışmayı sağlıklı olmaktan çıkarabilir. Bu tür içerikler insanların ön yargılarını besler, güven duygusunu zedeler ve kutuplaşmayı artırır.

Nefret Söylemi Nedir?

Nefret söylemi, bir kişiye ya da gruba yönelik aşağılayıcı, dışlayıcı ya da saldırgan ifadelerdir. Bunlar; dil, din, ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim veya politik görüş gibi nedenlerle yöneltilir.

Nefret söylemi farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir:

- Açık hakaret ve küfürler
- İrkçı ya da ayrımcı imalar
- Toplumsal gruplara karşı nefret çağrıları
- Şiddeti yüceltici söylemler
- İnce ama sistematik dışlayıcı ifadeler

İfade Özgürlüğü Nerede Biter?

İfade özgürlüğü, herkesin düşüncelerini açıklama hakkıdır. Ancak bu özgürlük, başkalarının onuruna, güvenliğine ve yaşam hakkına zarar verdiğinde sınırlandırılabilir. İfade özgürlüğü, birine hakaret etmek, aşağılamak ya da tehdit etmek anlamına gelmez.

Yapıcı Eleştiri ile Nefret Söylemi Arasındaki Fark

- Yapıcı eleştiri: Bir durumu, düşünceyi ya da davranışı geliştirmek amacıyla yapılan ölçülü değerlendirme dir. Saygılı bir dil içerir.
- Nefret söylemi: Hedef alınan kişinin ya da grubun varlığını küçümser, dışlar, hatta yok sayar. Saldırgandır, çoğu zaman aşağılayıcı ve ayrımcıdır.

Kuzey Makedonya'da Nefret Söylemine Karşı Yasalar

Kuzey Makedonya, çevrimiçi ortamlarda nefret söylemiyle mücadele amacıyla Ceza Kanunu'nda düzenlemeler yapmıştır:

- **Madde 319:** Halk arasında nefret, ayrımcılık veya şiddeti teşvik eden yazı, konuşma, internet içeriği veya diğer yollarla bilgi yaymak yasaktır. Bu fiili işleyen kişiler 1 ila 5 yıl arasında hapis cezası alabilir.
- **Madde 394-G:** İnternet veya diğer dijital yollarla halkı nefrete veya ayrımcılığa teşvik eden içeriklerin yayılması da aynı şekilde suç sayılır ve 1 ila 5 yıl hapis cezası öngörür.
- **Madde 417:** İrk, ten rengi, milliyet veya etnik köken farklılığına dayanarak, uluslararası toplum tarafından tanınan temel insan hak ve özgürlüklerini ihlal eden kişi, altı aydan 5 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Unutmayın: Eğer internette size ya da bir başkasına yönelik aşağılayıcı, ayrımcı veya tehditkâr ifadelerle karşılaşırsanız yalnız değilsiniz. Böyle durumlarda korkmayın, güvendiğiniz bir yetişkine, öğretmeninize ya da okul rehberlik birimine mutlaka haber verin. Gerekirse, yetkili makamlara başvurarak şikâyet etme hakkınız olduğunu bilin. Sessiz kalmak, bu tür olumsuzlukların çoğalmasına neden olur. Cesur olun, sesinizi doğru şekilde duyurun.

ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Kısa Cevaplı Sorular

1. Gerçek bilgi ile görüş arasındaki farkı açıklayınız.
2. Bir bilgi kaynağının güvenilir olduğunu nasıl anlarsınız? Üç ölçüt yazınız.
3. Dezenformasyon nedir? Güncel bir örnekle açıklayınız.
4. Aşağıdaki terimleri tanımlayınız:
 - a) Seçici sunum
 - b) Bağlamdan koparma
 - c) Manipülasyon
 - d) Photoshop
5. “İfade özgürlüğü” ile “nefret söylemi” arasındaki farkı yazınız.

B. Doğru / Yanlış Soruları

(Aşağıdaki ifadelerin karşısına “D” (doğru) ya da “Y” (yanlış) yazınız.)

7. (...) Bloglar her zaman resmi ve güvenilir bilgi kaynağıdır.
8. (...) Bir görselin bağlamı değiştirilirse manipülasyon yapılmış olur.
9. (...) Nefret söylemi, ifade özgürlüğü kapsamında korunur.
10. (...) Sahte haberler yalnızca bilinçsizce paylaşılır.
11. (...) Bir haberin başlığı da manipülatif olabilir.

C. Açık Uçlu Sorular

11. Verilen haber başlığını inceleyiniz ve içerikte ön yargı veya yönlendirme olup olmadığını açıklayınız: “Yabancı öğrenciler yeniden kuralları çiğnedi!”
12. Nefret söyleminin toplumsal etkilerini açıklayınız. En az iki sonuç belirtiniz.
13. Verilen cümleyi inceleyiniz: “Bazı gruplar yüzünden kentte artık güvenlik kalmadı.”
 - a) Bu ifade hangi tür söylem içeriyor olabilir?
 - b) Neden sorunlu olabilir? Açıklayınız.

BAŞLICA KAYNAKLAR

1. Aksan, D. (2000). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim. Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Aksoy, Ö. A. (1998). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. İnkılâp Kitabevi.
3. Banarlı, N. S. (1997). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (Cilt I). Millî Eğitim Basımevi.
4. Banarlı, N. S. (1997). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (Cilt II). Millî Eğitim Basımevi.
5. Banarlı, N. S. (1981). Metinlerle Türk Dili ve Edebiyatı I-III. Remzi Kitabevi
6. Banarlı, N. S. (2008). Türkçenin Sırları. Kubbealtı Neşriyatı.
7. Banguoğlu, T. (1959). Türkçenin Grameri. Türk Dil Kurumu Yayınları.
8. Binark, M., & Özcan, E. (2007). Medya Okuryazarlığı. Kalkedon Yayınları.
9. Breton, R. (2007). Dünya Dilleri Atlası (Çev. Orçun Türkay). NTV Yayınları.
10. Bugariç, R., & İsmail, Z. (1996). Örneklerle Edebiyat. Lise I.
11. Caferoğlu, A. (2005). Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı. Altınordu Yayınları.
12. Canım, R. (2021). Divan Edebiyatı Kaynakları. Paradigma Akademi.
13. Demir, N., & Yüce, T. (2003). Türk Dili El Kitabı. Grafiker Yayınları.
14. Devellioğlu, F. (2002). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Aydın Kitabevi Yayınları.
15. Dilemre, S. A. (1942). Genel Dilbilgisi - İkinci Kitap: Dil Evolüsyonları, Ural Altay Dilbilgisi, Mogol, Mançu, Tunguz, Buryat, Türk - Yakut Dilleri Mukayeseli Lehçe Grameri. Ankara Üniversitesi Dil – Tarih ve Coğrafya Fakültesi.
16. Dizdaroğlu, Hikmet. (1969). Halk Şiirinde Türler. Türk Dil Kurumu Yayınları.
17. Eker, S. (2003). Çağdaş Türk Dili. Grafiker Yayınları.
18. Elçin, Ş. (2019). Halk Edebiyatına Giriş. Akçağ Yayınları.

19. Emin, O. (2020). Türk Dili ve Edebiyatı. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı.
20. Enginün, İ. (2006). Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1860–1923). Dergâh Yayınları.
21. Ercilasun, A. B. (2001). Başlangıçtan Günümüze Türk Dili Tarihi. Akçağ Yayınları.
22. Ergin, M. (2004). Türk Dil Bilgisi. Bayrak Yayınları.
23. Ergin, M. (2012). Dede Korkut Kitabı. Boğaziçi Yayınları.
24. Göçgün, Ö. (2022). Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi - I Tanzimat Sonrası Arayışlar Dönemi, Nisan Kitabevi.
25. Gökalp, Z. (1976). Türkçülüğün Esasları. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
26. Hacıp, Y. H. (2020). Kutadgu Bilig (3 Kitap/Cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.
27. Hafız, N. (1898). Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri. Anadolu Sanat Yayınları
28. Hasan, H. (2005) Makedonya Türklerince Söylenen Bilmeceler ve Tekerlemeler. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
29. Hasan, H. (2008) Makedonya Türklerince Söylenen Türküler. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
30. İpekten, H. (2011). Eski Türk Edebiyatı (Nazım Şekilleri ve Aruz). Dergâh Yayınları.
31. Karaağaç, G. (2019). Türkçenin Dil Bilgisi. Akçağ Yayınları.
32. Kolcu, A. İ. (2017). Tanzimat Edebiyatı I. Salkımsöğüt Yayınevi.
33. Kolcu, A. İ. (2017). Tanzimat Edebiyatı II. Salkımsöğüt Yayınevi.
34. Binark, M., & Gencel Bek, M. (2010). Eleştirel Medya Okuryazarlığı. Kalkedon Yayıncılık.
35. Mahmud, K. (2009). Divanü Lügati't-Türk. Kabalcı Yayınevi.
36. Mermer, A., & Koç Keskin, N. (2020). Eski Türk Edebiyatı Terimler Sözlüğü. Akçap Yayınları
37. Karataş. T. (2011). Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü. İz Yayıncılık.
38. Tabaklar, Ö., & Korkmaz, F. (2020). Orhun Yazıtları. Kapı Yayınları.
39. Köprülü, M. F. (2003). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Akçağ Yayınları.

40. Köprülü, M. F. (2014). Türk Edebiyatı Tarihi. Alfa Yayınları.
41. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Кривичен Законик на Република Северна Македонија). Resmî Gazete (Службен Весник).
42. Levend, A. S. (2023). Divan Edebiyatı. Dergâh Yayınları.
43. Levend, A. S. (1998). Türk Edebiyatı Tarihi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
44. Mengi, M. (2019). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Akçağ Yayınları.
45. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2025). Türk Dili Ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim). MEB Yayınları.
46. Nevâî, A. Ş. (1996). Muhakemetü'l-Lügateyn (M. Ergin, Ed.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
47. Öz, M. F. (2011). Uygulamalı Türkçe Öğretimi. Anı Yayıncılık.
48. Pala, İ. (2022). Divan Edebiyatı, Kapı Yayınları.
49. Pembecioğlu, N. (2023). Medya ve Etik. Eğitim Yayınevi.
50. Piličkova, S. (1986). Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde Yaşayan Türklerin Manileri. Makedonska Kniga.
51. Potter, W. J. (2022). Media literacy. Sage Publications.
52. Tanpınar, A. H. (2014). 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. Dergâh Yayınları.
53. Hacıp, Y. H. (2018). Kutadgu Bilig'den Seçmeler. Renkli Bahçe Yayınları.
54. Tanyeri, Y. (2014). Göktürk Yazısı ve Orhun Türkçesi. Boğaziçi Yayınları.
55. Tarlan, A. N. (2017). Türk Edebiyatının Meseleleri. Akçağ Yayınları.
56. Tarlan, A. N. (1985). Fuzuli Divanı Şerhi. Akçağ Yayınları.
57. Timurtaş, F. (2012). Yunus Emre Divanı. Kapı Yayınları.
58. Timurtaş, F. (2012). Tarih İçinde Türk Edebiyatı. Kapı Yayınları.
59. Tuncel, G. (2015). Yeni Medya Okuryazarlığı. Pegem Akademi.
60. Türkçe Sözlük. (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları.
61. Yazıksız, N. A. (2015). En Eski Türk Yazısı – Osmanlıca Yazılmış İlk Göktürkçe İncelemesi. Kutlu Yayınevi.
62. Yılmaz, E., & Karakuş, G. (2024). Edebiyat Uygulamaları I (Ders Kitabı). Devlet Kitapları. Matbaa Yayınları.

SÖZLÜK

A

Âb u hevâ: Su ve hava.
Adûv: Düşman.
Âfâk: Ufuklar.
Ağyar: Başkaları, yabancılar, eller.
Akil: Akıllı.
Akl-ı selim: Sağ duyu.
A'lâ: (Daha, en, pek) yüksek.
Âlüfte: Aşk ile kendinden geçmiş.
Ahbâb: Dost, bildik, tanıdık.
Âhu: Ceylan.
Âlem: Dünya; eğlence.
Âsâf: Vezir; Hz. Süleyman'ın veziri.
Astronomi: Gök bilimi, felekiyat.
Âşık-ı zâr: İnleyen âşık.
Âşinâ: Bildik, tanıdık; bilen, tanıyan.
Atâ: Bağış, ihsan.
Âti: Gelecek, istikbal.
Âvâre: İşsiz güçsüz, başıboş.
Azimkârane: Kararlı.

B

Bâd-ı sabâ: Sabah yeli.
Bahsaçmak: Sözkonusuetmek,
konuşmakonusuyapmak
Bahr: Deniz.
Baht: Talih, kader.
Basiret: Doğru görüş, uzağı görüş, seziş,
uyanıklık, anlayış, kavrayış.
Baziçe: Oyuncak, oyun.
Bedîi: Güzellik ölçülerine uyan, gözü
gönlü okşayan, beğenilen. Estetik.

Bel: Dağın iki tepesi arasındaki alçak
yer.
Berhayat: Sağ, diri.
Beşeriyet: İnsanlık.
Beyan: Anlatma, açık söyleme, bildirme.
Beyhûde: Boşyere.
Bimâr: Hasta.
Bî-misl ü behâ: Eşi benzeri olmayan.
Bî-vefâ: Vefasız, sözünde durmayan.

C

Cânân: Sevgili.
Cemiyet: Bir araya getirmek, toplamak.
Topluluk, toplum.
Cenap: Büyüklükbildirir.
Cefâ: Eziyet.
Cihân-tâb: Dünyayı aydınlatan.
Cizye: Vergi.
Cûd: Cömertlik.
Cumba: Eski evlerde pencere hizasında
sokağa doğru çıkıntısı olan kafesli
bölüm; balkon.

Ç

Çakşır: Bir çeşit erkek şalvarı.
Çeşm-i giryân: Ağlayan göz.

D

Dâniş: Biliş, bilgi, ilim.
Dâr-üt-talim: Ortaokul.
Darı: Buğdaygillerden, kuraklığa
dayanıklı bir bitki, akdarı.
Darülbaka: Ahiret.

Darülfena: Dünya.
Dermend: Dertli.
Devâ-yı derd: Derdin çaresi.
Dil-dâr: Sevgili.
Dirayet: Zekâ, bilgi; kuvvetli, tecrübe sahibi olmak.
Dirâyet: Zekâ, bilgi.
Dirhem: Okkanın dört yüzde birine eşit olan.
Divane: Deli.
Dubara: Oyunda, atılan zarlardan ikisinin de iki benekli yüzünün üstegelməsi.

E
Ebrû: Kaş.
Echel: Daha (en, pek) cahil.
Efgân: Haykırış, çığlık.
Efkâr: Düşünceler, fikirler.
Elfâz: Kelimeler, sözler.
Emlak: Ev, arsa, bahçe vb. taşınamayan mal ve mülklerin ortak adı, taşınmazlar, gayrimenkul.
Endâm: Vücut, beden, boy.
Erkân: Âdetler, kurallar.
Esvap: Elbise.
Evsaf: Sıfatlar; kaliteler.
Ez-cümle: Sözün kısası; hepsinin içinden özellikle.

F
Fakabasmak: Kurulan tuzağa düşmek, aldanmak.
Fasl-ı gül: Gül mevsimi.
Felekler: Yıldızlar, gökler.
Fenn-i edeb: Edebiyat bilimi.
Feragat: Vazgeçme, istirahat, dinlenme; vazgeçecek kadar zengin olma.
Fitrî: Doğuştan, yaratılıştan.
Firâk: Ayrılık, ayrılık acısı.

G
Gâip: Görülmeyen.
Gamze: Göz ucuyla bakış.
Gevher: Mücevher.
Giriftâr: Tutkun, tutulmuş.
Görgeç: Görünce.
Gül-i ruhsâr:
Gül yanak.
Gülzâr: Gül bahçesi.
Güverte: Gemide ambar ve kamaraların üstü.

H
Habîb: Sevgili.
Hâlet: Hâl, durum.
Hamiyyet: Millî onur, vatanseverlik.
Hast'eyledi: Kararsız ve şaşkınca dolaşan.
Hayâ: Utanma duygusu.
Hemân: Hemen, derhal, o anda, çarçabuk.
Hemîşe: Sürekli, daima.
Hemşire: Kız kardeş.
Hevâ: Hava; heves, istek, arzu, sevgi, hoşlanma.
Hulya: Düş, hayal.
Hurşîd: Güneş. Hüsn-i tabir: Anlatım güzelliği.

İ
İdame ettirmek: Sürdürmek, devam etmesini sağlamak.
İcra: Bir işi yerine getirme.
İhsanîyilik etme, bağış, bağışlama, verilen bağışlanan şey.
İhsan itmek: Bağışlamak.
İkbal: Baht, talih.
İlh: "ilâ âhir" sözünün kısaltımı: Sonuna kadar.
İltisak: Kavuşma, bitişme, birleşme.

İltisak-ı mafsâl: Mafsâl hareketinin inkıtâ uğraması.

İmdi: Buna göre, şu hâlde, artık.

İnâyet: İhsan, iyilik.

İnâyet etmek: Yardım etmek.

İnkişaf: Gelişme. İnme inmek: Vücudun bir yerinde hareket ve hissetme kalmamak.

İştîyâk: Özlem, arzu, istek.

K

Kadırga: Bir çeşit harp gemisi.

Kaftan: Süslü üst giysisi.

Kâhin: Doğaüstü yollardan gizli, bilinmeyen şeyleri, geleceği bilme iddiasında bulunan kimse.

Kâmil: Olgun.

Kane: Kana.

Katiyyet: Kesinlik.

Keremkâr: Cömertlik ve iyilik sahibi.

Kesif: Yoğun, dolu dolu.

Keza: Aynı biçimde.

Kır: Beyazla az miktarda siyah karışımından oluşan renk.

Korsan: Düşman veya kendi ulusunun gemilerine saldıran deniz haydudu.

Köhne: Eskiyip yıpranmış, bakımsız kalmış; eskimiş, çağ dışı.

Kronometrör: Spor karşılaşmalarında veya değişik yarışlarda süreyi ayarlayan kişi, kronometre okuyucu.

Kür: İyi bakım ve ilaç tedavisi; özel tedavi yöntemi.

L

Lafz-ı sadakat: Doğruluk sözü.

Levent: Deniz askeri.

Leyl ü nehâr: Gece ve gündüz.

Lumbago: Soğğun etkisiyle veya bir bükülme sonucunda, bel bölgesinde birdenbire beliren ağrı.

M

Ma'delet-kâr: Adaletli, âdil.

Mâder: Anne.

Mâh: Ay.

Mahrem-i esrâr: Sırları bilen.

Mahzun: Hüzünlü, üzgün.

Mâil: Meyilli, yönelmiş, gönül vermiş.

Mafsâl: Eklem.

Maksud: Kastolunan, istenilen şey, istek.

Mamur: Gelişip güzelleşmesi için üzerinde çelişilmiş olan yer, bayındır.

Mâvera: (Metinde) Bir şeyin gerisinde, arkasında ötesinde bulunan.

Meâsir: Güzel eserler, nişanlar, izler.

Meçhûl: Bilinmeyen

Medhal: Giriş.

Mehtap: Ay ışığı.

Mekkâr: Hileci.

Menfûr: Nefret edilen.

Menkıbe: Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye.

Mest: Sarhoş, kendinden geçmiş.

Mihnet: Eziyet, sıkıntı.

Muasır: Çağdaş.

Mucip sebep (sebebi mucibesi):

Gerekçe.

Mûnis: Ünsiyetli, alışılmış, yadırganmaz; cana yakın.

Murâd: İstek, dilek.

Muvaffakiyet: Başarı gösterme.

Mübarek: Yüce.

Müessese: Kuruluş, kurum.

Mükehhâl: Sürmeli.

Mülk: Ülke. Münevver: Aydın kimse.

Müspet ilim: Olumlu ilim.

Müstağrak: Gark olmuş, boğulmuş.
Müstakil: Bağımsız.
Müstehzî: Alay eden, biriyle eğlenen.
Müşahede: Gözlem, gözlemlemek.
Mütemâdiyen: Arkası kesilmeyerek,
devamlı, sürekli olarak.

N

Nâle: İnleme, feryat.
Nâr-ı firâk: Ayrılık ateşi.
Nevale: Yiyecek.
N'eyledi: Ne yaptı, ne hale getirdi.
Nihayetsiz: Sonsuz.
Nisyân: Utanma.
Nizamat: Düzenler, kanun hükümleri.
Nükte-pîra: Nükte süsleyen, ince, derin
anlamli söz söyleyen.

O

Okka: 1283 gr'lık veya 400 dirhemlik
ağırlık ölçü birimi.

P

Pandül: Duvar saatinin aşağıya doğru
uzanan sarkacı.
Pervane: Birşeyin yanından hiç
ayrılmayan; kepenek.
Pinhân dutmak: Gizli tutmak, gizlemek.
Potur: Arka tarafında kırmaları çok,
bacakları dar bir tür pantolon.
Pupa: Geminin arkası.

R

Raiyyet: Sürü.
Râmetmek: Başegdirmek.
Rasad- gâh: Gözetme, bekleme yeri;
gözlemevi.
Revaçta olmak: Değerli, üstün veya
geçerli olmak.
Riâyet: Gözetme.

Rind-i şeydâ: Çılgın aşık.
Robdöşambr (Ropdöşambır): Erkeklerin
evin içinde kıyafetlerinin üzerine
giydikleri üstlük.
Rûşen kılmak: Açıklamak.
Rüsvâ: Rezil.

S

Sa'dâbâd: İstanbul Kâğıthâne deresi
kıyısında bulunan bir mesîre (gezilecek
yer)'in adı olup, Lâle Devri'nde büyük
ün kazanmıştır.
Sadr: Sadrazamlık makamı.
Sadr-ı keremkâr: Cömert, kerem sahibi,
iyilik sahibi sadrazam.
Sahrâ: Kır, çöl.
Samia: İşitme yetisi.
Sebeb-i felaket: Felâket sebebi.
Senâ: Övme, övüş.
Seng: Taş.
Sezâ: Uygun, lâıyk, münasip.
Siâyret: Dedikodu.
Sirkat: Hırsızlık, çalma.
Sitemkâr: Zalim, zulmedici.
Siyehkâr: Günahkâr, suçlu.
Sone: İki dördlü ve iki üçlünden oluşan,
ondört dizeli bir Batı şiir türü.
Subjektif: Öznel.
Sühan: Söz, lâkırdı.
Süje: Konu, özne, incelenen kişi, hasta.

Ş

Şeb-i hicran: Ayrılık gecesi.
Şecere: Soy, sop.
Şefaât: Birinin suçundan geçilmesi veya
dileğinin yerine getirilmesi için edilen
aracılık.
Şem»: Mum.
Şevketlü: Heybetli, azametli.

Şûh: Hareketlerinde serbest, neşeli, şen ve oynak [kadın].

T

Tabaiyyet: Tabi olma, uyma.

Ta'n eylemek: Ayıplamak.

Tahkîr: Hakaret etme, hor görme.

Tak: Millî bayramlarda düzenlenecek şenliklerde, geçit yapılacak caddelere geçici olarak kurulan, yazılar ve çiçeklerle süslenen kemer.

Tebarüz: Belli olma, belirme, görünme.

Tefrih: Rahat yaşamasını sağlama.

Tehir: Erteleme, sonraya bırakma.

Tekâmül: Olgunluk, olgunlaşma; gelişim, gelişme.

Tekerrür: Tekrarlanmak.

Telâkki: Anlayış, görüş. Kabul etme, sayma.

Temâşâ: Bakıp seyretme.

Temkin: Bir işin sonunu düşünerek ölçülü, tedbirli davranma.

Terakki: yükselme, ilerleme, gelişme.

Teşbih: benzetme.

Teşrîn-i evvel: Ekim ayı.

Tıfl: Küçük çocuk.

Tîr-i cevri: Eziyet oku.

U

Uzuv: Organ.

Ü

Ülfet: Alışma, kaynaşma; tanışma, görüşme; dostluk, ahbablık.

V

Vakar: Ağırbaşlılık.

Vesika: Belge.

Y

Yad: Yabancı.

Yâne yâne: Yana yana.

Yare: Yara. Yek: Bir, tek

Yekpâre: tek parçadan ibaret, bütün.

Z

Zâr: Ağlama, inleme

Zâviye: Köşe. Açı.

Zaviye-i kaime: Dik açı.

Zem: Yermek, kınama.

Zülûf: Yüzün iki yanından sarkan saç.

